

NAUK

spoznanja in ozdravljanja

vunajnih in notrajnih bolezin

kónj, govéd, ovác, koz, prešičev in psov.

Spisal

Dr. Simon Strupl.

Četerti del

„Živinozdravništva“

Občne vodila

živinske bolezni spoznati in ozdravljati.

Da zamore živinozdravnik bolezen ozdraviti, je potreba, da jo popred pozna. Toraj ima živinozdravnik dvojno nalogo: prvo bolezen spoznati, drugo bolezen ozdraviti.

Spoznanje bolezni je silno imenitna reč, ker na pravo spoznanje bolezni se opira umno ozdravljanje. Ali to spoznanje bolezni je tudi težka reč, ktera mnogo-
verstnih vednost potrebuje, ki se jih mora zdravnik naučiti, ako hoče umetnik v živinozdravništvu, ne pa neveden mazač biti.

Zdravnik mora sploh prav zapopadek od začetja, bitja, pomembe, izidov, vzrokov bolezni imeti; on mora vediti, kako se je pri preiskovanju bolezin ravnati, da se, dostikrat skrita, bolezen najde i. t. d.

V vsim tem se pa mora po rednih vodilih ravnati, ktere je tudi skušnja za nar boljši pot spoznala, poznaje bolezni doseči. Če se zdravnik pri preiskovanju bolne živine gotove redne poti derži, mu nič ne odgre, kar mu je k spoznanju in zdravljanju potreba vediti, in mu njegovo opravilo zlo polajša.

Predej bomo tedaj učili, kako posamezne bolezni spoznati in jih ozdravljati, hočemo v podlago vsiga zdravniškiga ravnanja občne vodila razložiti.

Pervi oddelk.

Od spoznanja bolezin sploh.

Ako hoče zdravnik reči, da bolezen popolnoma pozna, je treba, da na pet vprašanj sam sebi natanjčni

odgovor dati zamore, in kolikor bolj natanjko to storiti zamore, toliko natanjčnije je tudi bolezen spoznal.

Te vprašanja so:

1) *Kdo je bolan?* to je: kateriga plemena živina (konj, goved, ovca i. t. d.,) kakošne starosti, kakošne velikosti, kakošne rabe, kakošniga spola, rodu, barve, kakošne kervnosti (Temperament), te lesnosti (Körperbeschaffenheit) je bolna živina?

2) *Kje je sedež bolezni?* to je: kateri ud, ali kateri udi so bolni, in ali je celi ud ali le deloma bolan, kateri ud je posebno in prvotno (ursprünglich), in kateri naslednje (secundaer) bolan. Ali je bolezen na zunajnih, že od zunaj vidljivih, ali v notrajnih ne vidljivih delih?

3) *Kakošno bolezen ima živina?* to je: v čim obstoji bitje ali natora bolezni.

4) *Kako huda je bolezen?* to je: ali je majhna, srednja, huda, zlo huda? na dalje tudi:

o kateri dobi se znajde? to je: ali se je še le začela, ali naraša, ali je že do verha dospela, ali odjenjuje, ali je že minula in živina okreva (reconvalescire).

5) *Zakaj je živina zbolela?* to je: ali je živina morebiti že posebno nagnjena k ti bolezni, in kateri vzroki so bolezen naključili.

Da se bolezen natanjko spozna, je treba, na vse te vprašanja odgovoriti; vendar je včasih eno, včasih drugo vprašanje važniji.

Razlaga perviga vprašanja.

Pleme živine stori velik razloček pri boleznih, ker se nekatere bolezni le pri nekaterih plemenih najdejo, tako: smerkelj le pri konjih, goveja kuga le pri govedih, kužne koze le pri ovcah, ikre le pri prešičih, prvotna steklina le pri psih in mačkah i. t. d.; ker se pri mnogoverstnih plemenih bolezni različno razodevajo in tudi ložej ali težej spoznajo; ker so nekatere bolezni enimu plemenu veliko navarniši kakor drugimu, in ker se po raznosti plemena živine razne zdravila v razni meri in podobi rabijo.

Starost dela tudi razloček, ker nekatere bolezni raji mlado, nekatere raji staro živino napadajo, ker se bolezni po starosti živine ali ložej ali težej ozdravljajo in, ker se posebno mera zdravil po starosti ravna.

Velikost bolne živine ima le to važnost, da se ne-zdravil po ti razloči.

živine, ali je za vožnjo, za jahanje, za plemo, t molžo i. t. d. vzrokuje mnogoverstne bolezni. ima pri boleznih to pomembo, da se pri živini a na spolovilih razne bolezni najdejo, da se iziga spola v brejosti v in po porodih posebne bolezni primerijo, in da te tudi pri ozdravljanju razno ravnanje potrebno storijo.

Rod scer živino raznim boleznam bolj ali manj pod-verženo stori, vendar le rod kakor tudi barva živine druge posebne važnosti nimata, kakor da se, kader je potreba živino natanjko popisati, posebno v pravnih zadevah, tudi rod in barva živine natanjko opiše.

Kervnost, po kateri živino živo ali iskreno in leno ali topo imenujemo, ima pri boleznih to pomembo, da se živa živina škodljivim zadevam veliko krepkejše ustavlja, in če je zbolela, da ima pri njej natora veči zdravilao moč, kakor pri leni.

Telesnost živine ima pa posebno veliko važnost pri boleznih. Razločimo telesnost sploh v čversto in mehkužno. Da se pa ta razloček zamore natanjko spoznati, hočemo nektere občne vodila razložiti.

Vsaka živina potrebuje k življenju pet življejev, namreč: svitlobe, zraka, gorkote, klaje in pijače.

Naša vdomaćena, in potem zlo spremenjena živina pa ne dobiva take mere življejev, kakor so ji po natori namenjeni.

Stvarnik ni vstvaril v tistim stanu domače živine, v katerim se zdaj znajde. Divji stan je nje naravni stan, kjer ona vse življeje v tisti meri vživa, kakoršna ji za zdravje nar bolj tekne. Človek, ki živino v hleve zapera, jo vse drugači kermi, brez konca in kraja molze, in ji neusmiljeno dela naklada i. t. d.: jo je prisilil k vsimu drugimu življenju, v katerim je ona svoje prvotno zdravje zgubila, to je zdravje divjiga stana. Za voljo tega pa ne terdimo, da je vsa naša domača živina bolna, ampak s tem hočemo le to dopovedati, da ni taka, kakor je v naravnim stanu.

Če zdaj prevdarimo okoljšine, pod katerimi naša domača živina živi, bomo zapazili, da včasih ona zgorej imenovanih peterih življejev preobilno dobiva, včasih pa nad njimi pomankanje terpi. Po tem pade živina ali v prečversto ali v mehkužno telesnost.

Čversta telesnost se napravi iz preobilne svitlobe, iz preobilniga čistiga podnebniga zraka, iz preobilne tečne

klaje, če zraven tega tudi prepíčla pijača in mokrota kervi in družih telesnih sokov dostojno ne stanjšuje, in prepíčla gorkota kreposti trupla ne oslabuje.

Temu nasproti pa pomanjkanje svitlobe, pomanjkanje čistiga podnebniga zraka in pomanjkanje dobre tečne klaje in preveč mokrote in pijače in preveč gorkote stori mehkužno telesnost.

Znamnja, po katerih se čversta telesnost spozna, so:

Živina je močna, večidel dobro rejena, ne ravno z mastjo zalita, ampak bolj mesnata, meso in koža sta krepka, jederčasta, če se roka na levo stran pers za komolcam položi, se bitje bolj skup skerčeniga serca le malo ali clo nič ne čuti. Taka živina se škodljivim zadevam bolj ustavlja, da ji vsaka mala reč ne škodje. Če se taki živini kri spusti, je gosta, se naglo terdi, tako, da le malo vodenih delov iz sebe spusti, in da je sterdena poverh z rumenkasto mezo le malo ali clo nič prevlečena.

Znamnja, po katerih se pa mehkužna telesnost spozna, so:

Živina je ali medla in slabo rejena, ali pa tudi mesnata in spitana, toda meso in tudi vsi deli so bolj mehki, rahli, brez moči. Bitje zlo raztegnjeniga in zmečeniga serca se zlo na levi, in včasih clo na desni strani čuti. Scer je taka živina mehkužna in občutljiva, da ji vsaka mala reč ložeji škodje. Iz žile spušena kri je bolj redka, se počasi terdi, zato je z veliko vode zalita, in poverh z rumenkasto mezo debelo prevlečena.

Še enkrat ponovimo, kar smo že zgorej rekli, da čversta in mehkužna telesnost še niste bolezen, ampak le lastnost živinskiga trupla, po kateri je živina ali bolj trdna ali bolj mehka, in po kateri se značaj bolezni (Krankheits-Charakter) ravna, kako da se ravno taista bolezen drugač obnaša pri živini čverste, drugač pa spet pri živini mehkužne telesnosti.

Kakor pri žitu, če se v debelo ali pšeno zemljo vseje, se scer povsod taisto zerne pridelja, toda pridelk ne bode povsod enak; tako se tudi po telesnosti živine ravna lastnost ali značaj bolezni, če se ali pri čversti ali pri mehkužni živini napravi.

Razlaga družiga vprašanja:

Da živinozdravnik vse zve, kar je k spoznanju sedeža bolezni potreba, mora prvič tistiga, ki mu bolno

živino k ozdravljanju pripelje, za vse pretekle, sedajno bolezen zadevajoče okoljsine (Anamnese) izprašati, potem vse pričujoče znamenja bolezni natanjko preiskati.

I. Izpraševanje preteklih okoljsin bolezni.

Živinozdravnik vpraša pripeljavca živine sledeče:

Kdaj je živina zbolela, in kateri dan bolezni je tedaj današni?

Ali je bila živina popred vedno zdrava, ali enkrat ali že večkrat bolna? in ako je bila že bolna, ali je imela ravno to bolezen, kakor sedaj, ali kako drugo? Kdaj, kako in zakaj je takrat zbolela?

Kako se je zdajna bolezen začela? in kaj se je pri živini od začetka bolezni do zdaj vidilo?

Ali je kak vzrok znan, ki iz vremena, klaje in pi-jače, rabe, strežbe in opravljanja in stanja ali hleva izvira, da bi se moglo reči, da je zavoljo njega živina zbolela?

Ali je več živine v tistem kraju bolne, in ali ravno za to ali za kako drugo boleznijo? in ako je ravno za to, ali je prišla ta živina s tisto v kako dotiko ali ne? ali se sodi, da je bolezen nalezljiva ali ne? ali se je ta bolna živina že ozdravljala, s čim, od koga, in s kakim izidom?

Zdaj živinozdravnik sam pri sebi presodi: ali je bilo to zdravljanje koristno ali ne, ali je bilo k pridu ali k škodi živine? ali je sploh vse verjetno, kar mu pripeljavec živine pripoveduje, in ali se z zdajno boleznijo vje-ma ali ne?

II. Preiskovanje pričujočih znamenj bolezni.

Ko je živinozdravnik to vse natanjko izprašal in pre-vidaril, kar mu je pripeljavec ali lastnik živine povedal, začne živino preiskavati; da pa pri tem nič ne spregleda, se mora po gotovim redu ravnati, in scer:

1) Najpopred preiše znamenja na poveršju trupla, to je, na vunajni koži.

2) Potem preiskuje znamenja od zunaj vidljivih žleznatih kož.

3) Nato znamenja opravi notrajnih delov.

4) Poslednjič, kako se živina vede, ko se prepeljava, ko stoji in leži.

1) Preiskovanje poveršja trupla ali vunanje kože.

Na poveršju telesa se ogleduje: ali se na koži z dlako, volno ali šetinami obrašeni, kaj bolniga najde ali

ne? Ali gorkota, barva, opravilo, obsežek, zvezo in stik na poverlju telesa kaj bolniga pokaže ali ne?

Kar zadene gorkoto, se preiskuje:

ali je živina naravno gorka (kakor v zdravim stanu) ali bolj vroča ali bolj merzla, in ali je to po celim truplu, ali le na nekterih krajih telesa (na ušesih, na gobcu, na spodnjih delih nog i. t. d.)? ali je ta neenaka gorkota stanovitna ali spremenljiva?

Kar zadene barvo, se preiskuje:

ali je naravna, ali na nekterih krajih bolj bleda, rudečkasta, rumenkasta, višnjeva, črnkasta i. t. d. in ali se ta različna barva vidi v večji ali manjši širjavi, v lisah, čertah, pikah i. t. d.?

Kar zadene opravilo kože, se preiskuje:

ali živina naravno hlapi, ali je to hlapenje pomnoženo (da se živina poti) ali pomanjšano, ali celo zarterto? ali je kožno hlapenje po celim životu enako, ali na nekterih krajih večji ali manjši kakor na drugih? in če se živina poti se pot preiskuje, ali je gorek ali merzel, vlečljiv, smerdljiv i. t. d.?

Kar zadene obsežek kože, se preiskuje:

ali je kak del otekel, ali vpaden, in če je kak del otekel, ali je oteklina majhna ali velika, vroča ali merzla, boleča ali ne, terda ali mehka, različno ali nerazlično omejena, premakljiva ali ne i. t. d.? če je pa kak del vpaden: ali je le shuššan, ali se je po kakšni rani, turu, vgnjidi, brazgotini i. t. d. zmanjšal?

Kar zadene zvezo in stik kože, se preiskuje:

ali se koža mehka, volna ošlata, ali je pusta, in čez spodležeče dele terdno perpeta, ali je koža na kakim delu poškodovana, ali ne, in, ali je to poškodovanje rana (Wunde), vgnjida (Geschwür) ali spušaj (Ausschlag)?

Pri rani in vgnjidi se na dalej pregleduje:

ali je majhna ali velika, okrogla ali podolgasta, ali bleda, rudeča, črnkasta, ali le po verhu v koži leži, ali globoko seže, ali je gladka ali garpova, ali je okolj kraja gladka ali nazobčkana in zatekla ali vpadena?

Pri spušaju se pa preiskuje:

ali obstoji v gladkih, rudečkastih lisah, pikah, ali se v podobi moknatih ali otrobnatih luskin (lišajev) koža luši, ali obstoji v bulcah, ki se imenujejo mehurčki (Bläschen), če imajo vodo ali sokrovco, mazuli (Knötchen), če so terdi in imajo sterdeno mezo (Limphe), turi (Eiterbeule), če imajo gnoj, in ogerci, če imajo gnojnico

v sebi, kateri, če se prederejo, se večkrat njih iztok vsuši in na tako vižo po verhu hraste ali garje napravi.

2. Preiskovanje zunaj vidljivih žlemljatih kož.

Živinozdravnik natanjko preiskuje: ali se na zunaj vidljivih žlemljatih kožah oči, nosa, gobca, ritnika, splovil kaj bolniga vidi ali ne? preiskuje se tudi pri žlemljatih kožah, kakor po poveršnji koži, gorkota, barva, opravilo, obsežek, zveza in stik.

Kar zadene gorkoto, se preiskuje: ali so žlemljate kože naravno gorke, ali bolj vroče ali merzle, ali se gorkota spreminja?

Kar zadene barvo, se preiskuje: ali je naravna, ali bolj bleda, rudečkasta, pepelnata, višnjeva in, ali je ta spremenjena barva po celi žlemljati koži enaka, ali je le lisasta, pikasta, čertasta ali marogasta?

Kar zadene opravilo, se preiskuje: ali žlemljate kože žlem naravno in primerno napravljajo, ali preveč, da se izceja, ali premalo, da so žlemljate kože suhe, puste? Nadalje se žlem preiskuje, ali je naraven, ali na kako vižo premenjen, to je, ali je prevoden, pregost, ali voden z gostim zmešan, ali je njegova barva kako premenjena, da je rumenkast, zelenkast, pepelnat, kervav, ali se posuši ali krog dela, iz kteriga se izceja, ostudno zmaže, ali je smrdljiv ali ne, ali je sam na sebi, ali s sokrovco, gnojem, gnojnico, z kožnimi, hrustančnimi ali kostnimi razjedki zmešan.

Kar zadene obsežek, se preiskuje: ali so žlemljate kože naravne, ali otekle ali vpadene, in če so otekle, ali je oteklina čez in čez razširjena, ali se ošlatajo bulice v velikosti in podobi prosa, graha, boba i. t. d.? če so pa vpadene, ali se najdejo kake brazgotine ali kake druge spremembe, pri kterih žlemljate kože vpadejo?

Kar zadene zvezo in stik žlemljatih kož se preiskuje:

ali so na kako vižo poškodovane, da se najdejo rane, vgnjide ali spušaji, ki se, kakor je bilo pri preiskovanju kože rečeno, na dalej pregledujejo.

Tudi na rogeh, kopitih in parkljih se preiskuje ali je gorkota, barva, opravilo, obsežek, zveza in stik na kako vižo premenjen ali ne?

3. Preiskovanje notrajnih delov.

Bolezni notrajnih delov se iz njih spremenjenih opravil spoznajo, zatorej moramo znanja notrajnih opravil natanjko preiskati. Pri tem preiskovanju poredama pregleduj:

- a) ali se pri sopenju (dihanju),
- b) ali pri serčnim in žilnim bitju,
- c) ali pri prebavljanju,
- d) ali pri scanju,
- e) ali pri spolovilskih opravilih,
- f) ali pri petero počutkih kaj bolniga vidi

ali ne?

a) Pri sopenju se mora število dihlejev pa tudi način sopenja pregledovati.

Da se pa število dihlejev zamore natanjko presoditi, je treba popred vediti, kolikokrat vsaka živina v zdravim stanu v eni minuti zasope; toraj je treba, da najpopred napeljemo, da v eni minuti konj 8 — 10krat, goved 16 — 18 krat, drobnica, prešiči in psi 20krat in malo čez zasopejo. Pri tem sicer starost in velikost stori nekoliko razliko, ker mlada in manjši živina vedno nekoliko večkrat v minuti zasope, kakor stara in velika, tako tudi živina družiga spola, ko je breja vedno bolj naglo sope, na kar se mora vedno porajtati. Potem zamoremo razsoditi: ali je sapa prehitra ali prepočasna in ali je to stanovitno ali spremenljivo in preidljivo, to je, ali je sopenje že v mirnim stanu prenaglo, ali se le pomnoži, če se živina prepeljuje, ali zdraži ali ostraši?

Kar zadene način sopenja, se preiskuje: ali je sapa mirna, da se gibanje reber, lakotnic in nosnic pri sopenju komaj vidi, ali teška, da se lakotnice ali rebra ali nosnice ali vsi ti deli zlo dvigujejo, ali se to na eni ali na obeh straneh vidi, in ali se sapa kakor val zaganja, ali je sunljiva, prenehljiva, ali se tik reber vidljiv graben naredi, in ali je sopenje tiho, ali se sliši, da živina pri sopenju ali smerči, žvižga, gergra, pojemljeje i. t. d.

Pri sopenju se mora tudi vedno izdihani zrak preiskati; ali ima naravno gorkoto, ali je prevroč ali premerzel, ali mokroten, smerdljiv i. t. d.?

Preiskuje se tudi kašelj, in sicer: ali živina že sama od sebe kašlja, ali le takrat, če se ji gortanc stisne, ali če celo noče kašljati; in če kašlja: ali je kašelj močen ali slab, suh, ali moker, da živini iz nosnic teče, ali je boleč, da živina kar more kašelj zadržuje, in le poka-

šljeje, ali kašelj poteguje in močno iz pers kašlja in večkrat eno na drugo ali le malokdaj zakašlja?

b) Pri kervoteku se tudi preiskuje število in način serčniga in žilniga bitja.

Da zamoremo število bitja natanjko razsoditi, je treba, da vemo, kolikokrat v eni minuti serce in žila bijeta. Pri konju bijeta v eni minuti 40 krat, pri govedi 60 — 70 krat, pri drobnici in drugi majhni domači živini 70 — 80 krat. Potem se zamore razsoditi, ali je serčno in žilno bitje naravno ali prehitro, ali prepočasno in za koliko?

Potem se preiskuje način serčniga in žilniga bitja.

Kar serčno bitje zadene, preiskujemo: ali se razločno čuti ali ne, in če se čuti, ali se v majhni ali veliki širjavi, ali celo na obeh straneh, ali na herbtu, ali se koj pod rebri ali bolj globoko v persih čuti, ali je dvobitno, ali se clo sliši, ali se vidi na tako vižo, da se pri vsakim bitju rebra potresejo, ali je prenehljivo, in, ali so te znamenja stanovitne ali prenehljive?

Kar pa zadene žilno bitje, se preiskuje: ali se dobro ali komaj čuti, ali je žila raztegnjena ali drobna, terda ali mehka, polna ali prazna, ali kri močno ali slabo na žilne stene bije, ali se lahko ali teško zatisne?

Dalej se preiskuje: ali serce kakor tudi žila vedno z enako močjo bijeta, ali enkrat močnejši, drugokrat slaběji, ali udark za udarkom po enakim času sledi, ali ne, in ali se žilno bitje z serčnim bitjem v zadevi števila, moči in časa vjema ali ne?

Če se je živini pušalo, se pregleda, kakšne posebnosti ima pušana kri, namreč: kako barvo, kako gošo, kakošno gorkoto? ali se kmalo ali dolgo ne sterdi, ali naredi sterdena kri veliko ali majhno mreno in kake barve, debelosti in goše je ta, ali naredi veliko ali majhno kervne vode, veliko ali majhno kervine (Blutkuchen), in kake posebnosti imate te dve?

c) Pri prebavljanju se preiskuje:

ali živina rada je in pije, ali se morebiti jedi in pijače clo nič ne dotakne, ali požrešno je in pije, kar se volčja al pasja lakota imenuje. Ali je živina pri jedi in pijači kočljiva ali ne, da od navadne klaje in pijače vsako sorto enako rada je in pije, ali kako sorto rajši kakor drugo? Ali clo nenavadne reči, kakor: apno, pepel, usnje, blato je, gnojnico pije?

Ali živina raj z jasel in lojter ali raji iz tal je; ali pri jedi večkrat prineha, da kakor bi zaspala, klajó

v gobcu derži ali da ji iz gobca v zaviselčikah moli, in čez en čas še le spet začne jesti.

Ali živina naravno pije, ali morebiti nos clo preveč v pijačo vtikuje, kakor da bi se prav ne zavedla, ali v kratkih ali dolgih požirkih pije, ali ji pijača ali clo klaja namest jo požerati skoz nosnice nazaj pride?

Pri zvečenju in požeranju se pregleduje: ali se naravno godi, ali požrešno, ali živina večkrat preneha, ali prepočasi zveči in požera, kakor da bi jo v gobcu in požeravniku kaj bolelo, ali se požeranje sliši, ali se živini nazaj puha ali riga, ali živina bluje (kozlá)?

Pri prižvekovavcih se še posebno pregleduje: ali prežvekujejo naravno, prepočasno, prenehovaje, ali clo ne?

Pri prebavljanju ali prekuhovanju, ki se po lastnosti blata razsoditi zamore, se preiskuje: ali blato naravno ali neprebavljeno, ali navadno ali prevečkrat ali premalokrat od živine pride, kakošne barve je, ali je s kako rečjo zmešano, n. p. z kervijo, žlemam, vodo, žolcam, glistami, gnojem (Eiter) ali gnojnico (Jauche) i. t. d., ali posebno zlo smerdi ali ne, ali gre od živine v navadnih kepah, flarah ali bobkih, ali mečji v večih, ali suho in terdo v manjsih kepah i. t. d. ali je clo driskasto, ali gre lahko ali teško z napenjanjem od živine ali pa clo nevedama?

Ali je ritnik zapert, odpert ali vun moli, ali visí, ali je zatekel, in kakošne barve?

d) Pri scanju se preiskuje: ali živina navadno šči, ali ne, ali se večkrat k scanju pripravlja, brez da bi šlo od nje kaj scavnice, ali le v kaplicah ali v velikim curku in več kakor je navadno šči, kakošna da je scavnica po barvi, ali je bistra, rumenkasta, kervava i. t. d. in po gošavi ali je redka ali gosta, vlečljiva; če se v steklenico vjame, ali se veliko gošave na dnu vsede ali ne, in ali se morebiti kaj peska v nji najde? ali ima kakošen duh ali smrad, in ali pogostama ali porredkama šči?

e) Preiskovanje spolskih opravil.

Kako da se bolestne znamenja spolovil preiskujejo, smo že pri preiskovanju od zunaj vidljivih žlemnatih kož nekoliko naznanili, tukaj bomo le napeljali, kako da naravne spolovilske opravila store, da se živina na posebno vižo vede, to je: če se poja ali plodi, pari, če je breja, če pričinja, ali je že vergla ali zvergla.

Pri teh znamenjih je vedno na to gledati, če so natorne in take, kakor se navadno pri teh spoloviskih opravilih najdejo, da se tedaj tako vedenje živine ne spozna že za bolezen; ali pa, da niso navadne, temuč da iz kake bolezni izvirajo, n. pr. če se živina vsak mesec enkrat ali celo dvakrat poja, brez da bi breja postala, ali da se celo neče goniti, če ravno še ni prestara in nepredobro rejena.

Pri spolovilskih opravilih se pri molzni živini tudi mleko preiskuje. Vediti je potreba, kako mleko da ima živina, katero preiskujemo, v zdravim stanu, in le na to se mora gledati, če se to na kako vižo premeni; če živina ob mleko pride, če je bolj redko in če ima kako posebno barvo, če je rudečkasto, plavkasto, črnkasto i. t. d. in če je samo na sebi ali s kako rečjo zmešano, z kervijo, z žlemam, gnojem, i. t. d.; kak duh da ima?

f) Preiskovanje opravil peterih počutkov.

Pri teh preiskuj:

ali živina vidi ali ne, ali malo, slabo, ali je popolnoma slepa, ali na eno oko, ali sta oba očesa enaka, ali je eno večji ali manjši od družiga, ali se na sprednjih kožicah ali bolj v sredi očesa bele pike, mreže ali skalenje vidi, ali oko luč naravno občuti, ali se punčica naravno razteguje in pomanjšuje? kakšen je pogled, ali živ, jasen, zaspan, žalosten, boječ, plašen, divji, zabuhel i. t. d.?

Ali živina šliši, ali ne, ali že majhno šumenje živino nepokojno stori, ali tudi večiga šuma clo nič ne porajta, ali ušesa pri tem primerno obrača in nastavlja, ali ji dol vise, ali se to z obema ušesama enako godi ali ne?

Ali je živina naravno občutljiva, ali vsako majhao reč, ki jo zadene, že zlo občuti in ji bolečine naredi, ali clo malo občuti in vse saboj pusti storiti? Kako da je živina občutljiva, se nar ložeji po tem zve, da se preiše, ali terpi, da se ji na dele stopi, ki so v zdravim stanu zlo občutljivi, kakor pri konjih, če se mu na venec stopi, ali v ušesa s perstam seže i. t. d.; ali pusti živina, da se ji noge nerodno postavijo, ali, da se včasih že sama nerodno vstopi, brez da bi se tega dosti zavedla. i. t. d.?

4) Preiskovanje kako živina stoji, hodi in leži.

Kar zadene stanje se preiskuje: ali živina glavo proti tlam ali kviško derži, ali jo na jasli naslanja, ali se od jasel vleče, ali s sprednimi nogami široko stoji, ali zadnje noge proti sprednjim postavlja, ali mirno stoji ali vedno sem in tje stoplja, ali se clo nič ne premakne in stoji, da se ji noben ud ne gane, kakor da bi bila lesena ali k tlam pribita.

Kar zadene hojo se preiskuje: ali naravno hodi, ali se boječe prestopa, noge visoko vzdiguje, ali štor-kljasto gre, ali je na kaki nogi kruljeva, kar se na tem spozna, da zdravo nogo bolj naglo in terdo postavlja in da se bolj na zdravo nogo opera, ali da bolno nogo bolj vun meče ali jo po tleh ali navkrog za saboj vleče, in ali na celi podplat ali bolj navspred, na stran ali na peto stopa?

Kar zadene lego živine, se preiskuje: ali živina navadno in naravno leži ali se le malokrat, ali clo nič ne vleže, ali morebiti vedno leži, in če se vleže, ali dolgo ali le malo časa leži, ali mirno leži, ali z nogami semtertje maha ali berca. Ali se pri legi živina z glavo proti trebuhu ali proti kakim drugim delam ozira, kakor da bi hotla pokazati, kje da ima bolečine.

Ko je živinozdravnik po tem redu vse znamnja življenja natanjko preiskal, sestavi tiste, ki bolezen razodevajo, in iz vsih skupej razsodi, kje da je sedež bolezni.

Razlaga tretjiga vprašanja.

Kar zadene tretje vprašanje: v čim da bolezen obstoji, tudi že natanjko preiskanje bolne živine pokaže, ker ne preiskujemo samo, kje da se znamnja bolezni pokažejo, ampak tudi kakošne da so te znamnja. Kakor nam bolestne znamnja sedež bolezni pokažejo, ravno tako tudi zvemo v čim da bolezen obstoji, če prevdarimo, kake da so te znamnja.

Da pa to bolj natanjko razjasniti zamoremo, kako da nam bolestne znamnja bitje ali natoro bolezni razodevajo, moramo nektere splošne pravila bolezin razložiti.

Bolezen je vsak odstop od naravniga življenja. Eden ali drug del pri tem ni tak, kakor bi imel v zdravim stanu biti. Da je pa kak ud spremljen, se naznani po njegovih zmotenih, zadržanih ali ustavljenih opravilih, ktere bolestne znamnja ali znamnja bolezni (Krankheitserscheinungen) imenujemo. Znamnja bolezni naznanijo bolni stan živine, razodenejo zdravniku, da je živina bolna, kje, in tudi na kakošno vižo da je bolna. Iz tega se tedaj vidi, kako važno da je znamnja bolezni natanjko preiskovati, in njih pomembo prav razsoditi.

Začetek skorej vsake bolezni pa obstoji ali v presilnim navalu kervi (Blutcongestion) ali v vnetji ali prisadu (Entzündung) poškodvaniga dela. Po vnetju pa še druge bolezni sledé, ki se zavolj tega nasledki vnetja (Entzündungsübergänge) imenujejo.

Vsako poškodvanje, vunajniga ali notrajniga dela, po kakoršnih koli vzrokih, ga zdraži, in spodbode, se temu napadu zoperstaviti in poškodvanje po mogočosti obraniti. Ta bramba pa napravi obilniši dotok kervi k poškodvanemu delu, iz kteriga kervni naval ali vnetje izvira. Vnetje tedaj prav za prav ni bolezen, ampak dobrodeljno prizadevanje nature k zdravju. Z vnetjem si prizadeva natura poškodovanje popraviti; se le zato bolezen imenuje, ker se le pri poškodvanih in bolnih delih naredi, in ker je pri vsi njegovi koristnosti vendar le odstop od naravniga zdravja.

Začnejo se boleznii večidel na posameznih udih; le če je delna (krajna) bolezen (örtliche Krankheit) velika, se celi život boleznii vdeleži, kar pričijočnost vročnice (Fieber) naznani. Kakor z vnetjem, tako si tudi vročnico natura prizadeva storjeno poškodovanje popraviti; in vročnica le tistikrat nastopi, ko je poškodovanje veliko, da ga vnetje samo ne more popraviti, mu pride tako rekoč v pomoč.

Toraj živinozdravnik prav za prav vročnice nikdar ne ozdravlja, ampak le krajno bolezen, in za kolikor se ta pomanjša, za toliko tudi vročnica odjenja.

Ako pa tudi vnetje z vročnico ne zamore storjeniga poškodovanja popraviti, se napravijo nasledki vnetja, ki so bolestni naredki, po kterih se vendar natura prizadeva bolezen odverniti.

Nasledki vnetja so pa različni po vnetim delu, po hudobi vnetja, po različnosti vzrokov boleznii i. t. d.

Sploh je devet teh nasledkov:

1) ali se poverhni kožni ali roženi deli lušijo in kručijo,

2) ali se napčno žlem izceja,

3) ali se voda raziva,

4) ali se meza (linfa) razliva,

5) ali se je razlita meza sterdila, in terdino uda napravila,

6) ali so se iz žlena in meze červi (gliste) vživili,

7) ali se bolni del gnoji (eiter),

8) ali ga vgnjida (Geschwür) razjeda,

9) ali je snetjav (brandig.)

Kakor zamore že kervni naval in vnetje z kervotokam združeno biti, tako se tuđ pri vsakim nasledku vnetja zamore razlivam kri primešati. Taki z kervijo zmešani razlivi se imenujejo sokrovica.

V teh enajstih boleznih obstoji večidel cela velika truma živinskih bolezen. Ako te dobro poznamo in posebno

po njih pri bolni živini sledimo, bomo bolezen večidel gotovo zvedili in jo po tem tudi zamogli umetno ozdravljati.

Da pa zamoremo te razne sorte bolezni ena od druge razločiti, moramo boleštne znamenja vsake sploh nekoliko naznaniti, in sicer:

Znamnja kervniga navala in vnetja so: 1) rudečina, 2) vročina, 3) oteklina, 4) bolečina, 5) overa ali popolnoma ustava opravi.

Obe te bolezni obstojite v tem, da po privodnicah (privodnih kervnih žilah) presilno kervi priteka, da je nemorejo odvodnice sproti toliko odpeljavati; bolni del je tedaj čez in čez s kervijo napolnjen in zavolj tega je tudi vedno bolj rudeč, kar zamoremo viditi, če je bolni del na takim kraju trupla, da se vidi. Veči gorkota se pa s tem naredi, da je kri že sama na sebi bolj vroča in da se pri tem, ko se poškodovani del škodljivim vzrokom upera in storjeno poškodovanje popraviti si po mogočnosti prizadeva, tudi večji gorkota napravi. Ker so pri tem končne vejice privodnic silno s kervijo nalite, se zlo raztegnejo in iz tega oteklina izvira. Tik kervnih žil leže čutnice, in ker so kervne žile zlo raztegnjene in mnogo prostora potrebujejo, tiše čutnice in tako bolečino napravijo. Vse opravilo bolniga dela je v to obrnjeno, storjeno poškodovanje popraviti, in ravno zavolj tega in zavolj bolečin se opravilo, katero mu je od nature odločeno, ali premeni, ali overa ali popolnoma ustavi.

Obe te dve bolezni, kervni naval in vnetje imate tedaj enake znamenja, le da pri kervnim navalu bolj naglo preidejo in, če se iz kervniga navala vnetje ne napravi, se živina ložeji in hitreji ozdravi. Razloček obeh teh dveh bolezni pa le v tem obstoji:

Pri kervnim navalu so le privodnice, katere ima bolni del že v zdravim stanu, presilno s kervijo napolnjene; pri tem pa vendar še ni kri boleštno premenjena, in da se le vzrok bolezni odverne in stori, da toliko kervi odteka, kolikor je priteka, bolezen sama od sebe neha.

Pri vnetju so pa žile že boleštno raztegnjene, se velikokrat nove žile, katerih bolni ud v zdravim stanu clo nima, napravijo, pa tudi kri je boleštno spremenjena, da se rada razkroji in boleštne naredke napravi.

Naval kervi je dvojne sorte:

1) Ali je del, v katerim se kervni naval napravi, na kako vižo zdražen, da kri s presilno močjo vanj priteka, tako sicer, da je stisnjene odvodnice ne morejo vse odpeljati, in toraj preobilna kri v bolnim delu zastaia; to

se imenuje siloviti (aktivni) kervni naval. Če zdraženje dela in presilni kervni pritek neha, tudi kervni naval odjenja; če pa to zdraženje dalj časa terpi, in če je zdraženje že kako poškodovanje napravilo, se iz tega vnetje naredi.

2) Pri drugi sorti kervniga navala so pa privodnice oslabiljene, večidel tudi raztegnjene, odvodnice omehčane ali clo omertudene, tako, da se privodnice preobilnimo dotoku kervi ubraniti ne morejo, odvodnice pa ne morejo toliko kervi odpeljavati kakor v naravnim stanu; zavolj tega kri v delu zastaja, in to je slabotni (pasivni) kervni naval. Ako žile zastajoče kervi clo odpraviti ne morejo, se zastala kri spridi, draži del, v katerim je zastala, (kakor vsaka druga tuja reč), in iz tega pride, da se zdraženi del ali vname, ali da se zastala kri zgnoji, da se gnoj spridi in gnojnico napravi in da bolni del vgnjida razjeda ali snetj pritisne.

Če tedaj naval kervi in tudi vnetje kakiga dela storjeniga poškodovanja ne popravi, se pa nasledki vnetja napravijo, ki se pri hudi bolezni in pri mehkužni telesnosti včasih že v malih urah, navadno pa v nekterih dneh prikažejo. Če se bolni del ošlata ali vidi, se lahko razloči, kak nasledek vnetja da se je napravil; pri notrajnih boleznih je pa to veliko težji razločiti; nektere vodila vendar le imamo, ktere tukaj ob kratkem napeljemo.

Pervi nasledek vnetja se le na kožnih in roženih delih napravi, ki se ali lušijo, ali krušijo. Znamnja vnetja pri tem pojenjajo nekoliko in od poveršne kože se ali lusknati ali otrobnati veči ali manjši deli lušijo; roženi deli se pa ločijo od spodej ležečih živih ali čutljivih delov, na ktere so prirašeni in iz katerih rasejo. Toraj žive dele žulijo, in če se kar je odkrušeniga, ne odreže, vedno bo-lezen rede in zamorejo še nevarniši spremembe napraviti.

Drugi nasledek vnetja, pri katerim se napčno žlem izceja, se pa le po vnetju žlemnatih kož napravi, in se po tem zamore spoznati, da žlemnate kože, ki so bile popred suhe, rudeče, vroče — mokre, bolj blede in bolj merzle postanejo. Žlema, ki nima takih lastnost kakor v naravnim stanu, se več izceja in večidel se vidi, da, ali iz gobca, nosnic, oči kaplja, ali sam na sebi, ali z blatam ali z scavnico zmešan iz čev ali scanovilskih ali spolovilskih delov pride. Če so žlemnate kože sopil na to vižo bolne, kašel rahel postane, pri sopenju se sliši gergranje, ker je žlem v sapniku nabran, skoz kteriga se mora sapa drenjati.

Če se ta spremenjeni žlem v takim kraju napravlja, da se zamore sproti izcejati, ni bo-lezen ravno tako nevar-

na; če se pa v kakih votlinah nabira in zastaja, se spridi, draži in poškoduje dele, v katerih je nabran, ali popijavne žile tak spriden žlem popivajo, ga v kervotok in po tem v razne dele pripeljejo, ktere zamore poškodovati in tako več sort bolezni napraviti.

Tretji nasledek se pa le pri boleznih vodenih kožic napravi, ki se v vsih večih votlinah trupla znajdejo, in če se po vnetju v te votline voda razlije, se tako imenovane vnetljive vodenice napravijo. Če smo za gotovo spoznali, da so bile vodene kožice vnéte, zamoremo iz tega, če bolezen več dni terpi in če znamnja vnetja nekoliko odjenjajo, živini pa potem nič bolji ne postane, ampak nekatere znamnja, posebno serčno in žilno bitje in sopenje še hitreji postanejo, za gotovo skleniti, da se je voda v bolne dele razlila.

Ta voda, v bolnih delih nabrana, če je popijavnice ne popijejo, vedno dele draži, bolezen redi in jo večkrat ponovi, in če se je preveč nabere, opravilo dela popolnoma zatare.

Četerti nasledek se pa zamore po vnetju skoraj vsaciga dela napraviti, se toraj naj večkrat najde. Navadno se zlije meza v tkanino (Gewebe) delov, pa se tudi ali z žlemam ali z vodo zmešana na poveršje delov ali v votline trupla včasih razlije.

Iz tega nasledka vnetja, če razlite meze popijavne žile ne popijejo, se še več družih nasledkov napravi, od katerih bomo spodej govorili.

Peti nasledek se navadno iz četertiga tako naredi, da postane v dele razlita meza organska, s tem osnovo delov spremeni in vterdi in opravilo dela se overa ali popolnoma ustavi; taki deli, ako se zamorejo ošlatati, so terdi, neboleči, večji gorkoto popolnoma zgube, in če tak del ni zlo žlahten in za življenje ne neogibljivo potreben, zamore v takim stanu dolgo obstati, brez da bi živini veliko nadlego delal; le če je del zlo žlahten in k življenju potreben, je bolezen nevarniša.

Šesti nasledek se tudi večkrat iz četertiga napravi, če se razlita meza oživi in iz tega červi napravijo, od katerih bomo pri posameznih boleznih bolj natanjko govorili.

Sedmi nasledek se tudi večkrat iz četertiga napravi, če se razlita meza zmeči, potem zgnoji; pa tudi neposredno iz vnetja se zamore ta nasledek napraviti, če se v vnetim delu zastala kri zgnoji. Ta nasledek spoznati je pri zunajnih delih lahko, kjer se poprejšni terdi del zmeči, začne klompati, dlaka izpada, kožica vedno bolj

tanjka postaja, da se pridere. Pri notrajnih nam pa to naznani, če se znamnja vnetja pomanjšajo, živini pa vendar vedno huji postaja, če živina zlo hujsa, če se vidi, da se gnoj izceja, ali če smrad ali smerdljiva sapa naznani, da se v kakem delu gnoj napravlja.

Osmi nasledek se tudi zamore kakor gnojenje iz četertega nasledka ali neposredno iz vnetja napraviti; pri tem nasledku se pa gnojnica napravlja, ki vedno krog sebe razjeda, posebno če v kakim delu zastaja, je smerdljiva, ostudna. Gnjidavi del, v katerim se gnojnica napravlja, nima nobeniga nagnenja k zdravljenju, ampak vedno bolj se razdene in pohujša.

Deveti nasledek je snet, ki se takrat napravi, če kak del popolnoma razpade, svojo tkanino in osnovo popolnoma zgubi in popolnoma mertev postane. Je dvojne sorte:

1) Mokri snet, pri katerim mertev del črn, smerdljiv postane in se razmaze.

2) Suhi snet, pri katerim tudi mrtvi del črn postane pa se kakor mumija posuši.

Iz tega se vidi, da ni del že snetjav, če le črn postane, kakor navadno ljudje menijo in velikokrat vsako černo marogo že snet imenujejo, ampak pri snetju mora bolni del popolnoma razpasti, svojo osnovo in tkanino popolnoma zgubiti, popolnoma mertev in nečutljiv postati.

K vsaki teh enajsterih bolezni, to je: h kervnimu navalu, k vnetju in k vsacimu nasledku vnetja, kakor smo jih ravno omenili, se zamore vročnica pridružiti, če je storjeno poškodovanje kakiga dela veliko, in se celo truplo boleznimi vdeleži. Znamnja, po katerih se vročnica navadno naznani, so sledeče: serčno in žilno bitje je hitreji, in tudi napčno, začne se vročnica z merzlico, ki več ali manj časa terpi, in se potem vročnici ugane in z njo tudi včasih spreminja; živina je trudna in klaverna, večidel telesnih udov je v svojih opravlilih zmotenih ali zaderžanih, natorni nagibi počivajo, vse živini odpade, le žeja jo večidel tare.

Vročnica je vedno ena in tista in mnogo tistih imen, ktere se vročnici večkrat pridenejo, kakor katarališka, reomatiška, gastriska, tifezna vročnica i. t. d. ne pomenijo družiga, kakor da nam delno bolezni naznanijo, zavolj ktere se je vročnica napravila, ker vročnica nikdar brez delne bolezni ne vstane.

Le po razni telesnosti bolne živine je vročnica kakor tudi delna bolezni razna. Že pri telesnosti živine smo omenili, da je dvojne sorte, čeversta in mehkužna in da se po telesnosti živine značaj bolezni ravna, ki je čeversti

(entzündlicher), če se pri živini čverste telesnosti, in mehkužni značaj bolezní (fauliger Krankheitscharakter). Če se pri živini mehkužne telesnosti kaka bolezen napravi Znamnja, po katerih se ta dvojna telesnost razloči, so bile že na straneh 5. in 6. omenjene, in če po tistih zamoremc telesnost bolne živine razsoditi, zamoremo iz tega tud značaj bolezní spoznati.

Da pa zamoremo bitje ali natoro bolezní natanjke razsoditi, moramo vedno na značaj posebno gledati, ker se ena in ravno tista bolezen in ravno v tistem delu pr živini razne telesnosti razno razodeva; pri čverstim značaju večidel bolezen bolj huda postane, pa je tudi zdravilna moč natore vedno večí, in toraj je pri enaki velikosti bolezen čverstiga memo mehkužniga značaja vedno manj nevarna in manj časa terpi; tudi ozdravljati se mora živina po raznosti telesnosti nekoliko drugači.

Značaj bolezní se pa zamore tudi med boleznijo premeniti, mehkužni se v čverstiga le malokdaj spremeni, k večim se to zgodi pri majhnih zunajnih boleznih, če se živini med boleznijo bolji kakor v zdravim stanu godi; večkrat pa, in sicer vselej, kadar bolezen dolgo časa terpi, se čverstí značaj v mehkužniga preoberne, ker bolezen, če je le kolikaj huda, živino oslabi, ki življeje v taki meri dobiva, da jo mehkužno store.

H koncu tega uku od bitja ali natore bolezen, kako se mnogoverstne bolezní s kervnim navalam in vnétjem začnejo, in kako da se nasledki iz vnetja napravijo, vendar moramo še opomniti, da se ne začne ravno vsaka bolezen s kervnim navalam ali vnétjem, in da vnétje vselej ne neha, ko se njegovi nasledki prikažejo; tudi brez poprejšniga vnétja bolezní vstanejo, kakor več čutničnih bolezen: kerč, mertud, tudi kervne bolezní, pri katerih se kri na razno sorto spridi in razkroji, pri mnogoverstnim vrančnim prisadu, pri tuberkelnih, pri steklini, tudi pri spušajih razne podobe in pri boleznih, pri katerih se v kakim delu bolestní zrastki napravijo, kakor polipih, bradovicah in pri drugih raznih pogreških rastenja.

Ravno tako tudi vnétje še večkrat terpi, čeravno so že nasledki vnétja nastopili, ali se pa med temi nasledki večkrat ponovi. Tudi žlemni, vodeni in mezni razliví se večkrat brez poprejšniga vnétja iz vmehčenja žlemnatih in vodenih kožic in drugih delov napravijo.

Razlaga četertiga vprašanja.

Velikost bolezní nam bolestne znamenja, njih velikost in število pokaže. Dokler je bolezen še majhna, se bolestne znamenja le v opravljenih bolniga dela pokažejo, v občnih opravljenih življenja se pa nič bolestniga ne najde. Le če je delna bolezen bolj velika, celi život bolezní deležen postane in vročnica nastopi, in kolikor večí ali huji je bolezen, toliko večí je vročnica. Velikost vročnice nam pa serčno in žilno bitje razodene. Če hočemo velikost bolezní natanjko razsoditi, moramo sicer na vse bolestne znamenja natanjko gledati, in le po velikosti vsih znamenj zamoremo natanjko razsoditi, kako velika ali huda da je bolezen; vendar žilno in serčno bitje to nar natanjčnije naznani, zatorej imenujemo bolezen, dokler je serčno in žilno bitje še naravno ali za deset udarkov v minuti pomnoženo, majhno, če je čez deset do 25 srednjo, od 25 do 40 hudo in čez 40 zelo hudo.

Vsaka bolezen ima začetek, potem naraša, dorase in, če pri tem živina ne pogine in če se bolezen v kako drugo ne spremeni, odjemlje, da spet popolnoma odjenja in da začne živina okrevati. Pri vsaki bolezní se bolj ali manj ta red vidi, kar dōbo bolezní (Krankheitsperiode) imenujemo. Čas pa, kako dolgo da ta ali una doba terpi, je negotov, in ena in ravno tista bolezen zna zdaj naglo, zdaj počasi preteči, tako, da od ene do druge dobe včasih tedni in mesci pretečejo, včasih se pa bolezen komaj začne in že dorase in ravno tako naglo tudi odjenjuje. Včasih je teško razsoditi, v kateri dobi je bolezen, če se ni iz začetka pregledovala; vendar pa nam kakošnost bolestnih znamenj vedno bolj ali manj natanjko razodeva, v kateri dobi da je bolezen, in značaj bolezní tudi mnogo pripomore to spoznati. Dokler je značaj bolezní čverst in bolezen še v vnetju obstoji, bolezen še zelo dolgo ne terpi; ko je pa značaj bolezní mehkužen in bolezen že v kakem nasledku vnetja obstoji, takrat tudi gotovo bolezen že dalj časa terpi.

Treba je pa za ozdravljanje bolezní dobo natanjko poznati, ker se po tem zdravila odločijo.

Razlaga petiga vprašanja.

Vzroki, ki k bolezní pripomorejo ali jo naključijo, se razdelé 1) v pripravljavne (vorbereitende), 2) v naključjive (Gelegenheitsursachen.)

Pod pripravljavnimi vzroki razumemo vse, kar živino k boleznim podverženo ali nagnjeno, za naključjive vzroke vgodniši stori, in kar jim naključbo boleznim polajša.

To podverženje ali nagnjenje k boleznem razločimo v občinsko ali naravno in v posebno. Občinsko ali naravno podverženje k boleznem imenujemo tisto, po katerim zamore vsako umerjoče bitje zboleti; pod posebnim podverženjem pa razumemo tisto, ki je le posamezni živini lastno, kar jo za eno ali drugo bolezen posebno vgodno stori.

To posebno nagnenje leži v plemenu, rodu, plodu starosti, spolu, telesnosti, v prirojjenih ali pridobljenih obraznih napakah (Bildungsfehler), v preteklih boleznih i. t. d. Tako so po plemenu konji nar bolj pljučnim in kopitnim boleznem podverženi, ker se večidel za naglo vožnjo rabijo; goved zavolj čveteriga želodca nar raji boleznim prebavnih delov napadajo; ovce so nar bolj červnim boleznem podveržene. Po rodu so navadni domači konji bolj smolikam, žlahtni pa bolj grizenju podverženi; ravno tako je živina po raznosti ploda, starosti, spola, telesnosti i. t. d. ta tej, una drugi boleznim bolj podveržena.

Samo podverženje še ni zadosti, da živina zbolí, temuč vedno še mora kak naključjivi vzrok živino zadeti, da zbolí. Kolikor večí je pa podverženje, toliko manjši naključjivi vzrok že zamore bolezen naključiti, in ravno to veljá v nasprotni zadevi.

Pod naključjivimi vzroki se zastopijo vse zunajne in tudi notrajne (v telesu ležeče) zadeve, ki živino poškodovajo (verletzen), da zbolí.

Vse naključjive vzroke razdelimo 1) v mehaniške, to je take, ki vstanejo s tem, da se živina udari, otisne, suni ali na kako drugo vižo siloma poškodje, 2) v kemiške, to je take, ki vstanejo s tem, da škodljive zadeve, organske dele ali razjedajo, razkroje ali na kako drugo vižo v svojih obstojnih delih premene, in 3) v dinamiške, to je take, ki vstanejo s tem, da živina naglo iz gorkiga v merzlo, iz suhiga v mokro pride i. t. d. in se tako s prehlajenjem poškodje.

Vse škodljivosti, ki ne leže v živinskim truplu, ampak od druge strani živino zadenejo, obstoje:

- 1) v škodljivih zadevah vremena,
- 2) v pogrěških klaje in pijače,
- 3) v napčni strežbi, opravljanju in snaženju,
- 4) v napčni rabi,
- 5) v neprimernim prebivališu (hlevih).

1) Škodljive zadeve vremena.

Vsak lahko zapopade, da iz vremena vsake sorte škodljive zadeve izvirajo, ki zamorejo pri živini mnogo-
verstne bolezni napraviti. Pod škodljivimi zadevami vre-
mena pa razumemo neprimerno podnebno gorkoto in
merzloto in nju nagle premembe, neprimerno svit-
lobo in temnoto z nju naglimi premembami.

Podnebna gorkota telesne dele bolj raztegne
in jih omeči, pomnoži kožno hlapenje in izceje vsih teko-
čin, povikša občutljivost telesnih delov, ki so pri tem bolj
topi in leni, pomnoži telesno gorkoto in pospeši kervotok.
Pri tem se mnogo za življenje potrebnih sokov porabi, če-
ravno je rastenje telesnih delov pomanjšano. Če prevelika
gorkota dalj časa živino zadeva, se cela kožna sestava
vmehkuži, kri se spremeni in tudi razkroji, kar mnogo-
sortne bolezni napravi.

Podnebna merzlota pa vse telesne dele bolj skup
zvlače in terde stori, pomanjša kožno hlapenje, izceje vsih
tekočin in občutljivost telesnih delov; živina dobro prebav-
ljuje, torej se mnogo organskih sokov napravi, in tudi rast
pospeši, kervi se veliko napravi in je bolj gosta, kar
lahko k silovitim kervnim navalam in vnetju delov pripomore.

Nar bolj škodljiva je pa nagla prememba gorkote in
merzlot, ker se pri tem telesne opravila naglo spremene;
zmehčani deli se naenkrat skupej stisnejo, pomnoženo kožno
hlapenje in tudi pomnožena izceja vsih drugih tekočin se
naenkrat ustavi in za življenje nerabljeni deli, ktere je hotla
natora po pomnoženim kožnim potu iz trupla spraviti, za-
stanejo, se s kervijo zmešajo. Natora si pa prizadeva te
dele, ker je kožno hlapenje popolnoma zaterto, po drugi
poti iz trupla spraviti, kar se le s plučnim hlapenjem, s
scavnico in z blatam zgoditi zamore. Ker so pa že po
prehlajenju pluća kakor tudi čeva zdražene, se posebno
lahko zgodi, da zbole, če jim natora še to opravilo nalo-
ži, da morajo te za življenje nerabljive, v kervi zastale
dele odpravljati. Ravno zavolj tega se nar večkrat po pre-
hlajenju pljuča in čeva unamejo; pa tudi vsak drug del se
zamore po prehlajenju na to vizo vneti, če je bil popred
zavolj prevelike gorkote preveč sogret in naenkrat na merzlo
pride, ker se v svojim opravilu zmoti in tako poškodje.

Svitloba pomnoži čutnično in miskno moč, vse opravi-
vila življenja so bolj žive, truplo bolj čversto in terdo postane.

Prevelika blišeča svitloba je pa posebno očem
škodljiva, ki jih preveč zdraži; proti možganam rada

napravi kervne navale, če dalj v glavo sije, kar je vzrok mnogoterih bolezni.

Temota čutnično življenje oslabi, živino topo in mehkužno stori; posebno oči oslabé, če je živina več časa v temi, ki postanejo proti svetlobi tako občutljivi, da jih že navadna svetloba večkrat vname.

Posebno škodljiva je pa prememba svetlobe in temnote, ker v temnoti vsi deli počivajo, in če jih naenkrat prevelika svetloba zadene, jih zelo zdraži, to veljá posebno od blišče svetlobe bliska, ki, če se večkrat ponovi, lahko vnetljive bolezni oči in možgan napravi.

Med škodljive zadeve vremena pa tudi presuh in premoker zrak štejemo.

Suhi zrak vse telesne dele bolj skup vleče, jih vterdi in okrepi, merzli zrak jih pa raztegne, omeči in oslabi.

Pri presuhim zraku se zračni deli bolj sprimejo in posebno pljuča in kožno sostavo dražijo.

Premokrimu zraku je pa preveč vodenih delov pri-mešanih, kar posebno pljučno in kožno hlapenje moti in overa.

Prevelika suhota ali mokrota zna pa tudi z preveliko gorkoto ali mrazam združena biti, kar napravi suhvročo in suhomerzlo in mokrovročo in mokromerzlo vreme, kar večkrat zamore mnogoverstne bolezni naključiti.

Med podnebne zadeve štejemo poslednjič tudi veter in dež, sta posebno za sogreto živino zelo škodljiva.

2 a.) Škodljive zadeve klaje.

Klaja zamore živini na dvojno sorto škodovati, ali s tem, da živina preveč ali premalo sicer tečne klaje vžije, ali s tem, da je klaja na kako vižo spridena.

Če živina preveč klaje sne, se želodec zelo raztegne in napne; to overa izcejo za prekuhanje potrebnih sokov, pa tudi popijavne žile zaderžuje, da manj iz klaje napravljeniga redivniga soka popivajo. Ker prebavilska moč želodca toliko klaje ne more prekuhati, se večkrat zgodi, da v želodcu klaja vreti in se kisati začne, da se gazi, vetrovi nabirajo, kar napenjanje ali grizenje napravi.

Preveč raztegnjeni želodec pa tudi na vse bližnje dele pritiska in jih v svojih opraviilih zaderžuje, na tako vižo zatera kervotok in sopenje. Če je želodec več časa presilno napet in pretegnjen, se ves omehčá in omertudi ali pa počí.

Če pa živina premalo klaje dobiva, se nabirajo za prebavljenje potrebni soki v želodcu in ga dražijo, in opravilo delov, ki prebavljajo, zastaja, iz kar mnogover-sne bolezni izvirajo. Zavalj tega, ker se premalo rediv-niga soka napravlja, živina oslabi, hujša in marsikaka bolezen jo napade.

Pa ne samo to je živini škodljivo, če preveč ali premalo klaje dobiva, ampak še večkrat v tem škodljive zadeve klaje leže, da živina ne dobiva take klaje, ka-koršna je zanjo nar bolj zdrava.

Na tako vižo živini ne tekne premaloredivna klaja, ktere živina premnogo potrebuje, da toliko redivniga soka iz nje dobiva, kolikor ga za življenje potrebuje; za-volj tega mora želodec s tako klajo preobložiti, in iz tega vstanejo tiste bolezni, od katerih smo že pri preobloženim želodcu omenili; ker pa taka klaja premalo tekne, rada živina hujša in jo marsiktera bolezen prebavil napade. Tra-vojedcam večkrat na tako vižo škodje slaba slama, debelo-in terdobilkato pusto seno, kakor bičje in ločje in večidel druge rastljine, ki na zlo močvirnatih travnikih, ali druge puste željsa, ki večidel med germovjem rasejo.

Ravno tako je pa tudi pretečna klaja škodljiva, ki ima premnogo redivniga soka, posebno, če se živini zlo klade, ker se iz tega preveč, pregostiga, vlečljiviga soka napravi, ki se teško v kri spremeni. Taka živina je nar bolj vnetljivim boleznam podveržena in telesni soki se pri njej radi razkrojijo. Tu sem še štejejo vse tiste zerna in koreni, ki imajo mnogo močica, rastlinskiga žlema v sebi in so grenki in gerjupi.

Pa tudi preveč zdražljiva klaja zamore živini škodovati, ker telesne opravila preveč oživi, kervotek pomnoži in na tako vižo nar raji vnetljive bolezni vzrokuje; tu sem še šteje dišeče seno, posebno iz planin, ki je več-krat konjem škodljivo, zernje, posebno, če se ga veliko in samiga na sebi klade, tako tudi drevesne mladike, ki imajo mnogo jeterskih in balzamskih obstojnih delov, kakor smrekove, hrastove, jagnjetove, ternjeve mladike i. t. d.

Tudi piča, ki ima mnogo vlečljiviga žlema v sebi, zamore živini škodovati, ker se vlečljivi žlem prebav-ljenju terdovratno ustavlja in se rad v želodcu skisa, na tako vižo prebavljenje pokvari, živino napne in zapre in večkrat grizenje napravi; tako zamore ječmen, rež in so-civje živini škodovati.

Še bolj škodljiva je pa kislá klaja, ki rase na blatnatih, močvirnatih travnikih, ker rastlinska kislina, ktero

ima taka klaja v sebi, za prebavljenje potrebne telesne soke (želodčni sok, žolc i. t. d.) razkroji in tako prebavljenje pokvari, kar živino zelo hujša in mehkužno stori. Taka klaja tudi večkrat napravi jeterne bolezni, posebno metlaje (Leberegeln), spridi trebušne limfatiške žleze in tako vstane iz tega sušica (Darrsucht), in glin (Fäule); tako, da, če živina dalj časa tako klajo je, nje telesni deli sok izgube in suhi in kerhki postanejo, kar se posebno pri kosteh zamore pripetiti in tako imenovano kostolomnico (Knochenbrüchigkeit) pri govedu napraviti.

Še bolj škodljiva kakor kislina je pa gnjila klaja, ki se posebno takrat napravi, ko mervo, ko se suši in ko jo sonce spari, večkrat dež zmoči, ali če se spravi, ko še ni dobro posušena in se spravljen spari in vname, ali če se že spravljen večkrat zmoči, da začne smerdeti in gnjiti. Taka klaja prebavilne dele zelo draži, redivni sok, ki se iz take klaje napravi, se rad razkroji, popijavne žile ga le težko popivajo, in zavolj tega vstane le kmalo živina mehkužna, pri kateri se posebno lahko vsake sorte bolezni prebavilnih delov napravijo.

Pa tudi celo sirova, sladka in sočna zelenjava, posebno če je živina ni navajena in požrešno po njej hlastá, zamore živini škodovati, ako so druge okoljštine take, da se ta povžita klaja skisa in da se mnogo vogelnokislih gazov v želodcu in čevah nabere. Na tako vižo posebno zamore škodovati zeleno sočivje, zelena ječmenova slama, mlada, sočna detelja in več drugih enakih zelenjav.

Tudi dobra zelo tečna zelena in posušena klaja je večkrat zavolj tega škodljiva, ker je oprášena, glinata, blatnata, z peskam ali kamniči namešana, ki se v čevah nabirajo, in ga mehaniško dražijo.

Večkrat se tudi zgodi, da živina s klajo igle, steklene čepine, žebelje i. t. d. požre, to se posebno pri prežvekovavcih rado primeri, ki vprvo klajo naglo požrejo, brez da bi jo zvečili in jo še le pozneji prežvekujejo. To zamore želodec, čeva in tudi druge dele raniti, vnéti in ognjiti.

2 b.) Škodljive zadeve pijače.

Škodljiva zamore pijača biti ne samo, če je živina preveč ali premalo dobiva, ampak tudi če je preveč sparjena ali pa premerzla, potem če so v njej kake škodljive reči rastopljene in če živina ne dobiva po klaji primerno pijače.

Preveč živina pijače le malokdaj dobiva, ker se je sama varje, če jo vendar le okoljšine primorajo, preveč piti, to prebavila pokvari, redivni sok stanjša in kervi se preveč vodenih delov primeša, in iz tega izvira, da prebavljenje bolj leno in topo postane, da se slab vodeni redivni sok napravlja, da živina mehkužna postane in da se posebno izceje v vodenih kožah pomnožijo.

Veliko večkrat se zgodi in je tudi veliko bolj škodljivo, če živina žejo terpi; zavolj tega posebno prebavljenje terpi, ker je k dobrimu prebavljenju primerno vode neogiblivo potreba, redivni sok pregost postane, popijavnice ga ne morejo poseerkati, in toraj dalj časa v želodcu in čevah zastaja. Zavolj tega se vsi telesni soki zgostijo in radi zastajajo, kar se posebno v jetrah in jeternih žilah, v trebušnih limfatiških žlezah napravi, in zamore vnetje in vterdine delov napraviti. Vodenc, žleznate in tudi druge izceje zastajajo in vse opravila življenja bolj lene postanejo.

Posebno škodljivo je pa za živino, če v velki vročini veliko hoje stori in žejo terpi, ker pri tem že brez tega po pomnoženim kožnim hlapenju mnogo vodenih delov zgubi in se tedaj zgorej imenovane premembe pri živini še raji napravijo in posebno kri se rada razkroji in mnogoverstne kervne bolezni se napravijo.

Pregorka, sparjena pijača pomnoži občutljenje sopilnih in prebavilnih delov, tako da prav lahko zhole, če se le nekoliko prehlade; pomnoži tudi vse telesne izceje, raztegne vse organske dele, in jih zavolj tega slabi in omehča.

Premrzla pijača je pa toliko bolj škodljiva, kolikor bolj je živina sogreta; toraj je naj bolj škodljiva, če se je po dolgi hoji živina zlo sogrela, ko jo sicer zlo goltno in požrešno pije. Taka merzla pijača pri sogreti živini stori tiste premembe, ktere smo že pri prehlajenju omenili; posebno pa terpe sopila in prebavila in iz tega se lahko naval kervi in vnetje teh delov napravi.

Vodi so večkrat vsake sorte reči, tudi gnijoči živalski in rastlinski deli primešani ali v njej razne soli raztopljene. Taka pijača je posebno takrat zlo škodljiva, ko dalj časa stoji in se spari; te tako imenovane luže ali mlake živina včasih rada zavolj tega pije, ker je v njih mnogo človeške scavnice, ki zapopade solnate obstojne dele; in ker naši živini v nje škodo soli zlo pomanjkuje, je celo primorana tako škodljivo gnojnico piti. S tem se radi telesni soki spridijo, kri se lahko razkroji, živina mehkužna postane in vsake sorte bolezni prebavil se zamorejo napraviti.

2 c.) Škodljive zadeve pašnikov. I

Tudi pašniki zamorejo živini škodovati, in sicer: Na premočvirnih pašnikih rasejo vodenčnate kisle zeliša, tudi zrak je preveč z vodenim hlapam napolnjen, kar živini škodje.

Tudi presončni pašniki so zavolj velike vročine in zavolj vele in suhe trave živini škodljivi.

Ravno tako škodjejo premokri in presuhi pašniki posebno kopitam in parkljem, ker jih premokri pašniki preveč zmeče, razširijo in limec raztope, presuhi pašniki jih pa preveč vsuše in kerhke storé, iz česar razne bolezni teh delov izvirajo. Potem zamorejo bodeče, ternjeve, ojstre zeliša na paši živino na spodnje dele nog, na gobec, na jezik, v nosnice, v gerlo in celo v želodec mehaniško raniti.

Tudi med sabo živina večkrat na paši ena drugo poškodje.

Tudi je živini škodljivo, če se na pašo goni, ko je rosa, slana, medena rosa (Honigthau).

Tudi živino na paši vsake sorte merčesi nadlegujejo, ki jo kolejo, kar ji zamore zlo škodljivo biti. Taki merčesi so: španske muhe, ktere živina večkrat, če germovje ohira, s perjem požira, kar zamore napraviti, da jo grize, da kri ščije, da kervavo mleko dobi i. t. d. Merčesi, ki živino kolejo, so vsake sorte muhe, komarji, brenceljni, čebele, ôse, seršeni i. t. d. Nekteri teh imajo razun žela tudi strupen sok, kakor seršen, kar stori, če pijejo, da pičeni del zlo oteče.

Pri tem je treba, da še opomnemo, da živina, če dolgo suho klajo je in spomladi naenkrat na zelenjavo pride, skomino dobi, kar sicer stori, da živina ene dni zlo malo je, pa vendar ni nič bolealniga, ampak le okusne čutnice se na posebno vižo spremené, kar pa v malih dneih samo od sebe mine.

3) Škodljive zadeve prebivališa ali hleva.

Nič ni bolj napčniga pri nas v celi deželi kar živino zadene, kakor hlevi, ker vse napake, ktere hlevi zamorejo imeti, se gotovo pri naših hlevih vedno združene najdejo.

Hlevi so pa škodljivi: če so premajhini, da ima živina v njih komaj toliko prostora, da stati zamore, taki hlevi so zlo soparčni, zrak je v njih nečist in nezdrav; to živino proti zunajnim zadevam zlo občutljivo stori, zavolj tega zlo slabo prebavlja in tudi kri se po sopenju v plučah

slabo čisti, kar pripomore, da se zamorejo vsake sorte bolezni, posebno pa tiste, ki iz razkrojene kervi izvirajo, napraviti.

Tudi preveliki zamorejo hlevi biti, če se v kako veliko podertijo en par živinčet postavi, da pozimi prezebajo.

Mnogokrat so hlevi pretamni, ker se pri hlevih le malokdaj okna vidijo, ampak le majhne lukne v zidu, ki se po zimi zavolj mraza, poleti pa zavolj vročine in muh s steljo zamašijo, da ne more ne svetloba, ne čisti zrak v hleve.

Ravno tako škodljivo je, če zrak skoz hleve vleče, kar se zelo velikrat zapazi, ker so naši hlevi zelo slabi, večkrat z dil zbiti in brez stropa. To je živini vedno škodljivo, posebno pri slabim vremenu, ko veter vleče.

Tudi tlak zamore živini mnogokrat škodljiv biti; ali je preterd in neraven, da cele skale iz njega mole, kar je za kopita in parklje zelo škodljivo in ker se živini lahko spodersne, da pade in se kaj polomi; ali je pa posebno veliko gnoja v hlevih nabraniga, da živina večkrat do kolena v gnoju in gnojnici stoji; to napravi v hlevu veliko škodljivo soparco, kar je posebno možganam in očem škodljivo, naval kervi, vnetje in marsiktere druge bolezni napravi.

Tudi zavolj tega so hlevi škodljivi, ker se ne čedijo, da so vsi prašni, čez in čez s palčevino prevlečeni, kar mnogo merčesov napravi, ki živino neprenehama nadlegujejo.

4) Škodljive zadeve rabe.

Ker je raba vdomačene živine zelo razna, so tudi škodljivosti, ki jo pri tem zamorejo zadeti, mnogosortne.

Navadno škodje živini prezgodna raba, ko je še premlada, še nima zadosti vterjenih udov. Če se živina za delo prezgodej rabi, je to vzrok vsake sorte bolezni, posebno zunajnih na nogah, ki živini skoz celo življenje vstanejo in kmalo vso pokvarijo, da ni za nobeno rabo več.

Čese pa živina za pleme prezgodej rabi, škodje to mladi in stari živini, ker obedve v rasti zastajate, in večkrat je zavolj tega mlada živina, še preden je storjena, že k mnogoverstnim boleznem posebno nagnjena.

Pa tudi preveč se živina večkrat rabi, in lastniki večkrat ne vedo, koliko da zamore živina storiti, in naj boljši živina se mnogokrat na tako vižo poškodje, če se presili.

Nar večkrat pa živini raba zavolj tega škodje, ker jo pri tem vsake sorte škodljivosti zadenejo, zdaj ji je prevroče, ker posebno solnce pripeka, zdaj pa spet na merzlo

pride in pri tem mora lakot in žejo terpeti. Zraven tega zamore pri rabi na vsake sorte vižo poškodovana ali ranjena biti.

Poslednjič je raba tudi zavolj tega večkrat škodljiva, ker je orodje in oprava živine zlo napčna in neprijetna, da jo na vsako sorto tiši, dergné, zuli in stiska, kar mnogoverstne bolezni napravi.

5) Škodljive zadeve strežbe, opravljanja in snaženja.

Nar boljše je za živino, če se po gotovim redu opravlja, da vsako reč o pravim času dobiva in da se ji k vsakemu opravilu potreben čas pusti. To se pa velikokrat opusti, ker se živina takrat opravlja, ko ima kdo čas, in če časa ni, se večkrat celi dan v nemar pusti.

Posebno velikokrat se pa opusti, živino snažiti, ljudje mnogokrat celo mislijo, da živini dobro dene, ako je vsa blatnata. Da je pa to živini zlo škodljivo, vsak lahko spozna, ako premisli, da koža vedno hlapi, da se s tem več za življenje nerabljivih delov iz trupla spravi. Če je pa koža po celim poveršju v blato kakor v skorjo zavita, tega opravila ne more opravljeti in zavolj tega več škodljivih delov v truplu vstane, ki potem kervi primešani bolj k notrajnim delam pridejo, jih dražijo in na tako vižo mnogoverstne bolezni napravijo. Posebno mlado živino čediti, menijo ljudje, da je zlo škodljivo. Res je sicer, da ni dobro žebeta s čedilam (Striegel) čediti; vendar je pa zdravo, da imajo čisto kožo, in zavolj tega naj se mlada živina s kako bolj mehko rečjo čedi.

Mijazmi in kontagii, vzroka bolezin.

Večkrat pa od ravno imenovanih naključljivih vzrokov ni nobeniga sledu in vendar živina zbolí in večkrat clo veliko živine naenkrat, ob enakim času in na enako vižo. V takih primerlejih obdolžujemo po pravici druge zadeve, ki se mijazmi in nalezki (kontagii) imenujejo.

Mijazmi so neznane zunajne zadeve, posebni pogreški podnebniga zraka, kar navadno pravijo „nezdrav zrak“, so tako rekoč strupi podnebniga zraka, ki se ali v njem napravijo ali se mu od drugod pridružijo.

Nalezki ali kontagii so pa izvirk bolezni, ki se pri posebni bolezni napravijo in imajo to lastnost, ravno tisto bolezen pri drugi njej podverženi živini napraviti.

Kakor mijazmi tako tudi kontagii zamorejo kužne bolezni napraviti; vendar se razločijo po tem, na kako

vižo da se napravijo, ker se mijazmi vedno zunaj trupla, kontagii pa v živinskim truplu naredé; vendar pa mijazmatiške bolezni zamorejo kontagiške postati, če bo- lezen, katero so mijazmi napravili, nalezljive izvirke naredi, po katerih se bolezen razšira.

Da se pa tako važni nauk od kužnih bolezni bolj natanjko zamore razložiti, meramo nekatere občne vodila napeljati.

Kužna se imenuje vsaka bolezen, ktera ob enakim času, na enako vižo in po enakih vzrokih več živine eniga ali razniga plemena napade.

Kužna bolezen pa zamore nalezljiva biti ali ne.

Nalezljiva je takrat, če boleštne izvirke napravi, ki zamorejo pri drugi živini ravno tisto bolezen napraviti, da tedaj ena živina od druge bolezni naleze.

Nalezljivost je pa dvojne sorte: ali živina kužno bolezni naleze po dotiki, to je, da se zdravo ži- vinče kužniga živinčeta ali pa kužniga žlema, gnoja, sokrovica, kervi, slini i. t. d. dotakne, postavimo, smer- kelj, garje, stekljina i. t. d. — ali pa, brez da bi se živine in okuženih reči dotaknila, kužnost le po sapi in sopenju v-se dobi. Kužni izmétki se širijo po zraku, do- stokrat v daljne daljne kraje; po kožah kužne živine, po drugih živalih, po obleki, ljudeh i. t. d. se zanese kužna bolezen iz eniga hleva v družiga, iz eniga kraja v družig- ga, iz ene dežele v druge i. t. d. Take bolezni so: go- veja kuga, ovčje kože i. t. d.

Nenalezljiva kužna bolezen je pa tista, če sicer tudi ob enakim času, na enako vižo in po enakih vzrokih več živine zboli, pa ne zavolj tega, da je živina ena od druge bolezni nalezla, ampak zavolj tega, da so več ži- vine enake škodljivosti zadele.

Nalezljive kakor tudi nenalezljive kužne bolezni pa zamorejo biti krajne in časne.

Krajne imenujemo tiste, pri katerih so škodljive zadeve, ki jih napravijo, na krajne razmere navezane, namreč krajna lega, zemlja, podnebni zrak so taki, da se iz njih škodljivosti in iz tih kužne bolezni napravijo, ki dalj ne sežejo kakor te krajne razmere.

Časne tiste, ki se le v posebnih časih napravijo, niso na noben kraj navezane, ampak se semtertje razširijo, kamor škodljivost seže, ki jo napravi; razširanje se pa ne derži vedno ene in tiste poti, ampak se zdaj na ta, zdaj na un kraj oberne; velikokrat nam clo škodljivosti, ki tako bolezen napravijo, niso popolnoma znane.

V živinskim truplu ležeči vzroki boleznin

Vsi vzroki, ktere smo do sedaj napeljali, so le zunanji, ki vedno le iz zunajnih okoljšin izvirajo.

Škodljivosti pa niso vedno le zunanje, ampak velikokrat leže v živini in v tem obstoje, da se tekočine, ki se že v naravnem stanu v živinskim truplu napravljajo, ne izcejajo iz trupla, ampak v njem zastajajo, kakor sline, žlem, scavnica, blato i. t. d. ali če se tekočin, kterih se v zdravim stanu le toliko izceja, da dele mokrotne in volne naredo, preveč v kaki votlini nabere, n. pr. voda v serčnim mehurju, v persni ali trebušni votlini, v možganah i. t. d.; ali če se organski ali neorganski deli v kakim telesnim udu napravijo, ki ga kakor tuje reči zdražijo in na razno vižo poškodvajo, da zbolí, n. pr. če se červi, če se kaki pogreški rasti kakor bradavice, vodene, mezne, mastne oteklino, kamni i. t. d. v kakim delu napravijo.

V vsih teh do zdaj imenovanih zunajnih in notrajnih škodljivostih, obstoje naključjivi vzroki bolezni. Kakor pa podverženje ali nagnjenje h kaki bolezni samo na sebi še ne naredi bolezni, tako je tudi naključjivi vzroki ne store še vselej, ampak živina mora nekoliko k bolezni podveržena biti, da se bolezen naključí.

Ko se je bolezen po teh peterih vprašanjih kolikor mogoče natanjko preiskala, se je, kolikor natanjčnije se je na te vprašanja odgovorilo, toliko natanjčnije tudi bolezen spoznala.

Predej se pa začne bolezen ozdravljati, je treba, da se presodi, kakošen izid da bode imela, to je, na kakšno vižo, da se bo končala.

Vsaka bolezen pa zamore trojni izid imeti.

1. se popolnoma ozdraviti;
2. se v drugo bolezen spremeniti ali neozdravljive nasledke zapustiti, ki dolgo časa ali clo skoz celo življenje živini ostanejo;
3. se s smertjo končati.

Živina ima denarno vrednost in zavolj tega ne želi vlastnik živini zavolj nje same življenja podaljšati, ampak le zavolj vlastniga dobička. Ako mu toraj podaljšanje življenja živine ne prinese dobička, jo raji na kako drugo vižo v prid oberne, narvečkrat za meso; če pa za to ni, jo preč dene.

Vlastnik živine tedaj od zdravnika tirja, da mu naprej pove, kako se bo bolezen končala, kar imenujemo predpovedbo izida bolezni.

Izid bolezní pa zamoremo le takrat naprej povedati, če zamoremo na sledeče vprašanja natanjko odgovoriti:

1) Ali je bolezen take sorte, da se sme upati, da se bo ozdravila, ali je neozdravljiva?

Če je bolezen ozdravljiva, se prša:

2) Ali se zamore popolnoma ali nepopolnoma ozdraviti? to je: ali se bo bolezen brez kakiga bolesniga nasledka ozdravila, ali bo kak nasledek zapustila, ki ji bo bolj ali manj pri rabi nadlego delal?

3) Ali je upati, da se bo kmalo ozdravila, ali bo zdravljanje dolgo terpelo, in znabiti tako dolgo, da se živina zajé?

4) Ali se zamore z majhnimi stroški ozdraviti, ali je bolezen ozdraviti le z velikim trudam in dragimi zdravili mogoče?

Iz teh štírih vprašanj bo vlastnik živine prevdaril:

5) Ali kaže dobiček ali zguba pri ozdravljanju živine.

Drugi oddelk.

Od ozdravljanja bolezní sploh.

Ko je živinozdravnik bolezen spoznal, jo začne ozdravljati.

Pradenj se pa k temu pripravi, mora natanjko prevdariti, kar želi z ozdravljanjem doseči.

Z ozdravljanjem si pa prizadevajmo večidel sledeče doseči:

1) Da vzroke bolezní odvernemo. Dokler vzroki bolezní niso odstranjeni, vedno škodjejo ali živino ranejo, bolezen redé in jo clo do smertne velikosti povikšajo.

2) Da se bolesni naredki, ktere je bolezen napravila, iz telesa odpravijo, ker sicer bolnim in bližnim zdravim delam vedno škodjejo, neprenehama bolezen rede in jo povikšujejo in ponavljujejo, in na to vižo večkrat tako imenovane dolgoterpeče ali kroniške bolezní vstanejo.

3) Da se neredno opravilo bolniga uda spet vredi, ali če je to nemogoče in bolni ud za življenje ni neogiblivo potreben, da se popolnoma izreže ali razdene, da njegovo opravilo ni več napčno ali škodljivo.

4) Da bolni ud kolikor je mogoče počiva. Bolni ud ne more toliko delati kakor zdrav in še zmirej bolj zbolji če se njegovo opravilo kar je mogoče ne pomanjša. Nekter organi scer ne morejo popolnoma počivati n. p. serce, pljuča, možgani, ker bi, ako bi njih opravilo popolnami zastalo, smert nastopila, in ravno zato so boleznih tih udov kakor tudi boleznih nog nar težji za ozdraviti, ker se jim potrebni pokoj ne more dati.

5) Da se potem, ko je živina bolezen prestala, pr njej spet nadomesti, kar je med boleznijo zamudila ali zgubila (shujšala), ker ni mogla ali ni hotla jesti, ker se je je pušalo i. t. d.

Le tiste boleznih, pri kterih se ti pogoji zamorejo spolniti, so ozdravljive; ako se pa eden ali več tih pogojev ne more spolniti, se bolezen teško ali clo ne more ozdraviti.

Akoravno se pa vsi pogoji pri zdravljanju vsake bolezni morajo dopolniti, vendar niso vsi vedno enake važnosti, zdaj je ta, zdaj un bolj potreben.

Pri spolnjenju zdraviških pogojev mora pa živino-zdravnik vedno na to gledati, kar vlašnik od njega tirja.

Vlašnik živine pa od zdravnika večidel tirja:

1) Da živino kmalo, 2) popolnoma, 3) prizanesljivo, 4) dober kup ozdravi in 5) da se proti vlašniku tako obnaša kakor ta želi, ker je previdno obnašanje zdravnika proti vlašniku važna potreba, ako si hoče zaupanje pridobiti.

Predej pa začne živinozdravnik živino ozdravljati, mora na tanjko skleniti, kake zdravila, v kakošni meri, na kakošno vižo, ali v kakošni podobi jih ima rabiti.

I. Od splošne razdelitve zdravil.

Zdravila se sploh razdele:

1) v lekarnne ali apotečne (farmaceutiške),

2) v ročne (kirurškiške),

3) v strežbne (dietetiške).

1) Lekarne so prave zdravila lekarnice, (apoteke) ki jih zdravnik živine, ki je večkrat tudi lekar, iz zelš, rudnih in živalde dobiva; učile se bodo v posebnim zdraviloslovju.

2) Ročne so sploh umetalne pomoči (künstliche Hülfeleistungen) z rokami ali z zdravniškim orodjem. Tukaj ne homo vsih kirurškiških opravil razlagali, ker se bo to učilo v uku zunajnih bolezni, kako se mora nož, razbejljeno železo i. t. d. rabiti. Le tiste kirurškiške opravila, ki

so občinske zdravila in ki k ozdravljanju notrajnih in vunnajnih bolezni z drugimi zdravili pripomorejo, bono tukaj popisali. Tu sem se štejejo:

a) Kri pušanje, kar se z omerzalcam (Schnepper) ali s pičlo (Flitte) ali sulčico (Lanzette) zgodi. Kri se večidel na vratni žili puša. Včasih se pa pri konjih tudi zna na nogah, na trebuhu ali na peti pušati. Pri govedih se tudi na repu, pri majhini živini, kakor ovcah in prešičih, se žila na obrazu pod očesom ali pod jezikom odpre. Navada pa, prešičem ali ovcah kos repa ali ušesa odsekati, je sirova in malokdaj pri takim ravnanju zadosti kervi odteče. Sploh pa se le malokdaj primeri, da je na kakim drugim kraju kakor na vratu treba pušati. Zlo praznoverio je pa vender mnenje, da se pri vsaki posebni bolezni na drugim kraju pušati mora; ravno tako krivo je tudi, da letni čas žilo odloči, na kateri se ima pušati. Take in druge praznoverne misli so med našimi mojstri stazi še zlo razširjene, ki se morajo zavreči.

Žila, iz ktere se kri puša, se mora zatisniti, da se kri v njej nabere in žila zateče, ki se zamore ali s perstam zatisniti ali pa z verco, ki se okrog celiga cela zadržgne. Če je žila dobro zatekla, se orodje, s klerim se če pušati, na kožo nastavi, in če se z merzalcam puša, se napeti merzale skoz kožo sproži, pičla se pa ali z roko ali polenčkam v žilo zaseka, pri sulčici se pa klna med perste prime, ktere se toliko zmed njih pomoli, kakor globoko jo je treba zabosti, da se žila zadene. Pri konju in govedih se vedno le z merzalcam ali s pičlo, pri majhini živini pa, kakor pri ovcah, prešičih in psih navadno s sulčico puša. Koliko kervi se mora odvzeti, odloči sorta, starost in velikost živine kakor tudi velikost, kakšnost in sedež bolezni. Konju se praviloma 8—12 funtov, govedih 6—8 funtov, majhini živini 6—10 unc kervi naenkrat vzame.

b) Ako se trak zavleče ali usije ali teloh pod kožo vstavi. Te reči se ali same na sebi ali z ostrimi zdravili napojene pod kožo vtaknejo. To ravnanje, če je ravno zlo lahko, se ne da natanjko popisati, ampak je potreba, da se vidi. Trak se navadno zavleče na zadnji čelusti, na vratu, na plečih in na zadnih stegnih, včasih pa tudi v drugih krajih. Usnje se pod persmi nekoliko navzadej med sprednimi nogami pod kožo vtisne. Teloh, ki se pri govedih in pri drugi domači živini namesti usnja navadno rabi, se pri govedih v podvratno gubno kožo nekoliko pedspreddnjimi nogami, pri prešičih večkrat v ušesnice vtisne.

Te zunajne zdravila so odvodivne, in dele, na kterih se rabijo, zlo dražijo, kri bolj proti tem krajem pri teka in od začetka se prisadi, potem pa se začne gnojiti. S tem v manj zlahtni koži novo bolezen napravimo, da bi bolezen v kakim bolj zlahtnim delu skoz to pomanjšali.

c) Rabljenje takih zdravil, ki organske dele razjedo ali izžgejo. Tu sem se štejejo ojstre, razjedljive zdravila, ki se v stupi, tekoče ali v maži v kožo vdergnejo. Med te se tudi izžgavne zdravila, n. p. peklenški kamen (Höllenstein), razjedljivi kamen (Aetzstein) in razbeljeno železo štejejo.

H kirurškiim zdravilam se tudi še nekatere obveze (Verbände) štejejo, ki se posebno pri zunajnih ranah nar večkrat na kopitu rabijo. Te se bodo pa pri posameznih boleznih bolj na tanjko popisale.

3) Strežbne v tem obstoje, da se klaja, pijača, strežba in opravljanje, raba in stanje tako vredí, kakor je za bolno živino nar bolj primerno. Že ko smo od vzrokov bolezní govorili, smo djali, da te večidel v tem obstoje, da je bila klaja ali pijača na kako vižo spridena, da je bila živina v tako slabim hlevu, da so jo tako slabo opravljali in snažili, ali da je prezgodej, preteško in preveč delala, in da ni bila pred nobeno vremensko škodljivo zadevo zarvarvana. Kakor potrebno je že te škodljive zadeve spremeniti, da živina ne zbolí, toliko potrebniše je te zadeve takrat popraviti, ko je živina že bolna, da se zamore ozdraviti. Ta prememba sama je že večkrat zadosti, bolno živino ozdraviti in pomaga bolj kakor vse zdravila, ktere se brez vsaciga vspeha rabijo, ako se te zadeve popred ne premene. Pa ravno na to se pri nas po kmetih zlo zlo malo porajta in marsikaj imajo ljudje celo za koristno, kar je zlo zlo škodljivo. —

Ker smo že pri vzrokih bolezen bolj natanjko razložili, da ti v škodljivih zadevah vremena, ali klaje in pijače, ali stanja, ali rabe, srežbe ali opravljanja, večkrat pa tudi v holesnih premembah, ki v živinskim truplu leže, obstoje; se samo na sebi razume, da strežbne zdravila le v tem obstoje, da pred drugim škodljivost odvernemo in živino v take razmere pripravimo, da življeje v naj bolj pripravní meri vživa.

Pri posameznih boleznih bomo pri vsaki posebej razložili, kaka piča, kaka pijača, kaka strežba in opravljanje in kaki hlevi so za bolezen naj bolj primerni. Tukaj sploh le toliko rečemo, da je večidel za bolno živino koristno, če se ji malo pa dobre klaje daje, vode pa toliko piti,

kolikor je sama želi, in sicer dobre, čiste, ki ne sme biti ne premerzla, ne pregorka, nar boljji je taka, ki je že v gorkim hlevu nekoliko ur stala.

Hlevi so za bolno živino navadno naj bolj zdravi, če so sredno gorki, zračni, snažni in tihi.

Streči in opravljati se mora bolna živina veliko skerbniše kakor zdrava.

Rabiti za delo se pa živina navadno ne sme, če je le kolikaj zbolela; tako se tudi ne sme za pleme rabiti, če ima kako bolezen, ktero rada mlada živina po stari dobi.

Dasiravno se mora živinozdravnik vsih teh treh sort zdravil poslužiti, so vendar za njega strežbne in ročne zdravila veliko važniši kakor lekarske.

Pri kužnih boleznih so pa policijske vravnave (polizeiliche Massregeln) med vsimi zdravili nar važniši, pod kterimi vse tiste naprave razumemo, s kterimi se odverne, da se kužna bolezen ne prične, da se ne razšira, spet ne poverne, in skerbi, da se zavolj vžitka ali rabe na takih boleznih zakljane ali cerknene živine, človeško zdravje ne poškodje.

Varovavnih (odvračivnih) zdravil, to je takih, ki bi zamogle storiti, da bi živina ne zamogla zboleti, nimamo; akoravno nevedni ljudje po takih hrepene, in se golufni mazači z njimi bahajo. Da pa takih zdravil nimamo, vsak lahko iz tega spozna, ker nobeniga zdravila ni, da bi

1) živino tako pre naredilo, da bi zboleti ne mogla, in

2) da bi vzroke boleznih tako spremenilo, da bi živini škodvati ne mogli. So scer zdravila, ki živino boleznih obvarjejo; ali te se ne dobe v lekarnici, ampak obstoje v pripravnih dietetiških premembah in v policijskih vravnava, da živine kak vzrok boleznih ne zadene.

Le ceplenje koz (Impfung) obvarje ovce, da te boleznih ne dobe, ali če jo tudi dobe, da je manj huda.

Pod sodniškim ravnanjem pa razumemo pravila, po kterih se ima živinozdravnik ravnati pri pravedah zavolj živine, da sodniku pripomočke na roko da, pravdo prav razsoditi.

Ker pa zdravnik pri sodniških ravnava nobeniga zdravila ne rabi in tudi rabiti ne sme, da se sodniški predmet ne spremeni, se razume, da se sodniško ravnanje (gerichtliches Verfahren) ne šteje v zdravništvo boleznih, temuč da samo zase poseben predmet stori.

II. Mera zdravil.

Ko je živinozdravnik, potem ko je vse okoljšine natanjko pretehtal, sklenil, katerih zdravil da se ima pri bolni živini poslužiti, mora tudi natanjko prevdariti, v kakošni meri da jih ima rabiti.

Mera zdravil se pa odloči po lekarski vagi:

Libra (funt) ima 12 unc ali 24 lotov; unca ima 8 drahem ali kvintelcov; drahma ima 3 škrupelne ali 60 granov; tedaj škrupel 20 granov:

Libra so zaznamovali večidel v poprejšnih časih z lb; unco z α ; drahma ali kvintelc z β ; škrupel z γ , in gran z gr; polovica kake teh mer se zaznamova z β .

Da pa v teh znamenjih zmota ne ostane, je veliko bolji, se jih ne poslužiti, ampak mero z besedo zapisati.

Sledeča tabela nam natanjko pokaže lekarsko vago:

lb	ima	12 α	ali	24 lotov,	ali	96 β ,	ali	5760 gr.	
		α	ima	2 lota,	"	8 β ,	"	480 gr.	
				lot	ima	4 β ,	"	240 gr.	
						31,	ima	3 γ ,	
								60 gr.	
								31,	
								ima	
									20 gr.

Mera, v kateri se zdravila živini dajejo, se ravná po raznosti zdravil, po plemenu, starosti in velikosti živine.

Pri posameznih zdravilih bomo razložili, koliko da se vsaciga zdravila po raznosti živine rabiti sme, sploh pa veljajo sledeče pravila:

Nar več zdravil potrebuje goveja živina, konj letri četertine, prešič šestino, ovca osmino, in pes dvanajstino mere, ktera se za goved potrebuje.

Kar starost zadene, se da živini o prvem polletu le dvanajstina, k večim šestina, in vsako prihodno polleto šestina več, tako da se s tretjim letam cela mera, ki je temu plemenu živine odločena, daje.

Velikost živine le pri psih velik razloček napravi, tako da se majhnim psam le četertinka ali polovica mere, ki je za velike odločena, daje. Pri drugi živini pa velikost le majhin razloček napravi.

III. Podoba, v kateri se zdravila rabijo.

Zdravila se živini ali noter dajejo, ali v brizgljah ali na poveršno kožo ali na odzunaj vidljive žleznate kože rabijo.

A) Noter se dajejo zdravila 1) v celih kosih 2) v štupi 3) v tekoči podobi ali v tako imenovanih vlitvah 4) v testu.

1) V celih kosih se samo soli dajejo, ki se živini v jasli polože, da jih liže.

2) V štupi se pa zdravila pri večji živini z nekoliko piče zmešajo, da potem vse skupej sne; majhni živini se pa štupa ali sama v gobec strese, ali s kako tekočino: z vodo, ali z mlekam v gobec vlije, ali se ji le da, da sama vse skupej polize.

3) V tekoči podobi ali v tako imenovanih vlitvah se zdravila živini nar večkrat noter dajejo. Te se napravijo, če se eno ali več zdravil, ki so že same na sebi tekoče, v vlivavnico (Eingussflasche) vlijejo in se z mes (Mixtur) imenujejo; ali če se terde zdravila v vodi ali kaki drugi tekočini raztope, katerim raztoplina (Auflösung, Solution) pravimo; ali če se cvetlice, perje ali korenine zelš v vodi skuhamo, kar kuhovino (Abkochung, Decokt); ali s kropam poparijo kar poparino (Aufguss, Infusion) imenujemo, ki se potem precede, in same na sebi ali z drugimi zdravili zmešane z vlivavnico živini v gobec vlijejo. Zdravila na tako vižo v živino vlivati je večkrat težavno, zatorej se mora previdno ravnati. Živini se glava kviško vzdigne, in tekoče zdravilo se z vlivavnico ali s kako drugo dolgovratno posodo ali skoz lijak v gobec vlije. Pri nepokojni živini se glava s posebno za to narejeno ujšdo (Eingusshalter) ali z vervjo, ki se okrog sprednje čelusti zadržuje in čez kak tram verže, na kviško derži. Vlivati se pa mora počasi in večkrat prenehati, da se živini ne zaleti ali da ji kakor pravijo v napčno luknjo ne pride. Posebno nevarno je, in se mora popolnoma zavreči, zdravila skoz nos vlivati, kar je v naših krajih še zelo navadno.

4) Zdravila se tudi v testu noter dajejo. To se zgodi, če se tekoče zdravila in štupe med sabo ali z moko in vodo, ali z medam ali s kakim drugim sokom v testo zmešajo, ktere se potem v manjših svalkih (Bissen) na majhnih lopateh na zgornji del jezika v gobec denejo, in glava se živini tako dolgo kviško derži, da zdravilo požre.

Tukaj se mora opomniti, da ni vse eno, v kaki podobi se zdravila noter dajejo, ker skušnija uči, da nekatere zdravila v tekoči podobi veliko bolj in hitrejšo teknejo, kakor suhe v štupi ali v testu.

Posebno pri prežvekvavcih je bolje zdravila tekoče noter vlivati, ker tako naravnost v tretji želodec pridejo, suhe se pa v prvem želodcu s kermo zmešajo in se le potem prežvekovane v tretji želodec pridejo.

Vlitve bi bile sploh nar koristniši, pa zmiraj se ne dajo rabiti, posebno ko je vrat otekel ali vnet, ali če so

pluća vnete, ker se vlitve vedno bolj ali manj s silo gode, in torej lahko kaj v sapnik pride, da se živini zaleti.

B. Zdravila v brizgljah (Klistire) se s tem napravijo, da se že tekoče zdravila skupej zlijejo, ali terde v vodi raztope ali skuhamo ali s kropom poparijo, in da se posamezne ali njih več skupej zmešanih v brizglje porabijo. Večidel imajo klistire namen, čeva sprazniti, toraj se navadno soli z oljem in milam (žajfo) rabijo. Tudi drisko odpraviti, kerč in bolečine pomanjšati itd. se zamore včasih z brisgljami, v ta namen se razne zdravila za to odločijo. Orodje za to je navadna brizglja, čeravno včasih mazaci to opravilo nerodno z rogam, osnikam itd. store.

C. Na poveršno kožo se zdravila rabijo: 1) v ovitku (Umschlag), 2) v maži (Salbe), 3) za kopanje (Bad), 4) za kadila (Räucherungen).

1) V ovitku se rabijo zdravila, ako se plašter na platno namaže, ali če se moka laneniga semena, proso, otrobi, ali kako drugo žlemlnato zeliše v vodi, v mleku ali v kaki drugi tekočini ogreje in tako testo v cunje zavije in na bolni delobveže, ali če se cunjia v skuhamo ali merzlo vodo namaka in se okolj bolniga dela ovija. Po tem se tudi imenujejo gorki in merzli ovitki.

2) Maža je bolj tekoča in se naredi, če se tekoče zdravila zmešajo, ali če se kaka štupa v tekočini ali v oljih, masteh i. t. d. stopi ali pa z njimi zmeša, in se na pozamesne dele ali na celo poveršje namaže, ki se potem z roko ali pa s slamnatim preveslam v kožo vdergne. Naj večkrat se terpentinovo olje, kis, dišeči in žgani cveti, pa tudi ojstre zdravila se za mažo rabijo.

3) Pri kopanju se ali posamezni udi ali pa celo truplo v vodi skopa, ali s tekočimi zdravili spira ali poliva.

4) Kadila se pripravijo, ako se skuhamo zdravila, ktere se kade, živini, ki je krog in krog s kocam oger-njena, podstavijo, da se podnjo kadi; ali da se razne zdravila na žerjavico stresejo, ki dim naredo, da se predivo, platno in druge reči nakade in okrog bolniga dela privežejo; pa tudi pri kemiški ločbi nektore zdravila dim napravijo, ako se zmešajo, to so posebno klorne kadila, ki se mnogokrat rabijo, zrak v hlevih očistiti.

D. Na odzunaj vidljive žlemlnate kože se zdravila rabijo v ušesa, oči, v nosnice, v gobec, v spolovila i. t. d. v tekočini, v maži ali za kadila. Po delih dobe razne imena, kakor: voda za oči (Augenwasser), maž za oči (Augensalbe) i. t. d. Gobec se pa večidel spira

s cunjjo, ki je krog palčice ovita in s bolj tekočimi zdravili napojena.

Kadila se posebno v nosnice večkrat rabijo, če se skuhani ječmen, poparjeno žagajne ali druge reči, iz katerih se kadi, v vreči okrog gobca in nosnic privežejo, da se živina puha nasope. Tudi pod bolno vime se postavljajo škaši z vrelim ječmenam i. t. d.

Vse te zdravila se ali merzle ali gorke rabijo. Če se gorke rabijo, se mora posebno pri noterdajanju in klestiranju na to gledati, da niso prevroče, kar se s tem poskusi, če se posoda, v kateri se zdravila pripravljene, na oko pritisne, in če oko gorkoto lahko preterpi, imajo pravo gorkoto.

Posebno zdraviloslovje.

Predej posamezne zdravila napeljemo, je treba vediti, kaj da je zdravilo in kako da se od strupov in živeža razloči.

Pod zdravili razumemo vse, kar živinsko truplo tako spremeni, da se škodljivost, ktera je bolezen napravila, odverne, ali bolestne spremembe, ki so iz tega v bolnih delih vstale, popravi, ali živinsko življenje tako vredi, da bolezen odverne.

Pod živežem razumemo vse, kar živina je, prebavila prekuhajo, iz česar se potem redivni sok napravlja, ki spet nadomesti, kar se pri življenju po rasti delov porabi.

Pod strupam pa razumemo vse tisto, kar živinsko truplo tako zadene, da živini, če le nekaj maliga od tega vžije, škodje ali clo nje življenje v nevarnost pripravi.

Iz tega se vidi, da se zdravila od živeža, kakor tudi od strupov ne ločijo natanjko, in da se zamorejo reči, ki navadno živini za živež služijo, pri okoljšinah za zdravila rabiti, in da zamorejo tudi strupi, ako se po okoljšinah v primerni majhini meri rabijo, zdravila biti.

Poseben razloček pa v tej zadevi stori pleme živine, tako, da zamore ena in ravno tista reč pri raznim plemenu, pri enim za strup, pri drugim za zdravilo, pri tretjim za živež služiti.

Razdelenje zdravil.

Zdravila se po svojih raznih lastnostih razno razdele; eni jih po vidnih zunajnih lastnostih, kakor po barvi, duhu, okusu, terdobi t. t. d., drugi po tem razločijo, od kodar se dobivajo, ali so iz rudnin, rastlin ali živalde vzete; še drugi jih pa po tem razdele, kako da živini teknejo in kake premembe da v živalskim truplu store, ako se rabijo.

Razdelenje zdravil po njih zunajnih lastnostih je zlo pomanjkljivo, ker se iz teh njih moč, in tudi kako in v kakih boleznih se imajo rabiti, clo nič ne zve.

Bolj popolnoma je razdelenje zdravil po tem, ako se iz rudnin, rastlin in živalde pripravljajo, ker se po tem

ložej spoznajo, nabirajo, in s tem se tudi njih pervine ložej razvidijo in njih moč in raba ste že nekoliko odločene.

Tisti pa, ki jih po tem razdele, kako živini teknejo, na to gledajo, ali imajo posebno moč do rastenja, kervotoka ali čutenja; jih razdele v take, ki redé, mečé, in ali navzgoréj z bluvanjem ali navspodej z drisko truplo prazniyo; ki kervotek in čutenje pomnožijo ali slabé, ali tolažijo, in v take, ki posebne dele zadevajo in pot, scanje i. t. d. pomnožujejo.

Mi bomo zdravila po obstojnih delih razdelili in posebno na to gledali, v katerim obstojnim delu zdravil zdravilska moč leži, in jih potem takole razdelili:

I. Žlemnate in oljnate zdravila.

Žlemnate in oljnate zdravila so bolj redívne kakor zdravilne, mečé in volne store dele, na ktere se rabijo, tolažijo bolečine in se rabijo posebno, da čutljive kože, katerim naravniga žlema pomanjkuje in tudi druge boleče dele prevlečejo in jih varjejo, da jih dražljive reči škodljivo ne zadenejo. Njih zdravilna moč leži v žlemu ali olju, kteriga imajo te sorte zdravila v sebi. Večidel se rabijo pri zunajnih ranah za spiranje ali za obveze, da se z njimi napojeno predivo na rano naveže, pa tudi v brizgljah, za noterdajanje se ali štupa ali voda, ki se dobi, ako se skuha, in tudi olje, ki se iz njih napravlja rabi; pri olju je posebno treba paziti, da ni žarko, ker tako je ojestro, draži in drisko napravlja.

Rabijo se za noterdajanje pri vnetljivih boleznih posebno prebavil in scanovil, ali če je živina kaj razjedljiviga ali ojstriga požerla.

Tu sem se štejejo:

1) Laneno seme in kar se iz njega naredi: moka laneniga semena, moka lanenih preš, in laneno olje. Laneno seme se ali celo skuha ali se zmelje in en del se v dvajsetih delih vode pol ure kuha, če se za vlitve rabi; če se pa na zunajne dele naveže, se bolj gosto skuha. Namest laneniga semena se tudi zamore ravno toliko preš v vodi skuhati, ki se potem za vlitve, brizglje in spiranje rabijo.

Laneno olje se živini večkrat noter vlije, če so tuje reči, pesk, kamni in razjedljive stvari v želovcu, da žlemnate kože prevleče in jih spozle stori, da jim te tuje reči ne morejo škodovati in da se naprej spravijo. Ravno zavolj tega se tudi ko živino kolje, laneno olje večkrat rabi, po-

sebno, ko je suho blato v čevih zabasano. Tega olja se naenkrat 8 do 12 lotov velki živini noter vlije, bolj majhini pa po velikosti in po starosti četertinko, osminko ali dvanajstinko imenovane mere. Tudi na zunajne dele, na kožo, da se bolj volna naredi, pri ranah, da olje rano lepo prevleče, in jo zraka varje, da ji ne škodje, se laneno olje rabi, če se predivo v njem napoji in na rane naveže.

2) Slez (Eibisch). Rabijo se njegove korenine in perje. Korenine se ali v štopo stolčejo in od eniga do štirih lotov z drugimi zdravili zmešane noter dajejo, ali se jih 2 — 4 lote v večih kosih v dveh bokalih vode pol ali četertinko ure kuha in se potem precejene ali noter vlijejo ali z njimi zunajni deli spirajo. Njegovo perje se manjkrat rabi in večidel le skuhanu.

To zeljše ima v koreninah in v perju veliko žlema, in ravno zavolj tega se mu pri vnetljivih boleznih zdravilna moč prilastuje, ker meči, zastale soke topi (tanjša) posebno, ako se persni in trebušni deli vnamejo.

Njegova druga lastnost je pa kakor vsih drugih žleminatih in oljnatih zdravil, da so slabi gorkovodi (Wärmeleiter) in da tedaj gorkoto dolgo obderže, zavolj ktere so posebno dobri za gorke obveze, če se perje ali korenine debelo razsekajo, v vodi gosto skuhajo in na bolne dele obvežejo.

Zlo enako moč ima in tudi na zlo enako vižo se rabi:

3) Cvetje in perje divjih popelnov (Käsepappel), ki rasejo na posipih, ob krajih potov, na pokopališih, cvetijo mesca maja in junija, ko je naj bolji perje in cvetice nabirati, na solncu posušiti in shraniti.

Rabi se večidel le v kuhovini 1 do 2 lota perja na poliču vode za spiranje in brizglje; noter se živini le malokdaj vlije.

4) Cvetje in perje lučnika (Königskerze, Himmelbrand), rase v pešenih krajih in posipih, pa tudi na potokih in grabnih, ima dolgo steblo, iz kteriga krog in krog cvetje rase in skorej celo poletje cvete. Ko cvete, se perje z cvetjem vred nabera, suši in spravlja, se na enako vižo rabi kakor divji popelni.

5) Korenine repja (Klette), ki rase po potih, pri mejah, na pašnikih, cvete mesca julija in augusta; korenine so sladke in imajo nekoliko zopern duh, rabijo se le v kuhovini; za prešice se repje za pičo rabi, živina se ga na paši večidel ne dotakne in je za ovce zavolj tega na pašnikih škodljivo, ker jim ovno puli, če se vanjo za-

plete. Razun tega da so korenine žlemlate, pomnožijo tudi nekoliko pot in scanje.

6) Korenine in perje lapuščka (Hufattig), rase povsod, kjer je mokro, cvete zlo zgodaj, večkrat že mesca februarja do maja; razun da so žlemlate, so tudi nekoliko grenke, se tudi le v kuhovini rabijo; posebno pri zastaranih persnih boleznih njih zdravilno moč hvalijo.

7) Korenine in včasih tudi perje žajfniga zeliša, rase na travnikih, na mejah in med germovjem, cvete mesca julija in augusta, se le malokdaj v kuhovini rabi; živina zeliše le v sili je.

8) Korenine in perje gabeza, rase na mokrih travnikih in v grabnih, cvete mesca maja in junija, korenine imajo posebno veliko žlema v sebi in tudi nekoliko skupej vlečejo.

V poprejšnih časih so ga mnogokrat rabili pri driski, pri težkim scanju i. t. d.; zdaj ga pa večidel le na zunajne dele za spiranje in za ovitke rabijo. Pastirji s posebnim zaupanjem zdravijo z njim kostolome in vgnjide pri ovcah, brez da bi ravno posebno veči moč imel, kakor druge žlemlate zdravila.

9) Korenine in perje pasjiga jezika (Hundszunge), ki rase na suhih in pešenih krajih, na potih i. t. d., cvete mesca maja in junija; sirovo zeliše ima zopern duh, ki se pa zgubi, ako se posuši, in tudi zopern okus; zavolj tega ga le ovce in koze in sicer zlo nerade jedo, druga živina se ga pa celo ne pritakne. Zavolj zoperniga duha prežene to zeliše podgane, ako se še zeleno na kak kraj položi, kjer je mnogo te živali.

Sledeče zeliša, ki se tudi še med žlemlate štejejo, se clo malokdaj rabijo:

10) Korenine lepotice (Weisswurz).

11) Korenine in perje volovskega jezika (gemeine Ochsenzunge).

12) Perje plučniga zeliša (velikonočnic) (Lungenkraut).

13) Korenine in perje zvitiga korena (rother Weiderich).

14) Korenine in perje medvedove tace (Heilkraut).

15) Perje črevenke (gemeine Gänsefuss).

Tudi sledeče zdravila imajo mnogo žlema v sebi, so pa za živinske zdravila predrage; le pri očesnih boleznih, ako se z žlemlato vodo spirajo, se jih zamore enimu poliču vode pol do eniga kvintelca primešati.

16) Arabski gumi, je posušeni sok več akacievih dreves.

17) Rožičevo seme, kutine peške, jedra sladkih mandelnov.

18) Tudi otrobi in moka se med žlemlate reči štejejo, ki se pa ne rabijo za zdravila, ampak se le vodi pridenejo in močnate pijače napravijo; ali se pa drugim zdravilam zavolj tega pridenejo, da se po tem z vodo zmesajo in tako vse skupej v testo sprimejoi in v svalkih noter dajejo.

19) Tudi živalske masti se tu sem štejejo, ker imajo z žlemlnatimi zdravili enako moč, in sicer:

Prešičeva mast (salo), goveja mast (loj), sirovo maslo, konjska mast, pasja mast, zajčja mast i. t. d.

Vse te masti se večidel na zunajne dele rabijo, ali se pridenejo maži, ali se same na sebi v bolni del vribajo.

Na nektere teh masti ljudje posebno derže, kakor na pasjo in zajčjo mast, vendar imajo pa vse to moč, da bolne dele meče, topé, prevlečejo in dotik zraka odvračajo, in ker so slabi gorkovodi, gorkoto dolgo obderže, ima pa ena kakor druga zlo enako moč, le v tem se razločijo, da nektere bolj dolgo tekoče ostanejo in se bolniga dela bolj poprimejo.

20) Tudi laško in ogerčno olje med te zdravila štejemo.

II. Sladke ali sladkornate zdravila.

Imajo mnogo sladčica (Zuckerstoff) v sebi in se same na sebi le malokdaj rabijo, ker nimajo ravno posebne zdravilne moči, kakor da bolne dele meče in topé, ampak so bolj dietetiške; drugim zdravilam se pa večkrat pridenejo.

Tu sem se štejejo:

1) Med, se nar večkrat v žlemlnatih tekočinah stopljen rabi za gobec spirati, pa tudi druge zdravila se mu večkrat pridenejo, da se tako maž napravi.

2) Sladke korenine (Süßholz), se pri živini tudi malokdaj rabijo, in sicer ali v štopo stolčene ali pa v kuhovini. Vzame se jih 2 do 3 lote za veliko živino.

3) Mana, razun da je sladkornata, je tudi neko-liko dražljiva, pa vendar pri živini ne napravi driske; je tudi predraga.

4) Tu sem tudi štejemo korenje in peso, posebno belo in burgundarska, ki ste zlo koristni za pičo posebno pri dolgoterpečih persnih boleznih, ki se po pljučnici večkrat napravijo.

III. Grenke zdravila.

Grenke zdravila imajo mnogo grenčica (Bitterstoff) v sebi, so krepčavne, poboljšajo prebavljanje, ker nadomeste in tudi pomnožijo žolčno moč. Pri vnetljivih boleznih se pa ne smejo rabiti, ker so nekoliko dražljive.

Tu sem se stejejo:

1) **Korenine enciana**, ki rase v hribih, cvete mesca julija in augusta; se med vsimi grenkimi zdravili nar večkrat rabi, ima nar več in nar bolj čistiga grenčica. Rabi se posebno pri slabim prebavljanju, kjer je ali želodec kaj pokvarjen ali pa prebavilni soki. Tudi po preteklih boleznih je dober, da prebavljanje poboljša, da se živina popred popravi. Rabiti se pa ne sme pri vnetljivih boleznih v ta namen, da bi živina začela raji jesti, ker pri teh živina večkrat nerada je, kar pa izvira iz vnetljive bolezni, ne pa iz pokvarjeniga prebavljanja. Rabijo se nar večkrat v štupo stolčene korenine; katerih se da velki živini dva lota, majhini pa od eniga do dveh kvintelcov, ki se ali s klajo zmešajo ali pa v svalkih noter dajejo; pa tudi v kuhovini se zamorejo rabiti, če se na polie vode en lot debelo zrezanih korenin skuha.

2) **Perje merzlične detelce (Bitterklee)**, rase le na močvirnatih travnikih, še večkrat pa v lužah, cvete mesca maja in junija; se rabi v štupi, ktere se veči živini do dva lota noter da, ali pa v kuhovini.

3) **Cvetje tavžent rož (Tausendguldenkraut)**, rasejo velikokrat na sončnih gričih med germovjem, cvetijo mesca junija do augusta. So že manj grenke kakor poprejšnje, torej se jih tudi v veči meri nar večkrat v kuhovini živini da, štupa se le malokdaj rabi.

Na enako vižo in v enaki meri, pa le malokdaj se rabijo:

4) **Perje kardobenedikte (Cardobenediktenkraut)**, rase na gerških otokih in na španskim divja, pri nas pa le, če se vseje; cvete mesca junija in julija, se nabera še preden začne cveteti.

5) **Perje in korenine cikorje (Wegwarth)**, rase povsod na potih in ob njivah, cvete od mesca junija do septembra.

6) **Perje in korenine regrata (Löwenzahn)**, rase povsod in cvete od spomladi do jeseni, živina ga rada je in posebno ovcam dobro tekne, če so mehkužne in červnim boleznem podveržene.

7) Perje svetiga Petra ključa (Erdrauch), rad rase na polji, v vinogradih in na vertih, cvete od mesca junija do oktobra; posebno ovce in koze ga rade jedo.

8) Les in skorja kvasije (Quasia) in skorja kolombe (Kolomba), imate zelo veliko grenčica in ste skupvlečljivi, ste posebno koristni pri dolgo terpeči driski in griži, ki iz omehčenja, ne pa iz vnetih žleznatih kož izvira, pri živini pa, ker ste predragi, se le malokdaj rabite.

9) Sterjeni goveji žolec (eingedickte Ochsen-galle) je tudi zelo grenko zdravilo, pa se zavolj tega, ker je predrago, pri drugi živini ne rabi, kakor, in sicer malokdaj, pri pasjih boleznih.

IV. Dišečogrenke zdravila.

Dišečogrenke zdravila so grenke in tudi dišeče in zavolj grenčica imajo tisto zdravilno moč, kakor poprejšnje: da prebavljanje poboljšajo, prebavilne soke nadomestujejo in živino krepčajo; ker so pa tudi dišeče, dražijo in so toraj posebno koristne pri pokvarjenim prebavljanju, pri katerim so vse opravila življenja bolj lene; varovati se jih je pa treba pri vnetljivih boleznih.

Tu sem se štejejo:

1) Perje pelina, rase povsod, cvete mesca julija in avgusta, se velikokrat pri živini za zdravilo rabi, le za konje ni dober, ker jim je zelo zoperen. Rabi se perje z cvetjem vred posušeno ali v štupo stolčeno ali v kuhovini; pri goveji živini od dveh do treh lotov, pri ovcah od dveh do treh kvintelcov; pa tudi od zeleniga perja se izžmeti sok živini noter vliva.

2) Perje vratiča (Rainfarren), rase na bregovih vód, okrog njiv na mejah in vzarcah, cvete od mesca julija do septembra. Rabi se njegovo perje in cvetje in tudi seme na enako vižo kakor pelin. Zavolj zoperniga duha in okusa so ga večkrat rabili zoper gliste.

Na enako vižo se rabijo:

3) Korenine grebnika (Nelkenwurzel), rase v germovju in v logih, cvete od mesca junija do avgusta.

4) Cvetje hmelja (Hopfen), ki se zelo velikokrat po vertih sadi, po mejah in germovju pa divji rase; cvete mesca junija in julija.

5) Perje armana (Schafgarbe), rase povsod na travnikih, potih in livadah, cvete in zori celo poletje, je posebno za ovce dobra piča.

V. Zagoltnogrenke in zagoltna zdravila.

Te zdravila imajo v sebi mnogo zagoltnica, so toraj skupvlečljive, krepčavne, pomanjšajo izceje telesnih sokov in se toraj posebno rabijo pri mehkužni živini, pri dolgi driski in griži, pri mehkužnih ranah in vgnjidah in pri kervanju iz vmehčenih delov. Varovati se jih je pa treba pri pospešenim kervotoku, pri silovitih kervnih navalih in pri zdraženih in vnetih delih.

Tu sem se štejejo:

1) Hrastova skorja (lubad), ki se v štupo stolčena večidel le na zunanje dele rabi: pri mehkužnih ranah in vgnjidah, ki se nočejo celiti, iz katerih rada kri teče in divje meso rasti hoče. Za noterdajanje se pa le voda skuhanih hrastovih skorij veči živini do dveh lotov na bokal vode, manjši pa do dveh kvintelcov pri omehčenih čevah, pri dolgo terpeči mehkužni griži, pri prelenim prebavljenju rabi. Tudi za kopanje ali spiranje pri omehčenih rahlih bolnih delih so večkrat hrastove skorje koristne.

2) Šiške in ježice imajo še več zagoltnica v sebi kakor hrastove skorje; toraj naj se jih v enaki podobi pri enakih boleznih pa le na pol toliko kakor hrastove skorje rabi.

Veliko manj zagoltna so in se toraj tudi veliko manjkrat rabijo:

3) Skorje kerhlike (Bruchweide), bele verbe (Kopfweide), divjiga kostanja, jesena, borovca, zelene orehove lupine, sok jerebiknih jagod (Vogelbeere), lupine margarala (Granatapfel), želod in divji kostanj; poslednja dva sta posebno dobra piča za prešice, pa sta zmleta tudi za drugo živino, če se nanju navadi, koristna.

Tu sem se tudi še štejejo:

4) Korenine grižniga korena (Blutwurz), ki se večkrat rabijo kakor tudi poprejšne, če živina kri sči, kervavo molze ali če kervavo blato od nje gre, pa le takrat, če to iz omehčenja teh delov izvira; pri vnetju teh delov se pa ne smejo rabiti.

5) Korenine gadoviga korena (Schlangenwurz).

6) Steblja in korenine brožca (Färberröthe), ki ima mnogo rudečiga barvica v sebi; toraj pri molzni živini, če to zeliše je, mleko rudečkasto postane, svojo skupvlečljivo moč ima posebno do kosti, ktere tudi po vžitju tega zeliša rudečkaste postanejo in zavolj tega se je tudi posebno zaupanje pri kostolomnici (Knochenbrüchigkeit) goveje živine pridobilo.

VI. *Dišeče ali aromatiške zdravila.*

Dišeče ali aromatiške zdravila imajo več ali manj nekiga dišečiga olja v sebi, ki je ali v cveticah ali v perju ali v semenu ali v koreninah, katero, ker je silno bežljivo, vročina izžene; toraj se te zdravila ne smejo kuhati, temuč le pariti. Te zdravila dražijo kri in čutnice, toraj pospé kervotok, pomnožijo telesno gorkoto, kožno hlapenje in vse izceje telesnih tekočin, kerč tolažijo, se toraj rabijo pri boleznih, ki iz oslabljenja bolnih delov izvirajo, ki se toraj morajo oživiti in zdražiti; varovati se jih je pa treba pri vsih vnetljivih boleznih.

Tu sem se štejejo :

a) Dišeče perje in cvetje.

1) Bezgovo cvetje, ki se mesca maja in junija pri suhim vremenu nabirā in posušeno spravi; zdraži kri in čutnice, pomnoži kožno in pljučno hlapenje in se v boleznih rabi, ki iz prehlajenja izvirajo, ako niso vnetljive. Rabi se štupa v svalkih, ali poparina, veči živini se ga da od 2 do 4 lotov, ovcam in prešičem $\frac{1}{2}$ do 1 lota in psam $\frac{1}{2}$ do 1 kvintelca. Poparina se napravi, ako se 1 del z 10 delov kropa polije in to četertinko ure pokrito stoji. Na zunanje dele se le malokdaj z vodo ali mlekam napravljeni ovitki rabijo.

2) Kamilčne cvetice, se nabirajo, ko cvetijo mesca julija in avgusta, se posušene v zapertih posodah shranijo, ker bi se sicer izdišale. Razun dišečiga olja imajo tudi grenčiča v sebi. Noter se dajejo navadno, če živino napenja in grize in če se scavnica zavolj kerča zopera in sploh pri kerčnih boleznih brez vnetja. Dajejo se veči živini v štupi od 2 do 4 lotov, manjši od $\frac{1}{2}$ kvintelca do 1 lota, še večkrat pa v parini v vlitvah za brizglje, ali pa na zunanje dele za spiranje in ovitke.

3) Zajbelnovo perje je dišeče in zagoltno, toraj tudi skupvlečljivo. Nar večkrat se rabi v kuhovini pri zunajnih boleznih za spiranje mehkužnih ran in gobca.

Ravno na tako vižo, kakor do zdaj imenovane dišeče zdravila samo v nekoliko veči mera, ker so nekoliko slabši, se rabijo :

4) Isop, méte (Münzen), melise, materni dušk (Quendel), vinska rutica (Rauch), timian, resje, majaron, rožmarin in sneni drob, ki se na hlevih

iz cvetic sena nadrobi, in kolikor več cvetja ima seno, toliko bolji je tudi sneni drob, toraj je planinski nar boljši.

Noter se te dišeče zdravila le malokdaj dajejo, za spiranje pa se zelo velikokrat rabijo, kterih se večidel več skupej zmeša in skuha.

b) Dišeče semena.

Dišeče semena so tudi nekoliko grenke in zavolj tega poboljšajo prebavljanje, červno gibanja želodca in čev pomnožijo in nabrane vetrove iz čev spravljajo in se toraj pri napenjanju večkrat rabijo, take so: Janež, kumna (Kimmel) kumarač (Dill), koper (Fenchel), vodni kimelj (Wasserfenchel). Tega semena se da v štopo stolčeniga ali v svalkih ali v kuhovini konjem in govodi od 2 do 4 lotov, ovcam in prešičem od $\frac{1}{2}$ do 1 lota in psam 1 škrupel do 1 kvintelca.

c) Dišeče korenine.

1) Korenine baldriana (divja špajka), rase na suhah berdih, neka manj zdravilna sorta se pa tudi najde na močirnih lokah, cvete poleti. Posebno čutnice draži, pospeši kervotok in popijavne žile spobode, da nabrane razljive bolj popivajo, je toraj posebno koristen pri čutničnih boleznih, pri mertudu, pri kerču in pri nasledkih bolezen, ki obstoje v oslavljenju delov in v vodenih in meznih razlivih. Rabi se v štopo stolčena korenina pri veči živini od 1 do 2 lotov, pri manjši živini pa šestina ali osmina te mere večidel v svalkih ali v kuhovini, če se debelo stolčene korenine skuhajo.

2) Korenine kalmeža, rase na močirnih krajih, pri vodah in grabnih, cvete mesca junija in julija. Je nekoliko dražljiv kakor baldrian, se pa vendar skoraj v ravno tistih boleznih rabi, posebno pri nasledkih vnetja žleznatih kož sopil in se tedaj večidel štupi za kevžih pridene.

3) Velki oman (velki koren) (Alantwurz), v nekterih krajih Nemškiga divji rase, pri nas se pa večidel sadi, cvete mesca julija in avgusta; se kakor poprejšni pa redkokrat rabi.

4) Korenine angelike, rase v hribih in dolinah, cvete mesca julija in avgusta. Rabi se pri enakih boleznih in v enaki podobi kakor baldrian.

5) Na enako vižo se tudi korenine luštraka rabijo, pri nas ga večidel sade in se od tod tudi na vertih sam zaseje, cvete mesca julija in avgusta.

6) **Korenine arnike**, od ktere se tudi velikokrat cvetice rabijo in tinktura, ki se napravi, če se tri lote arniknih cvetic v eni litri dobriga vinskiga cveta namoči in vžme. Rase na planinah, cvete mesca julija in avgusta, je zdravilo, ki se zelo velikokrat rabi za zunanje in notranje dela. Na zunanje dele se rabi za spiranje, je tudi že tako navadna, da se skoraj nobena rana ne celi brez da bi se pri spiranju arnikne tinkture ne pridjale; je koristna pri mehkužnih lenih ranah, ktere sploh z dišečimi zelišči spiramo, jih bolj oživiti in nagnenje k celenju pomnožiti; pri prisadnih ranah je pa arnika škodljiva, ker preveč zdrazi. Noter se pa daje štupa korenin in cvetic do 1 lota veči živini, cvetice se pa tudi pariyo, korenine se pariyo večidel pa kuhajo, in sicer 2 lota na bokal vode. Razun bolezni, ktere smo pri baldrianu napeljali, ima arnika tudi posebno zdravilno moč pri naslednjih boleznih možgan in herbthniga muzga in pri oslavljenih ali omertudenih delih, če vslabljenje ali omertudenje iz teh bolezni izvira.

VII. *Smolnate dišeče in balzamiške zdravila.*

Imajo mnogo dišečo-smolnatih obstojnih delov, zelo dražijo, posebno kervotok, scanovila in spolovila, pomnožijo kožno hlapenje in scanje, so toraj koristne pri boleznih, v kterih je kervotok bolj len, izceje in vceje bolj zaterate, toraj posebno pri nasledkih vnetja, kjer si prizadevamo, da bi popijavnice nabrane bolestne naredke popile in da bi se po tem ali po kožnim hlapenju ali pa po scanju iz trupla izpravile. Varovati se jih je pa posebno treba pri zdraženih in vnetih spolovilih in scanovilih, ker že brez tega, ako se dalj časa rabijo, te dele dražijo in storé, da se vnamejo, da živina kri séi i. t. d.; posebno se pa pri breji živini ne smejo rabiti, ker zavolj tega živina rada zverže.

Tu sem štejem:

1) **Brinove jagode**, ki se ali v štupo stolčejo in veči živini po dva lota, majhni pa po dva kvintelca noter dajejo, ali debelo stolčejo in na vodi skuhamo; ta voda se živini ali noter vlije ali pa za spiranje zunajnih delov porabi.

2) **Lavorove jagode**, ki se kakor brinove jagode rabijo.

3) **Smrekovo berstje**, ki se včasih na zunanje dele za spiranje rabi pri terdovratnih vgnjidah.

4) **Perje sabine** (strupeno brinje), rabi se ali v štupi ali v kuhanini od 1 do 2 lotov. Ako se dalj časa in v veči meri rabi, brea živina zelo rada zverže.

5) Smole se dobivajo iz smerk, borovcov, jelk, mecesnov i. t. d. se po tem bela, črna smola i. t. d. imenujejo. Borovcova smola se imenuje navadni terpentin, mecesnova pa beneški ali vlečljivi terpentin; kolofonij se dobi, če se skuhani terpentin stopi. Smole se večkrat z drugimi rečmi, kakor: z rumenjaka, z voska, z mastjo zmešajo, iz česar se dobra maž naredi, ki se dobro prime in je tedaj posebno za obveze pripravna.

Smolnik se tudi iz smole kuha, se večkrat pri zunajnih kožnih boleznih, pri garjah i. t. d. rabi in kmetje tudi pri nekterih notrajnih boleznih posebno zaupanje vanj stavijo, vendar nima druge zdravilne moči, kakor da na scavnico žene in da v čevah nabrane gliste mori in izpravlja.

Med te zdravila se tudi dišeče olja štejejo, in sicer:

6) Terpentínovo olje, je zdravilo, ki se med vsimi zdravili pri živini nar večkrat rabi; se napravi, če se smola ali terpentín pari ali destilira. Je velikrat koristno, se pa tudi večkrat napčno rabi in tako živini škodje. Ima tisto zdravilno moč kakor sploh smolnate zdravila in je zelo dražljiv. Na zunajne dele se nar večkrat rabi, da pot napravi, če se živina po celim životu s terpentínovim oljem poskropi, da se potem s slamnatim preveslam v kožo vriba in živina dobro odene. Tudi tako imenovanim ojstrim mazilam se večidel terpentínoviga olja pridene, ki se rabijo ali same na sebi, kakor odvodivne zdravila, ali če se z njimi trak ali usnje, ko se zavleče, napoji. Tudi pri kožnih spuśajih, pri garjah i. t. d. se večkrat s pridam rabi. Pri ranah, posebno pa na kopitih se tudi terpentínovo olje velikokrat rabi, ki pa večidel škodje, ker je preveč dražljivo. Noter se nar večkrat daja pri smolikah, pri zastaranih plućnih boleznih, pri mertudih in sicer velki živini od 1 kvintelca do 1 lota, majhini živini pa od 10 do 30 granov.

7) Borovcovo (smolnikovo) in brlnjevo olje imata tako moč kakor terpentínovo olje, se vendar le manjkrat rabita in sta bolj draga.

8) LAVOROVO olje se dobi, če se lorberjeve jagode v vodi kuhajo in plavajoče olje posnema; imenuje se tudi velikokrat lorberjeva maž, ker je gost kakor maž; se večidel s terpentínovim oljem ali z drugimi enakimi zdravili zmeša in le na zunajne dele rabi, da mehči in draži.

9) Jelenovo olje, ki se dobi, če se živinske kosti, parklji, kopita, rogovi suho destilirajo; ker se v ta namen naj večkrat jelenovi rogovi rabijo, se to olje ime-

nuje, jelenovo olje. Je dražljivo, kerč tolaži in v čevih nabrane gliste mori, veliki živini se ga 1 do 2 kvintelca, majhini pa 10 do 15 kaplic noter da. Na zunajne dele se večkrat okrog ran namaže, da s smradam muhe in druge merčese odganja.

10) Tudi kamnovno olje tu sem štejeemo, ki ima zlo enako moč z dišečimi olji, samo da ni tako hlapeče. Je zlo dražljivo in nobeno zdravilo se večkrat napčno ne rabi, kakor ravno to, ker ga vozniki, mojstri skazi in konjederči pri trebušnih boleznih, posebno pri grizenju brez razločka rabijo naj bodo bolni deli zdraženi in vneti ali ne.

11) Kafra, brez ktere zdravnik o tako imenovanih slabotnih boleznih clo nemore biti, je izleček nekiga drevesa, ki je zlasti v Kini domá in se kaferno drevo imenuje; če se zrezane veje, korenine, skorja in perje tega drevesa v bakren kotel denejo, in se pod njim zakuri, odžene vročina iz njih v priklopjeno in s slamo obloženo posodo kafro v podobi okroglatiga vlažniga sivkastiga zernja, ki se potem očistiti mora. Večidel naših dišečih rastlin ima tudi kafro v sebi. Večkrat se rabi, če živina oslabi, životvorno moč spet spodbuditi. Da se je pa treba pri vnetljivih boleznih varovati, se samo po sebi razume, in le pri nasledkih vnetja je koristna, da podpera zdravilno moč natore. Kafre se daje veči živini v štupo stolčene $\frac{1}{2}$ do 1 kvintelca, manjši pa 5 do 10 granov; da se pa zamore kafra v štupo stolči, se popred nekoliko z vinskim cvetam poškropi.

12) Med te zdravila tudi štejeemo pibrovec (Bibergeil) in pižem, ki čutnično in kervno življenje zlo dražita, sta pa za živino predraga, in se tedaj k večim pri psih pa le malokdaj rabita.

VIII. Smolnati gumji in balzami.

Imajo ravno tako zdravilno moč kakor ravno imenovane, se večidel le za kadila rabijo, noter pa se le malokdaj dajejo.

Tu sem štejeemo:

1) Vožnik (stinkender Assant) je zlo zdišeč in dražljiv in posebno čutnice krepi; toraj je posebno koristen, če so po prestanih boleznih čutnice oslabiljene, deli omeritudeni i. t. d. 2) Amoniakovi gumi. 3) Mira. 4) Kadilo (Weihrauch). 5) Mastiks. 6) Peruvianski balzam. 7) Kopajevo balzam.

Te zdravila so soki rastlin, ki iz drevesne kožete-
čejo, če se koža prereže, ki se na soncu posuše in potem
shranijo in tako iz tujih v naše kraje po kupčii prinesejo.

IX. Zagoltno-smolnate zdravila.

Imajo razun smolnatih tudi zagoltnne dele v sebi, so
zlo dražljive, pa niso dišeče, toraj le tiste dele dra-
žijo, s katerimi neposredno v dotiko pridejo. Zatorej, če se
noter dajejo, posebno čeva dražijo, store, da kri bolj k čev-
vam priteka, da se iz tega več sokov in žlema v čevah
napravlja, da tako nabrano blato mehko postane in toraj
drisko napravijo.

Imenujemo jih toraj driskne zdravila. Se pa morajo
vedno s previdnostjo rabiti, ker zlo dražijo in tedaj lahko
čeva vnamejo. Če so tedaj čeva že kaj zdražene, se ni-
kakor ne smejo rabiti. Tudi zavolj tega so večkrat škod-
ljive, ker čeva po njih bolj lene in tope postanejo, če je
zdravilna moč drisknih zdravil že nehala, in ravno zavolj
tega po driski, če se je z drisknimi zdravili napravila, ži-
vino rado zapre.

Tu sem se štejejo.

1) Lopatika (Aloë), je posušeni in sterjeni sok ze-
liša Aloë, ki v Indii rase; ker se pa na razno vižo pri-
pravlja in bolj ali manj scistena prodaja, ima tudi v kupčii
razne imena; nar manj čista, pa nar bolj dražljiva je konj-
ska aloe; druge sorte je jeterna aloe (Aloë Hepatica), in
ker se ta sorta pri nas večkrat rabi, od tod tudi ime lo-
patika (Hepatica); ima pa tudi še več drugih imen. Njena
moč je po meri, v kateri se živini daje, in po raznosti ži-
vine razna; če se je malo da, poboljša prebavljanje, je
skupvlečljiva in toraj stori, da je blato bolj terdo in da
manjkrat od živine gre; če se je pa več da, napravi drisko,
kakor smo že zgoraj omenili.

Koristna je tedaj takrat, ko so čeva tope in neobčutlji-
ve, da se zavolj tega mnogo terdiga in suhiga blata v čevih
nabira, ki se redno ne izpravlja, posebno pa pri dolgoter-
pečih možganih boleznih, pri tišavki, če se živini v glavi
verti, če jo meče, z eno besedo pri vsih boleznih, pri kte-
rih si prizadevamo čeva zdražiti, da zavolj tega bolj kri
k čevam teče in tako od drugih delov bolj odteka. Pri
grizenju ali klanju pa je škodljiva lopatika zavolj tega, ker
ima prepočasno moč, ki večidel še le v 24 urah drisko
napravi in ker se po njej rade čeva vnamejo.

Rabi se v svalkih, ki se nar ložeji narede, če se lopatkine štupe in mjila v enaki meri zmeša, da se v svalke sprimeta. Aloe se pa tudi v vodi ali v vinskem cvetu stopi, iz česar se aloe-izleček in tinktura pripravlja, če se en del alovne štupe v štirih delih vode ali vinskiga cveta stopi. Če se v vodi stopi, dobimo alovni izleček, če pa v vinskem cvetu, alovno tinkturo. Alovni izleček se kakor alovna štupa večidel noter daje, v svalkih ali vlitvah, velki živini od 1 do 2 lotov, manjši pa 10 granov do 1 kvintelca. Alovna tinktura se pa le bolj na zunanje dele rabi in je pri mehkužnih ranah, ki se nočejo celiti, pri katerih hoče divje meso rasti, posebno na kopitih nar boljši zdravilo. Zmeša se večidel s polovico laškiga olja, in rane se navadno s predivam, v tej tinkturi namočenim, obvežejo.

Po noterdajanju lopatike čeva navadno bolj čutljive postanejo in se lahko vnamejo, toraj je treba živino med tem časom posebno prehlajenja varovati, in zavolj tega Angličani, ki imajo navado pri konjih na spomlad drisko napravljati in to večidel z lopatiko store, zaprejo dva do tri dni konje v temne zaperte hleve in živino čez in čez s kocam odenejo, da se ne prehladi.

2) Gumigut je sok drevesa gumigut, ki rase divji v Siamu in Malabaru, ima ravno tako zdravilno moč kakor aloe, pa ne vedno tako gotovo in stori pri psih in prešičih tudi večkrat bluvanje; ni tako v navadi.

3) Korenine jalape, zeliša, ki na Meksikanskim rase, imajo z aloe skoraj enako moč, samo nekoliko manj so dražljive, da pri večji živini še le takrat drisko napravijo, ako se jih ji 3 — 4 lote da, psi in prešiči pa blujejo, če se jim je do 20 granov da. Rabi se večidel štupa v svalkih, pa tudi v vlitvah.

Jalapna smola, ki se dobi, če se debelo stolčene korenine skož dva dni en del v štirih delih kropa namakvajo, vendar se za živino le malokdaj rabi, ker je predraga.

4) Rabarbara je zeliše, ki ima mnogo sort, rabijo se nje korenine v štupi, imajo mnogo grenčica v sebi, zavolj kteriga, ako se v manjši meri, to je od 1 do 2 lotov dajejo, prebavljanje poboljšajo, červno gibanje čev krepijo; le če se jih v večji meri do štirih lotov in še čez rabi, napravijo včasih drisko. So zavolj tega in posebno, ker so zlo drage, pri zdravljanju živine že clo iz navade prišle.

5) Ipekakuana je tuje zeliše, od kteriga se v štupo stolčene korenine rabijo. Se šteje med nar bolji bluvavne zdravila, in se toraj le pri tisti živini rabi, ki zamore bljuvati, to je, pri psih in prešičih. Da se štupe 10 granov do 1 kvintelca naenkrat na vodi, na olji ali v svalkih.

X. Ostre zdravila.

Te dražijo dele, katerih se dotaknejo, in sicer tako, da jih zamorejo vneti, brez da bi čutnično in kervno življenje po celim truplu dražile.

Te zdravila se večidel na zunanje dele rabijo kot odvodivne zdravila.

Tu sem se štejejo :

1) Česno, se daje živini večkrat, če se neče pogati ali goniti, naši mojstri skazi se ga pri vsaki priložnosti poslužijo.

2) Čebula, se večkrat stolčena kakor dražljivo zdravilo na zunanje dele obveže pri topih oteklinah, pri zastaranih vgnjidah.

3) Hren.

4) Seme černiga in beliga ženofa.

5) Korenine čmerike (weisse Nieswurz), se rabijo v kuhovini večkrat za spiranje kože pri kožnih spuščajih, posebno pri grintah, v štupo stolčena je za pse najbolji bljuvanje napraviti. Da se je psu $\frac{1}{2}$ do 3 granov; pri drugi živini pa, ki ne bljuje, stori, da se ji gnjusi in riga.

6) Teloh (schwarze Nieswurz), se pri govedih in pri prešičih večkrat pod kožo vtakne; je najbolji ako se sproti skoplje, če se rabi; posušene korenine se pa morajo poprej namočiti ali v vodi ali v kisu; v vodi jih namakati je bolje, ker bolj ostre ostanejo, kis pa jim nekaj ostrih obstojnih delov vzame.

7) Ingver, je korenina zeliša iz tujih krajev, se je včasih posebno pri pokvarjenim želodcu, potem pri dolgoterpečih žlemlnih izcejah sopil in pri smolikah rabila, vendar ni posebno koristna bila, in se zdaj le malokdaj rabi.

8) Podlesk (Herbstzeitlose), se zavolj ostrih obstojnih delov med strupe šteje, pri vodenici ovac so ga za posebno koristniga poterdili.

9) Divja buča (Zaunrübe), napravi sirova in v velki meri vžita, klanje; za zdravila se le malokdaj rabi.

10) Morska buča (Meerzwiebel), pri velki živini nima posebne moči.

11) Volčji ali divji poper (Seidelbast), rabi se njegova skorja, ki kožo draži, se pa zamore le pri živini rabiti, ki nima dolge dlake.

12) Sena, je germ, ki rase v Afriki, na Laškem in Gerškem, rabi se nje perje v štupi ali v poparini, ki pri majhini živini rado drisko napravi, pri konjih in govedih pa le takrat, če se ga jim zelo veliko da.

13) Krotonovo olje, dobi se iz semena germovja (Croton Tiglium), ki v izhodni Indii rase, če se skuha ali vžme. Je nar hujši in tudi nar hitrejši driskno zdravilo, ki že pri velki živini od 5 do 10 granov v kratkim času drisko napravi. Rabi se toraj, če je živina zlo zaperta, in če druge zdravila ne morejo živine sprazniti. Ker je pa zlo ojstro in rado dele, katerih se dotakne, vname, se ne sme nikdar rabiti, če je želodec ali če so čeva zdražene ali celo vnete, in tudi pri noterdajanju je treba previdno ravnati, da v žleznate kože gobca in požeravnika ne vje-da; zavolj tega se večidel ali z drugo tekočino zmeša ali se pa z njim košček kruha napoji, ki se potem v moko zavije in živini da, da ga požre.

14) Španske muhe (Canthariden) se zeleno-plavkasto svetijo, se k nam nar večkrat iz južniga Francoskiga prinesejo, se pa tudi pri nas, posebno na lešovju in na jesenih najdejo, ktere je nar bolji zvečer nabirati, so zlo ojstre in posebno scanovila in sopila zlo dražijo, se večidel le na zunajne dele rabijo za ojstre mazila. Nar večkrat se v štupo stolčene rabijo, ki se drugim bolj ali manj tekočim zdravilam pridenejo in tako razne sorte plaštri in maže napravijo. Če se en del štupe španskih muh v šestih delih vinskiga cveta več dni namaka, se iz tega tinktura španskih muh napravi, ki se posebno velikrat na zunajne dele z drugimi zdravili zmešana v ojstri maži rabi, pa tudi kravam noter daje, če se nečejo pojati.

15) Euforbium, je posušeni sok zeliša, ki v Afriki rase. Prodaja se v koščikih, ki se stolčejo in štupa se kakor španskih muh večidel ojstrim mažam pridene.

XI. Omotice.

Omotice čutnično življenje mamijo in toraj bolečine in kerč pomanjšujejo, akoravno se pri živinskih boleznih ne rabijo tolikokrat, ki imajo tudi veliko manjši zdravilno moč, kakor pri človeških boleznih. Čutnične bolezni že živino veliko manjkrat napadejo in obstoje večidel v vnetju in v drugih premembah, ki na čutnice, posebno na njih središnje dele (možgane in herbtne muzeg) tiše in jih toraj v svojih opravih motijo, overajo ali opravila clo zatarejo.

Tu sem se štejejo:

1) Mak, je zeliše, ki rase v jutrovih deželah in v južni Evropi v divjim stanu, ima mnogo omotčnih obstojnih delov v sebi, in sicer v perju, v glavcah in v semenu. Iz njega se opium napravi, če se iz teh delov vžmeti

sok posuši, ki v raznih sortah iz jutrovih dežel v naše kraje pride. Za živinozdravniško rabo je veliko boljši izleček makovih glavc, ki se napravi, če se stolčene makove glavce v kropu namakvajo, precejena voda pa se vsuši in rabi. Iz maka se tudi tinktura napravi, če se en del makove štupe v šestih delih vode rastopi. Rabi se štupe in tinkture pri veliki živini $\frac{1}{2}$ do 1 kvintelca, pri manjši živini pa 5 do 10 granov.

2) Pruska kislina (Blausäure) je nar bolj omotična tekočina, ki se iz živinske kervi napravi, razun tega ima pa tudi mnogo jêder to kislino, kakor jedra grenkih mandelnov, breskev, češpelj i. t. d. Ta kislina omoti med vsimi omotičami nar hitreji in v nar manjši meri, tako, da že ene kaplice zamorejo majhino živino ko bi trenil, umoriti. Je toraj strup in se za zdravilo clo malokdaj rabi.

3) Tobak, je zeliše, kteriga smo iz Amerike dobili; rabi se za zdravilo posušeno perje, naj večkrat v kuhovini za spiranje pri kožnih boleznih, pri garjah in tudi za uši. Tudi v brizgljah se njegova kuhovina rabi, da bolečine in kerč potolaži, kakor pri klanju ali grizenju. Za kadila so ga pri ovcah rabili, če so se v nosne votline ovéji brenceljni nabrali, da je živina jela kihati, in tako brenceljne vun metala, kar pa ni posebno koristilo. Noter ga v kuhovini vozniki večkrat pri grizenju živini vlivajo, brez da bi bil kdaj posebno koristen bil.

4) Volčje jagode (Tollkirsche, belladonna), rase v senčnih gojzdih, po hribih, posebno v razvalinah starih gradov; cvete mesca junija in julija. Akoravno je to zeliše za človeka zlo strupeno, vendar živini ne škodje, ki ga sicer ne jé, če se ga ji pa po sili da, ga zamore precej veliko brez škode vžiti. Lastnost, katero imajo vse omotice, da očesno punčico zlo rastegnejo, če se jih kaj v oči kapne, je posebno temu zelišu lastna tako clo, da se ne pomanjša kmalo, če tudi velka svitloba v oči sije, kar se vendar sčasama spet zgubi brez da bi očem kaj škodovalo. Za živinsko zdravilo so ga živinozdravniki le iz človeških zdravil vzeli in hvalili so ga pri steklini, smerkeljnu, goveji kugi i. t. d.; pa pokazalo se je, da ni nič koristilo in je toraj celo iz navade prišlo.

5) Zobnik (Bilsenkraut, hyosciamus), rase v puštinjah, podertijah, na potih; cvete mesca junija do augusta; rabi se perje, ki je, dokler je še zeleno, zlo omotčno, kerč tolaži in meči, in je tedaj pri zlo bolečih oteklinah za ovitke koristno, pa tudi v kuhovini ga za brizglje in za kopanje rabijo. Če se perje posuši, zgubi mnogo omotičnih

obstoјnih delov. Med vso domačo živino je nar bolj konjem škodljivo, pri katerih možganne bolezni napravi, ki pa kmalo brez nasledkov minejo. Druga živina ga precej brez skode vžije in prešičem clo dobro tekne.

6) Smerdljivi koren (smerdljivec, gefleekter Schierling, cicuta), rase v tistih krajih in cvete takrat kakor zobnik in se tudi na tako vižo rabi.

7) Vodna trobelika (Wasserschierling), rase na močvirih, studencih, grabnih i. t. d.; živina se je na paši navadno ogiba; ako jo vendar je, ji škodje, samo za kozé, se zdi, da ni škodljiva; za zdravilo se vendar le malokdaj rabi.

8) Kristavec ali strupenobodeče jabelko (Stechapfel), rase v tistih krajih kot zobnik, cvete mesca julija in augusta; živina ga ne je; ako se pa živini soka, ki se iz tega zeliša izžme, v veči meri noter da, napravi vnetljive bolezni čev in možgaa, v manjši meri vžit pa živini ne škodje.

9) Štrupeni oreh (Krähenaugen, nux vomica), je sad ali seme drevesa, ki v izhodni Indii rase, je posebno velik strup za mesojede, posebno za pse. Za zdravilo ga rabijo pri boleznih, ki iz možgan ali herbtniga muzga izvirajo, pri velikim kerču, pri hromu, pri mertudenju i. t. d. Rabi se ga v štupi pri velki živini $\frac{1}{2}$ do 1 kvintelca, prešiči, psi, volkovi se pa s 5 do 10 granov že umorijo. Če se en del štupe v šestih delih vinskiga eveta namoči, se dobi tinktura štrupeniga oreha.

10) Naperstek (Fingerhutkraut), rase v goratih, kamnatih gojzdh, posebno v smrečju in borovju, cvete od mesca junija do augusta. Rabi se perje, ki na scanje žene in posebno popijavne žile spodbada, da bolj popivajo. Posebno moč ima pa do kervotoka, kteriga slabí in stori, da žila prenehuje biti, tako sicer, da vsak peti ali osmi udark zaostane, ako se to zeliše dalj časa rabi. Ima pa tudi omotične lastnosti, je toraj posebno koristen pri nasledku vnetja vodenih razliv, posebno v persni votlini in pri serčnih boleznih, pa tudi pri vodenih razlivah v možganih in herbtnim muzgu.

Rabi se večidel štupe in velki živini se je da $\frac{1}{2}$ do 1 kvintelca, manjši pa 5 do 10 granov, pa tudi v kuhovini.

Med omotice se tudi še štejejo:

11) Sladkogrenki les (Bittersüsstengel) mlečik (Gifflattig), pasje zeliše (schwarzer Nachtschatten), ljučka (Taumelloch), tisa (Eibenbaum), perje in jagode lavorovih češenj (Kirschlorber-Blätter- und Beeren).

12) Tu sem tudi še štejeemo tiste hlapeče tekočine, ki živino nekoliko časa popolnoma omotijo, da se clo nič ne občuti, ako se tega hlapa nasope; taki hlapeči tekočini ste žvepleni eter in kloroform. Tega hlapa se zamore živina nasopsti, če se ene ali druge teh tekočin v prešičji mehur vlije in živini toliko časa krog gobca priveže, da se ga nasope in potem v medlevec pade. Velko živino že 2 lota eno četertinko ure omotita, majhino pa 2 kvintelca. Med tem časam se zamorejo zlo boleče operacije opraviti brez da bi živina kaj čutila in če se prezgodej iz omotice zdrami, se ji spet nekoliko teh tekočin da, da se jih nasope. Terdijo, da tako omotenje brez vsih škodljivih nasledkov popolnoma mine. Pri živini ste se vendar te omotici še premalo poskušale, da bi se to zamoglo že natanjko razsoditi. Kloroform, kakor se zdi, je vendar mnogo koristniši kakor žvepleni eter.

XII. Vinsko - žgane zdravila (cvetf.)

So zlo dražljive, čutnično moč in kervotok pomnožijo in v veči meri vzite tudi živino vpijanijo. Noter se vendar same na sebi le malokdaj dajejo, ampak večidel se v njih druge zdravila rastope, ali se jim pa pridenejo; zlo velikrat se pa na zunajne dele rabijo za spiranje, vdergenje, za obveze i. t. d. pri oslabljenih ali topih zunajnih delih, da se oživé.

Tu sem se štejejo:

1) Žganje, se ga da le malokdaj zlo zdelani in trudni živini nekoliko kaplic na kruhu, kar jo za en čas spet oživi in okrepča; v zunajne dele se pa žganje zlo velikrat vdergne, ako so vmertudeni, ali oslabljeni, ki vendar ne smejo vneti biti.

2) Vino se tudi kakor žganje živini na kruhu pa le malokdaj noter daje; navzunaj se pa večkrat ali v celo poverslje kože ali le na posamezne dele vdergne.

3) Vinski cvet se sam na sebi za živinsko zdravilo le malokdaj rabi, k večim če se v zunajne dele vriba; drugim zdravilam se pa večkrat pridene in sicer vsim žganim sostavljenim zdravilam, tinkuram i. t. d. Vinskemu cvetu je vedno več ali manj vode, kisa in drugih reči pri-mešanih in kolikor bolj čist, toliko ložeji je, toraj se njegova moč po vagi spozna.

4) Kafrovec se napravi, če se en del kafre v šestih delih vinskiga cveta rastopi, je zlo dražljiv in se

toraj večkrat pri oslABLjenih, vmertudenih delih v tako imenovanih žganih mazilih rabi.

5) Mjilovec (Seifengeist) se tudi le na zunanje dele kakor kafrovec rabi.

6) Med žgane zdravila se tudi akoravno nista žgana, salmiakovec (Amoniak) in jelenovec (Hirschhorngeist) štejeta, ker imata z njimi enako moč in se tudi večidel kakor te v zunanje dele vribata; le salmiakovec se tudi včasih pri napenjanju noter vliva, ker ima moč, da gaze nase potegne in z njim združen razne soli napravi.

7) Tu sem tudi štejemo vse tinkture, ki se napravijo, če se zdravila v vinskem cvetu rastopé; jih je mnogo, pa pri živinskih boleznih se jih vendar zelo veliko ne rabi; njih moč je razna po raznim zdravilu, ki je v vinskem cvetu rastopljeno.

Navadno se pri živini rabi makova, lopatkna, mirna, arnikna, in sicer pri boleznih, ki smo jih že pri tih zdravilih imenovali.

XIII. Ogelnate zdravila.

Ogli so razne sorte tako rastlinski kakor živalski; gnjilobo rastlinskih in živalskih delov zadržujejo, ker kislic nase vlečejo in se z njim družijo, pa tudi mokroto popivajo in se toraj sušivne zdravila imenujejo; smerdečim delam smrad in barvanim barvo jemljejo; rabijo se tedaj na ranjene, zmehčane posebno na senjene (aufgelegene) dele, da ne začnejo gnjiti, kakor tudi na zelo smerdljive in mokre vgnjide, da jim smrad vzamejo in da bolj suhe postanejo. Ravno zavolj tega so jih tudi večkrat pri kožnih ogercih in smerklju rabili, pa pri teh boleznih brez koristi.

Tu sem se štejejo:

1) Saje, se med vsimi ogelnatimi zdravili nar večkrat rabijo in so tudi nar bolj koristne, ker imajo v sebi mnogo smerdljiviga rastlinskiga olja. Nar večkrat se pri terdovratnih smolikah v nos vpihajo, pa se tudi noter dajejo in sicer od 1 do 3 lotov. Tudi na zunanje dele pri ranah, vgnjidah in kožnih spušajih, posebno garjah se večkrat rabijo.

Razna teh se tudi rabijo:

2) Žgane kosti.

3) Žgano ali praženo žitno zernje (rež, oves, grahara, leča i. t. d.), ki se pri terdovratnih driskah s pičo zmeša in mnogokrat s pridam rabi, ima enako zdravilno moč kakor prižgana juha (župa), katero kmetje več-

krat živini dajejo pri terdovratnih driskah. Razun teh so tudi še vsake sorte rastlinske oglja, ki se pa le malokdaj rabijo.

XIV. Alkali in zemlje.

1) Kali ali razjedljivi kamen (Aetzstein), je zelo razjedljiv in se toraj le na zunajne dele rabi, bolestne oteklina rasti ali rakove in druge sorte vgnjide, ki se nočejo celiti in pri katerih divje meso rase, žgati. Dobi se v majhnih belih stansicah, ki se zelo rado rastopé, toraj je že zadosti, da se čez mokre dele z njim dergne, ali se pa v vodi stopé in potem se voda rabi. Ima pa to škodljivo lastnost, da se preveč razmaže in toraj preveč krog sebe seže, da bližnje dele razjé. Pa je tudi za živinsko zdravilo predrag in se toraj le malokdaj rabi.

2) Natron (Soda), se pri živini sicer nikdar sam na sebi ne rabi, ga vendar le zato napeljemo, ker se natron kakor tudi kali zelo rado s kislinami sprime in tako razne soli stori, in če se z oljem ali mastemi zmešata, se iz tega mjilo naredi, in ker se v ta namen razne olja in masti porabijo, se tudi razne natronove in kalske mjila napravijo.

3) Mjilo (žajfa), rabi se z med mnogih sort le zdravniško, beneško in navadno černo mjilo.

Zdravniško mjilo je nar bolj čisto in obstoji iz sode in olja (navadno mandelnoviga), in se nar večkrat noter daje, pa ne samo na sebi, ampak z drugimi zdravili, naj večkrat z lopatiko zmešano.

Beneško mjilo obstoji tudi iz olja in natrona, pa ni tako čisto in se tedaj le večidel na zunajne dele za spiranje rabi, posebno zoper uši, katerim je olje tako škodljivo da od njega pocerkajo.

Navadno černo mjilo se pa nar večkrat rabi in sicer za spiranje pri kožnih spušajih, pri garjah, mahovnicah, za brizglje i. t. d. in tudi mažam se večkrat pridene, ker zelo meči.

4) Živo apno je tudi samo na sebi razjedljivo in se tedaj v štupi le malokdaj na zunajne dele, na terdovratne vgnjide pošupa, ali pri zastaranih smolikah v nosnice vpiha, da bi žlema več napčno ne izcejale.

V vodi se rado rastopi in naredi apneno vodo, pa le živo apno, ne pa vogelnokislo, ki se zelo rado napravi, če je živo apno nekaj časa na zraku, ker vogelnokislino iz podnebniiga zraka nase vleče, zavolj tega se zdrobi in se v vodi več ne rastopi. Toraj je treba, da se živo apno za zdravniško rabo v popolnoma zapertih posodah hrani ali da

se apnena voda v dobro zapertih do verha nalitih posodah spravi, ker tudi apnena voda rada vogelnokislino nase vleče in se potem kot vogelnokislo apno v beli štupi na dno posode vleže. Apnena voda se večkrat za spiranje zunajnih delov rabi, posebno pa pri napeňjanju goveji živini ali ovcam s pridam noter vliiva, ker apno v želodcu nabrane gazne, posebno vogelne kisline nase vleče in iz njih neškodljive soli naredi, ki velikomanjši prostor povzamejo. Iz tega se tedaj vidi, da se morav ta namen voda živiga apna rabiti, ker bi sicer nič ne pomagala. Apnena voda se pa mora tudi, predenj se živini noter vlije, vselej odliti, in le čista voda se porabi, ne pa bela gosa.

Živo apno se pa tudi večkrat z mastmi, olji in beljakam zmešain tako se dobre maže naredi, ki posebno rane in vgnjide rade celijo.

5) Klorovo apno, se večidel le za kadila rabi, da zrak scisti, ker v zraku nabrane mijazme in nalezke razdene. V ta namen se klorovo apno v plitvi posodi topi, iz ktere vedno klorovi hlapi kipé. Kdor pa hoče te hlape pomnožiti, naj vlije na klorovo apno zvepljene kisline. Za kadila se tudi včasih pri napčnih žleznih izcejah iz nosnic, kakor pri nevarni in kužni smoliki, klorovo apno rabi, pa tudi za noterdajanje ga pri terdovratnih smolikah priporočajo, brez da bi bilo pri teh boleznih posebno koristno.

6) Ilovca, je posebno za ovitke koristna, ker dolgo mokroto v sebi obderži; rabi se večkrat pri vnetljivih oteklinah ali z merzlo vodo napojena ali se pa z rastopljenim solitarjem ali salmijakam napoji, ki njeno hladivno moč še bolj pomnožita.

7) Bolus, se na zunajne dele tudi kakor ilovca za ovitke rabi, ker pa ni nič bolj koristen kakor ilovca, bi bila zapravljivost, ga rabiti, ker je predrag. Za noterdanje se je bolus pri mladih teletih in žebetih zaupanje pridobil pri hromoti (Kälber- und Füllenlähme), brez da bi bil posebno koristen.

XV. Kisline.

1) Kis (Essig), se večidel le na zunajne dele za kopanje ali spiranje rabi, noter se le pri napeňjanju daje.

2) Mravlinčna kislina, ktero imajo mravlje z živalskimi olji zmešano v truplu, se napravlja, če se mravliši, ki se naj večkrat v smerčji najdejo, posuše in v štupo stolčejo. Tako pridobljena mravlinčna kislina zapopade tudi smolnate in balzamske dele in se posebno pri

ovcah večkrat rabi, ki prebavljanje poboljša in redi, in je koristna zoper črve in gliste, ki se pri ovcah naj večkrat zaredé.

3) Mineralske kisline, med katerimi se navadno le solitarjeva, žvepleva in solna rabi, so ali same na sebi (concentrir) ali z vodo stanjšane. Same na sebi so zelo razjedljive, razjedo ali razžgejo organske dele, katerih se dotaknejo; z vodo močno stanjšane so pa skupvlečljive, obranijo, da se organski deli ne razkrojijo in da ne gnijejo. Rabijo se toraj na zunajne in notrajne dele. Na zunajne dele za spiranje vgnjid, spušajev, gobca in parkljev; tudi očesnim in ušesnim vodam se pridenejo. Noter se večkrat v pijači pa tudi v svalkih ali vlitvah dajejo, posebno pri nasledkih vnetja čev, želodca, in drugih trebusnih delov, ako je značaj boleznih mehkužen, pri terdovratnih driskah, posebno pa pri kervnih boleznih, ko se kri rada razkroji, toraj pri mnogih sortih vrančniga prisada, tudi pri goveji kugi jih močno hvalijo.

Naj večkrat se rabi solna kislina (Salzsäure), ki se dobi, če se v dva dela vode en del čiste solne kisline vlije in večji živini se je na dan 1 do 2 lota ali v poliču vode ali z drugimi zdravili zmešane noter da. Za spiranje se je pa 2 do 4 lote enimu bokalu vode pridene.

Žvepleva kislina (Schwefelsäure), tudi vitriol, ali hudičevo olje imenovana, se večidel vzame, če se kisline same na sebi kakor razjedljivo zdravilo rabijo. Stanjšana žvepleva kislina se pa napravi, če se v 6 delov vode en del čiste kisline vlije, in tudi ta stanjšana se v nekoliko manjši meri rabi kakor stanjšana solnata kislina.

Solitarjeva kislina (Salpetersäure), se tudi večidel stanjšana (Scheidewasser) rabi, ki se dobi, če se v dva dela vode en del čiste solitarjeve kisline vlije. Rabi se v tisti meri kakor solna kislina.

XVI. Alkalske soli.

Ker pod solmi vsako zedinjenje kake kisline s kako podlago razumemo, bomo v tem razredu od zdravil razne moči govorili; take so:

- 1) Potašel (kohlenaures Kali).
- 2) Soda (kohlenaures Natron).

Oba mehčita organske dele, posebno v nje razlito mezo; sta zavolj tega posebno pri nasledkih vnetja koristna, ker razlito mezo mečita in stopita, in jo tedaj pripravniši storita, da jo zamorejo popijavnice poserkati. Večji živini se ju da 1 do 2 lota naenkrat, manjši pa od 1 do 2 kvin-

telcov; na zunajne dele se le malokdaj rabi in ko se rabi se mažam pridene, ker meči.

3) **Magnezia** (kohlenaure Bittererde), se rada kakor poprejšne zdravila s kislinami edini, se vendar za živinsko zdravilo le malokdaj rabi, k večim pri napenjanju preževkavcov in pri nekterih pasjih boleznih.

4) **Grenka sol** (Bittersalz), zlo navadna, ima posebno moč do čev, pomnoži vcejo čevnih sokov in pospeši gibanje čev, poboljša tedaj prebavljanje, blato bolj mehko stori, pa tudi nekoliko hladi in kervotok tolaži; toraj se večidel pri vnetljivih boleznih rabi, da se čeva spraznejo. Da se je veliki živini 4 do 8 lotov, manjši pa od 1 kvintelca do 1 lota, in sicer ali v štupi, ki se živini v kako posodo položi, da jo sama sné, ali se pa v svalkih ali v vlitvah živini noter da.

5) **Dvojna sol** (Doppelsalz), ima sicer tiste lastnosti kakor grenka sol, samo mnogo močnejši je in bolj drisko napravi. Daje se je v tisti podobi in meri kot grenke soli.

6) **Glauberjeva sol** (Glaubersalz), se manjkrat rabi kakor grenka in dvojna sol, ima z grenko solijo enako moč in se tudi na enako vižo rabi.

7) **Kuhinska sol** (Kochsalz), je pri živinoreji posebno potrebna reč, se sicer zlo malokdaj za zdravilo rabi, ampak klaji ali pijači pridene, kar živini zlo dobro tekne in prebavljanje poboljša. Ker je pa predraga, se je živinorejnikli le malokdaj zamorejo poslužiti in tudi z novo živinsko solijo, ktero nam je vlada zdaj preskerbela, nam ni clo nič pomagano, ki je pri nas še vedno predraga, in zavolj encjana in oglja, ki sta tej soli primešana, jo nektera živina celo jesti noče. Vsak teden bi imela vsaka veči živina eno libro soli dobivati. V mnogih krajih rabijo za živino namesto morske kuhinske soli, kamnitno sol v celih kosih (Steinsalz) kar je za živino, posebno za ovce zavolj tega koristno, ker se jim celi kosovi v jasli položiti zamorejo, da jih toliko ližejo, kolikor jim koristi.

8) **Vinski kamen** (Weinstein), ima kakor imenovane poprejšnje soli posebno moč do prebavil, do žolčne in scavnične vceje, in zavolj njegove rastlinske kisline tudi hladi, je toraj koristen pri vnetljivih boleznih, pa ker ima veliko manjši moč in je tudi dražji, se v živinskih boleznih manjkrat rabi, kakor ravno imenovane soli.

9) **Solitar** (Salpeter) je navadno in nar boljši zdravilo vročo in zdraženo kri vtolažiti, prehitri kervotok vmiriti in zgošeno, zastajočo kri stanjšati, in na tako vižo

razkrojenje kervi odverniti; torej je med vsimi zdravili nar bolj koristen pri vnetljivih boleznih. Njegova moč, kakor se zdi, je kemiška, ker obstoji iz tistih obstojnih delov, kakor podnebni zrak, iz kislica in gnjilica, in potem takim pri živini, ako se ji noter da, na tisto vižo kri čisti kakor se v pljučah pri sopenju čisti. Ker pa kri tudi bolj tekočo stori in jo obvarje razkrojenja, posebno nasledke vnetja zadržuje, da se meza in drugi boleštni naredki v vnete dele ne razlijejo. Rabi se na zunajne in notrajne dele; na zunajne dele se mnogokrat merzlim ovitkam pridene, njih moč pomnožiti, pa tudi maži se večkrat primeša, ker topi in meči; noter se zlo velikrat daja v pijaci stopljen, enimu škafu čiste vode ali močnate pijače se ga 2 do 4 lote pridene, potem se ga tudi z drugimi zdravili združeniga ali v svalkih ali v vlitvah od 1 do 2 lotov veči živini noter daje. Preveč solitarja pa želodec preveč zdraži, clo razje, zato se nikdar ne sme dajati pri vnetju želodca ali čev.

10) Salmiak (salzsaurer Amoniak), je zavolj hlapečiga amoniaka, iz kteriga obstoji, bolj dražljiv in manj na blato žene in kožno hlapenje in scavno izcejo pomnoži, posebno zdravilno moč pa ima do žlemlnatih kož, ker jih tako spreoberne, da boleštniga žlema več ne izcejajo, nabrani žlem zmeči in stanjša in tako stori, da se ložeji izcedi.

Se tedaj posebno rabi pri terdovratnim kevžihu, pri nasledkih vnetja, pri kterih se bolešno žlem izceja. Noter se ga daje veliki živini od $\frac{1}{2}$ do 1 lota; pa tudi na zunajne dele se velikrat rabi za merzle ovitke, za vribanje in kopanje. Za merzle ovitke se večidel s solitarjem zmešan ilovci pridene, ker hladi in meči in tako zdravilno moč ovitkov pomnoži, za vribanje in kopanje se ga pa večidel pol lota na polič vode raztopi.

11) Galun, rabi se sirov in žgani.

Sirov galun je skupvlečljiv, pomanjša toraj bolešno spremenjene in pomnožene izceje žlema, vode in meze v organskih delih; se toraj na zunajne kakor tudi na notrajne mehkužne dele rabi; na zunanje dele pri mehkih ranah, vgnjidah, mahovnicah in garjah, kteri se z njegovo štupo potresejo ali z vodo, v kteri je raztopljen, močijo. Tudi pri boleznih na parkljih in v gobcu se z njim noge in gobec spirajo, ravno tako se tudi očesnim vodam primeša in v klestire porabi. Noter se pa dajo pri boleštnih žlemlnih izcejah prebavil, sopil, scanovil in tudi spolovil, ko so ti deli bolj zmehčani, da se preveč žlema izceja, da se iz tega ali terdovratne driske ali druge dolgoterpeče žlemlne

izceje iz teh delov napravijo, pa tudi takrat, če so te izceje clo kervave. Pri tem pa ti deli ne smejo nikdar zdraveni ali vneti biti. Pri zunanjih delih se ga od 1 kvintelca do 1 lota na polič vode raztopi, potem če hočemo manj ali bolj močno raztoplino napraviti; za očesno vodo ga je že 1 kvintelc zadosti, v kateri namen se večidel z žlemnatimi zdravili zmeša; noter se ga pa daje veliki živini od 1 kvintelca do $\frac{1}{2}$ lota.

Žgani galun se dobi, če se sirov galun na žerjavici zgreje in stopi da vodene dele bolj zgubi, in potem v štupo stolče. Tako veliko ostrejši postane in je nekoliko razjedljiv in se toraj le na zunanje dele rabi pri kopitnih in drugih mehkužnih vgnjidah, ki se nočejo celiti, ki rade kervavé, iz katerih hoče divje meso rasti, tudi v nosnice se včasih vpiše.

12) Boraks (boraxsaures Natron) se iz vshodnje Indije k nam prinese, ima ravno take lastnosti kakor sirov galun in zamogel bi se tudi v enaki meri in enaki podobi, kakor galun rabiti; ker je pa bolj drag in njegova zdravilna moč nič večji kakor galunova, se za živino le malokdaj rabi.

XVII. Rudninske (metalske) zdravila.

Med to sorto zdravil štejemo vse tiste, ki se iz rudnin dobivajo. Ker je pa njih zdravilna moč po raznosti rud, iz katerih se napravljajo, razna, bomo zdravilno moč pri vsaki rudi posebej naznanili.

Tu sem se štejejo:

1) Žveplo, se že samo na sebi, še večkrat pa z drugimi rudninami združeno v zemlji najde in sčišeno se v podolgastih koščikih prodaja, ki se v štupo stolčeno za živinsko zdravilo rabi. Ima posebno zdravilno moč do kožnatih delov, katerih izceje premeni, posebno zdravilno moč ima pa do poveršnje kože in je toraj pri vsih tistih boleznih koristen, pri katerih hočemo kožno hlapenje pomnožiti ali premeniti. Pa tudi meči, in ker žlemno izceje čev pomnožuje, tudi, posebno pri majhni živini, nekoliko na blato žene.

Rabi se na zunanje innotrajne dele; na zunanje dele se večidel z drugimi zdravili zmešano v mažo napravi. Žveplena maž obstoji iz 1 dela žveplene štupe in 2 delov sala; zlo je v navadi pri vsih kožnih spuśajih, garjah, grintah i. t. d., akoravno pri teh boleznih žveplo samo le malo pomaga; noter se pa večkrat v vsih tistih boleznih daje, ko se po zatertim kožnim hlapenju bolestne izceje v žlemnatih in vodenih kožicah napravijo, kakor pri kevzihi, pri smolikah in pri nasledkih vnetja sopil in prebavil.

Da se ga veliki živini od $\frac{1}{2}$ do 2 lotov, manjši pa od $\frac{1}{2}$ do 1 kvintelca naenkrat; pri psih pa žveplo skoraj pri vsaki boleznirabijo in clo mislijo, da jih zamore marsiktere boleznir obvarovati, kakor pasje boleznir, stekline i. t. d.; akoravno ni to res, je vendar pri psih žveplo koristno zdravilo, ker jih nekoliko na blato žene in kožne večeje vredi. Da se navadno psam žveplene štupe v vodo, da pijejo, kolikor se jim poljubi.

2) Smerdljivo žveplo (Schwefelleber), pri kterim je žveplo z kali združeno, tudi bolestne izceje žleznatih kož vredi in pomnoži kožno hlapenje; ker ga je vendar zlo teško shraniti in ker se, ako zrak do njega pride, razkroji in razmaže, in ker njegovo zdravilno moč navadno žveplo že nadomestuje, druge žveplene zdravila ga pa še prekose, bi bilo prav, ako bi ga pri zdravljanju popolnoma opustili.

3) Jod se je še le v novejših časih začel za zdravilo rabiti. Med vsimi zdravili nar bolj meči zastarane, vterjene žlezne oteklir; ima posebno moč do popijavnih žil in limfatiških žlez, ker mezne razlive v žlezah zmeči, rastopi in popijavnice bolj spodbode, da te rastopline popijejo. Ako se jod dalj časa rabi, se clo žlezna tkanina razmeči in zgine. Toraj se posebno rabi pri vterjenih oteklinah na vimenu, pri smolikah, pri brahorih i. t. d.

Za zdravila se vzame

a) hidrojudni kali (hydrojodsaures Kali), kteriga se navadno $\frac{1}{2}$ kvintelca v 2 lotih destilirane vode za vdergjenje ali spiranje rastopi.

b) Jodova tinktura, ki se dobi, če se 1 kvintelc joda v 2 lotih vinskiga cveta stopi, ktere se 8 do 10 kaplic veči živini noter daje, ali pa v maži ali tekočinah v zunajne dele vdergne.

4) Živo srebro, je rasti živinskiga trupla med vsimi rudami nar bolj nasprotno, ker vse organske dele rastopi, njih rast overa ali popolnoma zatara in na tako vižo rastopljenim in zmehčenim delam zmožnost življenja odvzame. Nar bolj terdovratno se ustavlja prebavljivni moči želodca, se razprostire v nar nežniši organsko osnovo brez da bi mu bila prebavilna moč svoje rastopivne lastnosti kaj odvzela. Ker pa vse dele tako zmehča in topi, da jih popijavne žile zamorejo poserkati, tudi skoz to popivanje pomnoži. Pa tudi vnetje overa, ker je pri vnetju rast bolestno pomnožena, živo srebro pa rasti nasprotno.

Iz živiga srebra se pripravlja več zdravil, zmed kterih se pri živini le sledeče rabijo:

a) Kalomel, je med zdravili, ki se pri živinskih boleznih rabijo, nar manj ojstro in hudo, in noter se le kalomel daje pri vnetljivih boleznih možgan in sopil, pa tudi pri naslednjih vnetja teh delov, ako se pri vodenih ali meznih razlivah od njega pričakuje, da bo razlive rastopil, da se bodo zamogle popiti. Razun tega pa tudi zlo na blato žene, brez da bi želodec in čeva, ako se v majhini meri rabi, zlo zdrazil; toraj je zlo koristen pri trebušnih boleznih, pri katerih je živina hudo zaperta. Da se ga večji živini $\frac{1}{2}$ do 1 k večim 2 kvintelca; manjši živini pa 5 do 20 granov.

b) Sublimat, je zlo strupen, se toraj za noter-dajanje zamore le pri zlo terdovratnih boleznih poskusiti, kakor pri nevarni ali kužni smoliki, pri červivnosti, pri garjah, ako druge pri teh boleznih navadne zdravila ne pomagajo. Da se ga noter velki živini 5 do 15 granov, majhini pa $\frac{1}{2}$ do 2 granov. Na zunajne dele se pa zlo velikrat rabi kot razjedljivo zdravilo, na zastarane vgnjide, mahovnice, garje i. t. d.; tudi očesnim vodam se ga včasih v majhini meri pridene, in pri terdovratnih smolikah se zamore v nosnice vpihati. Rabi se ali v maži ali v vodi rastopljen, če pa hočemo, da zlo razje, ga znamo tudi na bolni del samiga na sebi poštupati.

c) Rudeči precipitat, ki ima s sublimatom enako moč in se tudi zavolj tega v ravno tistih boleznih na ravno tako vižo rabi, samo da se v vodi ne rastopi; toraj ga na zunajne dele v rastoplino rabiti ne moremo, ampak le v maži ali štupi. Je tudi strup.

d) Maž živiga srebra se iz živiga srebra napravi, če se en del živiga srebra z štirimi deli sala tako dolgo meša in dergne, da vse skupej rujavo postane in da se svitlih kroglic živiga srebra clo nič več ne vidi. Rabi se vedno le na zunajne dele za vdergnjenje, ali sama na sebi, ali z drugimi zdravili združena pri vterjenih oteklinah, da se zmeče in da rastoplino popijavnice popijejo, pri smolikah, pri vterjenih in okrajšanih pogljivkah i. t. d. Tudi uši in drugi merčesi pocerakajo, ako se ušiva živina s to mažo namaže, kar priča, kako nasprotno je živo srebro živalskemu življenju.

5) Bakro (Kupfer) je rasti organskih delov manj škodljivo, kakor živo srebro, je razjedljivo in skupvlečljivo.

Rabi se od njega:

a) bakreni ali plavi vitriol (schwefelsaures Kupfer), se le na zunajne dele kakor razjedljivo in skupvlečljivo zdravilo rabi pri garjah, mahovnicah, terdovratnih

vgnjidah, pri boleznih na parkljih i. t. d. Rabi se ali v štupi, ali rastopljeni ali v maži; pri rastopljeni in maži se ga navadno 1 kvintelc na lot rastopline ali masti vzame; le pri očesnih vodah in mažah se ga vzame 10. del te mere.

b) Zeleni volk (Grünspan), se le za razjedljivo zdravilo kakor bakreni vitriol rabi, ker je pa nekoliko huji, se ga toraj nekoliko manj daje kakor bakreniga vitriola. Rabi se večidel v maži.

6) Železo je v svoji moči živinu srebru ravno nasprotno, ker posebno rast organskih delov podpera, ker posebno kri krepi in tako vse organske dele bolj terdne in krepke stori; je torej krepčavno zdravilo, ima tudi skupvlečljivo moč, je toraj posebno pri mehkužni živini, pri zemlnih in vodenih izcejah, ki iz omehčanih in oslavljenih delov izvirajo, koristno. Rabi se od njega:

a) Pilenci (Eisenfeilschänne), ki se za zdravniško rabo morajo skoz platno presejati, ker bi bili sicer preojstri. Dajejo se pri otrudeni, mehkužni živini, da jo krepčajo, posebno če se živina zavolj slabosti noče pojati in nerada breja postane; pri mehkužnih driskah, ko pa čeva ne smejo biti zdražene. Veči živini se jih da od 1 do 2 kvintelcov, majhini pa od 5 do 10 granov. Ker se pa težko v želodcu prekuhajo, mora prebavilna moč želodca močna biti.

b) Skaje (Hammerschlag) se dobe, če se odpadki razbeleniga železa, ko se kuje, nabirajo, v štupo raztolčejo in skoz platno presejejo. Imajo ravno tako moč kakor pilenci in se tudi v enaki meri in podobi rabijo.

c) Z razbeljenim železom ugašena voda, se večkrat mehkužni živini pri terdovratni driski piti da in tudi mehke rane in vgnjide se večkrat s tako vodo spirajo.

d) Jekleno žveplo (Stahlschwefel), se dobi, če se zbeljeno železo z žveplam postupa, da se zvežeta; da pa pri tem žveplo popolnoma ne zgori, se ta rastoplina v vodi vjame, ki se potem drobno v štupo stolče in preseje. Rabi se pri slabim ali topim prebavljanju, zoper gliste, pri boleznih vodenih in zemlnih izcejah, tudi pri terdovratnih smolikah i. t. d.

e) Železni ali zeleni vitriol (schwefelsaures Eisen), se večidel le na zunajne dele rabi ali sam na sebi ali z drugimi vitrioli združen, s katerimi ima zlo enako moč, le bolj skupvlečljiv in manj razjedljiv je.

7) Svinec, je skupvlečljiv, vnelje pomanjša, tolaži čutnice in toraj tudi bolečine polajša, zavolj svoje skupvlečljive moči se rabi pri mehkužnih ranah in vgnjidah, ki

kervave, ali pri katerih se mnogo gnoja ali gnojnice izceja, da so vedno zelo mokre, kri ustavlja in preobilne izceje pomajša.

Od njega se rabi:

a) Svinčeni sladkor (Bleizucker), se rabi na zunanje in notrajne dele; na zunanje dele pri kožnih spuščajih, pri mahovnicah, pri strelnim raku, pri žlemljih izcejah iz spolovil, pri opeklinah in tudi pri očesnih boleznih; noter se pa večidel daje pri smolikah, pri žlemljih izcejah sopil, tudi pri jetičnih boleznih se svinčeni sladkor rabi. Na zunanje dele se rabi v štupi in v maži; za mažo se ga vzame večidel 1 del na 4 dele masti; noter se ga da večji živini $\frac{1}{2}$ do 1 kvintelca, in majhini 5 do 10 granov večidel v testu.

b) Svinčeni kis (Bleieisig) se le na zunanje dele in sicer zelo velikokrat rabi pri ranah in vgnjidah, če zelo močijo ali če hoče divje meso rasti, pri kopitnim poškodovanju, pri kožnih spuščajih za spiranje, ovitke in za kopve, pri opeklinah je posebno dober v maži.

c) Svinčena maž (Bleisalbe) se dobi v lekarnici, ki se napravi, če se 4 deli laneniga olja 1 del oska in 1 del svinčeniga kisa skupej zmeša.

8) Cink, nekoliko draži in skup vleče, pomajša tako preobilne izceje, posebno žlemljatih kož; pri živini ki zamore bluvati, napravi bluvanje.

Od njega se rabi:

a) Cinkov cvet (Zinkblumen, Zinkoxid) se le malokdaj in večidel le za noterdajanje rabi pri preobilnih žlemljatih izcejah in nekaterih boleznih možganov in čutnic; večji živini se ga da do 1 kvintelca, manjši pa 5 do 10 granov.

b) Cinkov ali beli vitriol se pa večidel le na zunanje dele rabi pri kožnih spuščajih, vgnjidah, ker ima skupvlečljivo in tudi nekoliko razjedljivo moč, zelo močivne rane suši in celenje pospeši, tudi očesnim vodam in mažam se večkrat pridene; noter se pa le psam in prešičem včasih daje, da bluvanje napravi.

9) Antimon (Spiessglanz) ima posebno zdravilno moč do žlemljatih kož sopil in prebavil, ker žlemlje izceje teh delov vredi, pa tudi meči in topi in posebno popijavne žile spodbada, in njih popijavno moč krèpi. Zdravila, ki se iz njega napravljajo, so posebno koristne pri naslednjih vnetja, pri boleznih žlemljatih izcejah, pri boleznih limfatiških žlez in pri smolikah.

Od njega se rabi:

a) Sirov antimon (roher Spiessglanz), je med antimonovimi zdravili nar manj hud, poboljša prebavljanje in pomnoži kožno hlapenje, in si je posebno zaupanje pridobil pri zastaranih smolikah in pri drugih boleznih limfatiških ali popijavnih žlez, ktere posebno mlado živino večkrat napadejo, posebno pri boleznih presičev se zlo velikokrat s pridam rabi, ker ravno prešiče zlo velikokrat katarališke bolezni sopil in bolezni prebavil napadejo. Da se ga veči živini od 1 do 2 lotov, manjši od 1 do 2 kvintelcov.

b) Rudeče žveplo (Goldschwefel), se posebno velikokrat pri bolestnih žleznih izcedjih sopil rabi, kakor pri kevžihu, pri smolikah i. t. d.; tudi tako imenovanim štopam zoper kevžih (Kehlepulver) se večidel pridene in je njih nar bolji zdravilo. Da se ga veči živini od $\frac{1}{2}$ do 1 kvintelca in manjši od 5 do 10 granov naenkrat večidel v testu.

c) Bluvna sol (Breachweinstein), ima med antimonovimi zdravili nar veči moč. Stori pri psih, ako se jim ga od 2 do 4 grane, in pri prešičih, ako se jim ga 5 do 10 granov noter da, da blujejo; pri konjih in prežvekovavcih sicer ne napravi bluvanja, ima pa posebno zdravilno moč do vsih kožnih delov, pomnoži kožno hlapenje in scavnično izcejo, žene na blato, pa tudi, če se po vnetju meza v dele razlije, jo meči in topi, in tako stori, da jo popijavne žile ložeji poserkajo. Da se ga konjem do 1 kvintelca, prežvekovavcam pa še nekoliko več.

10) Peklenski kamen (Höllenstein, geschmolzenes salpetersaures Silber), se dobi v belkastih ali rujavkastih kosčikih, je zlo razjedljiv in dele, kterih se dotakne, razje in jih v črnkasto hrasto vsuši; za živino-zdravniško rabo je pa predrag.

Razlaga

spoznanja in ozdravljanja posamesnih bolezin.

Predenj začnemo od posamesnih bolezni govoriti, moramo red naznaniti, po katerim bomo eno za drugo popisali.

Naša naloga je, vse bolezni konj, goved, ovac, koz, prešičev in psov popisati; pa bolezni vsaciga plemena posebej razložiti, bi zavorj tega ne bilo primerno, ker je več bolezni, ktere vse te plemena, ali saj njih več napadajo: morale bi se toraj pri vsakim plemenu posebej popisati, kar bi pa zlo zamudno bilo. Pri vsaki bolezni bomo tedaj nar poprej razločno povedali: ktero pleme napada, in ako jih več plemen na ti bolezni zboleti zamore, bomo važniši razločke naznanili.

Razdelili bomo pa bolezni v notranje in vunajne, in vsaktero teh po sedežu, in scer v:

A) notrajne bolezni

- I. bolezni možganov in herbtniga muzga,
- II. bolezni sopil,
- III. bolezni prebavil,
- IV. bolezni scanovil,
- V. bolezni spolovil,

B) vunajne bolezni

- I. bolezni oči,
- II. bolezni ušes,
- III. bolezni kože, mišk, kosti, kit in vezkov.

I. Bolezni možganov in herbtņiga muzga.

1) Vnetje možganov (Gehirnentzündung).

Vnetje možganov je bolezen, ki zamore vsako plemo živine, nar večkrat pa konje napasti.

Obstoji v vnetju možganov ali kožič, v katerih so možgani zaviti, ali v obojim skupej.

Znamnja te bolezni. Naznani se na dvojno vižo:

a) z divjostjo ali b) z topostjo, kar se ali nanaglamenta prikaže, ali je pa živina že ene dni popred bolj lena, trudna, nerada je, in blato bolj terdo in manjkrat od nje gre.

a) Pri divjanju je živina nepokojna, plašna, oči ji vun stoje, se svetijo in so večidel bolj rudeče, gleda divje, žlemlate kože nosnic in gobca so rudeče, večidel bolj suhe, sapa je hitra in teška, žila hitro bije, velikrat 100krat v minuti, in je majhna, terda in močna, serce se večidel ne čuti; živina je počasi, ali popolnoma neha, ali le včasih nevoljno po klaji hlastne, žeja je včasih pomnožena, blato gre manjkrat od nje, in je suho in terdo, sči živina manjkrat in malo naenkrat, scavnica je bolj čista, kožno hlapenje je navadno pomnoženo in večidel se živina poti. V tem stanju ostane manj ali dalj časa, da jame noreti. Zdaj začne z nogami krog sebe biči, z glavo mahati, se speņjati, večkrat clo v jasli skoči, grize in z zobmi škriplje, se terga od jasel, na tla meče, pa nanaglamenta spet vstane in se pri tem večkrat, posebno na glavo, zlo udari. Po takim divjanju se spet nekoliko umiri, pa le za kratek čas, in vsaka mala reč jo zdraži, da zopet začne noreti.

b) Pri toposti je živina neobčutljiva, stoji mirno s pripognjeno glavo, jo le nerada kviško vzdigne in večkrat na jasli nasloni, ali se od jasel vleče, ušesa ji dol visé, oči ima na pol ali popolnoma zaperte, gleda tamno in zaspano, žlemlate kože nosnic in gobca so merzle, včasih blede, sapa mirna, globoka in le malo prehitra, žila ali naravno ali le malo prehitro bije, je mehka in polna, serce se le malokdaj čuti, živina ali popolnoma neha jesti, ali kmalo rada je, kmalo pa se ji spet klaja ustavlja, pri jedi večkrat preneha, kakor da bi se spozabila, pri pijachi večidel gobec globoko v vodovtakne, blato je večidel slabo prebavljano, suho, terdo in večidel črnkasto, sči malo-

kdaj, pa precej naenkrat, živina ni po celim životu enako gorka, nekteri kraji so gorki, drugi merzli, ne porata kar se krog nje godi, le če jo pokličesh, se zdrami, pogleda, pa kmalo spet zadremlje, stoji večkrat dolgo na enim mestu brez da bi se premaknila, če se prepeljuje, hođ leno, omahuje in če se spusti, obstane nezavedna ali se krog verti ali naprej rije.

Te znamnja veljajo posebno od konja, akoravno se tudi pri drugi živini zlo na enako vižo ta bolezen prikaže, se vendar pri raznim plemenu nekteri razločki najdejo :

Pri govedi se večidel z divjanjem prikaže, in predenj se prične, se vidi, da ima živina ene dni popred teško glavo, da nerada je, da svitlo in debelo gleda in ko začne divjati, se vede, kakor je govedi lastno, da bode, tuli; druge znamnje so kakor pri konju, le smerček postae suh in spokan, prežvekovati neha in molzna živina zgubi nleko.

Pri ovcah se pa ta bolezen le malokdaj zapazi, dokler še v vnetju obstoji; le če vertoglavne (drehlrank) postanejo, kar se iz te boleznj večidel napravi, se bolezen natanjko naznani; začne se pa ta bolezen, da ovce la poti naenkrat obstanejo in ostermé, semtertje, večkrat čez druge ovce skačejo, se večkrat kam zadenejo in ranijo, z zobmi škripljejo, ječe in se večkrat od čede zgube.

Pri prešiču se naznani možganno vnetje z livjanjem, oči se mu svetijo in vun stojé, gleda divje, gobec ima slinast, s sprednjimi nogami koplje, z rivicam krog rije, ali krog leta, včasih tudi na kup pade.

Vnetje možganov z divjanjem bi se utegnulo znešati z divjo norostjo (rasender Koller), s hudim klanjem in s steklino; vnetje možganov z topostjo pa s tiho norostjo. Znamnja, po kterih se ena od druge razbči, se bodo pri teh boleznih razložile; tukaj le ob kratkin poglavniši razložek naznanimo. Od divje norosti se vnetje možganov loči, da pri vnetju možganov z divjanjem je divjanje prvi prikazek berž o začetku boleznj; divjanje pri norosti pa sledi potem, ko je živina že nekaj časa bolj topa bila, in se s topostjo tudi večkrat versti. — Od kolic se loči v tem, da živina, kadar jo hudo kolje, v vsim vedenju naznanuje, da so hude bolečine v trehuhu, zavolj tega se valja i. t. d., pri vnetju možganov se vse bolj v glavi kaže, s ktero je, kakor s sprednjimi nogami nar bolj nepokojna. — Od stekljine se loči, da stekla živina ni tako silno omotena, ampak silno občutljiva, grize, z rogmi bode, ali scer bližne reči poškodovati hoče.

Pretek, izid in predpovedba bolezní. Pri divjanju bolezen hitreji preteče kakor pri toposti. Pri prvi sorti mora živini že v dveh do treh, pri drugi pa večkrat še le v petih do šestih dneh ali odjenjati ali se vnetje možgan spremeniti v druge bolezní, ali pa živino možganni mertud umoriti.

Popolnoma se živina po hudim možgannim vnetju le malokdaj ozdravi, ki se to zlo rado v norost, ali v omotico (Schwindel) spreoberne, ali jo pa začne metati, pa tudi mertud rad polovico trupla ali le posamezne dele zadene, kar se po pobešenim ušesu, pobešeni trepavnici in gobčnici ene strani naznani. Pa tudi s smertjo se ta bolezen velikokrat konča; pri tem se bolestne znamnja pohujšajo, žila je vedno bolj hitra in manjši, serce se zlo čuti; sapa postaja globoka, teška, gergrajóca, živina naglo hujša, se zgrudi in naenkrat pogine, ali se še nekoliko časa na tleh s smertjo bojuje.

Najdba pri rastelesovanju. Kervne žile možgannih kožic in tudi možgani so s kervijo prenapolnjene, možgani bolj terdi ali bolj zmečeni; ako se možgani prerežejo, se od obeh krajev kervne kaplice prikažejo, večkrat je tudi kri v možganih razlita, v možgannih votlinah, ali pa tudi na dnu čepine se najdemnogokrat več ali manj razlite sokrovíce. V drugih delih se le malo ali nič bolestnih sprememb ne najde; pljuča so včasih s kervijo napolnjene, želodec je majhen in stisnjen, semtertje rudeč, jetra perhke in večkrat rumene, čeva prazne, semtertje rudeče.

Vzroki bolezní. Iskrena, mlada, dobrorejéna živina, ktera obilo klaje dobiva, pa malo dela, je tej bolezní nar bolj podveržena.

Naključijo jo pa gorki, soparni hlevi, pekoča sončna vročina, ki živino ali v hlevu ali pri delu zadene; potem pretesni komati in ujzde, silno teška vprega, prehlajenje, silovito poškodovanje glave, ako se živina na glavo udari, po glavi pretepa, omotice na pašah i. t. d.

Ozdravljanje. Nar pervo, kakor pri vsaki bolezní, je tudi pri tej, da se vzroki, ki so bolezen naključili, odvernejo. Pri bolezní z divjanjem je treba paziti, da živina ljudi, druge živine in tudi sama sebe ne poškodje, in tudi zdravila se živini le takrat dajejo, ko miruje.

Pervo, narpotrebniši zdravilo med vsimi, je pušanje; pusti se pa kervi iz ene ali clo iz obeh vratnih žil veliki živini 10 — 14 liber (funtov), majhini 2 — 4 libre; če v bolj velikim curku kri teče, bolji je. Včasih je potreba čez 10 — 12 ur pušanje ponoviti, ali tudi v tretje pušati; pri vsakim

ponovljenim pušanju se pa ene libre manj kervi odvzame. Posebno potrebno brez odlaganja je pušati pri divjariju.

Glava se zmerzlo vodo poliva, ali se v merzli ali ledeni vodi zmočene platnene cunje, ali žakelčki z ledam ali snegom napolnjeni živini na čepino navežejo, kar se vsake pol ure ponovi, da so vedno merzli.

Po notrajni plati zadnjih stegenj se vriba ostro mazilo. Vzame se za to terpentinoviga in lavoroviga olja, vsaciga 2 lota, štupe španskih muh in euforbija, vsaciga 1 kvintelc.

Brizglje, ki čeva praznijo, se zaporedama rabiyo, kakor ena od živine gre, se ji kmalo spet druga da. Naredi n. pr. v bokalu vode močne žajfnice, pridene pol kozarca laškiga olja in eno malo pest kuhinske soli.

Namen notrajnih zdravil je, prevročo kri tolažiti, čeva prazniti in drisko napraviti, da bi tako kri od bolnih možgan bolj proti čevam pritekala. Rabi se večidel sol tar, grenka sol, dvojna sol, kalomel, bluvna sol. Vzemimo dvojne soli 6 lotov, solitarja 1 lot, v testu ali v vlitvi; ali dvojne soli 6 lotov, kalomela 1 kvintelc, v testu ali v vlitvi; ali grenke soli 8 lotov, bluvne soli 1 kvintelc, v testu ali v vlitvi. Če pa druge soli ni, je dobra tudi kuhinska sol, 10 — 12 lotov naenkrat.

Zraven tega je pa posebno koristno, če se zanore živina v tamen, zračen, tih in prostoren hlev postaviti. Živini se clo nič ali le malo jesti da, nar bolji je nekoliko zelene trave, ako se dobi. Piti se ji pa pusti, kolikor le hoče; na škaif merzle vode se večidel 2 — 4 lote soliarja pridene. Ako je mogoče, je koristno živino poletinski čas pod hladno milo nebo spustiti. Vreme ima veliko moč do te bolezn, huda vročina bolezen pohujša, hladno vreme, nevihte, viharji in dež jo pa polajšajo.

2. Norost (Koller).

Norost je bolezen, ki konje in le redkokrat goved napada.

Obstoji v razlivih vode, sokrovice, ali meze v možganne votline ali na dno čepine, ki se napravi po vnetju možganov.

Znamnja bolezn. Norost je dvojne sorte: topa in divja, ki se večkrat premenuje tako, da topi ore divjati začne in divji potihne.

Pri tópi norosti so glavne znamenja: omotenje, nezavedenje, leno in nerodno gibanje, pri tem je pa sopenje in večidel tudi serčno bitje naravno ali clo prepočasno.

Občutljivost je pomanjšana, kar se posebno na takih krajih, ki so v zdravim stanu zlo občutljivi, preiskuje; bolna živini se v ušesa seže, ali na kopitni svitek stopi, kar rada pusti in malo ali clo nič ne čuti. Stoji živina navadno s pripognjeno glavo, nepremakljivo, kakor da bi bila zamisljena, s pobešenimi ušesi, gleda sterno, noge neredno, večkrat navskriž postavlja, ako se ji nerodno postavijo, jih ne premakne, akoravno komaj stoji. Glavo večkrat na jasli ali pa na zid nasloni ali na prejši, in zavolj tega to bolezen tudi tišavko imenujejo. Taka živina hodi počasi, noge visoko vzdiguje in jih silno težko postavlja; večkrat se zlo teško naprej spravi in ritniško celo noče iti. Jé počasi, kermo dolgo v gobcu derži, zveči prenehovaje in kermo iz gobca spusti, ali obderži nekoliko bilk, ki ji iz gobca mole, jé raji iz tla in iz jasel, kakor iz lojtre. Pri napajanju glavo zlo v vodo vtakne, pije počasi in v dolgih požirkih, in večkrat gobec v vodi derži brez da bi pila. Blato malokrat in suho in terdo od nje gre. Vleže se malokdaj, in če se vleže, kmalo spet vstane. Ako se živina okrog goni, ali vpreže ali jaha, da se začne potiti, se znamenja, ki omotenje in nezavedenje naznanijo, bolj očitno pokažejo.

Pri divji norosti je pa glavno znamenje divje razsajanje; živina se ne da vstrahovati, bije z nogami, se spenja, v jasli ali v lojtro s sprednjimi nogami skoči, z glavo večkrat buti v zid ali v kako drugo reč, da bi jo kmalo razbila, sope s širokoodpertimi nosnicami, gleda pisano. Čez en čas se vmiri in se tako vede, kakor tihi norc, pa čez dalj ali manj časa zamore spet začeti razsajati. Nar večkrat začne živina pri delu, če se zgreje ali če sonce preveč pripeka, noretí in krog sebe biti.

Divja norost bi se zamogla z vnetjem možganov z divjanjem, in tiha norost z vnetjem možganov z topostjo zmesati. Pervi dve se razločite takole: pri možgannim vnetju se divjanje koj o začetku bolezní prikaže, pri norosti je pa živina popred omamljena, topa in tudi med boleznijo se divjanje z omamljenjem verstí; poslednji dve ste pa veliko težji večkrat komaj razločiti; nar gotovše se zamore to po terpežu razločiti, ker, če bolezen že dalj časa terpi, je gotovo že norost nastopila, in ker se pri vnetju možganov vendar znamenja vnetja, kakor vročina na čelu, bolj gorke in rudeče žleznate kože gobca in nosnic, in zabuhle oči, če ravno ne natanjko, saj nekoliko naznanijo.

Pretek, izid in predpovedba bolezní. Divja norost navadno hitrejši preteče kakor tiha. Terpeti pa zna večkrat dolgo, cele mesce ali leta; pri hladnim vremenu, v jeseni in pozimi bolezen včasih odjenja ali na videz popolnoma mine, pri večí vročini in bolj hudim delu spomladi in poleti se pa spet prikaže. Popolnoma se živina le malo-kdaj ozdravi. Včasih se ti bolezní tudi še mertud posameznih delov in božjast pridružita, ki iz nje izvirata. Pred ali pozneji pa živino za to bolezen bolno možgannimertud umori.

Najdba pri raztelesovanju. V možgannih votlinah in v votlih duhnih čutnicah, pa tudi na dno čepine je mnogo vode ali sokrovíce nabrane; možgane so večidel zmeščane. Le če je bolezen zlo dolgo terpela, se tudi v prebavilih nektere premembe najdejo.

Vzroki. Ker norost ni nikdar pervôtna bolezen, ampak vedno le nasledek vnetja možganov, zamorejo posredno vsi tisti vzroki norost naključiti, ki naključijo vnetje možganov; vnetje možganov pa včasih preide, brez da bi se bilo očitno razodelo, ako ni zlo hudo bilo, in bolezen se še le takrat zapazi, ko je že norost nastopila.

Ozdravljanje. Zdravila, ki se pri norosti rabijo, so večidel tiste, ktere smo že pri vnetju možganov naznanili. Tudi tukaj je pušanje kervi poglavitno zdravilo, sosebno pri divji norosti, v začetku bolezní. Koristni so merzli ovitki čez glavo, ostre odvodivne zdravila in bri zglje, kakor smo pri vnetju možganov naznanili. Noter se tudi dajejo zdravila, ki čeva praznijo in drisko napravljajo, kakor dvojna sol, bluvna sol in kalomel, in ker je živina pri norosti terdovratno zaperta, je potreba, včasih bolj močne zdravila vzeti, med kterimi je lopatka nar bolj poterjena; v ta namen se vzame štupe lopatike na drobno zrezaniga mjila (žajfe), vsaciga 2 lota, kar se skupej v svalke zmeša. Ako se potem o 48 urah ne začne driska, dajše enkrat imenovano zdravilo. Ko pa živina drisko dobi, se te driskne zdravila opuste in začnejo se rabiti, če je živina omamljena, dišeče zdravila, ki čutnice in žile dražijo, da bi popijavne žile v možganih nabrano vodo bolj popivale, in sicer: arnika, baldrian, angelika, pelin, kterim se večkrat kafre pridene n. pr. štupe arniknih cveticin štupe pelinoviga perja, vsaciga 1 lot, kafre 1 kvintelc, v testu; ali baldrianovih korenin 2 lota, ki se pol ure v treh maselcih vode kuhajo, precejeni vodi pridene arnikne tinkture 1 kvintelc, terpentinoviga olja 1 lot, v vlitvi. Posebno koristne so, in bolj kakor vse druge

pomagajo strežbine zdravila, ki so ravno tiste, kakor pri vnetju možganov.

Glad ali lakota je poglavitno zdravilo norosti, ako je že tudi voda v možganih razlita, ker po lakoti se spodbodejo vse serkalnice celiga trupla, da začno pridno serkati vse, kar se poserkati da, razlito vodo, mezo, kri, pa tudi mast in loj.

Norost je poglaviten ali cesarsk pogrešek (patentni tadel) (gesetzlicher Hauptfehler, oder Gewährsmangel) in kupčijo po postavah razdere, ako se kupec o 30 dneh pri sodni vradii oglasi.

3. Vertoglavnica (Drehkrankheit).

Vertoglavnica je bolezen, ki mnogokrat ovce, in malokdaj goveda napade.

Obstoji v tem, da se červ v podobi z vodo napolnjeniga mehurčika v čepini naredi, ki vedno rase, tedaj vedno bolj na možgane tiši in na tako vižo napravi, da živina zavednost zgubi, neredno hodi in se neredno véde.

Znamnja bolezní. Navadno se ta bolezen začne z vnetjem možganov; ker se pa vnetje tanjkih možgannih mrenic malokdaj natanjko naznani, se tudi ta bolezen pri ovcah večidel ne zapazi in če se zapazi, se s tistimi znamenji naznani, ktere smo že pri vnetju možgan omenili. Ko pa vertoglavnica nastopi, se takole prikaže: živina postane nepazljiva ali nezavedna, malo in počasi je, in pri jedi večkrat preneha, derži večkrat glavo po strani, na poti jo večkrat v stran zavije, ali se krog verti, ali glavo po koncu nese in naravnost naprej leti, ali semtertje omahuje, ostaja večidel za čedo, v hlevu pod jaslami ali v kakim kotu leži, in če se bolezen zlo pohujša, začne živino božjast lomiti in kerč vleči. Sapa kakor tudi serčno in žilno bitje dolgo časa naravno ostane, le proti koncu bolezní se pomnoži.

Z vertoglavnimi ovcmi bi se zamogli tako imenovani glavotresci, ki zavolj brenceljnov, v nosnih votlinah nabranih, vedno na razno vižo z glavo stresajo. Razločke bomo pri glavotresnici naznanili.

Pretek, izid in predpovedba bolezní. Ozdravi se živinče, ko se je červ v možganih zaredil, nikdar ne. Od časa do časa je živinčetu nekoliko bolji in zdi se, kakor da bi bolezen odjenvala, pa potem ga spet hujši napade in vse bolestne znamenja večí postanejo in živinče poslednjič možganni mertud umori. Pri starim živinčetu se

bolezen večkrat cele mesce vleče, jagnjeta pa veliko hitreji poginejo.

Najdba pri raztelesovanju. V glavi se najde zdaj tu zdaj tam med čepino in možgani eden ali več červov v podobi mehurčika, ki je velik kakor oreh, pa tudi kakor kokošje jajce; v votlini mehurčka se znajde na enim ali na več kupčkih več ali manj, makovimu semenu enakih červičevih glavic, ktere vse se mehurja derže; imenuje se ta červ za to mnogoglavec možganov (Vielkopf des Gehirns). Kolikor večji je ta červni mehur, toliko več na tistim mestu možganov manjka, in tudi kosti so, ako na čepino tiši na tem kraju zlo tanjke, večkrat clo luknjičaste, kakor preglodane. Živinče je večidel zlo shujšano, v persni in trebušni votlini je večkrat voda razlita, včasih, pa le malokdaj so tudi pljuča ali jetra kaj maliga premenjene.

Vzroki. K ti boleznii so posebno jagnjeta do 1. leta, in zlasti žlahniga plemena podveržene, večkrat se že bolezen kmalo po rojstvu prikaže ali jo pa živinče že na svet saboj prinese. Pa tudi prirojeno nagnenje k ti boleznii se ne more tajiti, tako, da jagneta za tako boleznijo bolnih ovac ali ovnov, skoraj vselej tudi to bolezen dobé.

Naključiti pa zamorejo bolezen vsi tisti vzroki, ki na kako si koli bodi vižo možgane škodljivo zadenejo, od kterih smo že pri možgannim vnetju omenili, kakor velika vročina, posebno poleti na paši, če zlo sonce na glavo pripeka, pa tudi velika soparca v hlevih, dobra, preobilna klaja, ravno tako tudi, če se živinče na glavo udari, kar se posebno takrat zgodi, ko se ovce zlo terkajo. Pa tudi v nekterih letih ta bolezen veliko huji razsaja, kakor v drugih tako, da nektero leto desetkrat več živinčet preč pride, kakor druge leta.

Ozdravljanje le večidel v tem obstoji, da se vzroki odvernejo, ki zamorejo bolezen naključiti, ker, ko se enkrat bolezen prikaže, je nar boljji živinče zakljati predenj shujša, ker se skoraj nikoli ne zamore ozdraviti. Le zlo žlahtne španske ovce, ki so veliko vredne, bi se splačalo ozdravljati. Iz začetka boleznii se jim puša, trak na vratu zavleče, in grenke ali navadne kuhinske soli noter daje. Če se pa zamore spoznati, kje da je červ, kar se zamore potem zvediti, da je na tistim kraju čepina tanjka in se udaja, in živina velike bolečine občuti, ako se na ta kraj pritisne, se zna červ iz čepine vzeti, če se na tem kraju koža v podobi + prereže, čepina z ostrim nožem v podobi prereže in vzdigne, in potem mehurček vun

vzame. Čepinica se potem zopet nazaj pritisne in koža lepo čez njo poravna, in da vkup derži, s smolnatim trakam zaljepi.

4. Omotica (Schwindel).

Omotica je bolezen, ki nar večkrat konje, manjkrat pa drugo živino napade.

Obstoji večidel v kervnim navalu proti možganam, pa tudi v drugih premembah, ki živino za kratek čas omotijo, da se začne trésti in omahovati, ali clo da hoče pasti.

Znamnja. Ta bolezen poprej popolnoma zdravo živino nanagloma zgrabi, večidel po jedi ali po vpregi; živina obstane, z glavo stresa, omahuje kakor da bi hotla pasti, se večkrat na vojnice ali na kako drugo reč nasloni, se tudi večkrat v okrogu verti, je plašna; sapa je bolj teška in hitra, tudi serce in žila začneta bolj hitro bití, in h koncu napada, ki le nekatere minute terpi, se začne živina po celim životu ali posebno na glavi ali vratu potiti.

Pretek, izid in predpovedba bolezní. Ko napad mine, je živina spet do družiga napada popolnoma zdrava. Drugi napad se pa v raznih dobah ponovi, včasih komaj nekerokrat na leto. Navadno ta bolezin ni nevarna. Bolezen se ali popolnoma ozdravi, ali terpi skoz celo življenje, vendar pa v starosti živino večidel večkrat napade; ali se pa sčasama v druge bolezní, kakor v tišavko ali božjast spreoberne; zavolj te bolezní pa živina vendar le malokdaj pogine, in ako se to zgodi, jo možganni mer tud umori.

Vzroki. Vse, kar zamore kri proti možganam gnati ali nje odtok od možganov zavirati, zna to bolezen naključiti, kakor, huda vožnja v veliki vročini, oski, niski in soparčni hlevi, posebno če v takih hlevih živini preobilno kladejo in jo premalo prepeljujejo, sončni žarki, ki dalj časa živini na glavo sijejo; posebno pa oski komati in pretesna oprava, ki glavo in vrat preveč stiskajo in tako store, da kri ne more iz glave redno odtekatí; pa tudi spridena klaja, če je plesnjeva, sparjena i. t. d., ki želodec preveč rasteguje in tako kervotok overa; tudi jeterne bolezní, kakor vterjene in zlo velike jetra, zamorejo to bolezen vzrokovati. Poslednjič bolestne premembe ali zrastki na kosteh, ki možgane obdajajo, ki so živini že prirojeni ali ki so se napravili, če je bila živina na glavo udarjena, ali ranjena, so večkrat neodpravljiv vzrok te bolezní.

Ozdravljanje. Pri ozdravljanju se mora posebno na vzroke, ki so bolezen naključili, gledati, in večkrat je bolezen za zmiraj ozdraviš, ako vzroke odverneš. Ker pa napad le kratek čas terpi, se med tem družiga ne more storiti, kakor da se živini, ako je ravno v delu, oprava dol vzame, in da se ji, ako je moč, glava z merzlo vodo polije; dobro je tudi, zlasti ako vertoglavnica po presilni sončni svetlobi živino napade, čez oči kakošno ruto ali predpas vreči in jih tako pokriti. Sicer je pa za to skrbeti, da se omotica ne ponavlja, kar se takrat zgodi, ko se vzrok bolezeni odverne. Sicer je potreba dobro rejeni živini pušati, — vselej pa je dobro taki živini take soli dajati (navadne kuhinske, grenjke ali dvojne), da mečji serje, — ji večkrat glavo z merzlo vodo vmiivati, in ji zelene klaje dajati, in jo bolj na hladnim imeti. Če tako ravnanje ne pomaga, in če tudi z močnejšimi drisknimi zdravili (lopaticko) nič ne opravimo, je znamenje, da je omotica zavolj notrajnih vzrokov neozdravljiva. Takrat tudi ne pomaga ne arnika, ne bela cinkova štupa (Zinkblumen), čeravno nekteri nju zdravilno moč zlo povzdigujejo.

5. Togota ali padica (Fallsucht).

Je bolezen, ki zamore vsako živino, posebno pa pse in prešiče napasti.

Obstoji včasih v kervnim navalu proti možganam, večkrat pa v posebnih, ne natanjko znanih spremembah možganov in možgannih čutnic, ako se na eno ali drugo vižo zdražijo

Znamnja bolezeni. Kakor omotica tako tudi padica scer zdravo živino nanagloma napade in obe bolezeni se le v tem razločite, da je padica bolj huda bolezen, da se živina ne more več na nogah obderžati, ampak da na tla pade, med napadam zavednost in občutenje popolnoma izgubi, da glavo, vrat in noge kerč prime ali božjast vije, pči in gobec živini navskriž vleče, živina perha, z zobmi škriplje, z gobca pene tiši, žila neredno bije, večidel je hitra, majhina, terda, serce zlo bije. Proti koncu napada gre večidel blato in scavnica nevedama od živine. Po napadu, ki nektere minute do četertinke ure terpi, je živina trudna in omamljena.

Pretek, izid in predpovedba bolezeni. Pri tej bolezeni so večidel prvi napadi bolj majhini in bolj redki, pa scasama so bolj hudi in se večkrat ponove. Vendar ne sledi napad za napadam po enakim času. Včasih ima živina več let to

bolezen, čeravno se tudi primeri, da ta bolezen naenkrat živino hudo napade, da se napadi naglo ponavljajo in v enih dneh živino umore. Ozdravi se ta bolezen popolnoma le malokdaj, ampak pred ali pozneji živina, večidel med napadam, pogine po možgannim mertudu ali pa potem, da se, ko jo verže, močno poškodje, le malokdaj počasi hira, dokler da pogine.

Najdba pri raztelesovanju. Večkrat se pri raztelesovanju nič posebniga ne najde; včasih je voda v možganih razlita, ali se vodeni mehurčki v možganih najdejo; tudi v čevah se včasih gliste in červi vidijo; pa vse to ni stanovitno.

Vzroki so večkrat popolnoma neznani. Obdolžujejo sicer vse, kar zamore kervni naval proti možganam napraviti, da zna to bolezen naključiti, pa večkrat živino ta bolezen napade, brez da bi jo bila kaka taka škodljivost zadela. Tudi gliste in červi v čevah in jetrah se obdolžujejo, kakor tudi posebna prememba možganov in možgannih čutnic. Toliko je gotovo, da je mladi živini po stari, ki je bila togoti podveržena posebno nagnenje k tej bolezni prirojeno. In mlado živino posebno takrat ta bolezen napade, ko dorase.

Ozdravljanje večidel le takrat kaj pomaga, če je vzrok znan, da se skerbi, da se ta odverne in da prihodnjič živine več ne zadene. Razun tega se pa le včasih zamorejo napadi pomanjšati ali odverniti, če se dobro rejeni živini večkrat po malim puša, živina bolj na hladno postavi, če se ji glava večkrat z merzlo vodo polije in večkrat soli noter da, če se v veliki vročini prehudo za delo ne rabi, in če se vse odverne, kar zamore kervni naval proti možganam napraviti.

6. Steklina (Wuth).

Je bolezen, ki le pse in živino pasjiga rodú (lesico in volka) in pa mačji rod prvotno napade; taka steklina se imenuje prvotna.

Pa tudi vsaka druga živina zamore to bolezen dobiti, če jo stekla živina pasjiga ali mačjiga rodu vgrizne, ali če se kake rane kri, sline in druge reči stekle živine dotaknejo; taka steklina se imenuje vcepljena.

Obstoji pa ta bolezen v posebni premembi možganov, herbtnega muzga in čutnic in pa v spačeni kervi.

Znamnja. Steklina je dvojne sorte: divja in tiha. Predenj se očitno prikaže, se večidel nektere pred-

znamnja pokažejo: živina je žalostna, nemirna, rada po bolj tamnih krajih polega, večkrat po kaki reči hlastne, začne malo jesti in se rada kolje. Ali te znamnja se tudi večkrat pred začetkam drugih bolezin prikažejo in tudi niso vedno stanovitne; toraj so le pri psih, ktere je kak stekel pes uklal, in tudi takrat posebne važnosti, če se steklina v tistim kraju večkrat prikaže.

Ko divja steklina psa napade, se naznani na sledečo vižo: pes postane čmern, otožen, tiho renči in njergá, je len, ne mara za besede gospodarja, ne miga z repam in se bolj bo kotih potika, ne laja kakor zdrav pes, ampak le renči, in če laja, laja hrepasto, in lajanje ne ha s tulenjem; ne je rad, hapa in hlasta po sapi, iše hlada in skače, ohladit se, v vodo. Večidel do zdaj se ne ugrizne, ako se ne zdraži, upati mu pa vendar ni, nos ima vroč in suh, očesi rudeči in vedno bolj kalni postajate.

Pes je večidel zapert, in če vendar kaj blata iz sebe iztlači, je terdo, spi malo, le dremlje z odpertimi očmi, in se dremaje straši. Sčasama tudi začne popadati, posebno druge pse, clo mertve, pred kterimi se drugim gnjusi; pa tudi drugo živino, ljudi in clo kuretnino.

Kolikor se bolezen pohujša, toliko bolj plašen in nepokojen postaja, večkrat se od doma potepe in čez en čas spet nazaj pride, ali nevedama naprej leti. Očesi mu divje stermite, iz gobca se mu začnejo sline cediti, hodi, tava, glavo pobeša, se opoteka, pada na tla, se pa spet pobere; le malokdaj zalaja, beži; boji se včasih, pa ne vselej, vode, mokriga in svitliga, več ne je, vendar večkrat po kaki reči ali sam po sebi hlastne in požre večkrat neprebavljive reči, kakor: slamo, usnje, cveke i. t. d.; požera teške, kakor da bi mu vrat skupej vleklo, pa tudi gobca večkrat ne more odperati in zaperati, ker so čelusti, kakor da bi bile omertudene.

Zavé se vedno manj, se nič več ne vleže, gleda potuhnjeno po strani, se s pobitim križem, večkrat s omertudenim zadnjim koncam komaj naprej vleče in rep med stegnja stisne, zlo hujša. Sline mu iz gobca in solze iz oči teko, dlaka se mu šetini, psi pred njim bežé, ki omedleva, peša, tava, se opoteka.

Konec je pa skoraj vsacega drugačen; so, ki jih kolje, grize, ki divjajo in razgrajajo pred smertjo, so pa tudi, ki jo prav mirno sklenejo.

Pri tihi steklini je pes bolj top, ne uide od doma, ne popada ne živine ne ljudi, če ga iz tamniga kraja, kamor se rad vleže, ne zganjajo ali na drugo vižo ne dražijo.

Mertud čelusti in zadnji konec popred napade, pa tudi shujša pes zlo naglo. Druge znamnja so zlo tiste kakor pri divji steklini.

To velja od prvotne stekline pri psih. Če je pa stekel pes človeka, psa, konja, kravo ali kako drugo žival vgriznil, se zamore pri njih vcepljena steklina napraviti, pa ne berž, ampak še le čez več dni, ali več tednov, ali tudi čez več let.

Nekdaj so mislili, da se steklina vgriznjeniga človeka ali živine prikaže ali deveto uro, deveti dan ali deveto leto, in so se devetice grozno bali; pa vse to je prazna vraža.

Pasja steklina se, hvala Bogu! človeka nar težji prime; med dvajsetimi od stekliga psa ugriznjenimi komaj eniga steklina napade. Nar raji steko ugriznjeni psi, volkovi, mačke in lesice, pri katerih se steklina navadno do 7. tedna po vgrizku prikaže, vunder tudi pozneje zna živino napasti. Tudi konji, govede, ovce in koze steko večidel do 7. tedna, preišči pa še popred. Naznani se na sledečo vižo:

Pri konjih. Iz začetka so večidel nepokojni, plašni, se tresejo in omahujejo z zadnjim koncam, dlaka jim po koncu stoji, jesti se jim ne poljubi; blato gre manjkrat in suho od njih, zlo velikokrat se k scanju pripravljajo, žila bolj hitro bije, je majhina, terda in napeta, tudi sapa bolj hitra postane; konj razgeta z zmolkim nenavadnim glasam, pri žrebcih in kobilah se pojatnost pomnoži; še le čez en čas se začnejo živini penaste sline iz gobca cediti, se večkrat zlo vstraši, jo kerč in božjast prime, nektera se vode in vsiga mokriga in svitliga boji, začne krog sebe gristi in clo sama sebe včasih popada, pri tem težko požera. Včasih se živina bolj vmiri in vidi se, da je trudna, poslednjič zadnji konec mertud zadene, da živina ne more več stati ampak na tleh z nogami silno krog sebe bije, da jo peti ali šesti dan božjast zlomi.

Pri govedih se tudi skoraj ravno take znamnja pokažejo, one se vlečejo od jasel, nehajo jesti in prežvekovati, pijó pa velikokrat zlo, se strašijo, da se vse zganejo, se tresejo po celim životu in mahajo z glavo, z zadnjim koncam omahujejo, včasih silno tulijo, gledajo plašno in divje, iz gobca se jim začnejo sline cediti, ki se pozneji spenijo, zadnjo čelust večkrat kerč na stran vleče. Živina postane nemirna in silno z rogami krog sebe maha in bôde, sapa in žila ste hitreji. Živina naglo hujša, je večidel zaperta in tudi malo šči, akoravno se večkrat k temu pri-

pravlja; pojatnost je tudi večidel pomnožena; krave ob mleko pridejo; zadnji konec tako oslabi, da živina ne more več vstati, ampak da po tleh krog sebe bije. Božjast jo začne po celim životu lomiti, slabi vedno bolj, da 5. ali 6. dan pogine.

Pri ovcah se skoraj na enako vižo pokaže kakor pri govedih, samo da so ovce še bolj boječče in plašne in bolj tope, akoravno večkrat nenavadno skačejo, in se terkajo; vendar malokdaj grizejo, pa kerč in božjast jih še bolj prime, tako, da jim večkrat glavo ali vrat proti trebuhu ali proti herbtu zvije; v štirih ali šestih dneh poginejo.

Pri kozlih se bolezen z večim divjanjem kakor pri ovcah prikaže, pa tudi večkrat krog sebe grizejo in tudi sami sebe včasih popadejo.

Pri prešičih se prikaže s tem, da začnejo silno kruliti in divje in plašno po svinjaku razsajati, zlo krog sebe grizejo in rijejo, tako, da se po celim rivecu okervave. Bolezen naglo preteče, sprednji ali zadnji konec je kmalo umertuden in tretji ali četrti dan že večidel poginejo.

Pri mački se pa ta bolezen s posebno divjostjo pokaže, skače iz eniga do družiga kraja, od doma če more, uide in se daleč krog potepa; potem začne drugo žival skrivoma napadovati in gristi; oslabi in mertud jo zadene še le proti koncu bolezni, ki drugi dan potem pogine.

Ta bolezen se zlo lahko z družimi boleznami zmeša, kar se je tudi že mnogokrat zgodilo. —

Pri psih se zamore s pasjo boleznijo, z grizenjem, z božjastjo, s padico, z možgannim vnetjem in vnetjem želodca in tudi s tem zmešati, če so psi zaperti, ali če imajo gliste, ker psi skoraj pri vsaki vnetljivi bolezni radi papadajo. To se zamore takrat toliko ložeji zgoditi, ako se v kakim kraju od steklih psov sliši; zavolj tega je potreba vse znamenja na tanjko opazovati.

Pri konju, govedu in drugi domači živini se zamore zmešati z možgannim vnetjem, z divjo norostjo, z vertoglavnico, z grizenjem in tudi z družimi boleznami, kakor z boleznijo na gobcu i. t. d. so steklino že večkrat zmešali, ker se rado sodi, da je uklana živina, ako zboli, stekla.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Ko enkrat ta bolezen kako živino ali prvotno ali po vgrizku napade, terpi navadno 3, 4 ali 5 dni, in se vselej s smeritjo konča.

Najdba pri raztelesovanju. Če se živina, ki je po steklini poginila, gor dene, se nič stanovitniga

in nič bistveniga ne najde, tako, da se mora človek čuditi, kako so se mogle pri živini, za to boleznijo bolno, tako velike in strašne bolestne znamenja pokazati in kako da je živina v tako kratkim času poginila, ker se pri raztelesovanju clo majhine spremembe najdejo. Kri je sicer vedno črna kakor smolnik in razkrojena ali spučena. Odvodne žile so večidel s tako kervijo napolnjene in v sercu se vedno mnogo sterjene kervi najde, zavolj černe kervi je tudi vse mesó bolj črnkasto, pri tem pa mehko, kakor da bi bilo skuhanó. Razun tega se najdejo včasih tu in tam posamesne rudeče lise v gobcu, v sapniku in požeravniku, v želodcu in čevah. Pod jeziki se včasih, pa le malokterikrat, vidijo mehurčki kakor leča veliki, v želodcu pa tu in tam majhine črnkaste podolgaste lise, ki v tem obstoje, ker se je kri pod nadkožico zasedla; ta nadkožica se večkrat omaji in majhine ranice se prikažejo. Razun tega se najdejo v želodcu večidel neprebavljive reči, kakor: slama, dlaka, usnje, cveki, cunje, blato, pesk, i. t. d. večkrat je pa želodec z čevami vred popolnoma prazen; jetra in vranca so večidel večji, z černo kervijo napolnjene in zmehčane. Možgani so včasih s kervjó zaliti, mehki.

Vzroki. Kar zadene posebno nagnenje k tej bolezni, je posebno pasji in mačji rod tej bolezni podveržen; ktere pse in mačke, to je, kteriga spola, kteriga ploda i. t. d. raji ta bolezen napade, se nič za gotovo ne ve. Za naključjivi vzrok se derži mraz in vročina, preslaba strežba in nesnažnost, pomanjkanje piče in pijače in sploh vse pomanjkljivosti, ktere morajo psi tolikokrat terpeti. Skušnja pa vendar uči, da se v krajih, kjer morajo psi vse take pomanjkljivosti terpeti, steklina clo ne ali le malokdaj prikaže. Nar bolj verjetno je, da pes zavolj tega nar raji steče, ako se ne pusti po plemenu iti, posebno ako se kuzle, ki se gonijo, krog potepajo, in več psov za njimi leta, ki eden drugiga k kuzli ne puste; so na tako vižo zdraženi, se koljejo in zraven tega na vsim pomanjkanja terpé.

Razun tega zamorejo posebne podnebne spremembe vremena včasih to bolezen naključiti, ker nektero leto le malo psov steče, v drugih letih pa veliko, včasih jih steklina kakor kuga, mnogo naenkrat napade. Nar večkrat se pa bolezen po vgrizku razširi. Stekljine strup je pa posebno v slinah, pa tudi v kervi in v vsakim drugim delu steklīga psa; pa ti strupi se morajo naravnost rane dotakniti, da bolezen naključijo. Toraj

je tudi mogoče to bolezen nalesti brez vgrizka, ako se kake rane kakošniga ogerca i. t. d. deli stekle živine dotaknejo. Poverhne kakor tudi zunajnih žleznatih kož, ako niso ranjene, se pa zamorejo sline stekle živine dotakniti, brez da bi bolezen napravile.

Že zgoraj smo omenili, da zamore od pasjiga in mačjiga roda po vgrizku ali ranjenju vsaktera druga živina bolezen nalesti; — ali pa potem tudi ta stekla živina zamore steklino naprej širiti, ni popolnoma gotovo. To pa je gotovo, da živina, če tudi grize, ne more druge živine ostrupeniti, dokler se ni pri nji stekline strup po truplu razlil.

Ozdravljanje. Če živina na tej bolezni zboli, je zastonj jo ozdravljati, ker se še nobena za to boleznijo bolna živina ni ozdravila, akoravno so se že vse zdravila poskušale, in več njih se je že posebno hvalilo, ki pa nič ne pomagajo. Vse, kar se zamore storiti je, 1) da se odverne, da se pri psih in mačkah ta bolezen prvôtno ne začne, 2) da stekel pes ali tudi druga stekla živina bolezni ne širi in 3) da se pri ugriznjeni živini, kar je mogoče, berž vse stori, da se strup v kri ne vsede.

1) Da psi ne stečejo, je potreba jih tako oskerbotati, da ne terpijo presilne žeje in lakote, vročine in mraza; nikar naj se jim ne brani po plemenu iti, ker to narvečkrat steklino izbudi. Nasproti je pa tudi preveliko mehkuženje psov škodljivo; sploh je prav, da se vsi nepotrebni in potepajoči psi pokončajo.

2) Je pa pes ali po vgrizku kaka druga živina gotovo stekla, je naj bolje jo berž končati. Če se pa ne vé za gotovo, se pa vendar sumi, da je bolezen, ki se pri psu ali kaki drugi živini prikaže, steklina, je treba živino zapreti v varen kraj, kjer ne more ne ljudem, ne živini škodovati in nanjo tako dolgo dobro paziti, da se bolezen razloči.

Je pa pes ali druga živina od ktere se sumi, da je stekla, človeka ali živino vgriznila ali ranila ali oskrunila, je pa treba, ako se zamore zgoditi, da se stekline sumljiva živina ne ubije berž, ampak da se tako dolgo varno zapre, da se bolezen gotovo razloči, ker se potem rabsodi, če se ima kaj in koga pri ugriznjeni živini ali človeku storiti. Ako se najde, da pes ni bil stekel, ki je kakiga človeka vgriznil, je to velika tolažba vgrizenimu, da vé, pri čim da je!

3). Da pa ugriznjena živina ne steče, se ravnanje po tem vredí, če se za gotovo vé, da je bila živina, ki jo je

ugriznila, stekla, ali če se le sumi. Če se ve, da je bila stekla, se manj vredna živina, kakor psi, mačke, perutnina brez mude končá in globoko zakoplje, živina veči vrednosti se pa začne na tako vižo ozdravljati, da bi se bolezen ne prikazala. Če se pa le sumi, da je bila stekla, ali če se za gotovo ne ve, ali je bila ugriznjena ali ne, se more na tako živino skoz šest tednov na tanjko paziti, in ravna se z njo takole: Rane, ktere se najdejo, se kolikor popred toliko bolje s toplo vodo ali če take pri rokah ni s scavnico spirajo, da se strup odpére. Potem se rana berž z razjedljivimi zdravili, kakor je žveplena kislina (hudičevo olje) ali s solno ali solitarjevo kislino, ali pa s razbeljenim železam žgejo — ali — če je moč — kakor na ušesih in repu — cela rana z ranjenim delam odreže. Tako naglo ravnanje berž povgrizu je edino zdravilo, ubraniti, da se strup pokonča.

7. Možganni mertud (kap, božji žlak, Schlagfluss, Schlaglähmung).

Možganni mertud zamore vsaktero domačo živino, nar večkrat pa goveda zadeti.

Obstoji v posebno hudim kervnim navalu proti možganam, pri kterim se kri iz kervnih žil v možgane vlije, da živina nanaglama bolj ali manj ali clo vso zavednost in občutljivost zgubi.

Znamnja. Bolezen živino večidel nanaglama napade, ali pa nekoliko popred začne pri hoji omahovati, dobi omotico, glavo naslanja, je zaspana, se začne tresti i. t. d. Živina se zverne, se kar nič več ne zgane, ali se še nekoliko stresa, sope počasi in teško, gleda derveno, očesna punčica je zlo rastegnjena in nepremakljiva. Žila neredno bije, se komaj čuti, serce se globoko čuti in je neredno. Večkrat gre nevedama blato ali scavnica od živine.

Pretek, izid in predpovedba. Ako živina nankrat ne pogine, in se sčasama spet opomore, postanejo večkrat posamezni deli trupla bolj ali manj ali popolnoma omertudeni. Eno uho, ena trepavnica in gotčnica ene strani se pobesijo, ali živina z zadnjim koncam omahuje, scavnica ali blato nevedama od nje gré i. t. d. Ako se taka živina spet opomore, jo čez nektere dni, tedne, ali tudi pozneje rad mertud v drugo ali v tretje zadene, da jo popolnoma umori. Malokdaj se popolnoma ozdravi.

Najdba pri raztelesovanju. Kervne žile možganov so z kervijo zlo napolnjene, nektere žilice v mo-

žganih počene in kri v možgane razlita. Če bolezen dalj časa terpi, se tudi voda ali v možgane ali v čepno razlita najde in možgane so omehčane.

Vzroki. Tej bolezni je posebno pomokervna, do-brorejena živina v nar bolji starosti podveržena; naključiti pa zamorejo to bolezen vse tiste škodljivosti, ki store da kri bolj proti možganam priteka, kakor: če se živina preveč podi in zgreje, če jo zlo sonce pripeka, če stoji v prevročih in presoparčnih hlevih, če zavolj pretesnih komatov ne more kri vedno od možganov odtekati, poslednjič tudi če živina, ki je zlo stradala, naenkrat dobre in obilne klaje dobi.

Ozdravljanje. Potem, ko se je vzrok odvernil, je treba kri od možganov nanagloma odpeljati. To doseči je treba pušati na eni ali clo na obeh vratnih žilah; razun tega čez glavo merzle ovitke devati ali glavo večkrat z merzlo vodo polivati; potem odvodivne mazila na zadnje stegno ali pod persi in trebuh vdergniti in driskne brizglje rabiti. Noter se dajejo driskne soli, kakor smo jih že pri vnetju možganov omenili, (poglej tam nasvetovane zdravila). Tudi strežba, kar zadene klajo in hlev, mora taka biti, kakor smo pri vnetju možganov rekli.

S. Mertud posamesnih delov. (Lähmung einzelner Theile).

Omertudene dele imenujemo tiste, ki so občutljivost in gibčnost ali popolnoma zgubili ali nepopolnoma.

Ta bolezen v tem obstoji da so ali možgani ali herbtni muzeg na tistim kraju, kjer čutnice bolnih delov iz njih izvirajo, na kako vižo bolestno premenjene in v svojih opravih zaterte, ali da so čutnice same bolne in njih moč na kako vižo zaterta, da se bolni del ne gibajo in da ne čutijo.

Znamnja, ki to bolezen naznanijo, so pri zunajnih delih trupla očitne, ker negibljivost in neobčutljivost jo razodevajo; razun tega se začne bolni del hujšati ali kakor pravijo sušiti.

Razločimo pa mertud v popolnoma in nepopolnoma. Popolnoma imenujemo tistiga, pri katerim ste občutljivost in gibljivost popolnoma zaterte, taki del hujšati začne; nepopolnoma pa tistiga pri katerim se bolni del še nekoliko giblje in tudi nekoliko čuti. Potem raz-

ločimo mertud po omertudenih delih: ali je ena stran trupla omertudena, ali sprednji ali zadnji konec, ali eno ali obe očesi ali prednja ali zadnja gobčnica ali jezik, požeravnik, ritnik, scavni mehur, spolovila i. t. d.

Pretek, izid in predpovedba bolezní. Kar to zadene, nar več odloči imenitnost omertudenjga dela, kakor tudi vzrok, iz kteriga ta bolezen izvira. Če omertudenje izvira iz bolesthnih prememb možganov in herbt-niga muzga, se njegova pomemba ravná po velikosti prememb in tudi po tem, če se zamorejo odverniti ali ne. Če pa omertudenje ne izvira od tod, ampak iz krajnih prememb čutnic v omertudenih delih, se njegova pomemba ravna po važnosti bolnih delov, kolikor imenitniši je bolni del, toliko bolj nevarna je bolezen; manj imenitni deli zamorejo skoz celo življenje omertudeni ostati, in družiga ne pomenijo, kakor, da živino kazijo in jo pri rabi nekoliko nadlegvajo. Omertudenje bolj imenitnih delov pa zamore živino o kratkim času umoriti. Popolnoma se omertudenje le malokdaj ozdravi. —

Vzroki. Ker mertud večkrat iz bolesthnih prememb možganov in herbt-niga muzga izvira, ki se po vnetju teh delov, po norosti, po omotci in padici in po mertudu možganov napravijo, zamore vse, kar je v stanu, te bolezní napraviti, tudi posamezne dele neposredno omertuditi. Razun tega pa tudi zamorejo nektere omotce mertud napraviti. Tudi preveliko terplenje ali raztegenenje kaki del večkrat omertudi. Ko pa vzrok mertuda v bolnim delu leži, je večidel ranjenje ali slabo zaceljene rane vzrok te bolezní. Pa tudi po prehlajenju deli večkrat negibljivi postanejo, pa so zlo občutljivi, kar tedaj ni mertud, ampak le reumatiško vnetje.

Najdba pri raztelesovanju. Velikokrat se clo nič ne najde, ako se omertudeni del ogleduje. Le úste premembe večkrat zapazimo, ki so čutnično moč overali, in ki večidel zunaj bolniga dela leže.

Ozdravljanje. Malokterikrat zdravila pri tej bolezní kaj pomagajo. Na manj žlahtne omertudene dele se večkrat rabijo žgavne in ostre mazila, se trak zavleče, se z iglami nabodejo, z razbeljenim železam enekrat po njih potegne, ali majhen kos prediva z terpentinovim oljem, kafravcam, salmjakovcam in enakimi poživljajočimi zdravili, ki rade goré, napoji, nanj naveže in zažge. Tudi nektere operacije zamorejo včasih kaj pomagati, ki so večidel teske in ne tako važne. So pa deli od

prevelikiga terpenja in raztegnenja oslavljeni in omertudenti, so koristne skupvlečljive in dišeče zdravila.

Za noterdajanje se pa priporočajo posebno arnikne cvetice v kuhovini in arnikna tinktura, korenine baldriana, strupeni oreh in terpentinovo olje.

Od omertudenja oči, ušes in gobčnic in zgorej imenovanih notrajnih delov bomo pri razlagi teh delov bolj natanjko govorili.

9. Opornost (terma, termoglavnost, Stättigkeit).

Oporna se imenuje tista živina, ki se delu, kteriga je navajena in ki nje moči ne preseže, zoperstavi.

Obstoji v termoglavnosti, hudovoljnosti, ali v boječnosti, v krivi domišli, pa tudi v neprijetnim spominu in le malokdaj v organskih pogreških; toraj ni prav za prav bolezen, ampak le slaba lastnost ali razvada živine.

Znamnja opornosti. Znamnja, po kterih se naznani, so po opravlilih, pri kterih je živina oporna, razne. Nektera živina se nepusti okomatati, nektera ne vpreči, posebno v vojnice, nektera pri vožnji obstane, da se ne da za nobeno ceno naprej spraviti, ki ali mirno stoji, da se ne gane, ali se spenja, ali krog sebe bije, ali se vleže, ali ritniško gre, ali v kraj zavozi, ali se hoče obrniti. Nektera živina se pa pri jahanju opera, da se ne pusti vsedlati, da jezdicca ne pusti nase, da ga na kako steno tiši; nektera se ne pusti podkovati, ne terpi v hlevu ne konja ne kake druge živine zraven sebe in tudi človeka ne pusti k sebi.

Pri razsodbi opornosti se mora dobro to prevdariti: ali je to, kar se od živine tirja, živini primerno in ali je tega živina vajena bila ali ne. Toraj živine ne smemo za oporne spoznati, če voza ne spelje, ki je preteško naložen, — ali če ima živina tako nerodno opravo, ki ji velike bolečine napravi, ako če potegniti, — ako je posebno mehka v gobcu i. t. d. ali če konj samotěž neče voziti, ker je vedno paroma vozil, ali če s param neče voziti, ker je vedno samotěž vozil, — ali če jezdnj konj noče voziti, in če se vožnji ne da zajezditi. Na vse to se živina sčasama navadi, in le iz začetka se zoperstavlja nenavadnim delam.

Opornost živino večidel občasno napade in večkrat brez da bi se kaka reč le količkaj mogla obdolžiti. Med napadam živina, sicer vbogljiva, ne uboga ne z lepo ne

z gerdo. Čez malo časa, ko ji svojoglavnost preide, opornost neha in živina spet vboga. Včasih pa ostane oporna vedno pri posebnih okoljšinah. Nektera živina ostane skoz celo življenje oporna, nektera pa le en čas, kar se potem popolnoma zgubi.

Vzroki opornosti so različni; večidel je nerodno in sirovo ravnanje z živino o mladosti opornosti krivo, pretepanje, čezmerno terpenje, nerodna oprava, nerodnost hlapca ali gospodarja, ki večkrat prav vbogljivo živino tako iz uma spravi, da ne vé, kaj bi storila in toraj oporna postane. Redkokterikrat je prirojena hudovoljnost in termoglavnost vzrok, da se živina ustavi, če le kolikokaj terpi in če ni vse po njej volji. Včasih znajo biti posebne premembe možganov opornosti krive, iz katerih krive domišljije izvirajo.

Zdravil zoper opornost ni nobenih; družiga ni nič storiti, kakor vzrok če je znan, kolikor mogoče odstraniti. Razun tega se pa z lepim in prizanesljivim ravnanjem vedno več opravi, kakor s tepenjem in vpitjem. Kakor se zamore nar vbogljiviši in poterpežljiviši živina s sirovim in neusmiljenim ravnanjem uporna storiti, tako se tudi zamore nar bolj oporna živina z lepim in prijaznim ravnanjem bolj vbogljiva storiti. Razun tega je pa tudi lakota včasih dobra pokora zoper opornost, se ve, da ne pri taci živini, ki je že brez tega lačna, da ne more naprej.

Opornost je poglavitni pogrěšek (patentni tadel) in kupčijo do tridesetiga dne razdere.

Z opornostjo se ne sme zmešati plašnost (Scheue), ker ta ne obstoji v svojoglavnosti in termi, ampak le v strahu pred kakošno rečjó, da jo potegne in v en pot naprej dere, da jo vjamejo, ali da popolnoma spehana sama obstane kadar strah mine; plašno živino včasih zamoreš z rahlim ravnanjem, s tolažbo in z lepim kmalo na pravo pot in bogljivost spraviti, — oporne pa, kadar ji njene muhe v glavo pridejo, ne z lepo ne z gerdo. V tem obstoji velik razloček med opornostjo in plahôto. Plašnost ni poglavitni pogrěšek, akoravno se ji tudi tako spodobi kakor opornosti, ker se tudi med napadi ne zamore spoznati, ker je taka živina navarna pri rabi za ljudi, in za drugo živino, in ker se ta bolezen včasih teško odpravi. Večkrat je pa plašnost z opornostjo združena tako, da, ko plašnost neha, opornost nastopi, ali da oporna živina plašna postane. Takrat pa je poglavitni pogrěšek.

10. Gobčni in velki kerč (Maulsperre und Starrkrampf).

Je bolezen, ki nar večkrat konje napade, zamore jo pa tudi vsaka druga živina dobiti.

Obstoji v tem, da ali posamesne ali miške *) celiga života kerč zgrabi, in zavolj tega se ne morejo gibati tisti deli, katerih miške so skercene.

Znamnja. Če se čelustne miške skercijo, da se gobec celo malo ali nič ne da odpreti, imenujemo to bolezen gobčni kerč (Maulsperre). Če so prostogibljive miške glave, vrata, trebuha in nog skercene in živina kakor lesena stoji in se ne more gibati, imenujemo bolezen velki ali občni kerč (Starrkrampf).

Gobčni kerč večkrat sam zase obstoji tako, da se razun gobca zamorejo drugi deli gibati; z velikim kerčem je pa vedno tudi gobčni kerč združen.

Pri gobčnim kerču so čelustne miške terde kakor les in napete, zveči živina težko ali celo ne more, akoravno bi rada jedila, ker se gobec malo ali celo nič ne odpre; in tudi piti le malo zamore, pa rada gobec v vodi derži, ga ohladiti, žlem in sline se v gobcu nabirajo in se iz njega cede. Žila in serčno bitje sta dolgo časa naravna, sapa pa nagla tako, da živina tolikokrat v minuti zasope, kolikorkrat žila bije (40 — 50 krat); sapa je pa tudi zelo teška in nosnice se siloma rastegujejo. Le če bolezen hujši postaja, se serčno in žilno bitje naglo pomnoži in žila je terda, majhina in kakor dretna napeta.

Pri velikim kerču so pa razun ravno imenovanih znamenj gobčniga kerča, vse poversnje prostogibljive miške terde in napete in živina z nategnjenim vratom in glavo široko kakor da bi lesena bila stoji. Gre ali komaj ali celo ne more, ker se ji noge ne vpognejo. Živina se ravno zavolj tega tudi ne vleže. Oko vedno bolj globoko leži, tretja ali notrajna trepavnica ga zelo zakrije, posebno če se živini glava kviško vzdigne. Živina je boječja in se vsake dotike boji, naznani velike bolečine, koža je iz začetka suha, napeta in terda, pozneje se pa začnejo posamesni deli ali celo truplo silno potiti. Blato gre malokdaj suho in v majhnih figah od živine, scavnica je rumena ali čista kot voda.

*) Miške se navadno imenujejo meso, — zdravniki pa morajo meso bolj natanjko razločiti, ker meso vsaciga životniga dela ni iz celiga, ampak obstoji iz več skupaj zloženih mesnatih vevic, ki se miške imenujejo. V nauku raztelesovanja se bo to bolj natanjko popisalo. Pis.

Pretek, izid in predpovedba bolezní. Ta bolezen ne napade živine naenkrat tako hudo, ampak iz začetka bolj miške sprednjiga ali zadnjiga konca zgrabi in se od tod po celim životu razširi. Če se bolj v sprednjim koncu začne, se kmalo gobčni kerč prikaže in bolezen natanjko naznani, — če se pa bolezen v zadnjim koncu začne, se iz začetka teško spozna, dokler da kerč več mišk napade. Včasih bolezen že v dveh ali treh dneh dorase in zamore živino umoriti; včasih pa bolj počasi preteče in 10 do 14 dni mine, da živina pogine, ki se večidel zaduši, ali da začne bolezen odjenjevati, kar se vendar le malokdaj zgodi. Posebno se tisti velki kerč, ki izvira iz kakošne rane, zakovanja, žebelniga vstopa, skoraj nikdar ne ozdravi; tisti, ki izvira iz prehlajenja tudi le malokdaj. Nar gotovši se zamore nevarnost bolezní po tem rzsoditi, kako široko da se še gobec odpre; dokler se še za dva palca odpre, še ni tako nevarna, ko se pa le za pol palca ali celo nič ne odpre, je živina gotovo zgubljena.

Če pa začne živina okrevati, se to sila počasi godi, ker mora skoraj vse novo meso dobiti, da spet k moči pride. V druge bolezní se velki kerč le malokdaj spremeni, le norost in mertud posamesnih delov včasih iz njega izvira.

Najdba pri raztelesovanju. Miške, ktere je kerč napadel, so blede, mehke kakor da bi bile skuhane; razun tega je pa v možgani in v votlini herbtnega muzga precej vode ali meze razlite; možgani in herbtni muzeg so zlo s kervijo napolnjeni, pljuča so večkrat kervipolne, ker zavolj težavniga sopenja ni mogla kri v njih praviga teka imeti; kri je po celim životu bolj tekoča in črnkasta, ker se je zavolj zaderžaniga sopenja slabo čistila.

Vzroki velkiga kerča obstoje večidel v prehlajenju poprej pôtniga života, ali v ranjenju noge, kopita, člena i. t. d. zraven tega pa posebne vremenske premembe, mokrota in spremenljivo vreme mnogo pripomoreta, da se včasih ta bolezen večkrat prikaže. Kar ranjenje zadene, se velki kerč nar večkrat zavolj podplatniga vboda, zakovanja ali kakiga družiga, velikokrat majhniga poškodovanja napravi, pravijo da posebno takrat, ko je kaka čutnica narezana pa ne prerezana. Pa tudi po velikih operacijah se včasih ta bolezen prikaže.

Ozdravljanje. Nar poprej je treba vzrok bolezní poiskati in posebno gledati, če je na kakim delu živina ranjena. Ako se kje rana, posebno če se na kopitu zapazi, se mora reč, ki je živino ranila, naglo iz rane vzeti

in rana celiti. Potem se živina postavi, če je mogoče, v prostoren, tamen in tih hlev (zato ker je taka živina neizrečeno občutljiva). Če je prehlajenje vzrok kerčca, se po celim životu dobro dergne in z lahko odejo dobro odene. Na notrajne zdravila je pa le malo ali clo nič zaupati, tudi se pri gobčnim kerču dajati ne morejo. Vse zdravljanje obstoji večidel v tem, da se živini na dan štirikrat ali petkrat brizglje dajejo, ki se napravijo, če se 4 lote tobaka (taciga, kteriga vezek (pakelc) 1 krajcar velja) v bokalu vode skuha in precejeni vodi 1 ali 2 kvintelca makove tinkture ali tinkture strupeniga oreha pridene. Pijača se živini zlo velikrat ponudi, v kateri je solitar rastopljen. Jesti se ji da malo, k večim nekoliko stolčeniiga ali zmletiga ovsa in kaj maliga mehkiiga sena. Sicer je pa toliko bolji za živino, kolikor bolj se ji mir da. Če pa vlastnik tirja, da se živini zdravila noter dajejo, in če se gobec še toliko odpre, da se zamore kaj noter dati, ji daj 1 lot solitarja in 2 kvintelca kafre, ali kalomela in kafre, vsaciga 1 kvintelc v testu. Razun tega se je mnogo zdravil poskušalo in hvallilo, brez da bi kaj posebniga koristile. Nekteri svetjejo iz začetka bolezn pušati, drugi odvodivne in ostre zdravila na trebuh in persi ali po celim herbtu, drugi polijejo živino z merzlo ali gorko vodo, jo dobro ribajo in s koci dobro odenejo, spet drugi cel škaf vroče vode, v kateri je ali sneni drob, ječmen ali korene in repa skuhana, pod živino postavijo da se podnjo kadi, ktero čez in čez s koci odenejo, da se spoti. Vse te zdravila pa le malokdaj kaj pomagajo. Clo malo upanja je to bolezin ozdraviti; to pričajo obilne skušnje.

11. Dergetavnica (Gnubber * oder Traberkrankheit).

Je bolezen, ki le ovce napada in nar raji dobrorejene in žlahtne od 1 do 2 let stare.

Obstoji v serbečici na herbtu ali križu, ki večidel iz bolniiga herbtniiga muzga vstane, brez da bi se kakošen kožen spušaj (garje in kaj taciga) na tem mestu zapazil.

Znamnja. Bolezen se počasi začne in od konca se velikokrat ne zapazi, ker se družiga ne naznani, kakor da je živinče nenavadno boječe, da sterma gleda, da ušesa pobesi in glavo večkrat proti herbtu oberne. Ko bolezen že veči postane, se zamore lahko spoznati, ker tako ži-

vinče na herbtu ali križu posebno serbi, se toraj vedno na tem kraju dergeta. Ovna je na tih krajih pusta, zmedena in se rada puli, koža je zatekla in večkrat po dergetanju kervava ali hrastova, sapa in kervotok sta dolgo naravna, živinče tudi dolgo časa rado je in pije. Le ko bolezen huji postane, živina po celim životu shujša, postane posebno boječa, plašna, zamolkla, se posebno svitlobe, zraka in vročine ogiba in serbečica, ki je zdaj za vratam, zdaj na herbtu, zdaj v križu, posebno velika postane, da se živina na stenah ali drugih rečeh dergne, ali celo z zobmi grize in se pri tem na razno vižo suče in vije, hodi opotekovaje se in velikrat leži. Vedno manj je in pije, sapa in kervototok vedno hitreji postajata, živinče zlo hujsa in jetično pogine.

Pretek, izid in predpovedba bolezn. Polestinski čas ta bolezen večidel 6 do 8 tednov terpi, po zimi in v jeseni pa 3 do 4 mesce, se vedno s smertjo konča, ko je že bolj narasla.

Najdba pri raztelesovanju. Na herbtu pod kožo se najdejo rumenkaste mezne razlive, meso je mehko, blede in brez vse masti, in v votlini herbtniga muzga se najdejo vodene in mezne razlive in tudi včasih majhni vodeni červički kakor pri vertoglavnici v možganih.

Vzroki. Pred drugim prirojeno nagnenje k tej bolezni pripomore tako, da se od eniga ovna, ki ima to bolezen, zamore na celi zarod razširiti. Nalezljiva, kakor nekteri menijo, pa ta bolezen ni. Naključiti jo pa zamore vse, kar herbtni muzeg škodljivo zadene, če se živinče po herbtu udari, suni, če vročina ali svitloba herbet preveč zadene. Obdolžujejo tudi prehlajenje, mokre in vroče ovčnjačke; nar večkrat pa iz tega izvira, ako se oven prezgodej in prevečkrat za pleme rabi.

Ozdravljanje. Med zdravili, ktere so dozday rabili, so na odvodivne nar veči upanje stavili, pa tudi te so malo pomagale; toraj je nar bolje živinče zakljati, pri kterim se ta bolezen zapazi, in kolikor mogoče skerbeti, da se ta bolezen ne napravi, kar se zamore le takrat doseči, če se ovni in ovce, ki so te bolezn sumljivi, ne rabijo za pleme.

II. Bolezni sopíl, (Krankheiten der Athmungswerkzeuge).

1) Nahod, (Strengel).

Nahod je bolezen, ki zlo rada konje in ovce, manjkraj pa tudi vsako drugo sorto domače živine napasti zamore.

Obstoji v vnetju žlemlatih kož nosnic in v izceji žlema iz nosnic.

Znamnja. Iz začetka bolezní so žlemlate kože nosnic bolj rudeče, vroče, čez in čez nekoliko zatekle, suhe in živina ima včasih suh kašelj; čez nekatere dni se pa začne iz obeh nosnic redek žlem izcejati, ki vedno bolj gost in vlečljiv postaja, ima belo ali rumenkastobelo barvo, kašelj postane rahel in če živina kašlja ali perha, zlo žlem vun meče.

Druge znamnja so po velikosti bolezní razne. Če je bolezen majhna, serce in žila naravno bijeta, živina ne sope prehitro, še rada je in pije; — če je pa bolezen večji, se tudi serčno in žilno bitje pomnoži, tudi sapa postane bolj hitra, teška, vroča in kašelj je kratek, boleč, živina neraji je in požera bolj teško.

Pretek, izid in predpovedba bolezní. Bolezen terpi navadno 8 do 14 dni in se vedno ozdravi, ako se kolikaj za živino skerbi; le če se zanemari, nahod več mescov terpi, ali se vnetje razširi, da se pljučnica, smolike ali celo smerkelj napravi.

Vzroki. Mlada živina, posebno ko zobe meče, je tej bolezní nar bolj podveržena. Navadni vzrok te bolezní je prehlajenje; toraj je pri spremenljivim vremenu, spomladi in jeseni zlo razširjena. Tudi nalestijo zamore živina včasih ena od druge.

Ozdravljanje. Majhin nahod se večidel že ozdravi, ako se živina v gork hlev postavi, dobro odene, nekrekrat po celim životu dergne, ako se ji dobro nastelje in merzle vode ne da piti in za delo manj rabi. Če je pa nahod hujsi in že več časa terpi, so razun imenovaniga ravnjanja koristne žlemlate soparce, ki se napravijo, da se v poldrugi čevelj dolgo in pol čevlja široko vrečo skuhaniga in vročiga ječmena ali drugih skuhanih korenin dene, ali da se žaganje s kropam popari in v primerni vreči (žakljičku) živini tako okrog gobca in nosnic prive-

že, da se v nosnice kadi. Te soparce se dvakrat ali trikrat na dan ponove in se vsakbart četertinko ali pol ure, dokler so gorke in dokler se iz njih kadi, živini od gobca ne odvežejo. So poglavitno zdravilo! — Živina se zna tudi po celim životu s terpentinovim oljem poškopiti in potem dobro dergniti, da se spoti. Ker je pri tej bolezni vedno tudi gerlo (sapnik) nekoliko bolno, se vrat s kako mastjo, ali pa z mažo živiga srebra (graue Quecksilbersalbe), kateri se navadno nekoliko terpentinoviga olja pridene, dobro riba in na to se vrat v kos koca ali kožuha zavije, da gorek postane. Notrajne zdravila ne pomagajo veliko; če se že kaj rabi, se da navadno grenke soli 4 lote, štupe kalmževih korenin 1 lot, rudečiga žvepla 1 kvintelc v svalkih, namesti kalmža se zna tudi štupa brinovih jagod, štupa encjanovih korenin in namesti rudečiga žvepla (Goldschwefel) se zamore tudi navadni žvepljeni cvet, ali sirovi antimón (roher Spiessglanz) ali salmiak (Salmiak) rabiti, na priliko: štupe brinovih jagod 1 lot, salmiaka pol lota, z nekoliko moke in vode v podobi osvalka, — 2krat na dan takošno mero rabiti.

2. Smolike (Drüsen, Drüsenkrankheiten).

So bolezni, ki le konje in nar večkrat žebeta od 1 do 3. let stare napadajo.

Obstoje v bolestnih premembah žleznatih kož nosnic in stranskih nosnih votlin, z oteklino medčelustnih žlez (bezgavk).

Smolik je pet sort:

- 1) nedolžna smolika, (gutartige Drüse),
- 2) hudobna smolika, (böartige Drüse),
- 3) nevarna smolika (bedenkliche Drüse),
- 4) kužna smolika (verdächtige Drüse),
- 5) Smerkelj (Rotz).

Že imena teh peterih sort smolik nam naznanijo manjši ali večji stopnjo bolezni.

Da se pa zamore ena od druge razločiti, je treba pri preiskovanju na šest reči natanjko paziti in sicer:

1) *Kakošne da so žleznate koše nosnic in nosnih votlin?*

2) *Kakošen je žleznat, ki iz nosa teče, in ali iz obeh ali le iz ene nosnice teče?*

3) *Kakošne so otekle medčelustne žleze?*

4) *Ali je bolezen z vročnico združena ali ne?*

5) *Koliko časa še bolezen terpi?*

6) *Ali je smolika še ozdravljana bila? kako? in s kakošnim nasledkom?*

Da pa zamoremo vse te reči natanjko razločiti, ni dovolj, da se za smoliko bolna živina le od daleč ogleduje, ampak morajo se bolni deli z rokami ošlatati, posebno pri ogledovanju žleznatih kož nosnih votlin se nosnice raste-gnejo, da se natanjko vidijo in pri tem je vedno potreba s kazavnikom desne roke, ako se leva nosnica in leve roke, ako se desna nosnica ogleduje, kolikor je moč globoko v nos seči, da se ošlata, kake spremembe se posebno na nosni steni najdejo. Potem redi bomo vsako teh peterih bolezen eno za drugo popisovali.

1) *Nedolžna smolika (gutartige Drüse).*

Ni družiga kakor nahod združen z oteklimi medčelustnimi žlezami.

Obstoji tedaj v vnetju nosnih žleznatih kož in medčelustnih žlez in je prvotna bolezen.

Znamnja. Žleznata koža nosnih votlin je čez in čez bolj in povsod enako rudeča, je gorkejši, bolj ali manj zatekla, in oteklina je na enako vižo razširjena, ali kakor pravijo, žleznate kože nosnic so zabuhle.

Iz začetka bolezní so žleznate kože suhe, pa kmalo se začne žlem iz obeh nosnic izcejati, ki je iz začetka bolj voden ali redek, potem pa bolj gost postane, je belkast, ali rumenkast, je ves enake gošave, ne smerdi in se ne zmaže zlo krog nosnic in ne naredi zlo gerdih umazanih hrast, ampak se na zraku večidel posuši.

Medčelustne žleze so bolj ali manj na obeh straneh zatekle, boleče, gorke, premakljive, pa malokdaj natanjko omejene, od začetka terde, če se pa začnejo gnojiti, vedno bolj mehke postajajo in začnejo klompati.

Če bolezen ni huda, serčno in žilno bitje ni pomnoženo, sapa je skoraj naravna, živina še precej rada je in je brihtna. Če je pa bolezen huji, se tudi serčno in žilno bitje in sopenje pomnoži, živina neraji je in bolj žalostna postane.

Terpi ta bolezen z 14 dni in se v tem času večidel ozdravi; meucciustne žleze se ali razdele in oteklina spet splahne, ali se pa ognoje in prederejo.

Ozdravi se nedolžna smolika vedno, ako se vse ravnanje primerno vredi. Če se pa bolezen zanemari, ali

če konja tako hudo napade, da se vnetje tudi po žleznatih kožah vratu in pljuč razširi, se zna v bolj nevarne bolezni spremeniti ali z njimi združiti in tako poslednjič celo živino umoriti. Združiti se pa zamore z vnetjem vrata, z pljučnico, spremeniti pa ali v nevarno in kužno smoliko in potem celo v smerkelj. Večkrat sledi smerkelj po zanemarjeni nedolžni smoliki.

Vzroki. Navadno menijo ljudje, da morajo žebeta to bolezen prestati, akoravno ni res, da bi vsako žebe morala napasti, jo vendar do tretjiga leta nar raji dobe.

Naključji jo pa večidel prehlajenje; včasih se pa kužno prikaže, ker naenkrat več živine napade in zamore tudi nalezljiva postati, da jo ena živina od druge naleze. Navadno vunder nedolžna smolika ni nalezljiva.

Ozdravljanje. Ozdravlja se ta bolezen ravno tako kakor nahod, le na medčelustne žleze se zraven tega, da sekaka mast vanje vriba in da se gorko obvežejo, kakor smo pri nahodu omenili, večkrat se tudi skuhana kaša, ali stolčeno in skuhano laneno seme ali poparjene otrobi, ali preše in druge žleznate zdravila v ovitkih navežejo, da se žleze zmeče in razdele ali pa zgnoje. Ti ovitki pa morajo vedno gorki biti kolikor zamore koža terpeti; zavolj tega se morajo vsake pol ure ali saj vsako uro z noviga navezati, ker če merzli postanejo, so bolj škodljivi kakor koristni. Če so žleze godne, se zamorejo pustiti, da se same predero in luknica le nekoliko razširi, ali se pa z nožem, kteriga ost se zmed perstov za pol palca pomoli, prerežejo. Da je pa žleza godna, se spozna na tem, da mehka postane, da začne klompati in da se ondi, kjer je oteklina nar bolj napeta, koža guli in belkasta postane. Varovati se je pa treba, da se prezgodej, dokler še ni godna, ne prereže, ker se potem zlo rada vterdi ali pa zaceli brez da bi upadla in se potem spet začne gnojiti.

2. Hudobna smolika (*bösartige Drüse*).

Hudobna smolika je huda vročinska smolika. Pri njej pa niso samo žleznate kože nosnic in medčelustne žleze bolne, ampak bolestne znamenja so zlo razširjene in se v bolnih možganih, sopilih in prebavilih večkrat združeno pokažejo.

Znamnja. Nosne žleznate kože so zlo rudeče, večkrat kot škerlat, včasih pa tudi višnjeve in ne po celim obsežku enako rudeče, ampak tu in tam črnkastolisaste. Potem je žleznata koža zlo zatekla, zabuhla,

vroča; včasih se celo prikažejo na hriplu ali mednosnici majhni mehurčki, ki počijo, se premene v vgnjide, ki se zlo naglo razširijo in z umazano črnkasto hrasto prevlečejo. Ako se te vgnjide prikažejo, se imenuje ta bolezen hitri smerkelj (accuter Rotz).

Zlem se zlo iz obeh nosnic izceja in je gost, belkast ali rumenkast, večkrat tudi kervavkast, pri hitrim smerklju pa umazan, smerdljiv, neenake gošave, nekoliko bolj redkiga in nekoliko bolj gostiga in clo majhni kosčiki zlemnate kože ali hrustanca so mu primešani.

Medčelustne žleze so hudo zatekle, ta oteklina pa ne spolne le celiga medčelustja temuč se tudi večkrat po celi glavi, ktera postane včasih grozno debela, in po vratu razširi; oteklina je vroča, boleča, napeta, od začetka bolj terda in ko se začne gnojiti, postane mehka in začne klompati.

Ne terpi dolgo časa, ampak, ako se primerno ozdravlja, se v 14 dneh ali ozdravi ali se iz nje smerkelj napravi, ali zavolj boleznih družih delov, s kterimi je, kakor smo zgoraj omenili, mnogokrat združena, dolgo časa terpi, pa tudi s smertjo se zamore končati, če se živina zaduši, ali če so boleznih, s kterimi je združena, smertne.

K hudobni smoliki vselej vedno vročnica pritisne, toraj se znamnja vročnice naznanijo. Ker je pa tudi mnogokrat z drugimi boleznami združena, se tudi znamnja teh boleznih pokažejo. Če je hudobna smolika z boleznami možganov združena, zapazimo znamnja možganne bolezni; — če je z boleznami sapnika, pljuč združena, nam to naznanijo znamnja, ktere bomo pri boleznih sapnika in pljuč napeljali, (posebno naglo in težavno sopenje). Pa tudi zlemnate kože gobca, gerla, želodca in drugih trebušnih delov so mnogokrat bolne; večkrat se tudi očesi vnamete, ušesni slinasti žlezi (ušesni bezgavki) zatečete in na persih, na trebuhu, na spolovilih in na nogah se velike oteklina napravijo, v tem primerleju radi bolezen konjski legar (Typhus) imenujemo.

Izid ozdravljanja je dvomljiv; če ni bolezen z hudo vročnico in ne z mnogimi boleznami, zlasti pljuč, združena, se živina večidel ozdravi. Sicer se pa zamore ali v druge boleznih spremeniti ali celo s smertjo končati.

Vzroki. Razun prehlajenja, navadniga vzroka, ki to bolezen naključni, napravijo mnogokrat neznani časni in vremenski vzroki to bolezen, da nekte leta kot kuga več živine naenkrat napade. Pa tudi nalesti zamore zi-

vina to bolezen. Nalezljiva je hudobna smolika vedno, posebno pa hitri smerkelj.

Ozdravljanje. Nar popred je potreba vzrok, ki je bolezen naključil, odpraviti. Ker velikokrat prehlajenje to bolezen napravi, je posebno potreba za to skrbeti, da se koža potiti začne. V ta namen se bolna živina s terpentinovim oljem po celim životu poškopri, po tem dobro s slamo dergne in gorko odene. Da se vnetje žleznatih kož v nosnicah pomanjša in v nosnih votlinah nabrani žlem zmeči in stanjša, da se ložeji izceja, se naveže žakliček s poparjenim ječmenam i. t. d. pod nosnice, kakorsmo že pri nedolžni smoliki bolj natanjko razložili. Na medčelustno oteklino se navežejo gorki ovitki, ali se pa z mastmi in mažami ribajo, in gorko zavijejo, kar smo tudi že pri nedolžni smoliki omenili.

Razum tega so odvodivne zdravila koristne; pod persi se usnje pod kožo zavleče, in ojstra maž vrba. Noter se posebno dajejo zdravila, ki kožno hlapenje pomnože in ki imajo posebno zdravilno moč do žleznatih kož sopil, kakor: kamilčne cvetice, brinove jagode, žvepleni cvet, rudeče žveplo, salmiak, bljuvna sol, kalomel, in če bolezen dalj časa terpi, tudi baldrian, arnika, in kafra, katerim se včasih driskne soli pridenejo. Ker smo že pri navadni smoliki nekatere predpise napeljali, ki se znajo tudi pri tej bolezni rabiti, omenimo še sledeče; daj štupe brinovih jagod 2 lota, siroviga antimona 1 lot, salmiaka $\frac{1}{2}$ lota, v svalkih; ali štupe baldrianovih korenin 1 lot, bljuvne soli in kafre, vsake 1 kvintelc. Če se na mednosnici omenjene vgnjide napravijo, se nekoliko razjedljive zdravila v štupi noter vpišejo, ali se v vodi rastopljene v nos brizgajo, ali se tudi z njimi nos nakadi. Štupa živiga apna se v nos vpiše; brizga se v nos zeleniga ali plaviga ali beliga vitriola 1 lot v maselcu vode rastopljeniga; ali 1 kvintelc sublimata tudi v maselcu vode rastopljeniga. Kadi se pa večidel s kolofonijem, s terpentinom, z brinovimi jagodami i. t. d. Te kadila se napravijo, če se v lonček žerjavice dene, nanjo štupa imenovanih zdravil potrese in lonček v vreči na smerček priveže.

Ker je pa hudobna smolika večkrat z družimi boleznami združena, se mora tudi vedno pri ozdravljanju na te bolezni gledati in sicer, ako so oči vnete, se spirajo z očesnimi vodami, kakor se bo pri očesnih boleznih učilo; — so pa žleznate kože gobca vnete, se spirajo z žleznatimi vodami, katerim se navadno nekoliko medu

in kislin pridene; na priliko: ajbiševih korenin 4 lote, ki se kuhajo pol ure v bokalu vode, precejeni vodi se pridene 4 lote medú in 4 lote jesiha. Več takih predpisov bomo dali pri ozdravljanju bolezin v gobcu.

Če je pa hudobna smolika s pljučnico ali s kako drugo boleznijo trebušnih dolov združena, se morajo z do zdaj imenovanimi zdravili tudi tiste združiti, ktere bomo pri teh boleznih napeljali.

V otekline, ki se pod persmi, pod trebuham in na nogah večkrat napravijo, se žgane in tudi dražljive maži vribajo, n. pr. kafrovca in terpentinoviga olja, vsaciga 2 lota; ali salmijakovca in mjllovca, vsaciga 2 lota; ali terpentinoviga olja 2 lota, tinkture španskih muh 1 kvintelc. Če je vrat tako otekel, da je živina v nevarnosti se zadušiti, se zamore to odverniti, če se sapnik prebode, kar je naš rojak, visokoučeni profesor Hayne, z veliko bistroumnostjo znajdel. Za to je pa potreba posebniga orodja, in če je tudi operacija zlo lahka in brez nevarnosti, se vendar le tisti ve pri njej obnašati, ki jo je vidil.

Posebno važne so pa strežbine zdravila, ki so ravno tiste, kakor pri nedolžni smoliki, zlasti gorka, pa ne presoparčna štala; scer se mora zdrava živina se bolj skerbno odločiti od bolne živine, ker je ta bolezen še bolj nalezljiva. Hlev in vse orodje, ki se je pri živini, za hudobno smoliko bolni, rabilo, se mora po prestani boleznii ali po smerti živine očediti, kakor se bo pozneje pri smerklju učilo.

V sodniških razsodbah je pa potreba vediti, da hudobna smolika, kakor tudi hitri smerkelj ni poglavitni ali patentni pogrešek in da se tedaj ne sme s kužno smoliko ali s smerkljem zmešati.

3) Nevarna smolika (*Bedenkliche Drüse*).

Nevarna smolika ni pervôtna bolezen, ampak izvira iz nedolžne smolike ali iz zanemarjeniga nahoda ali kevržiha.

Obstoji v dolgoterpeči izceji napčniga žlema iz nosnic s terdimi neobčutljivimi medčelustnimi žlezami.

Znamnja. Nosne žlemne kože niso več čez in čez enako in živorudeče, ampak bolj blede, in le tu in tam se vidijo rudeče pike ali lise brez občniga vnetja žlemnatih kož, ki niso prisadno zatekle, ampak zmečene in rahle.

Žlem, ki se iz nosnic izceja, je bolj ali manj uma-
zan, nekaj bolj gostiga, nekaj bolj redkiga in se okrog
nosnic razmaže, teče pa večidel iz obeh nosnic (kar je
boljši znamenje, kakor če se le iz ene nosnice izteka).

Medčelustne žleze so terde, večji ali manjši kakor
oreh ali jajce, in niso nič več boleče, tudi nobeniga
druziga vnetljiviga znamenja ni na njih zapaziti več.

Bolezen dolgo terpi, več tednov ali mescev.

Je vedno brez vročnice, in razun ravno imeno-
vanih prememb nosnih žlemnatih kož in medčelustnih žlez,
se v opravljenih drugih delov nič bolezniga ne najde;
živina se scer zdrava vidi; rada je, pridno dela i. t. d.

Kako da se bo bolezen končala, je dvomljivo; včasih
se še popolnoma da ozdraviti; večkrat pa se v kužno
smoliko in poslednjič v smerkelj spreobrne. Dalje časa
ko že terpi, slaběji je. Če slišiš, da smolika že čez 4 ali
še clo več tednov terpi, je že nevarna reč.

Vzroki. Ker se ta bolezen nikdar prvotno ne začne,
ampak vedno iz nedolžne smolike ali iz nahoda ali kevžiha
in le malokdaj tudi iz hudobne smolike izvira, zamore vse
tisto, kar te boleznini napravi, neposredno nevarno smoliko
naključiti.

Ozdravljanje. Pri tej boleznini so vsakdanje ka-
dila v nosnice koristne, ktere večidel iz smolnatih
zdravil napravljamo, narvečkrat iz kolofonija ali ter-
pentina, kakor smo že pri hudobni smoliki omenili. Razun
tega je pa tudi dobro pri zlo terdovratnih nevarnih smoli-
kah štupo živiga apna živini v nosnice napihati na vsaki
tretji dan nekterikrat zaporedama. Medčelustne žleze
se večidel vsacimu ozdravljanju terdovratno zoperstavlajo,
pa tudi nič ne dene, ker na teh žlezah ni clo nič ležeče
— poglavitna boleznin je le v žlemnatih kožah nosnic in
njenih stranskih predalih. Terde otekljive znajo celi čas
življenja brez škode in nevarnosti ostati; včasih
počasi same od sebe splahnejo. Pregarjajo se te ster-
jene otekljne z ojstrim mazilam, ki obstoji, kakor smo
že učili, iz terpentinoviga in lavoroviga olja in
španskih muh.

Noter se pa daje posebno terpentinovo olje, si-
rov antimon, svinčeni sladkor, od kterih pa ni ravno
preveliko pričakovati, na priliko: terpentinoviga olja
2 lota, siroviga antimona $\frac{1}{2}$ lota, v svalkih; ali ter-
pentinoviga olja 2 lota, svinčeniga sladkorja 1
kvintelc; več dni zaporedama. Posebno potrebno je, da se

živina pri lepim vremenu na pašo goni, ker se iz nosnic pripognjene glave na paši lože žlem izceja.

4) Kužna smolika (*Rotzverdächtige Drüse*).

Je zlo nalezljiva smolika — sestrična smerklja — ktera se prvotna le po nalezbi napravi, večidel pa izvira iz zanemarjene nedolžne in nevarne smolike.

Znamnja. Žleznate kože nosnic so blede, umazane, rudečolisaste, pikaste, zabuhle; tu in tam včasih kakor s prosam posute, tode še nikjer gnjedave.

Žlem, ki se iz nosnic izceja, je večidel rumenkast, pepelnat, zelenkast, umazan, včasih kervav, inake gosave, ker so bolj redkemu ali vodenimu žlemu drobtine, podobne sirovim primešane; se zlo okrog nosnic zmaže in gerde, črnkaste hraste krog njih napravi in se le iz ene, večidel iz leve nosnice izceja.

Medčelustne žleze so terde kot kamen, neboleče, večidel nepremakljive, kakor da bi bile na čelustno kost prirašene in večidel le na eni strani, in scer na tisti, iz ktere se gnojni žlem izceja.

Več mescov in clo cele leta ta bolezen brez vročnice terpi, brez da bi se živina, slasti bolj o začetku, scer posebno bolna kazala. Le če že bolezen dolgo časa terpi, se vedno v pljučah tubernate zaseje (tuberkelni) napravijo, in zavolj njih postane tudi sapa nekoliko težavniši in živina sčasama hirati začne.

Ozdravi se kužna smolika skoraj nikdar ne in kdor se hvali, da jo je ozdravil, ni prave kužne, ampak revarno smoliko ozdravljaj. Pred ali pozneji se ali kužna smolika v smerkelj spreoberne ali neposredno po pljučni jetiki živino umori, če se za to boleznijo bolna živina popred konjaču ne izroči.

Vzroki. Večidel se kužna smolika iz zanemarjene nedolžne smolike, ali iz terdovratne nevarne smolike napravi. Prvotno se zamore le po nalezbi prikazati.

Ozdravljanje. Ker je kužna smolika neozdravljiva, je le takrat kaj poskusiti, ko se še ne naznani natanjko za kužno smoliko, ampak je še bolj nevarni smoliki podobna. Rabijo se pa ravno tiste zdravila kakor pri nevarni smoliki; če te ne pomagajo, ni več pomoči. Nar bolj je svetovati, da se bolezen okrog ne zatrosi, živino, ki to bolezen dobi, kmalo končati, in potem hlev in orodje in vse, kar se je pri živini rabilo, na tisto vižo počediti, kakor bomo spodej pri smerklju napeljali. Ker je kužna smolika sestrična s smerkljem in grozno nalezljiva

va, se mora taka živina skerbno ločiti od družih konj. Kakor pa je smerkelj le med konji in osli nalezljiv, tako je tudi kužna smolika le tem nevarna, — med drugo živino, kakor goveda i. t. d. se ne zatrosi.

Kužna smolika je poglavitni pogrešek in kupčijo do petnajstiga dne po kupu razdere.

5) Smerkelj (Rotz).

Smerkelj je zlo nalezljiva, dolgoterpeča, neozdravljiva bolezen, kile konje in konjski rod (osle, mule i. t. d.) napade. Se prvotno le po nalezbi, posredno pa iz drugih smolik, pa tudi iz družih dolgoterpečih gnjidavih bolezin (iz červivnosti, gnjile strele, gnjidavih komatnih otisk i. t. d.) včasih napravi.

Obstoji v hudobnih boleznih premembah in razjedah nosnih žleznatih kož. — Ščasama se pa tudi celo truplo boleznj vdeleži in v pljučah se tuberkeljni naredi.

Znamnja. Vse znamnja, ki smo jih popisali pri kužni smoliki, se najdejo tudi pri smerkavim konju; le v tem se smerkelj od kužne smolike razloči, da smerkav konj ima po nosnicah in zlasti na mednosnici vgnjide in razjede, ki se včasih ne vidijo, ako so višji gori v nosu, ali se pa vidijo, ako se nosnice rasteagnejo ali se pa s perstam oslatajo. Te vgnjide so iz perviga mazulčki, napolnjeni z rumenkasto gošo, ki se zmeči, mazulček počí in vgnjido napravi. Take vgnjide so iz perviga velike kot leča, pa vedno širi in globokeji postajajo, so krog in krog razjedene in nazobčkane, njih dno je salasto, ostudno in garpovo kakor z majhnimi bradavičicami obsejano. Te vgnjide razjedajo globoko, ne samo žleznate kože, ampak ščasama tudi hrustance in kosti, da se celo majhni razjedeni kosčiki žleznate kože, hrustanca ali kosti v gnojnici prikažejo, ktera iz nosa teče in le takrat smerdi, ako je že tudi hrustanc nagnjit ali clo kost. Druge znamnja so ravno take kakor pri kužni smoliki. Smerkav konj se zna dolgo časa v precej dobrim stanu ohraniti, rad je, je živ i. t. d. Če pa bolezin že dalje časa terpi, in se tuberkeljni po pljučah razširjajo, začne konj hirati, pljučna jetika ga prime, živina hujša, červivnost se pridruži, in tak konj je grozno gnjusoben na videz.

Pri raztelošovanju konj, ki so na kužni smoliki ali smerklju pobiti ali zaklani bili, se pa v nosnih votlinah zlo velike razjede zapazijo; večkrat je cela

mednosna stena na eni, pa včasih tudi na obeh straneh z imenovanimi smerkeljnovimi vgnjidami obsejana, ki so ena pri drugi, razne velikosti, okrogle ali podolgate, kakor leča, fižol, želod in tudi še veliko večji, ki imajo omejeno podobo. Nekatere obstoje še v mozulčikih in se še niso prederle, druge so se pa celo že zacelile, in zaceline imajo zvezdino podobo, ker so proti sredi zmerdnene. Tudi na žleznati koži nosnih stranskih votlin se večkrat sem ter tje take vgnjide najdejo. V teh stranskih votlinah, kakor tudi v šternicelnovih kosteh je mnogo spridene, smerdljive in razjedljive gnojnice nabrane, in žleznne kože so večkrat desetkrat tako in še bolj debele kakor v naravnim stanu. Medčelustne žleze so mnogokrat tako terde kakor hrustanec. Razun tega se pa v pljučah, če že bolezen dalj časa terpi, vedno tuberkeljni najdejo, ki so ali majhni in terdi kakor proso, in pljuča so tako rekoč z njimi obsejane; ali so pa že večji, kakor bob, lešnik, oreh, so v sredi mehki; se vedno širijo in večkrat po pljučah votline kot kokošje jajce in še večji napravijo, in zavolj tega tudi vedno živina pri smerklju za pljučno jetiko pogine. Tudi trebušne limfatiške žleze so večkrat otekle, velike, terde ali vodenične i. t. d.

Potreba pa je, da se smerkeljnovæ nosne razjede, vgnjide z drugimi ranami v nosnicah ne zmešajo, ki se včasih napravijo, če se živina na kako vžo v nos dregne, vbode, ali če ji kaj razjedljiviga v nos pride, kar se sosebnost takrat zgodi, ako se bolni živini po neumnosti zdravila skozi nosnice (namest skozi gobec) v želodec vlivajo. Posebnost smerkave razjede in vgnjide je, da se z imenovanimi majhnimi bulicami začne, na globoko in široko razjeda, in da je vglobljeno dno vgnjide kakor s salam (špeham) prevlečeno. Druge, ne smerkave rane nimajo tega vglobljeniga salastiga dna.

Vzroki, ki smerkelj naključijo, leže v zanemarjenih drugih smolikah, iz katerih se poslednjič smerkelj napravi. Pa tudi dolgoterpeče vgnjide, pri katerih se gnojnica ne izceja ampak v vgnjidi zastaja, zamorejo smerkelj s tem napraviti, da popijavne žile tako sprideno gnojnico popivajo in kervi primešajo, kakor bluta (gnojne komatne in sedeljne otiske), strelna gnjiloba v kopitu, mahovnice i. t. d. Velikokrat se pa smerkelj naleze, kar se pa zamore le takrat zgoditi, če se smerkelj smerkoviga konja še gorác nosnic kakiga družiga konja dotakne, kar se večkrat zamore primeriti, ako smerkavi konj perha, ali če se konji vohajo ali

ližejo, če skupej iz eniga korita jedo ali pijo i. t. d. Žlemlna koža nosnic na tistim kraju, kjer se je smerkelj dotakne, začne otekati in napravi se rudeča lisa, v nje sredi se naredi mehurček, ki počí in iz njega smerkeljnova vgnjida vstane. V 8 k večim v 14 dneh po nalezbi se smerkova vgnjida prikaže.

Ozdravljanje. Smerkelj se še nikdar ni ozdravil. Da se smerkelj, ki se iz zanemarjenih smolik napravi, ne more ozdraviti, vsak lahko zapopade, ki razjede, ki se v nosu napravijo, pozna. Pa tudi smerkelj, ki se po nalezbi napravi in pri katerim se v začetku le ena vgnjida zapazi, se ne ozdravi več, ako se tudi ta vgnjida berž berž razžge in strup pokonča. Zamore se sicer ta perva vgnjida zaceliti, pa na drugih krajih se nove prikažejo, ker so popijavnice nalezljivi žlem že popile, kervi primesale in tako smerkelj vcepile.

Če pa tudi zdravnik ne more smerklja ozdraviti, zamore vendar pri tem silno veliko storiti, ker je zelo važno, da ga dobro spozna in na tako vižo obvarje, da se smerkelj ne raztrosi in mnoge živine ne okuži.

V ta namen se morajo povelja, ktere postava za-ukaže, zvesto in natanjko spolniti.

Pervo je, živino, ki je za to bolezen bolna spoznana, umoriti in jo po postavi 6 čevljev globoko zakopati, kožo pa berž v močen lug ali v apneno vodo namakvati dati, kjer se kake dva dni pustí in potem na zraku posuši, da se v njo zasedeni strup pokonča. Vse drugo, kar je od take živine, ali kar je z njo v kako dotiko prišlo, se mora, ako nima vrednosti, sožgati, drugo se pa mora tako očistiti, da se nar manjši mervica nalezljiviga strupa popolnoma pokonča. Zelezje naj se zvari, les, kakor lojtra, jasli, truga in škafi, lesene stene se z vročim lugam zmiijejo in potem pooblajo; vse usnje, kakor komati, ujzde, berzde, jermení se z vročim lugam dobro sperejo in potem na soncu ali na vetru dobro presuše. Stelja in gnoj se iz hleva spravi, in ostala klaja se govedam ali ovcam poklade. Lesene stene hleva se z vročim lugam čisto zmiijejo ali, kar je še bolje, pooblajo; zidane stene pa iznoviga pobelijo. Tla hleva, ako so perstene, se za čevelj izkopljejo in iz noviga nasujejo; ako so iz dil, se z lugam dobro zmiijejo in pooblajo, ako so kamnite, se čisto čisto zmiijejo.

Nato se celi hlev pokadi in potem nar manj skozi več dni ali en teden odpert pusti, da se dobro prevetri. Pokadi se pa nar bolje z žvepljem, ki se v zapertim

hlevu zažge, da se po njem kadil; ali tudi s klorovim apnam, ki se z žvepljevo kislino polije, da se dim napravi; ali s kuhinsko solijo, kateri se štiri deli žvepljeve kisline počasi prilivajo. Vse te kadila se morajo pa varno napravljati, da se človeku na pljuča ne vležejo in ga ne zaduše.

Na konje pa, ki so prišli s smerkovimi v kakošno dotiko, se mora natanjko paziti, vsak se mora v poseben kraj postaviti, vsak dan nar manj skozi 14 dni preiskovati, če mu iz nosnic žlem ne teče, če medčelustne žleze ne otekajo. Ako se kaj taciga najde, se mora taki konj, ker je sumljiv smerklja, v odločen primerin kraj postaviti, da se bolezen natanjko naznani.

Smerkelj je poglavitni pogrešek in kupčijo noter do 15. dne po kupu razdere.

Da se poglavitne znamenja vsih smolik ložeji razločijo, napeljemo sledeči pregled :

Imé smolike.	I. Kakost žlemlnih nosnih kož.	II. Kakost nosniga žlemla.	III. Kakost medčelustnih žlez (bezgavk).	IV. Terpežsmolike.	V. Zvročni-coalibreznje ?	VI. Nevarnost, ozdravljiv. in nalezljiv.
Nedolžna smolika.	Čez in čez enako rudeče, vnetljivo zatekle, bolj gorke (to je, čez in čez vnete).	Inake gošave, iz perviga bolj rade, potem bolj rost, belkast ali rumenkast, ne smerdljiv; teče iz obeh nosnic.	Otekle, boleče, bolj gorke, terde, napete; ko se začnejo gnojiti ali že zgnoje, pa mehke, klompajo.	Naglo preteče, čez 7—10—14 dni.	Navadno je z vročnico združena, včasih tudi brez nje.	Ni nevarna; se večidel lahko ozdravi. Nekatno ni nalezljiva.
Hudolžna smolika.	Zlo rudeče ali višnjeve, pa ne povsod enako, ampak lisaste, pikaste, zatekle, vroče, razjedene ali z vgnjidami obsejane (pri hitrim smerklju).	Inake gošave, vmazan, včasih pa ne vselej kervav, včasih smerdljiv, razjedljiv pri hitrim smerklju, teče iz obeh nosnic.	Kakor gori pri navadni smoliki, samo oteklina je zlo razširjena, včasih je vrat, cela glava, večkrat so tudi noge zatekle.	Kakor pri navadni smoliki.	Je vselej z vročnico združena, večidel dobro legarske lastnosti (tifus).	Nevarna; ozdravljanje je dvomljivo. Je nalezljiva.
Nevar. smol.	Blede, zrahljane, ali le tu in tam rudečopikaste, rudečocertaste brez vnetljive oteklina.	Inake gošave, rumenkast, tudi vmazan, se nekotliko zmaže, večidel le iz ene nosnice teče.	Terde, neboleče, gibljive, ne gorke, natanjko omejene; le redkokterikrat niso otekle.	Dolg, vعتednov ali mescov.	Vedno brez vročnice.	Se ozdravi pa malokrat; je nalezljiva.
Kužna smolika.	Vmazane, blede ali rumenkaste, zrahljane, rudečolisaste, rudečopikaste, rudečocertaste.	Inake gošave, bel ali rumenkast, tudi pepelnat, zelenkast, se zmaže krog nosnic, večkrat pa ne vselej smerdljiv, teče iz ene nosnice.	Terde, neboleče, nepremakljive, večidel na eni strani, malokdaj brez njih.	Zlo dolg, mesca tudi leta.	Vedno brez vročnice.	Veči del neozdravljiva; zlo nalezljiva.
Smerklj.	Kakor pri kužni smoliki in se z majhnimi rumenkastimi mehurčiki ali vgnjidami obsejane.	Kakor pri kužni smoliki, vmazan, inake gošave, večidel, pa ne vselej smerdljiv, kervav, z kosčki hrustanca ali kosti namešan, se zmaže krog nosnic.	Kakor pri kužni smoliki.	Kakor pri kužni smoliki.	Iz začetka brez vročnice, proti koncu življenja z vročnico.	Se ne da nikakor ozdraviti; grozno nalezljiv.

3. Bolezin v rivecu pri prešičih, (Schnuffelkrankheit).

Je bolezen, ki le prešiče napade in obstoji o začetku v vnetju žleznih nosnih kožic, ktera se pa velikokrat ne porajta in se le potem zapazi, ko bolezen že dalj časa terpi, da žleme kože nosnic in tudi kosti, ki nosno votlino sostavijo, bolj otekó in se zrahljajo, in rivec postane zgorej ali na eni ali drugi strani bulast in se vidi, kakor da bi bil po strani zavihan. Sapa je celi čas boleznij bolj teška; prešič herka in smerka, da se včasih že od dalječ sliši, zato ker so nosnice zlo zabasane. To se posebno razločno takrat zapazi, ko prešič pije. Ako se bolezen bolj pohujša, začne tudi večkrat posebno dobrorejenim prešičem kri iz obeh nosnic pritekati; to včasih za nekaj časa sapo polajša, včasih pa tudi kri tako teče, da živina pogine. Po kervavenju je prešič vedno zlo top, in ko ta doba boleznij nastopi, živina tudi zlo hujša, naj ima še tako dobro pičo, ter na jetiki pogine.

Terpeti zamore ta rivčna bolezen več tednov in tudi cele mesce. Pravijo, da so prešiči kratkiga, topiga riveca k tej boleznij posebno nagnjeni in da prasci od starih prirojeno nagnenje dobe, ako so bili tej boleznij podverženi.

Nalezljiva ta bolezen ni, akoravno večkrat kot kuga celo čedo napade. Dobro ločiti se mora pa ta dolgočasna rivčna boleznij od tiste nagle, silo hudobne strupene, pri kateri černa in gosta kri iz nosnic kaplja, cela glava oteče, in je čermate natore ali kakor pravijo, da se je černi vrančni prisad (Milzbrand) na rivec vergel. S tako boleznij je ravnati v vsim tako, kakor bomo pri čermu (Milzbrand, Anthrax) učili. —

Ako se o začetku bolezen zapazi, je koristno živino na gorkim deržati, rivec večkrat z žleznatimi vodami spirati in vse odstraniti, kar bi zamoglo nosno žleznno kožo dražiti. Ko se je pa bolezen že bolj pohujšala, je nar boljše živino koj zakljati, ker sicer za jetiko pogine.

4. Tresnica ovác (Schleuderseuche).

Je boleznij ovác, ktera iz tega izvira, da ovčji bren celjni v nosne votline jajčika zaležejo, ktere po sope nju višji góri v čelne votline in clo v votline rogov pridejo, se ondi izležejo, červeci postanejo in živinče zlo nadlegujejo.

Znamnja. Tako živinče glavo kviško derži in ž njo semtertje otresa, da bi se tega merčesa zne bilo; večkrat kiha, in pri tem iz nosa smerkelj teče, večkrat pa tudi kakiga červička vun verže. Če je več takih čer vičkov v glavnih votlinah nabranih, bolj z glavo na razno vižo semtertje otresa.

Pretek, izid bolezn i in raztelesovanje. Večidel se tako živinče samo ozdravi, ko te čer vički odrasejo in se izmečejo. Takrat pa, ko se zlo veliko čer vičev nabere, nadlegovajo in dražijo žleznate kože nosnih in glavnih votlin, da se vnamejo, katero vnetje se včasih clo čez možgane razširi, živina scer vedno bolj hujša, naznanuje velike bolečine, in večkrat pocepa. Pri raztelesovanju se vidi v čelnih in nosnih votlinah vse polno teh čer vičev.

Ozdravljanje te bolezn i je težavno, ker ne moremo do gnjezda teh merčesov v notrajnih votlinah. Nar bolj je, da se skerbi, da živinče te bolezn i ne dobi, kar se nar ložeje s tem zgodi, da se poletinski čas, ko ovčji brenceljni okrog ferče, ovcam nosnice s kakim smerdljivim oljem namažejo, kakor z jelenovim oljem ali s smolnjakam, ki s smradam brenceljne odganjajo, da v nos ne zlezejo. Če so pa čer viči že v nosnih votlinah odrašeni, so zdravila, ki store, da živinče kiha, nar bolji; kakor da se štupe majorana ali tobaka vohati (šnofati) da. Ako bi se mislilo, da so se čer viči v rogove vgnjezdili, ni druge pomoči kakor rog blizo čela s pilo odrezati. Če so čer vi po nosnih votlinah nabrani, je večidel vsako ravnanje zastonj, tudi prevrtanje teh votlin — nar bolje je tako živince ob pravim času zaklati, dokler je še meso za vžitek dobro.

5. Vnetje vratnih sopil (Entzündung der Athmungswerkzeuge des Halses.)

K vratnim sopilam štejemo gerlje (Rachenhöhle), glavne zračne votline (Luftsäcke), ki se le pri konju najdejo, gerlo (Kehlkopf) in sapnik (Lufttröhre) po vratu.

Ako se vnetje v tih delih napravi, so bolj ali manj vsi ti deli vneti, in ne bilo bi prav, vnetje vsaciga dela posebej popisovati, ker se posamesno pri živini ne prikaže, akoravno je zdaj ta zdaj uni del bolj vnet. Pa te vnetja se prikažejo ali z navadnimi znamnji vnetja, ali so veliko bolj hudobne in nevarne, in toraj zlo razne bolezn i napravijo, ia sicer:

1. Navadno vnetje gerla in sapnika (*Kehlkopf- und Luftröhrenentzündung, Kehlsucht*),

pri konjih ponemčano „kevžih“ imenovan.

Je bolezen, ki vsake sorte živino velikokrat napade, nar večkrat pa konje, pri katerih to bolezen navadno „kevžih“ imenujejo, ktera beseda je gotovo iz nemške „Kehlsucht“ vstala. Beseda „kevžih“ se pa mnogokrat napčno rabi, ker skoraj v sim boleznam, pri katerih se žlem iz nosnic izecja in tudi mnogim drugim boleznam „kevžih“ pravijo, od katerih mislijo, da so se, postavimo, na pljučah, nogah, spolovilih i. t. d. iz zatertiga kevžiha začele. Če ljudje včasih nič družiga ne vedo dolžiti, pravijo, da je „kevžih na ta ali uni del vdaril.“ Ali to je večidel napčna misel in je tudi za ozdravljanje brez vse veljave.

Znamnja. Spozna se vnetje gerla in sapnika lahko, ker se znamnja vnetja v nosnicah in gobcu vidijo, slišijo, in čutijo, zlasti nosnice so bolj rudeče, vroče, vnetljivo zatekle in o začetku boleznih suhe, čez nekatere dni pa začne vodeni žlem, ki vedno bolj gost postaja, iz nosnic teči; oteklina se tudi včasih na vratu zapazi; gerlo in sapnik sta zelo občutljiva; živina se ne pusti rada za gerlo stisniti in če se stisne, se lahko h kašlju pripravi; pa tudi sama od sebe večkrat kašlja; kašlja pa kratko, boleče in kar more kašelj zadržuje, iz začetka je kašelj suh, ko se pa začne iz nosnic žlem izcejati, postane zavolj tega rahel (moker). Sapa je pri hujim vnetju hitra, bolj teška, včasih glasna, živina derži vrat bolj stegneno in glavo proti tlam, da tako lože sope. Serčno in žilno bitje se po velikosti boleznih ravna tako, da, ko je bolezen majhna, tudi žila in serce hitreji ne bije; če je pa huji postala, se tudi serčno in žilno bitje zelo pomnoži. Ravno take se tudi druge znamnja po velikosti boleznih ravna, tako, da živina ni veliko bolj žalostna pri majhni boleznih, da še rada je in pije, dobro požera in se tudi vleže. Če je pa bolezen huda, postane živina žalostna, nerada je, in piča in pijača ji včasih skoz nos nazaj vhaaja, ako je zrelo tako zateklo, da živina teško požera; o hujšim vnetju se živina malokdaj ali clo ne vleže.

Pretek, izid in predpovedba boleznih. Navadno bolezen terpi 7 do 14 dni, in se večidel lahko ozdravi. Le če se bolezen zelo zanemari, ali če živino tako hudo napade, da se vnetje zelo in tudi na pljuča razširi,

se zamore nesrečno končati. Iz nje se znajo tudi vsake sorte smolike in poslednjič tudi smerkelj napraviti, ali po pljučnici vse tiste bolezni, ktere bomo pri pljučnici napeljali.

Vzroki. Navadni vzrok te bolezni je prehlajenje, pa tudi prevelika soparca, posebno pri kakošnim ognju; tudi bodeča klaja, če je kaj v gerlo pride, potem prah, ako ga živina na cestah preveč požera, pa tudi dražljive ali ostre zdravila, posebno ako se skoz nos ali na kako drugo vižo nerodno živini noter vlivajo, da se ji zaleti; poslednjič pa zamorejo tudi neznane podnebne premembe (miazmatiške zadeve) to bolezen vzrokovati.

Ozdravljanje. Če je bolezen le majhina, že zadosti, da se živina na gorkem derži, se po celim životu dobro dergne in odene, posebno pa gerlo in sapnik po vratu naj se s kako mastjo ali pa z mažami živiga srebra namaže in v koc ali kožuh zavije; pa tudi soparčne kadila, ktere smo pri smolikah napeljali, so koristne. Noter se navadno da grenke soli in enciana z rudečim žvepljem ali salmijakam, kakor smo pri nedolžni smoliki omenili (poglej „nedolžno smoliko“). Živina naj se v pokuju pusti; bolj mehka klaja naj se ji daje, in če je mogoče, trava. Konjem s kevžiham jako dobro tekne korenje med zobanje namešano. O gorkim vremeni naj se pusti na pušo.

Pri hudim vročinskim vnetju je pa koristno pušati, posebno če se vnetje na pljuča razširi; takrat naj se na vrat ostre mazila vribajo, in naj se dobro zavije; scer mora biti notranje ozdravljanje takošno, kakoršno bomo zoper pljučnico nasvetovali (poglej „plučnico“). Sicer naj bolna živina pokojno stoji v štali, v pijačo naj se solitarja daje. Ako je gerlo tako zateklo, da živino zadušiti žuga, jo zamoremo včasih smerti, ako po pušanju in po vribanih ostrih mazilih, ki vnetje na kožo vlečejo, s posebnim orodjem („sapnikov troakar“) imenovanim, sapnik pod gerlam prerežemo in na tem mestu dušek za dihanje napravimo in toliko časa odpertiga pustimo, da vnetje v gerlu splahne in živina zopet naravno sopsti zamore.

2. Dávica (*häutige Bräune*).

Je hudobno vnetje gerla in sapnika, pri katerim je vnetje silno, in se posebno veliko gostiga žlema in meze, ki se skupej derži, da je podobna kočicam, v gerlu in sapniku nabira, ki živino davi in včasih zares zadavi.

Nar večkrat se pri prešičih, konjih in govedi, pa tudi pri drugi živini včasih prikaže. Sploh pa se šteje med bolj redke bolezni.

Znamnja. Bolezen napade živino navadno nana glama, živina začne zlo kašljati, je v gerlu zlo občutljiva, da, če se le količkaj stisne, začne zlo kašljati. Sapa je teška, in živina na posebno vižo piska ali smerči, nosnice ima zlo odperte, tudi gobec odpert derži, iz kteriga jezik moli. Iz nosnic in gobca se izceja vlečljiv žlem, včasih v podobi kočic. Vratne žile so zlo napete, živina se večkrat na vratu pti, je boječa in se posebno na sprednjem koncu trese, žila je majhina, napeta in hitra. Že ob enim ali dveh dneh bolezen dorase, da se živina ali zaduši, ali da odjenjuje, če začne živina mnogo vlečljivi ga kožnatiga žlema skoz nosnice metati, in šesti dan je po tem živina navadno že spet zdrava.

Raztelesovanje. Žlemne kože sapnika in gerla so rudeče, višnjeve, zatekle in ves sapnik z rumenkasto mezo in žlemam v podobi kočic tako napolnjen, da ni bilo mogoče več živini sopsti. Večkrat se vidijo iz žlemnatih koč v to nabrano mezo kervne žile podaljšane, po kterih dobi nabrana meza potrebno kri, da kakor živa koža postane.

Vzroki. Škodljive zadeve, ki včasih navadno vnetje gerla in sapnika napravijo, zamorejo pri posebnih okoljih, ki nam pa niso natanjko znane, davico napraviti. Prehlajenje, zlasti spotene živine, ali pitje prav merzle vode, snežnice, so poglavitni vzroki. Davica pa zna biti tudi, zlasti pri prešičih, čermaste natore (Hals - Anthrax); takrat naznanujejo še druge znamenja to grozno hudobno in naglo bolezen, po kteri včasih, zlasti poletni čas, ob enim več živine naglo pocepa. Taka strupena davica se loči od navadne po znamenjih, ktere homo pri čermu (vrančnim prisadu, Anthrax) popisali. Varite se navadno davico s strupeno čermasto zmešati!

Ozdravljanje. Poglavitno zdravilo je naglo pušanje, ki se mora ponoviti, ako se bolestne znamenja kmalo po tem ne pomanjšajo. Ruzun tega se z okisanimi žlemnatimi vodami gobec spira, v nosnice se soperčne kadila rabijo in v vrat se ostre mazila vrbajo. Razun tega so koristne driskne brizglje. Od notri njih zdravil je pa le malo pričakovati. Kalomel ali bluvno sol nar bolj hvalijo. Takrat, ko se je zlo bati, da bi se živina ne zadušila, bi se zamoglo s tem temu v okom priti, da se sapnik prebode, kakor smo pri hudobni smoliki omenili, vendar to le takrat pomaga, če kožnati žlem ni

pregloboko v sapniku nabran, da se sapnik globeji (bližjeji pljuč) prebode, kakor žlem seže, da sapa prosto pot dobi.

3. *Hudobno vnetje vrata goveje živine, ovac in koz, (Bösartiges Catarrhalfieber der Wiederkäuer),* se pri ovcah tudi smerkelj (Schafrotz imenuje).

Je hudo vnetje vratnih sopil, ki zlo naglo preteče in se mnogokrat s smertjo konča, je večidel mehkužne natore, kateriga se zlo radi tudi možgani, pljuča in prebavila vdeležijo, h katerimu pa tudi zlo rad snet pritisne.

Znamnja. Živina o začetku bolezní žalostna postane, je trudna, začne pri hoji omahovati, večkrat se vleže, pa spet vstane, včasih se pa, predenj se bolezen začne, družiga ne prikaže, kakor da živina drisko dobi, ali da se ji oči vnemejo in cela glava vroča postane. Ko bolezen nastopi, živina zlo trudna postane, glavo, ki je vroča, pobeša, nosnice kakor tudi gobec so vroče in suhe in zlo rudeče, iz gobca se začnejo kmalo sline cediti, oči so zatekle in solzne in svitloba jim teško dene, sapa zlo nagla in se glasno sliši in živina zraven tega večkrat kašlja, žila je hitra, napeta in polna. Je živina včasih rada, včasih se ji nič ne poljubi in tudi neprežvekje; žeja je huda, blato gre večidel bolj mehko in le malokdaj suho od živine. Že v 24 urah živina še bolj trudna postane, tudi oči se še bolj vnemejo in skalé in tudi bolj solzne postanejo, sapa se še bolj sliši, je bolj teška in hitra. Iz nosa se začne žlem izcejati, ki je večkrat kervav in kakor gnojnica, in se nabira v nosnih stranskih votlinah. V gobcu se napravijo rudeče lise, ki se povisajo in gobice ali clo čerнкaste mehurje napravijo. Živina nič več noče jesti in blato in scavnica gre le malo in z bolečinami od živine. Breja živina v takim stanu večidel zverže. O kratkem, navadno tretji ali četerti dan, ko že tretja doba bolezní nastopi, se pomnoži izceja slabiga in clo snetljiviga žlema. Mesnate dele rogov snet napade, da se iz kosti snamejo. Živina neha občutljiva biti, je na večih krajih omertudena, huda driska jo prime in živina velikokrat nezavedna smert stori. Kolikor bolj fejena in terdna je živina, toliko hitreji bolezen preteče, pri zlo mladi in bolj stari, slaborejeneri živini nekoliko dalj časa terpi. Peti ali sestí dan se že živini boljša, ako po sreči gre. Če pa enajsti dan brez poboljšanje preživi, je gotovo zgubljena.

Raztelesovanje. V nosni kakor tudi v gobčni votlini se najdejo na žlemni koži čerнкaste lise in pike ali

celo vgnjide in snet, ki se večkrat bolj razširijo; žlemne kože so veliko bolj debele in večkrat se zlo enake znamenja kakor pri smerklju prikažejo. Znamnja vnetja se vidijo po celih sopilih in večkrat tudi po prebavilih in sežejo do želodca in čev.

Vzroki. Večidel je vzrok te bolezní prehlajenje, posebno ko se živina guli; zatorej je ta bolezen nar bolj navadna spomladi in o jeseni, ko je vreme mokrotno, merzlo, premenljivo. Temu še posebno pripomore, če stoji živina na kraju, kjer zrak skoz vleče, če se na rosni travnikih pase in v soparnim hlevu stoji.

Ozdravljanje. Iz začetka bolezní, pa le ako so znamenja hudiga vnetja pričujoče, je koristno živini pušati; dobro je tudi v ti bolezní po celim životu živino s kisam (jesiham) poškopiti, in jo dobro dergniti in odeti, in v podvratnik teloh zavleči: Če je živina močno zaperta, naj se driskne brizglje (s žajfnico ali soljo) rabijo. Noter se da naj popred solitarja, bluvne soli ali kalomela v ajbišovini ali drugi žlemni kuhovini. Zraven tega mora živina stati v suhim in nepresoparčnim hlevu, mora se ji obilno nastljati in močnate pijače dajati. — Če se pa bolezen že o začetku mehkužne in slabotne natore prikaže, ali če boleznin to mehkužno lastnost še le pozneje dobí, kar se že v malo dneh zgodi, se ne sme pušati; druge zunajne zdravila se pa rabijo kakor smo zgoraj omenili. Noter se pa daje sosebno salmiak, v kuhovini dišečih zeliš. Ako ima živina o ti bolezní grízo ali drisko z bolečinami v trebuhu, se rabijo kuhovine žlemnatih zeliš, laneniga semena i. t. d.; trebuh naj se namaže s trepentinovim oljem. Ako je driska dolgočasna brez bolečin, naj si dajejo kuhovine vkup vlečljivih zdravil, kakor so hrastove ali verbove skorje, ježice, šiške. Ako je živina zlo slaba, naj se tem kuhovinam prideva nekoliko kafre.

4. Vratni čerm prešičev, (*Halsantrax der Schweine*).

Ta bolezen, ktero v mnogih krajih tudi hudobne kušarje imenujejo, je posebna sorta vrančniga prisada.

Napade prešiča brez kakih predznamenj naglo, ki sačne teško sopsti in hripati, postane zmolkel, rivec ima zlo vroč, žlemne kože rivca in nosnic dobe dimasto barvo, jezik oteče, prešič teško požera, se večkrat tudi zaduši. Tudi zunaj na vratu, po sapniku se zapazi

terda, vroča oteklina, ki se noter med sprednje noge ali pa proti glavi razširi. Ko žlemlna koža rivca černkaste barve postane, je znamenje, da se bo snet prikazal, ki se gotovo s smertjo konča.

Bolezen sila naglo preteče, da se navadno že v 12 urah pokaže, ali bo kaj z živino ali ne, včasih že v 2 do 3 urah pogine, k večim bolezen 2 do 3 dni terpi.

Pri raztelesovanju se vidi meso okrog oteklina na vratu vse černo in z rumenkasto ali černkasto mezo zasedeno in v oteklini večidel černo, gosto kri razlito. Žlemlna koža rivca, gobca in vsih vratnih sopil je zatekla, ima černkaste lise, tu in tam vgnjide. Tudi v persni in trebušni votlini se včasih najdejo višnjeve ali černkaste lise, zdaj na sercu, zdaj na pljucah, na vrancih, na čevah ali pa na persni ali trebušni mrenci. Vse odvodnice, posebno veči trebušne in persne so s černo, smolnjaku podobno kervijo napolnjene.

Ker je ta bolezen ena sorta vrančniga prisada, jo zamorejo vsi tisti vzroki naključiti, ktere bomo pri vrančnim prisadu napeljali. Posebno velikokrat se ta bolezen prikaže poleti o hudi vročini, ko med veliko soparco večkrat dež pride; če živina zraven tega žejo terpi, če se slabo snaži in v soparčnih svinjakih vedno v blatu leži.

Ozdravljanje. Nar potrebniši je živini brez zamude pušati (na ušesih in na repu in kervotočne dele s šibico tepsti, da veliko kervi odteče), scer pa naglo take zdravila noter dajati, ki bluvanje (kozlanje) napravijo, kaker štupe bele čmerike ali bluvne soli 3, 5 do 10 granov na vodi ali na olju, potem so kisline nar boljši zdravilo, posebno solna kislina v pijači pol lota na škafček vode, kteri se večidel nekoliko moke pridene ali skuhane pese, repe ali krompirja v njem zmečka, da jo živina raji pije. Pa tudi zelnice ali repnice se ji piti ponudi. Potem se celi život z merzlo vodo polije in večkrat zriba in koža, če se to že popred ni zgodilo, popolnoma očedi. Razun tega se v gerlo pomolzeno mleko ali kuhovina laneniga semena brizglja, ali se s tem gobec spirja. Daje se noter tudi solitarja, dvojne soli, i. t. d. Če pa že snet hoče pritisniti, se kuhovini aromatiških želiš kafe pridene. Skuhajo se v ta namen nar večkrat arnikne cvetice ali angelikne ali baldrianove korenine. Posebno važne so pa strežbine zdravila. Živina naj se v hladem, zračen in sencen kraj postavi, ji dobro nastelje in le bolj zelenjave jesti

da, in bolna živina naj se od zdrave vedno odloči. Nikdar se taka živina ne sme zaklati, da bi se meso ali kaj družiga za živež porabilo, ne za človeka, ne za živino; smerten strup je cela taka živina. Še človek, ki tako živino ozdravlja, naj se skerbno varje, da se na kakošno vižo ne oskruni! Več od tega glej pri vrančnim prisadu.

Tudi druge sorte bolj nedolžne oteklina se večkrat pri prešičih, kakor tudi posebno velikokrat pri govedi napravijo, ki pa niso čermaste natore, ampak v zateklah ušesnih slinnih ali škitnih žlezah obstoje, ki se imenujejo navadni kušarji, pa tudi golžuni ali brahorji, od katerih se bo pri zunajnih boleznih govorilo.

5. *Pasja bolezen (Hundskrankheit, Staupe, Hundeseuche).*

Napade le pse, večidel predenj so leto stari in navadno le enkrat v življenju, in je nalezljiva drugim psam.

Obstoji narvečkrat v vnetju sopil, ki se pa tudi rado z vnetjem prebavi (želodca in čev), včasih z vnetjem možganov in herbtiniga muzga, včasih z vnetjem vunajne kože v podobi koz ali garij združi; — zato je ni skoraj bolezn, ki bi se na toliko viž preminovala, kakor pasja bolezen; — prav mačarad je med vsimi boleznimi.

Znamnja. Bolezen po tem takim zdaj bolj zdaj manj hudo pse napade. Če jih le malo napade, se družiga ne zapazi, kakor da so bolj žalostni, da neraji jedo, da jim iz oči in iz nosnic žlem teče, in da večkrat kihajo. Če jih pa bolj hudo napade, so zelo trudni, se po celim životu tresajo, imajo iz začetka vroč, suh nos, čez nekatere dni jim pa začne zlo iz nosnic žlem teči, ki se večkrat tako spridi, da je gnoju podoben; oči se jim sprimejo, ker se iz njih vlečljiv žlem izceja; tudi skalé se jim, in večkrat se na skozvidljivi kožici majhini mehurčki narede, ki počijo in radi majhine pikice zapuste. Sapa postane bolj hitra in vroča; psi večkrat kašljajo, serčno in žilno bitje se zelo pomnoži in psi clo malo več jedo in so o začetku bolezn terdovratno zaperti, potem pa se večkrat driska napravi. Radi polegajo po sončnih in gorkih krajih. Tem se rade čutnične bolestne znamnja pridružijo; pes se večkrat na nogah pa tudi po celim životu, kakor da bi ga božjast zvila, zgane, hlasta po zraku, omahuje z zadnjim oslabbjenim koncam, in včasih se tudi mertud

posameznih delov pridruži, po katerih rad kmalo pogine. Večkrat se s to boleznijo kožni spuščaji, ki so kozam podobni, garje in kožni tvori napravijo.

Pri raztelesovanju psov, ki so na ti boleznii poginili, se najdejo znamenja, ki razodevajo hudo vnetje sopil noter do pljuč, ki so večkrat bolne; v persni votlini je večkrat voda, v sapniku pa vlečljiv žlem, podoben gnoju, nabran. Po sedežu boleznii na družih delih, se najdejo ondi znamenja vnetja ali njegovih nasledkov. Terpi bolezen večidel 10 do 14 dni, če pa po prestani boleznii bolestne čutnične znamenja ne odjenjajo popolnoma, se dolgo, včasih celo življenje ne zgube. Mnogo psov, marsiktero leto čez polovico bolnih pa tudi ta bolezen pobere.

Vzroki niso razun nalezbe dovolj znani, ker se bolezen v vsakim letnim času, pri vsakim vremenu prikaže; zdi se vendar, da prehlajenje mnogokrat pripomore k naključni te boleznii, zlasti če se vroči mladi psi v merzli vodi koplejo. Posebno podverženi so ji mladi psi, ko z obe dobivajo. Menijo tudi, da mora vsakiga psa ta bolezen napasti, akoravno temu ni tako; ampak le zavolj tega tej boleznii le malokteri pes odgre, ker je zlo nalezljiva in ker več za to boleznijo neprehudo bolnih psov prosto krog leta.

Ozdravljanje se ravna po sedežu, po dobi in po velikosti boleznii. Ako je bolezen majhina, je večidel že zadosti, ako se psu mleka z žvepljenim cvetom večkrat noter da. Če je pa bolezen bolj huda, je o prvem začetku boleznii naj bolje pri psu bluvanje napraviti, v kateri namen se mu štupe bele čmerike pol do 3 granov, ali 1 do 4 granov bluvne soli po velikosti psa da. Potem je pa koristen v žlemnatih vodah raztopljen salmiak. Pri tem se pa mora vedno na to gledati, da blato od bolniga psa redko gre, in če je zapert, se navadno 1 do 3 granov kalomela z 2 do 10 granov štupe jalapnih korenin, ali z 10 do 15 granov rabarbare noter da. Razun tega se posebno zdravila posebno po bolnih delih ravnati. Če so posebno žlemne kože sopil bolne, se da o začetku solitarja v mleku, dober je tudi smodnik (ali navadni pulfer) z laškim oljem, ali žvepleni cvet — 5 do 15 granov po velikosti psa; pozneje rudečiga žvepla in štupe zobnikoviga izlečka, vsaciga pol do 2 granov. Ako pse hudo na drisko žene, se jim da dvakrat ali trikrat na dan štupe ipekakuanvene korenine in opiuma, vsaciga $\frac{1}{3}$ ali $\frac{1}{2}$ grana, skupej na enkrat. Če blato prav kisto smerdeče od njih

gre, se pridene še 5 granov magnezije na enkrat. Se pa posebno bolestne čutnične znamnja prikažejo, se rado makove štupe (opiuma) $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ grana in kafre 1 do 2 granov ali na sladkorju (cukru) ali pa na poparini arnikovih ali baldrianovih korenin noter da. Če psu zlo iz oči teče, se zmivajo z žleznatimi vodami ali z poparino bezgoviga cveta. Če so po prestani bolezni druge znamnja že minule in le to še ostane, da se živina vedno stresa, večkrat vse zdravila, ki se zoper to hvilijo, kakor kafra, vožnik, mak, bižem i. t. d. nič ali le nalo pomagajo. Razun drugih zdravil pa tudi strežbine mnogo pomagajo k dobrim izidu, ki v tem obstoje, da se dene pes v gorak in zračen kraj. Ker je ta bolezen nalezljiva, se mora, ako se hoče, da pes te bolezni ne dobi, kolikor mogoče, skerbeti, da z drugimi, za to boleznijo bolnimi, v dotiko ne pride.

Drugih odvrtačivnih zdravil pa ni, akoravno je mnogo znanih za take, kakor červa rezati, ali psa na glavi ali na herbtu ali na koncu repa z razbeljenim železam žgati. Te in take reči so same prazne vraže.

6. Pljučnica (Lungenentzündung).

Je bolezen, ki zamore vsako sorto domače živine napaсти, nar večkrat pa konje, ker pri teh, naj bojo vprežni ali jezdni, pljuča nar več terpe.

Obstoji pljučnica vedno v tem, da se eden ali drugi del, iz katerih pljuča obstoje, vname; po katerim ima tudi pljučnica več imén. So posebno žleznate kože pljuč vneta, ki se po majhnih vejicah sapnika v pljučal razdele, se imenuje kataralna pljučnica; je pa persnamrenca, ki pljuča po verhu in tudi rebra od znotraj prevleče, vneta, se imenuje reumatiška pljučnica; je pa tkanina pljuč vneta, se imenuje prava pljučnica.

Znamnja. Če je vzrok, ki pljučnico naključí, zlo velik bil, zgrabi bolezen brez predznamenj živo nana glama; če se pa bolezen bolj počasi napravi, se nekatere predznamnja prikažejo, namreč: živina nela jesti; glavo pobeša; gorkota trupla, ušes ali rogov se spreminja; ušesa in noge so večidel bolj merzle, živina se te vleže. Potem se prvi ali drugi dan znamnja pljučnice atanjko pokažejo, in te so: Žleznate kože nosnic in gobca so rudeče, vroče in o začetku suhe, sapa je hitra za 10, 20, 30, 40 in še več dihlejev v eni minuti pomnožena in zlo teška, da se lakonice, rebra in nosnice zlo dvigajo;

sapa iz nosnic se čuti vroča, ako roko pred nosnice denes; živina kašlja ali sama od sebe, ali se lahko h kašlju pripravi, če se ji gerlo stisne; kašelj je kratek, slab, boleč in živina ga kolikor more zaderzuje, ker ji v persih bolečine napravlja; — žila bije za 10, 20, 30, 50 in še večkrat v eni minuti hitreji, kakor o zdravim stanu; je terda, majhina, komaj čutljiva; serce se tudi na levi strani pers velikokrat clo nič ali le malo čuti, le pri mehkužni živini in če že bolezen dalj časa terpi, se zamore čutiti. Jé živina ali malo, ali celo nič ne, tudi prežvekje ne, žejo ima večidel veliko, in pije v majhinih požirkih prenehovaje. Blato gre manjkrat in bolj suho od nje, ščije manjkrat in scavnica je rudečkasta in vodena. Živina na pljučnici bolna se tudi na posebno vižo vstopi, da se večkrat že od daleč po stanju lahko pljučnica spozna, ker živina vedno na enim mestu mirno stoji, vrat in glavo pobesi, sprednje noge široko saksebi ali eno naprej postavi, da si s tem persno votlino razširi in si sapo polajša. Vleže se le malokdaj, ali celo nobenkrat ne, in nikdar dolgo ne leži, ker se tako persna votlina stisne in sapa bolj teška stori; ako se prestopiti mora, se prestopi počasi, klaverno in vsaka hoja ali prepelavanje ji še bolj sapo ponagli.

Potem, če so ali žleznate kože ali persna mrenca ali tkanina pljuč vnete, so tudi znamnja pljučnice nekolikšno različne. Če so žleznate kože vnete, se znamnja vnetja posebno razločno na žleznatih kožah nosnic in gobca vidijo; živina je v gerlu in po sapniku zlo občutljiva, že zavoljo tega sama od sebe večkrat kašlja in se kaj lahko h kašlju pripravi; o kakih 3 ali 5 dneh se začne žlem iz nosnic izcejati. — Če je pa le poveršna persna mrenca vneta, živina ne kašlja sama od sebe; ako se pa h kašlju s stiskam prisili, je kašelj zlo boleč, da ga živina kolikor more zaderzuje, večkrat se celo ne da h kašlju pripraviti, ker se boji, da bi se vneta in zato zlo občutljiva persna mrenca ne pretresla in bolečine še huji ne bile; zavolj tega živina tudi manj ko more rebra dviguje, in le bolj z lakotnicami sôpe. — Nar hujsi v vsim so znamnja, ako je tkanina pljuč vneta.

Izid, pretek, in predpovedba bolezní. Pljučnica preteče večidel naglo, se pa včasih tudi dalj časa vleče, vunder čisto vnetje ne terpi lahko čez 3 dni, po tem, ko se je prav začelo. Čas terpeža je treba natanjko zvediti, da se že nekoliko iz tega povzame: ali bo še do-

bro pušati ali ne. Sicer se pljučnica ali razdeli, ali prestopi v mnoge nasledke vnetja, ali pa se s smertjo konča. Razdeli se le takrat, ko ni posebno huda, ali da je prava pomoč berž o začetku živini bila; ko pa bolj huda postane, se, ako se živina popred ne zaduši, vedno nasledki vnetja napravijo, in sicer, če so žleznate kože vnete, se začne žlem ali meza izcejati; — ako je pljučna in persna mrenica vneti, se večkrat voda in meza v persno votlino razlijete in persno vodenico napravite; — če je pa tkanina pljuč vneti, se večkrat meza v pljuča razlije, ki se ali sterdi in pljučne terdine napravi, ali se pa zgnoji in pljučno gnjilino ali jetiko stori.

Vsak teh nasledkov vnetja se po posebnih znamenjih naznani, ktere ob kratkim napeljemo. Če se začne mnogo napčniga žlema izcejati, se bolezen nar ložejji spozna, ker se vidi žlem iz nosnic teči, in kašelj je rahel, sapa večkrat gergrajoča. Da se je voda in meza v persno votlino razlila (persna vodenica), se spozna po tem, da se serčno bitje zlo, v velikem obsežku čuti, velikokrat na levi in desni strani in kakor da bi serce po vodi pluskalo, da se lakotnice pri sopenju zlo dvigujejo in tik reber grabenček napravi, scavnica je čista kakor voda in rumenkasta. Da se je pa meza v pljuča razlila, in da so pljuča terde kakor jetra postale, se po tem spozna, da je sapa teška, scavnica je zlo vlečljiva, serce se zlo čuti, vendar pa ne tako kakor pri vodenici. Sapa je sicer pomnožena, pa lakotnice in nosnice se ne gibajo tako vidljivo kakor pri vodenici izceji, gorkota je po celim životu pekoča, pot je gost in vlečljiv. Če se pa ta meza začne v pljučah gnojiti, in pljučno jetiko napravi, postaja sapa smerdljiva, posebno ko živina kašlja, ji zlo iz nosnic smerdi. Poznejji začne tudi iz nosnic smerdljiva, večkrat tudi kervava gnojnica teči. V snet (Brand) se pa pljučnica redkokterikrat izide, akoravno nevedni mazači in konjači radi po svoji neumnosti vsako černo liso za snet imajo, od kteriga menijo, da je smert naključil.

Vzrok pljučnice je nar večkrat prehlajenje. Prehladiti se pa zamore živina, če zlo zgreta naglo na merzlo pride, in sicer: če se v čezmernim delu zlo spoti in potem na merzlo postavi, zlasti kjer sapa piše, če se prevročča napaja i. t. d. Pa tudi ostre zdražljive soparce, zlo vroč zrak ali vroč dim pri ognju; ako ga živina sope, in taje reči, posebno zdravila, če se skoz nosnice

vlivajo, ako v pljuča pridejo, zamorejo pljučnico napraviti. Tudi če se živina na kako vižo na persi sune, udari, ali če pade in tako persi poškodje ali celo pljuča rani, zamore pljučnico dobiti.

Ozdravljanje. Narvažniši in nar pervo zdravilo pri pljučnici je pušanje, ki se zamore po velikosti in dobi bolezní tudi včasih 2krat ali tudi 3krat ponoviti. Ali se sme pušanje ponoviti ali ne, nam nar gotovši serčno in žilno bitje in pušana kri naznani. Dokler se serčno bitje le malo ali celo nič ne čuti in dokler je žila majhina, terda, napeta, dokler se pušana kri naglo sterdi in sterjena le malo rumenkaste mrence poverh in malo kervne vode naredi, se zamore, ako se znamnja vnetja še vedno pomnožujejo, pušanje še ponoviti. Perve 3 dni začetka bolezní naj se, če je bolezní huda, brez odlage in skerbi puša po 8, 10, 12 funtov na enkrat po velikosti bolezní in velikosti živine; ako bolezní pri vsim tem še rase, naj se o 12 urah sopet puša 8 ali 10 funtov, in včasih clo tretjikrat, ako je bolezní zlo huda.

Če pa bolezen ne obstoji več v vnetju ampak če so se že nasledki vnetja prikazali, se ne sme več pušati, ker pušanje je le zoper vnetje dobro in potrebno. — Sicer naj se po celim životu živina dobro s slamo zriba, in odene, da se spoti. Po pušanju naj se usnje pod persi zavleče, in ostre mazila naj se pod persi v kožo vdergnejo, in driskne brizglje naj se večkrat dajo. Skerbeti se mora vedno, da živina na gorkim in v čistim zraku stoji, kjer ne vleče sapa skoz, in da se ji dobro nastelje. Jestí se živini le celo malo dobriga sena da: piti naj se ji pa zlo velikokrat ponudi; nar bolji je postoječa močnata voda, v kateri se nekoliko solitarja (4 lote na navaden škaf) raztopi. Notrajne zdravila veliko manj pomagajo, in se morajo vedno v testu rabiti, ker se pri vlitvah živini rado zaleti. Če živina ne pije veliko solitarjeve vode, ki je poglavitno zdravilo o pljučnici, se ji mora v testu noter dati štupe solitarja 2 lota z štupo ajbiševih korenin, dvakrat ali trikrat na dan. Tako se tako dolgo ravna, dokler bolezen v vnetju obstoji.

Če se pa nasledki vnetja začnejo napravljati, se zdravila po raznosti nasledkov vnetja odločijo. Če se začne žlem izcejati, (kar je nar manj nevaren nasledek vnetja) se daje štupe brinovih jagod ali kalmževih korenin (po 2 lota) in rudečiga žveplja

1 kvintelc, ali salmiaka 1 lot, grenke soli 4 love, z nekoliko vode in moke, v podobi svalkov, dvakrat na dan.

Če se pa voda v persi razlije (vodenica), je koristna štupa brinovih jagod (2 lota), bluvna sol kafra in rudeči naperstek (vsaciga pol kvintelca ali 1 kvintelc na enkrat), dvakrat na dan.

Ko se pa meza v pljuča razlije, se ravno te zdravila rabijo, ali namesto bljuvne soli se kalomel po kvintelcu na enkrat daje.

Zoper gnjilobo pljuč ni sicer nobeniga gotoviga zdravila, vender se večkrat poskusi svinčeni sladkor, terpentinovo olje, rudeči naperstek, s štupo brinovih jagod; na priliko takole: svinčeniga sladkorja in rudečiga naperstka, vsaciga 1 kvintelc, terpentinoviga olja 1 lot (pozneje tudi 2 lota) in štupe brinovih jagod 2 lota z nekoliko moke in vode v svalkih dvakrat na dan (dopoldne in popoldne).

Pri vseh teh nasledkih naj pod persmi ušnje vedno zavlečeno ostane, ali pa tudi trak spred persi.

7. Pljučna kuga goved (Lungenseuche des Rindes).

Je posebna pljučnica, ki le goveda napada, je kužna in nalezljiva.

Znamnja. Dokler je še le malo goved za to boleznijo bolnih, se zlo teško od navadne, zgorej popisane pljučnice razloči, le ta okoljšina nekoliko bolezni naznani, da več živine na enkrat ali naglo eno za drugo napade in da živina za živino zboli, ki je z bolno v dotiko prišla, in da je po tem takim zlo verjetno, da je živina bolezen nalezla.

Predenj se bolezen razločno prikaže, se večidel nekatere predznamnja zapazijo, kakor, da živina kratko, suho kašlja, posebno zjutraj, ko se iz hleva pripelje, in pri napajanju, da bolj naglo sope, da ob mleko pride, oči postanejo rudeče in solzne in dlaka se po herbtu nekoliko šetini. Te predznamnja, ki včasih tedne terpe, se velikokrat zgreše, dokler večji ne postanejo. Zdaj vročnica pritisne, vse znamnja pljučniga vnetja se prikažejo.

Ako se uho na rebra nasloni, se na bolni strani sapa nič ne sliši, na zdravi strani se pa sliši, kakor da bi žagalo v živini. Če na bolno stran poterkaš, votlo zabobni. Poznejših 5 do 7 dni so znamnja vedno večji in živina že o nekterih dneh pogine ali pa začne hirati in hujšati, kar več tednov zna terpeti.

Posebna lastnost te pljučnice je, da, kadar se je po vnetju meza v pljuča razlila in jih v ne previliki obširnosti sterdila, se bolezin na videz zboljšša, da bi človek mislil: sedaj je konec bolezn; — ali komaj ta boljši stan kakih 8 — 14 dni terpi, se začne vse hujšati in večkrat začne gnojnica iz nosa teči. To se pa takole zgodi: sterjena meza v pljučah začne gnjiti in po gnjilini napravljeni gnoj v pljučah shujša bolezin in konec stori bolni živini.

Raztelesovanje. V persni votlini se najde manj ali več razlite vode s sterjeno mezo zmešane. Čez persno mrečo se iz te meze nove kožice napravijo, ki pljuča na reberno mrečo navežejo. Del pljuč, ki je bil bolan, je terd in velik, ker je s sterjeno mezo napolnjen tako, da ima tak del pljuč, ako se prereže, na notrajnim licu mramorovo podobo, to je, tamnorudeče ali černkaste pljuča so, kakor z belimi žilami na vse kraje prevlečene. Najdle so se take pljuča že 20 do 30 funtov teške. Take sterjene pljuča ne morejo več zrak v-se pogotovati; živina se mora zadušiti.

Vzroki. Vse tiste škodljivosti, ki pljučnice sploh napravljajo, zamorejo v nevgodnih zadevah pri govedih kuzno pljučnico naključiti. Med te škodljive zadeve pa šteje mo slabost klajo, močvirne pašnike, slanasto travo, tropine, posebno tiste, ki pri žganjarjih od krompirja ostanejo, ako se živini kladejo; ravno tako tudi zmerznjeni krompir, če že kali, slabo pijačo iz mlak i. t. d. Ako je na tako vižo pljučna kuga prvotno vstala, se zamore po nalezbi dalej razširiti. Naleze se pa ta kuga po sapi, ktero bolna živina izdiha, in bližna živina sope. Nar lože se naleze v hlevih, kjer več živine skupej stoji.

Ozdravljanje je ravno tako — po vsih stopnjah bolezn — kakor smo ga pri pljučnici popisali v njegovih različnih dobah (poglej zdravila tam).

Ker je ta bolezen nalezljiva, so tako imenovane policijske vravnave potrebne, da ena živina od druge te bolezn ne naleze. Zdrava živina se mora tedaj od bolne berž ločiti. Hlevi pa, kjer je bolna živina stala in vse, kar je z njo v kako dotiko prišlo, se mora skerbno očediti, preden se druga živina na ta kraj postavi, ker bi sicer zamogla bolezen nalesti.

8. Metljaji v pljučah ali červiva pljučna kuga pri ovcah (wurmige Lungenseuche der Schafe).

Je bolezen, ki nar večkrat jagnjeta predenj so leto stare, redkokrat tudi teleti, napade.

Obstoji v tem, da se v pljučah in v majhnih vejicah sapnika tanjki, niti podobni červi napravijo, katerih je včasih sila veliko.

Znamnja. Iz začetka bolezní živina zmolklo pokušljuje in hripa in teško soje; vedno hujša, žlemlne kože blede postanejo, bela kožica očes postane plavkasta in puncica v očesu se zlo rastegne, okó je zgubilo svojo bistrost. Kašelj živino včasih posebno zlo prime, da jo če zadušiti, in pri tem cde kose žlemla vun meče, v katerim je več zgorej omenjenih červov zavutih in le to znamnje natanjko bolezen razodene, ker se sicer z vnetjem sapnika in pljuč zlo laiko zmeša. Če živina červov vun ne meče, bolezen pa v celi čedi več živine naenkrat napade, se večkrat ena ali druga zakolje, da se bolezen natanjko razve. Terpi bolezen večidel dolgo, in bolna živina večidel na jetiki ali persni vodenici pogine, ali če se sapnikove vejice tako zanaše, da živina ne mora več sopsti, se tudi zaduši. Ozdravi se le malokdaj.

Pri raztelesovanju se najdejo v sapnikovih vejicah celi klopčiči červičkovi, ki so v žlemlu zaviti, en in še več palcov dolgi, tanjki in beli kakor nitke. Če je bolezen dalj časa terpela in živina po jetiki ali vodenici poginila, se najdejo pljuča zvelle in blede, v persni in tudi v trebušni votlini je več vode razlite in vse meso je zmečeno kakor da bi bilo skuhano, in ker je ta bolezen večkrat z drugimi červivnimi boleznimi združena, se najdejo zdaj v trebušni, zdaj v persni votlini voderi mehurčiki, v jetrah metljaji in tudi v želodcu in v čevah več sort červov.

Vzroki bolezní so vsi tisti, ki počasno in bolj skrito vnetje v sapniku in pljučah napravijo, zlasti prehlajenje ovac, ki so zlo mehkužna živalica, o merzlim in deževnim vremenu, na travi po slani, po premerzli pijsaji, zlasti v soparnih hlevih deržane živine, po velikim prahu, na pašah ali cestah i. t. d.

Ozdravljanje. Edina pomoč je, červe (metljaje) iz pljuč spraviti; v ta namen se napravi dim v zapertim hlevu, ki živino, h kašlju sili, da — morebiti! — červe iz pljuč pomeče; v ta namen se sožge v hlevu rožnina

(rogovi, parklji) ali staro usnje, da živina kake pol ure v tem dimu stoji in potem se odpre hlev, da se živina v presilnim dimu ne zaduši. To se ponovi vsaki 3. dan.

Scer se dajo živini grenke in dišeče zdravila, ki se pljučam in želodcu priležejo; te so: encian, kalmež, brinove jagode, divji kostan, ermani i. t. d.

Dolgo časa se pa ni s to boleznijo vkvarjati, ker vsak previdi, da pregnanje metljajev iz pljuč in ozdravljanje pljuč je silo težavna reč. Če se koliko kaj ne kaže, da bi utegnilo po sreči iti, in da živina hudo kašlja in hujša, je svetovati, tako živinče berž zaklati, dokler po dolgočasni bolezni ni meso sprideno in za vžitek nezdravo. Na prodaj se taka živina nikdar ne sme pripeljati.

Je poglavitni pogrešek in kupčijo še dva mesca po kupu razdere.

9. Pljučna jetika po terdinah ali tuberkelnih (tuberkulöse Lungensucht).

Je dolgoterpeča bolezen zlasti molznih krav, ktera v tem obstoji, da se majhine, prosu ali pšenu enake ali pa tudi kot bob ali oreh in še večji terdine po pljučah zasedejo, ki se v zdravniškem jeziku tuberkelni, po naše terdinci imenujejo, in se večkrat razmeče, to je, zgnojé. Pljuča so včasih z jezeri in jezeri (tavženti) tacih terdinov kakor posute, ki se sirovi terdinci imenujejo, ako so terdi, kakor pesek, ali pa razmečeni terdinci, če so se že ognójili.

So pa ti terdinci ali tuberkelni večidel smeti ali izveržki iz kervi, ki si po ti poti napènih obstojnih delov znebiti prizadeva in jih iz sebe izmeče, nar večkrat v pljuča, pa tudi v druge organe živinskiga trupla, kakor možgane, jetra, vranico i. t. d.

Znamnja te bolezni, ktera se počasi kakor tat prikrađe, ker se terdinci počasi počasi napravljajo (več mescov ali let) so sploh znamnja tihotapne pljučnice: živina pokašluje, enmalo težavniše sope (naduha), če lih rada je, se ne redi, daje bolj vodeno mleko, hira kakor o jetiki; če so se pa terdinci zgnojili, postanejo vse te znamnja hujši in iz nosnic ji teče smerdljiva gnojnica. Ako se taka živina poprej ne pobije, na pljučni jetiki pogine.

Ste sicer dve sorti pljučne jetike, ena, od ktere smo že pri pljučnici omenili, se napravi po vnetju pljuč,

ko se v pljučno tkanino meza razlije, ki se potem začne gnojiti in jetiko napravi, — druga pa je, od ktere zdaj govorimo, ki se iz pljučnih tuberkelijnov napravi, če se zgnojé. Akoravno se meza kakor tudi tuberkelni iz kervi v pljuča zasedeta, ste vendar med sabo zelo različni reči. Obe jetiki se pa le po tem razločite, da mezna jetika veliko hitreji preteče, ki se zavolj tega tudi navadno hitra pljučna jetika imenuje.

Raztelesovanje. Če se živina, ki je za tako jetiko poginila, gor dene, se vidijo posebno pri dolgoterpeči cele pljuča zgnjite, da se je čuditi, kako je zamogla živina tako dolgo živeti. Mnogokrat se zapazijo tudi v drugih delih, kakor v jetrah in v vranci tuberkeljni, in ker proti koncu bolezni tudi velikokrat vodenica pritisne, se v persni in trebušni votlini mnogokrat veliko razlite vode najde.

Vzroki. Podveržene so posebno goveda tej bolezni, in nar bolj molzne krave tanjke volne kože, ki imajo mnogo bolj vodeniga mleka. Naključiti pa zamorejo to bolezen večidel soparčni in nesnažni hlevi, glinasta, zaduhla, spridena klaja; tudi preobilna tečna klaja, kakoršno živina v žganjarijah, volarijah i. t. d. dobiva, in pri starih kravah, ki so že več let molzene bile, se napravi ta bolezin. Pa tudi iz drugih dolgoterpečih bolezni, pri kterih se napčen žlem, gnoj in gnojica napravlja in se po serkavnih žilicah v kri pripelje, zamore ta bolezin izvirati, ker popijavne žile take reči popijejo, ktere iz kervi izmetati si natora prizadeva — ali ko se te smeti zaredijo v pljuča, napravijo bolezin.

Ozdravljanje. Le o prvem začetku bolezni zamorejo primerne strežbine zdravila kaj koristiti. Taki živini nar bolji tekne zelena klaja, in če je čas zato, je nar boljše, tako živino na pašo spustiti. Od notrajnih zdravil ni mnogo pričakovati; poskusijo se žvêplo in sirov antimon z kalmžem in grenjko soljo. Nar bolji je tako živino, predenj shujša, zakljati, ker meso, čeravno manj vredno, ni škodljivo razun bolnih pljuč, ktere je treba zavreči. Akoravno ta bolezin ni nalezljiva, je vendar potreba vselej za živino, za tako boleznijo bolno, jasli in vse, kar je z žlemam onesnažila, počediti.

10. Naduha (Dampf).

Je dolgočasna, ne vročinska, večidel ne ozdravljiva bolezin, ktera se nar večkrat pri konjih, manjkrat pri govedi prikaže.

Znamnja. Nar imenitniši znamnje je pomnoženo in spremenjeno sopenje že o mirnim stanu, ki je dvakrat, tudi trikrat hitreji kakor bi imelo biti. Lakotnice se pri sopenju zlo dvigajo, včasih dvakrat v enim dihleju, je večkrat tudi sunljivo, in poleg nepravih reber se pri dihleju grabenček vidi, nosnice se zlo odperajo, in pri sopenju se večkrat žvižgajoč, hropeč, pihajoč glas sliši in celi život giblje, če je ta bolezen zlo huda. Tudi ritnik se včasih pri sopenju vun in noter pomika. Če se nadušljiva živina prepeljuje, kar se pripreiskovanju te bolezni mora vedno storiti, sapa še bolj teška in hitra postane; celo pri jedi in pijači je sopenje nekoliko hitreji in težjeji. Nadušljiva živina se malokdaj vleže, in če se vleže, leži le malo časa in noge večidel pod trebuh dene. Kašelj ni posebno znamnje naduhe, ker nadušljiva živina večkrat ne kašlja in se tudi ne da h kašlju pripraviti; večkrat pa tudi sama od sebe, posebno če se bolj hudo rabi, zlo in dalj časa kašlja. Žlemne kože so večidel blede, ne vnete, in suhe, ali se pa vodeni žlem iz njih izceja. Zlo občutljiva na vratu pa nadušljiva živina ni; če je zlo občutljiva po sapniku, je to znamnje vnetja sapnika, ki ni naduha. Ker se pa te znamnja zdaj bolj, zdaj manj natanjko prikažejo, se mora živina, ki se ogleduje, če ima naduho ali ne, v mirnim stanu v hlevu, pri jedi, pri legi in pri prepeljavanju preiskovati.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Živina je večkrat cele leta nadušljiva, brez da bi se bolezen pohujšala, ali polajšala, ozdraviti se malokrat in le takrat da, če se vzrok zamore odstraniti, ki je bolezen naključil. Za lahke dela zna nadušljiva živina celi čas svojiga življenja pripravna biti.

Vzroki. Vse, kar zamore sopenje overati, zamore naduho napraviti. Ta overa pa ne sme biti še le nova in vnetljive natore, ampak ostanek kake druge bolezni, ki se ni dala popolnoma ozdraviti, kakor pljučnice, vnetja vrata, smolik i. t. d. Te overe pa večidel v tem obstoje, da se v malih sapnikovih vejicah mnogo žlema nabere, da se zračni mehurčiki v pljučah zarasejo, da se žlemne kože v sapnikovih vejicah zrahljajo in debelejše postanejo, da se v persni votlini ali v serčnim mehurju voda nabere, da se v pljučah tuberkeljni ali gnoj napravi, da se pljuča na rebra prirasejo, da se v persni votlini veliko masti nabere, da se na žlemnati koži nosnic ali sapnika polipi (to je, izrastki žlemnate kože) napravijo, da se gerlo vterdi, to je, da se bolj volni hru-

stanci vkostené, ali da gerlo plošnato postane, ker se na kako reč, kakor na jasi, če so previsoke, pri jedi vedno pritiska. Pa tudi velike otekline, sterjene bezgavke, krof, zlo razširjene z žlemam, sokrovco ali gnojem napolnjene zračne votline zamorejo naduho napraviti, če gerlo ali sapnik stiskajo. Ravno tako tudi zlo raztegnjeno in veliko serce, prevelike jetra in vranca, ako preveč prostora potrebujejo in na pljuča tiše, napravijo teško sapo (naduho). Večkrat tudi teška sapa iz tega izvira, ako se konjem le samo seno poklada, ki želodec in trebuh zlo razbaše, zlasti pa pride naduha po sparjeni, močvirnati in glinasti klaji. Naduha po obilnim ali spridenim senu imenujejo na Nemškim seneno naduho (Heudampf).

Ozdravljanje. Ozdravljenje naduhe je težavna reč, ker so kakor smo razložili, večidel taki napotki in zadržki v sopilih, da se ne dajo nikakor odpraviti. Le takrat, kadar se zamorejo ti odstraniti, se bolezen odverne. Sicer se pa ta bolezen zamore le nekoliko polajšati, posebno s primerno strežbo; nar bolji je zelena klaja, ali da se živina na dobro pašo spusti; če pa zelene klaje ni, je korenje, repa, pesa dobra. Živini se nikdar veliko naenkrat, ampak večkrat po malim poklade in da se ji take klaje, ki ne raztegne zlo želodca, pa vunder dobro redi.

Notrajne zdravila ne pomagajo veliko, vunder se morajo vedno po vzrokih boleznih ravnati. Ker se pa naduha iz vsih nasledkov pljučnice zamore napraviti, se po mnogoverstnih okoljšinah vse tiste zdravila rabijo, kakor pri nasledkih pljučnice, zlasti sirov antimon, rudeče žveplo, salmiak, brinove jagode i. t. d. Mislijo sicer nekteri, da se zamore naduha ustaviti in zavolj tega se mnogokrat mlšica v škodo živine rabi. Če obstoji naduha v kervnim navalu proti pljučam, bi zamoglo pušanje, driskne soli, in zavleka traka ali usnja na persi bolezen nekoliko polajšati.

Naduha je poglavitni pogršek in kupčijo noter do 15. dne po kupu razdere.

11. Dolgoterpeči kašelj (chronischer Husten).

Skoraj vsaki boleznih sopil se tudi kašelj pridruži, ki je pa le znamenje teh bolezen, ker se natora prizadeva v sopilih nabrane reči z kašljem vun spraviti,

Pod dolgoterpečim kašljem pa razumemo kašeljs brez vročnice; pri živini se nič družiga bolezniga ne najde kakor da večkrat kašlja, ali zjutraj v hlevu, ali pri rabi.

Vzrok leži večeidel v zdraženih sopilih, v preveliki občutljivosti teh delov, ali tudi v majhnih pogreških pljuč, ki so vendar tako nepomenljivi, da razun kašlja nobeniga družiga bolezniga znamnja ne vzrokujejo. Večkrat pa je kašeljs s pljučnimi terdinci (tuberkeljni) združen, po katerim se včasih jetika napravi.

Kašeljs, ki izvira iz bolezni sopil in je clo njih znamnje, se nikdar sam zase ne ozdravlja, ampak le bolezni, iz katere izvira. Sam zase obstoječi kašeljs pa, če obstoji v žleznatih zdraženih kožah, se ozdravlja z rudečim žveplam (1 kvint.) kalmeža (1 lota) grenke soli (4 lote), dvakrat na dan — ali namesti rudečiga žvepla salmika 1 lot. Dobro je tem zdravilam tudi takrat, kadar so sopila posebno občutljive, 1 kvintele naperstka pridjati. —

Pri preveliki občutljivosti kože po prehlajenju je dobro, da se živina bolj na gorkim derži, večkrat odene in dobro zriba.

Stara, zlo debela živina zgubi dolgoterpeči kašeljs večkrat sama od sebe, ako drugimu gospodarju v roke pride in nekoliko shujša.

12. Vnetje serca in serčniga mehurja (Herz- und Herzbeutel - Entzündung).

Ta huda bolezen se prav za prav ne more šteti med boleznimi sopil; pa zavolj tega jo med te postavimo, ker je včasih s pljučnico združena, in ker serce kakor pljuča tudi v persni votlini leži. Napade konje in goved, vendar le malokdaj. Če je ta bolezen z vnetjem pljuč in persne mreence združena, jo zraven znamenj, ki te bolezni naznanijo, razodeva posebno teška sapa, kakor da bi živino pri vsakim dihleju v persih kaj zbadlo; serčno bitje se ne čuti in žila je clo majhina, se komaj čuti, zlo neredno bije, da večkrat kak udark zastane in da zdaj bolj hitro, zdaj bolj počasi, zdaj bolj močno, zdaj slabo bije; vročnica je huda; — če se živini puša, se kri posebno naglo, kakor žolca, stardi in celo nič kervne vode ne napravi.

Vzroki serčniga vnetja so edini z vzroki pljučnice. Pri goveji živini pa zna poseben vzrok serčno vnetje naključiti, namreč: če je živina kak žebeljs, kako ši-

vanko ali kakošno drugo ojstro reč med pičo požerla, in se je potem ta reč po gibanju in premikovanju želodca v želodec (avbico) zasačila in ga prebodla, potem preponko, ki tikama avbice leži, prederla in se skozi serčni mehur v serce zabodla, včasih pa, namest serca, v pljuča. To je pot, po kateri žebelj ali šivanka sčasama do serca pride in ga z vbodam rani.

Znamnja serčniga bodljaja, kadar je živina žebelj, šivanko ali kako drugo ojstrino požerla.

Spoznanje tega bodljaja je težko, ker se le malo kdaj za gotovo vé, da je živina kaj taciga požerla, in ker ni gotoviga znamnja, katero bi ta vbod razločno razodevalo; tedaj se mora ta bolezin vselej bolj vganovati, kakor gotovo določiti. Ker smo dokazali pot, katero požerta ojstrina gré, preden sčasama v serce pride, se lahko razume, da se ta bolezin le počasi napravlja — več tednov ali mescov — in da znamnja morajo različne biti po poti, na kateri se zasačena ojstrina znajde, in narhuji takrat, ko se že v serce vrine. Včasih odjenjajo bolestne znamnja za več dni ali tednov, kar se lahko zapopade, ako premislimo, da poprej huda bolezin mora začasno prejenjati, kader postavimo, je žebelj ali šivanka iz bolj občutljiviga mesta na manj občutljivo pot prišla. Poglavniji znamnja so pa: Živina zdaj je in prežvekva, zdaj pa neha jesti in prežvekovati; je večidel bolj zaperta, lakotnice so kmalo vpadene, kmalo napete kot boben; živina milo gleda; včasih stoče; klaverno hodi; se nerada premikva od eniga kraja do družiga zavolj notrajnih bodljajev; leži raji na desni strani z nazaj obrnjeno glavo in stoka, kadar leži; ako se na herbet, na stran ali spred pers z rok pritisne, odmakne; sapa je kmalo hitra, kmalo počasna, živina včasih hrope in pokašluje, včasih pa tudi ne; če uho položiš na levo stran pers bolj spred, in čuješ glas v persih, boš slišal včasih kvokotanje v sercu enako tistim, kakoršno se sliši, če iz steklenice (flaše) z ozkim vratam hitro vodo izlivaš.

Ozdravljanje serčniga vnetja sploh obstoji v ravno tistih zdravilih, kakor vnetje pljuč (poglej pljučnice). Obilno pušanje, solitar, bljuvna sol in naperstek so tukej poglavne zdravila.

Pri serčnim vbodu po žeblju ali šivanki je ravno tako, toda vsak lahko zapopade, da se taki bodljeji ne dajo ozdraviti, dokler je žebelj ali šivanka v sercu, ktere

ni moč vun spraviti. Redkokrat jo posebna sreča z razlito mezo tako v serčno steno zaljepi, da brez škode ondi obleži. Nar boljše je tako živino ob pravim času še zakljati.

13. Vnetje preponke (Zwerchfellentzündung).

Se tudi včasih pljučnici ali vnetju persne ali trebušne mrence pridruži in se posebno s tem naznani, da je živina zelo plašna in nepokojna, da zelo hitro sope, vendar se lakotnice prisopenju le malo gibajo. Živina začne večkrat zelo boleče kašljati, včasih se ji kolca in zdeha; nemirna je vedno bolj, škriplje z zobmi. Ozdravlja se z zdravili, kakor pljučnica.

III. Bolezni prebavil, (Krankheiten der Verdauungswerkzeuge).

1. Bolezen v gobcu (Maulwehe).

Napade nar večkrat govejo živino, prešiče in ovce, manjkrajt konje; obstoji o začetku v vnetju žleznatih kož gobca, kterimu sledijo mnogoverstni nasledki vnetja; napade ali posamesno živino ali pa tudi veliko glav po več krajih ob enim, je večkrat kužna in nalezljiva; živino zamore večkrat napasti. Se večkrat z boleznijo na parkljih in na vimenu *) združena prikaže.

*) Bolezin na parkljih in na vimenu se semertje tudi ovčič ali sajevic na parkljih ali vimenu imenuje. Imajo pa ljudje po deželi še več družih ovčičev in sajevcov, pod kterimi vsih sort boleznij zapopadejo, — ako jih pa na tanjko prašas: naj bi ti povedali, kaj razumejo pod tema besedama, ti ne bojo vedili nič družiga odgovoriti, kakor „ovčič je,“ ali pa „sajevic je“! Po naših in družih zvedenih mož skušnjah sta ovčič ali sajevic vselej vnetje ali prisad tega ali uniga dela živinskiga trupla, ako se hudo prikaže, da snet (Brand) nastopi, tudi černi ovčič ali černi sajevic imenujejo. Kakor pristo

Znamnja. Bolezen se začne z majhino vročnico, na žleznati koži gobca, posebno na jeziku in dlasni se

ljudstvo in naši navadni mazači in konjači clo nobeniga zapopadka od zdravilne moči zdravil nimajo in jih nevedama in križama rabijo, kakor so vidili ali slišali od kakošniga „kunštniga“ vrača, ali brali v kakošnih bukvah, katerih še razumeli niso, in če ž njimi kakošno bolno živino ozdravijo, se jim godi, kakor slepi kuri, ki ja tudi včasih kakošno zernje najde — ravno tako tudi nobeniga zapopadka od natore bolezin nimajo in jih kerstijo, kakor jim ravno v glavo pade. Na to vižo je postalo imé ovčič (zlasti na Gorenskim) in sajevic (sosebno na Dolenskim); beseda sajevic je menda iz tiste korenine, kakor beseda „sadii“ „prisaditi“ „prisad“ napravljena, in potem takim bi utegnil sajevic ravno to pomeniti kakor prisad, to je, vnetje sploh; v tem obziru ne moremo te besede zavreči, čeravno moramo opomniti, da potem se mnogovérstni nasledki vnetja ne smejo sajevic imenovati, scer se v ozdravljanju velika zmešnjava včini. — Od kod pa beseda „ovčič“ pride, se ne upamo določiti. Ker ga tu in tam tudi v ovčič imenujejo, je morebiti pomanjšavna beseda od vovka ali volka; volčič tedaj majhen volk. O starih časih so si ljudje povsod bolezní čudno domišljevali, in marsiktero bolezní so z imenam kakošne živali kerstili; tako, postavimo, imamo raka, červa (zagnjido v perstu) i. t. d. Morebiti so hudo bolezní s hudobo volčiča primerjali in tako — brez ozira na sedež in natoro bolezní — vsaktero tako bolezní volčič, vovčič, ovčič imenovali.

Kdor pa spoznanje in ozdravljanje bolezní, kakor umetnost natanjko obdeluje, ne more s takimi vse in vendar nič pomenljivimi besedami zadovoljen biti, in mora take imena, ktere pravo spoznanje bolezní zakrivajo in motijo, kakor ljuliko iz pšenice trebiti, in razodeti: da imeni „ovčič“ in „sajevic“ vnetljive bolezní sploh zapopadete v kakoršnim koli delu živinskiga trupla, — da se tedaj pod tema imenama vse zapopade, in potem takim prav za prav nobena bolezní natanjko zaznamovati ne more, kakor je za ozdravljanje potreba.

To smo mogli razložiti v presojo besedi „ovčič in sajevic“.

prikažejo mehurčiki, kateri so z rumenkasto vodo napolnjeni. Sicer je ves gobec bolj rudeč, gorek in boleč, živina ne more jesti, in penaste slinice se ji začnejo iz gobca cediti. Mehurčiki se o enim ali dveh dnevih prederejo, poverhna kožica se oluši in napravijo se rudeče, boleče okrogle ali podolgate lise, velike kakor groš, pa tudi kakor tolar. Če je bolezen huda, molzna živina ob mleko pride, je celo malo, in toraj tudi zelo hujša in po velikosti boleznici se tudi sapa in serčno in žilno bitje bolj ali manj pohitri. Ker je ta bolezen zelo velikokrat s parkljico (boleznijo na parkljih) združena, se tudi znamnja parkljice prikažejo; pri goveji živini, ovacih in kozah ste večidel združene, presiči imajo večkrat samo parkljico, konji pa, pri katerih se ta bolezen veliko manjkrat prikaže, dobe samo bolezen v gobcu. Pri goveji živini se pridruži tudi včasih vnetje na vimenu.

Pretek, izid in predpovedba boleznici. Če bolezen ni huda, se vročnica in z njo vse druge boleznice znamnja v dveh do štirih dneh že pomanjšajo in o enim tednu se živina popolnoma ozdravi. Je pa bolezen bolj huda, terpi dalj časa, živina zelo hujša, molzna živina ob mleko pride in breja živina včasih zverže. Živina se dalj časa ne more za delo rabiti. S smertjo se vendar le malokdaj in sicer le pri majhni živini konča.

Vzroki. Ta bolezen večidel kakor kuga več živine na enkrat napade, posebno se to zgodi spomladi in o jeseni, včasih tudi poleti. Potem jo zamore tudi ena živina od druge po gobčnim žlemlu in slinah nalesti. Večkrat se prikaže bolezen v gobcu tudi posamesno pri živini po prehlajenju, na paši po pustih, terdih ali bodečih zeliščih; po pijači snežnice i. t. d.

Ozdravljanje. Če živina ni boleznici nalezla, ampak jo prvotno dobila, je prvo vzrok boleznici odvertiti, razun tega se gobec spira z žlemlatimi in močnatimi vodami, katerim se nekoliko kisa (jesiha) ali soli, in nekoliko medu pridene; na priliko: abjbiševih korenin 4 lote v bokalu vode skuhanih in precejeni vodi se pridene en maslic jesiha ali kuhinske soli, ki se dobro stopi, 4 lote, medu 6 lotov. S tako gobčno vodo se 4krat na dan gobec spira, kar se tako zgodi, da se okoli lesene žlice ali kakoršniga količka mehka cunjca ali goba ovije, ki se v to vodo namoči in potem rahlo po gobcu pomaže. Grozno grozno škodljivo je pa z ostrimi rečmi, kakor s čebulo, s česnam, popram gobec spirati, ali ga s čisto soljo odergniti, dokler bolezen

še v vnetju obstoji. Če se tako z vnetim in hudo bolečim gobcam ravna, se vliva olje v oginjš — kar poviksja vnetje, in bolečine ubogi živini. V merzli vodi naj si živina sama večkrat gobec spere in bolečine tolaži — nikar pa je terpinčiti s takimi hudimi rečmi! Če je pa čez neke dni prisad v gobcu splahnil, da ni več vroč, rudeč in boleč, in se le žlem in sline iz gobca cede brez vnetja, takrat je žajbel nar boljši zdravilo, da zopet okrepča gobčne kože in dlasno; — žajbel se popari s kropam in četertinko ure v loncu s pokritim pokrovom stati pusti, potem se žajbelnova voda odcedi in z njo se gobec (3krat na dan) spira; prav je tudi žajbelnovi vodi na pol bokala 1 lot siroviga galuna in nekoliko medu in moke pridjati.

Ko so se mehurčki prederli in se je semtertje koža olušila, je nar bolje, te rudeče in boleče rane s sladko smetano in belakam, ali z neosoljenim sirovim maslam (putram) in medam večkrat pomazati. Ako so se te rane začele gnojiti, napravi mazilo iz 4 belakov in 1 lota siroviga galuna.

Pri hudobni gobčni bolezni, pri kateri se iz mehurčkov po gobčnih kožah in jeziku terdovratne vgnjide narejajo, da se smerdljiva gnojica izceja in klaverno živino večkrat driska žene, zato ker jo požira ali so se te vgnjide tudi po požiravniku, želodcu in čevih razširile, je pa treba močnejših gobčnih voda, namreč pelinove vode, ali vode hrastovih ali verbovih korenin, katerim se nekoliko kafrovca pridene in medu. Globoke gnojne rane se spirajo nar bolje z apneno vodo.

Notrajnih zdravil ni treba pri tej bolezni, ako ni huda. Pri hudobni bolezni, pri kateri je celo truplo, zlasti želodec in čeva, bolno, se rabijo žlemlnate krepčavne in dišeče zeliša s kafro vred, enkrat ali dvakrat na dan, toda z lepo se morajo dajati, ker živina teško požira.

Zlo važne so pa strežbine zdravila; dobra klaja, če je mogoče zelena, skuhana in zmečkana repa, pesa, krompir, močnate pijače, ne veliko naenkrat, pa večkrat na dan. Zlo važna je tudi snažnost v jaslih in dobra stelja.

Policijske vravnave. Da se bolezni po nalezbi ne razširi, je nar boljši zdravo živino varovati, da z bolno ne pride v nikako dotiko; toraj se bolna živina ne sme na občinske paše, ne po cestah goniti, ne z zdravo skupej napajati. Cesto zaperati bi pa teško bilo storiti in bi zavolj občenja več škodovalo kakor koristilo. Ker se je tudi

bati, da tudi človek neko sorto spušajev v ustih ne dobi, ako se oskruni s slinami, ki iz gobca tečejo, ali če mleko bolne živine vživa, se mora varovati. Meso take živine, ki je za hudo gobčno bolezen zaklana biti, se mora za vžitek prepovedati.

Bolezen v gobcu se pa ne sme zmešati z gobčnimi gobcami, ktere posebno mlada živina, teleta in jagnjeta in psi, večkrat dobi, in v tem obstoji, da se na žleznati koži gobec v velikosti in podobi prosa napravijo, ki izvirajo večidel iz tega, da se pri mladi živini gobec ne snaži, ali če je vime stare živine nesnažno, kar žlezne kože gobca draži, nekoliko vname in tako te gobce napravi. Včasih je pa tudi posebno zmehčenje žlezne kože gobca vzrok, da se gobce napravijo.

Pri ozdravljanju je potreba vzrok boleznim odverniti, stari živini vime večkrat zmiti in mladi gobec spirati z žleznatimi, nekoliko okisanimi vodami. Če so pa žlezne kože zmehčene, je potreba, da se s žajbelново ali pelinovo vodo gobec spira, le malokdaj je potreba tem vodam galuna privedati. Ko bi se pa tako velike gobce v gobcu napravile, da bi živinče pri sesanju nadlegovale, se zamorejo odrezati, ali z nitjo prevpžati, da odpadejo. To se večidel zlo lahko zgodi, ker se ondi, kjer iz žlezne kože rasejo, veliko tanjši.

2. Vnetje jezika (Zungenentzündung).

Ta bolezen je velikokrat združek družih boleznin, kakor boleznim v gobcu, goveje kuge i. t. d. Pa tudi sama na sebi se prikaže pri govedih in konjih. Pri konjih večkrat vstane zavolj preostrih berzd, ali če se presirovo z njimi ravna. Pa tudi preostni zobje, ako z ostjo proti jeziku molé ali če se med zobe bodeče reči zataknejo, da jezik ranijo, in ostre zdravila, če jih živina predolgo v gobcu derži, zamorejo vnetje jezika napraviti. Pri govedih se tudi včasih jezik vname, brez da bi bil kaj ranjen. Živini se začnejo zlo slinice cediti, med čelustmi in na vratu se včasih oteklina naredi, in če se gobec preiše, se najde jezik zlo otekel, in terd.

Če je vzrok vnetiga jezika ranenje, se mnogokrat bolezen ozdravi, da se le vzrok odverne. Preostri zobje se popilijo, dolgi in zlo ostri se morajo celo včasih z dletam odsekati in potem se gobec večkrat spira z močnatimi ali žleznatimi vodami, kterim se nekoliko

jesiha in medú pridene. Če je bil pa jezik tako ranjen, da je prerezan, ga je večkrat treba zašiti, da se prirase.

Če se pa jezik vname brez da bi bil ranjen, se gobec spira ravno tako, kakor se je pri bolezni v gobcu učilo.

3. Jezični čerm (Zungenantrax).

Je kužna nagla hudobna bolezen in sorta vrančniga prisada, ktera zlasti govejo živino in prešiče napada, ako jo take škodljivosti zadevajo, ki zamorejo vrančni prisad napraviti. Izpahnejo se, zlasti pri goveji živini na jeziku, pri prešičih na nebu, včasih tudi po drugih krajih gobca mehurčki, bulice ali mozulčki v velikosti boba ali celo kokošnjiga jajca, ki so iz začetka belkaste, kmalo pa postanejo, ko snet pritisne, rudeče, višnjeve in černe, v kterih se črna, strupena gnojnica naredi. Večidel že v 12 do 24 ure snet (Brand) pritisne, ki se naglo razširi, da celi kosi jezika ali zlemne kože gobca odpadejo, in v 24 do 36 ure se bolezen že večidel s smertjo konca.

Pri raztelesovanju se razun ravno imenovanih prememb v gobčni votlini tudi tu in tam v požeravniku, v gobcu, v čevah černkaste ali rumenkaste lise najdejo, ki v tem obstoje, da se je kri ali meza zasedla. Kri celiga trupla je na posebno vižo, kakor pri vsaki sorti vrančniga prisada, spremenjena, namreč črna in gosta kakor kolomaz (šmir).

Ozdravljanje. Nar prvo, pri ozdravljanju je, mehurčke razdjati, in če je v kakim kraju ta bolezen, se mora zdravi živi živini nar manj vsak dan dvakrat gobec preiskati in ko se kak mehurček zapazi, se mora naglo predreti, pa varno, da strupena sokrovica ne steče po gobcu, in po požiravniku v želodec ne pride, in da se zdravnik sam z njo ne oskruni, kar bi bilo silno nevarno; po tem se z razjedljivimi zdravili rana pomoči, kakor s hudičevim oljem (Vitriolöhl), ali se paz razbeljenim železom počge.

Vse drugo in potrebno natanjko ozdravljanje in sploh ravnanje je tako, kakor je pri vrančnim prisadu razloženo (poglej „vrančni prisad“).

4. Mertud jezika (Zungenlähmung, Zungenvorfall).

Je bolezen, ki se nar večkrat pri konjih in pri volih, ki se za vožnjo rabijo, prikaže, in v tem obstoji, da meso, iz kteriga jezik obstoji in ktero ga premika, oslabi in tako omertudi, da jezik živini kakor mertev iz gobca moli, kar je gerdo viditi in tudi živino nadleguje in zavolj tega škodljivo, ker živina teže je in zveči. Vzroki obstoje večidel v tem, da se je jezik dalj časa zlo raste-goval, ali da je bil z berzdami ali na kako drugo vižo pre-več stiskan. Večkrat ima pa živina le navado jezik iz gobca moleti, kar tedaj ni bolezen.

To bolezen ozdraviti, se mnogo zdravil priporoča, pa večidel nič ne pomaga. Spira se jezik z arniko in pelinovo vodo, kateri se kafrovca pridene. Ker pa večkrat vse nič ne pomaga, se ta napaka včasih skrije, da se jezik v usnjati žep dene, ki se na obeh straneh na u-jzdo priveže, ali se pa na posebno vižo napravljene berzde rabijo, ki imajo v gobcu dve železni plošči, med ktere se jezik stisne, da ga iz gobca ne pustite.

5. Šola (Anschwellung der Gaumen-schleimhaut).

Žleznate kože na nebu v gobcu včasih tako zate-čejo, da oteklina čez zobe dol visi in na tako vižo živino pri jedi zlo nadleguje. Ta oteklina obstoji v vnetju, v vterdini, ali omehčenju žleznih kož.

Pri vnetljivi oteklini je koristno iz vnetih delov kri spustiti, kar navadno pravijo, šolo spustiti. Kri se pa zamore spustiti, da se s sulčico več majhnih za-rez naredi, iz kterih kri odteka, ali da se z merzalcam nebna žila preseka, iz ktere kri zlo teče.

Če pa oteklina v starih vterdinah obstoji; je ko-risno mečivne zdravila na oteklino dergniti ali jo z njimi spirati; če je pa omehčenje vzrok šole, so skup-vlečljive zdravila na mestu.

6. Majanje zob (Wakeln oder Losewer-den der Zähne).

Se večkrat pri govedi in pri ovcah prikaže in ve-čidel nič bolezniga ni, ker se v popolnoma zdravim stanu zobje pri tej živini nekoliko majejo, zato ker niso

tako terdno v čelust zasačene, kakor pri konjih in jo pri jedi celo nič ne nadlegujejo. Majanje zob se le takrat bolezen postane, če živino pri jedi nadleguje. To se pa ne sme zmešati s tistim majanjem zob, ko živina zobe meče. Vzrok majanja zob je večidel z mehčenje dlasne, pa tudi če se živina na kako vižo na zobe udari. Zmehčena dlasna se spira z vodami skupvlečljivih zdravil, kakor z žajbeljnam, s pelinam, ali s hrastovimi skorjami, v katerih se včasih tudi nekoliko siroviga galuna stopi. Pri ranjenju je nar boljji, živini po moči počitek gobca dati, to je, ji ne terde klaje klasti, ampak le močnate pijače dajati, da se zobje spet zarasejo.

Živo srebro, katero živina ali kot zdravilo povžije ali ki jo, kakor v fabrikah v sopuhu zadeva, omehča dlasno tako, da se začno zobje majati. Tu ni druge pomoči, kakor živino iz tacih krajev spraviti, scer ima žveplo moč zoper živo srebro.

7. Bolestna izceja slin (krankhaftge-gestörte Speichelabsonderung).

Izceja slin je ali pomanjšana ali pomnožena. Pomanjšana je, ako so slinne žleze bolne, ali če mehaniške reči izcejo zadržujejo, kakor, če se kamnički v slin-nih tokih napravijo. Tudi slinne pijavke se napravijo, ki v tem obstoje, da je slinni tok na kakim kraju poškodovan in da se sline namest v gobec navzunej izcejajo. Ker bomo od bolezin slin-nih žlez, posebno ušesnih, ktere nar večkrat zbole, pri zunajnih boleznih govorili, bomo tudi operacije omenili, ki so potrebne, če se kamnički v slin-nih tokih ali slinne pijavke napravijo.

Izceja slin je pa tudi večkrat pomnožena, in ta pomnožena izceja je mnogokrat le znamenje kake druge bolezni, večkrat pa tudi sama zase obstoji, in posebno živo srebro ima lastnost, če se ga mnogo noter daje ali če se ga živina v soparu (dimu) nasope, slinno izcejo pomnožiti. Da se ta bolezen odverne, je treba nje vzrok odstraniti, potem slinno žlezo z mažami kafe dergniti in gobec z vodami žleznatih in dišečih zdravil spirati.

8. V goltju ali požeravniku zabasane reči (das Feststecken fremder Körper im Halse).

Če živina kakošno predebelo reč požre, da ne more skoz požeravnik, postavimo, kakošen sterž, cel krompir, repo i. t. d. zastane v požeravniku. Spozna se to po tem, da živina nepokojna postane, se nanagloma oteklina na vratu napravi, ki je terda, natanjko omenjena; živina neha jesti in prežvekovati, težji sope, sline se ji začnejo zlo iz gobca cediti; včasih se davi. Včasih, če je zabasana reč še v goltju, se zamore še viditi, ako se gobec odpre.

Te zastale reči se zamorejo navzgoraj spraviti, da spet v gobec nazaj pridejo, ali navzdol v želodec pahniti; če pa to in uno ni mogoče, se na strani požeravnik prereže in zabasane reči se vun vzamejo.

Pervo je, da si taki živini z gobčno lojtrico (Maulgitter) gobec odpre, in če je zabasana reč še v goltju, s persimi ali s pripravnimi kleščami vun vzame.

Ni mogoče pregloboko zabasane stvari po gobcu vun spraviti, se mora po požeravniku v želodec spraviti; ali da se živini, če zabasana reč ni prevelika, večkrat laneniga olja v gobec vliva, po katerim večkrat v želodec zderči, — če je prevelika, se pa mora v želodec poriniti s vpogljivo močno šibo, nar boljše je zato ribjaka kita (Fischbein) ali tiste terstike (rorčki), ki se za podstrešje dežnikov (marel) rabijo; na spodnji konec take šibe se kake 2 luknici prevertate, da se nanj prav terdno cunica ali gobica ovije in priveže, da se z goló šibo požeravnik raniti ne more. To storivši se namaže cela šibica z oljem, se spravi rahlo skozi gobec v požiravnik, in zabasana reč se polagama navzdol poriva. Treba je včasih živini tudi pušati, ker se o tacih primerkih večkrat hudo vnetje napravi. Smo bili tako srečni, zabasano reč dolj spraviti, naj se daje živini prav pogostoma močnate ali otrohje vode ali vode z lanenimi prešami piti, da se bolečine požiravnika potolažijo, — druge klaje, zlasti terde pa clo nič. Če pa zabasana reč ne gré ne gori ne doli, se mora na mestu, kjer se je zabasala, požiravnik podolgama prerezati, zabasana reč vun vzeti, in prerezani požiravnik in vunajna koža dobro zašiti. Ker je pa to izrezovanje zavoljo mogočiga poškodovanja imenitnih na vratu ležecih čutnic in žil zlo nevarna operacija, se mora nevarnost vselej gospodarju poprej razodeti. Operacijo homo popisali pri razlaganju operacij sploh.

9. Slajnica (lizanje, Lecksucht).

Je dolgoterpeča bolezen brez vročnice, pri kateri živina hujša in se zavolj tega tako imenuje, ker taka živina iz bolezniga nagnenja nenavadne in včasih tudi gnjusne reči liže. Nar večkrat jo dobe krave, manjkraj ovce.

Obstoji v pokvarjenim skisanim želodcu, in se toraj ne sme zmesati z naravnim naši domači živini lastnim nagonam slane reči lizati, posebno če živini soli pomanjkuje.

Znamnja. O začetku začne živina navadno klajo neraji jesti in poscane slama ji bolj diši. Dlaka se šetini, koža postane suha in napeta. Iz oči in iz gobca se vlečljiv žlem izceja. Blato je suho, molzna živina ob mleko pride, ki je vodeno, plavkasto in lizanje se vedno pomnožuje, posebno apnene in ilovčne reči rada je, kakor opeko, in namet ozidja, vervi, staro usnje, tudi les in blato. Gnojnico raji pije kakor čisto vodo. Živina vsa bolj mehkužna postane in zlo hujša in v tem stanu se rada kostolomnica pridruži.

Pretek. Bolezen večidel dolgo terpi, mesce in tudi leta. V vgodnih okoljšinah se o začetku bolezen sama od sebe ozdravi, če je pa že huda postala in že dolgo terpi, se ne ozdravi več, in toraj je nar bolji živino predenj zlo shujša zakljati, ker sicer za jetiko pogine.

Vzrok te boleznij je večidel slaba, glinasta, kislaklaja iz vodenčnatih travnikov, ali pa preveliko pomanjkanje klaje in soli, nečedni hlevi in zanemarjenje živine. Vse to stori, da se želodčni sok in kri spride; sok se skisa, kri pride ob moč. Nekteri terdijo, da ima žlem, ki taki živini iz gobca teče, nalezljivo lastnost. Če tudi to ni dokazano, je vendar gotovo, da živina zamore živino posnemati.

Ozdravljanje. Dokler še bolezen ni huda postala, že mnogokrat odvrnenje vzroka stori, da se živina ozdravi. To se pa nar ložeji doseže, če se živina proda in tako v drug kraj pride. Če je pa bolezen že huda postala, je nar bolji živino zakljati, da se zamore nje meso še rabiti. Sicer pa se jino ter da apnene vode veliko, potošelnakencjana, kalmža, pelina, baldriana, in tudi grenke soli, na priliko: potošelnak, štupe encjanovih in kalmževevih korenin, vsačiga 1 lot. Se ve da se morajo te zdravila več časa dajati.

10. Bluvanje (Erbrechen).

Pri bluvanju (kozlanju) se želodec in požeravnik narobe kerčita, da se s pomočjo trebušnih mišk in preponke v želodcu nabrana piča skozi gobec ali nosnice sprazne. Bluvati pa ne zamore vsaka sorta domače živine, ampak le prešič, pes in mačka; goveja živina, ovca, koza, konj, osel, mula pa navadno ne bluvajo. To mora vediti, kdor hoče pomembo, nevarnost, včasih pa tudi dobrotljivost bljuvanja dobro spoznati.

Pri prešiču in psu je večkrat bluvanje dobrodeljno prizadetje nature neprebavljive, strupene ali preobilne reči iz želodca spraviti. Bluvanje se pa zamore, če je potreba, tudi z bluvnimi zdravili napraviti, kakor z belo čmeriko, ipekakuano, z bluvno solijo in več družimi. Pri tej živini je tedaj le takrat bluvanje bolešno, če predolgo terpi, in če iz kake bolj nevarne bolezni izvira, kakor iz zabasanih kil, ali če se čeva zmedejo ali en del v družiga vtakne. V teh primerlejih se ne ozdravlja bluvanje, ampak bolezen, ki bluvanje vzrokuje. Če pa bluvanje zavolj tega predolgo terpi, ker je živina preveč bluvnih zdravil dobila, je koristno živini maka ali zobnikoviga izlečka na olju ali mleku noter dati.

Bluvanje pri konju je pa skoraj vedno posebno in nevarno znamenje in naznani, da je želodec na tistem mestu, kjer v požiravnik prestopi, omertuden, kar se večkrat zgodi, če je želodec zavolj preveliciga nabasanja ali nabranih gazov preveč raztegnjen, ali če je clo počil. Le malokdaj se primeri, da bi kak konj brez takih nevarnih prememb v želodcu in čevah blual. Ker je tedaj bluvanje pri konjih večidel le znamenje kake druge bolezni, se toraj ne ozdravlja samo na sebi, ampak le bolezen, iz ktere izvira. Kadar konj po hudi koliki bljuvati začne in merzel pot nanj stopi, je znamenje, da je želodec počil in da bo živina kmalo poginila.

Vunder se tudi primeri, da konji, kakor vsaka domača živina kozljati začne, ako je kaj napčniga povžila, — privoši ji takrat bljuvanje, ker je le k njenimu zdravju, da si želodec sprazne škodljivih reči, in nikar si takrat bljuvanja ustaviti ne prizadevaj, ako predolgo ne terpi.

O mokrotnih letinah se večkrat primeri, da konji in goveja živino po novi detelji in otavi kozlajo, ako se detelja in otava niste popolnoma suhi domu spravile in

ste plesniti začele. Plesnjivec želodcu hudo dene, da živina po vžiti taki sprideni klaji kozlja.

Tu ni družiga pomočka, kakor da se taka piča živini več ne klade, in da se skerbi, da se do dobriega presuši in še enkrat preverže, da morebiti potem takim nar bolj zelo plesnjivo perjiče odpade; poboljša se mokrotno spravljeno seno tudi, če se s seljo potrese.

Živina naj se izbluva, potem pa napravi štupe enciana in kalmeža, vsaciga pol funta, janeža in kimeljna vsaciga 6 lotov, kuhinske (ali pa grenke) soli pol funta. Te štupe dajaj živini vsak dan trikrat, obilni 2 žlici na enkrat, dokler se želodec ne zboljša. — Dokler živina kozlja, naj strada, in le merzle čiste vode naj piti dobiva. Čimu ji boš nove piče v želodec basal, ker se tisto vun meče, kar je že prej v želodcu bilo!

11. Pokvarjeni želodec (*gastrisches Leiden, schlechte Verdauung*).

Obstoji v tem, da prebavilna moč in prebavilni sok želodca piče ne morejo prekuhati.

Znamnja. Živina malo je in prezvekje neredno, je žalostna, otožna, žlemna koža v gobcu je bleda ali rumenkasta, z žlemam prevlečena in jezik vmazan, blato neredno in slabo prebavljeno od živine gre, da se včasih cele zerna med blatam najdejo, je včasih z žlemam prevlečeno, večkrat po kislim diši, ali je čerakasto, terdo in suho, le malokdaj se driska napravi.

Skoraj pri vsaki bolj hudi bolezni živina neče jesti, to pa še ni pokvarjeni želodec ali neprebavljivost, ampak pri tem živina le zavolj une bolezni ne je, brez da bi bil želodec pokvarjen. Vlastnik živine pa večidel nar poprej iz tega spozna, da je živina bolna, ko si ji ne poljubi več jesti, in toraj skoraj pri vsaki bolezni meni, da si je živina želodec pokvarila. Če se pa vse znamnja natanjko preišejo, se bolezen kmalo razsodi. Mankanje taccih znaminj, ki drugo bolezin razodevajo, naznani pokvarjeni želodec.

Pretek. Bolezen ali kratko ali dalj časa terpi; se večidel ozdravi, konča se, da se le vzroki odvernejo, ki so bolezen naključili.

Vzroki. Podveržena je posebno živina tej bolezni, ki ima slab želodec, pri kateri se v želodcu napčni in prepčli sok napravljajo, ki so k prebavljanju potrebni. Naključijo pa to bolezen večidel pogreški v klaji, če se

živini preveč ali pa spridene klaje daje. Preveč je vselej škodljivo, če bi bila klaja še tako dobra; pa tudi klaja, ktere živina ni navajena, je škodljiva, ravno tako tudi teško prebavljiva, ne dosti suha, premalo obležana (prefrišna), sparjena, plesnjiva, smerdljiva, glinasta, pa tudi nesnažne lojtre in jasli kakor tudi slaba, nečista voda ali voda iz luž, mlak i. t. d. pripomore k tej bolezni. Ravno tako zamore tudi pri živini, ki je navajena vedno delati, če dolgo brez dela stoji, ali če se preveč pretegva, da še prežvekovati ne vtegne, ta bolezen vstati.

Ozdravljanje. Nar boljji zdravilo je, če bolni želodec počiva; toraj se tudi živini, ki ima pokvarjen želodec, clo nič ali le malo jesti da. Da bi pač vsi gospodarji spoznali, kako koristno je pri boleznih prebavil, ako se živini piča odtegne, — in kako škodljivo, živino s klajo siliti! Mnogo jih sicer meni, da bo živina že poginila, če en par dni nič ne je; pa pri boleznih prebavil je ravno nasprotno, ker s tem, da se živini nekatere dni le malo jesti da, se želodec poboljša in spet k moči pride. Glad ali lakot je nar boljši kuhar, pravi star pregovor, ki tudi pri živini s pokvarjenim želodcem velja.

Razun tega se pa mora vzrok bolezni, posebno ako v klaji leži, odstraniti, da se zamore bolezen ozdraviti. Noter se pa dajejo solnate in grenke zdravila, kakor: grenka, dvojna ali kuhinska sol, encjan, kalmež. Za pijačo je nar bolje čista voda, nekoliko osoljena, močnata pijača pri tej bolezni ni dobra, ker se rada v želodcu skisa. Snažnost pa je posebno potrebna ne samo v hlevih, ampak tudi v jasliah, lojtrah in pri vsaki posodi, iz ktere živina je in pije. Primerno pripeljavanje ali paša je posebno pri delavni živini koristna, ki je dalj časa stala.

Večkrat slabo prebavljanje izvira iz tega, ker je živina tuje, neprebavljive reči požerla, kakor: žeblje, šivanke i. t. d. To se nar večkrat zgodi pri govedih, ker ta živina klajo naglo požre, brez da bi jo zvečila. Če te tuje reči v želodcu, v avbici obleže, vzrokujejo dolgo časa — mesce in clo leta — slabo prebavljanje. Živina naznanuje o tacih primerkih včasih bodeče bolečine v trebuhu s tem, da se večkrat zgane, pojema in večkrat stoka, posebno če se vleže. Tudi sapa je takrat pomnožena, živina se večkrat proti trebuhu ozre, hujša. Te tuje reči pa ne ostanejo vedno v želodcu, ampak, posebno če so ostre, zamorejo želodec prebosti in se v bližnje dele vbo-

dejo. Večkrat, kakor smo že pri serčnim vnetju omenili, do serca pridejo, pa tudi druge dele v trebušni votlini zamorejo raniti, kakor jetra, trebušno slinno žlezo i. t. d. Pri živi živini se nikdar ne more za gotovo povedati, če je kaj taciga požerla, še le pri raztelesovanju se večkrat razne reči v trebušni votlini najdejo, da se je čuditi, da so zamogle tako daleč predreti. Vendar pa moramo opomniti, da se večkrat v želodcu take reči nabrane najdejo, brez da bi se bilo na živini v življenju kako bolešno znamenje zapazilo.

Še enkrat pa opomnimo, da vselej, kadar živina ne je, se mora na tanjko preiskati: ali le za to ne je, ker se ji 1) zavolj pokvarjeniga želodca jesti ne ljubi; 2) ali zato, ker zavolj bolečin v gobcu, ostrih zob, gobčniga kerča i. t. d. jesti ne more, ali 3) zavolj kakšne druge hude bolezni ne je. Le kdor je te vzroke prav razločil (kar ni težko), bo prav ozdravljal.

12. Grizenje, klanje, koljika (Kolik).

Je bolezen, ki nar večkrat konje, ser pa tudi drugo živino napade, pri kateri ima živina hude bolečine v trebuhu in je zavolj njih bolj ali manj nepokojna. Bolezen se večidel naglo brez predznamenj začne in naglo preteče; je iz začetka brez vročnice, pozneje pa se vse znamenja vročnice pridružijo. Sedež bolezni je ali v želodcu, ali v čevah.

Znamnja. Živina neha jesti in prežvekovati; postane nepokojna, se večkrat proti trebuhu ozira, koplje s sprednjimi nogami in z zadnjimi nogami pod trebuh bije, z repam semtertje maha, se, ko je bolezen huda, večkrat na tla verže, se valja, stoka in ječi, pa spet naenkrat kviško plane, stoji nekatere minute mirno in clo po klaji sega, ko pa bolečine spet pridejo, zopet nepokojna postane, se večkrat k scanju ali sranju pripravlja, pa clo nič ali le malo iz sebe prisili; večidel zavoljo tega ljudje mislijo, da se je živini voda zaperla in da je zavolj tega nepokojna — ali ta prikazik je le pridružik koljike, ki ne pomeni veliko in se pri ozdravljanju tudi ne porajta, ker preide, berž ko živino več ne kolje. Zraven tega je gobec vroč, suh, živina večkrat z zobmi škriplje, naglo in teško sôpe, in oči ji bolj vun stoje, živina gleda stermo in boječé, žila od začetka večidel naravno bije, le ko se bolezen pohujša, se tudi žila pohitri in je majhina, terda,

napeta. Trebuh je večkrat napet in ušesa in noge so rade merzle, po životu se pa živina včasih po hudih bolečinah poti. Nemirna je včasih tako zlo, da razsaja in divja, vendar se pa pri divjanju vedno tako vede, da razločno pokaže, da ima bolečine v trebuhu, po kterim se divjanje pri grizenju od divje norosti (rasender Koller) lahko razloči.

Nar poglavitniši znamenja koljke so trojne: 1) živina neha jesti in prežvekovati, 2) živina je zaperta ali le kaj maliga slabo prebavljeniga blata gré od nje, 3) bolečine v trebuhu. Vse druge znamenja izvirajo večidel iz teh treh, tako postavimo, je sapa teška in nagla zavolj bolečin ali zato ker je želodec z blatam ali vetrovi zabasan ali pačeva; živina se večkrat k scanju pripravlja, pa ne šei clo nič ali clo malo, ker se je čevni kerč tudi čez scavni mehur raztegnil, večidel je mehur prazen in živina se le zavolj kerča k scanju postavlja. Nevedni ljudje mislijo, da je živina oparna in si prizadevajo z mnogoverstnimi zdravili oparčnost odpraviti, česar pa treba ni. Le takrat je treba živini za zaperto vodo pomagati, če bolezin ni koljika ali grizenje, ampak le oparnost, kar se iz polniga mehurja, ki se skozi ritnik ošlata, in pa iz tega razsodi, da živina že gotovo kaka 2 dni ni scala. Več od tega bomo govorili pri oparnosti (Urinverhaltung).

Vzroki grizenja ali koljike so: 1) Preobilna ali napčna spridena klaja, zato ječmen, rež, otrobi napravijo večkrat grizenje pri konjih, scer nov oves, nova detelja merva ali scer spridena klaja. 2) Prehlajenje zlasti poprej spotene in mokre živine. Ta 2 vzroka sta nar navadniši; scer pa 3) tudi koljika potem večkrat pride, ako se živina s polnim trebuhom berž vpreže in prežene, da želodec ni imel časa klaje prekuhati, 4) če se živini, ki preveč stoji in malo dela, blato zabaše, 5) če je kaj škodljiviga kamnitniga, železniga, stekljeniga (glažovnatiga) požerla, 6) če so se ji kamni v čevih napravili, ki so že tako veliki, da čeva zlo nadlegovajo, kar se večkrat zgodi pri mlinarjih, kjer konji dobivajo od mlinskih kamnejv postergano moko ali otrobe s kamnitnim praham vred, 7) če se je preobilno glist v čevih vgnjezdilo; vunder moramo naravnost povedati, da gliste so večidel mirni gosti v trebuhu, in da le, kadar jih je preveč, začne po njih živino klati; 8) notrajne zaderge čev ali zadergljane notranje kile, 9)

strupi, zlasti ojestro-strupene zeliša, ki prav za prav vnetje čev napravijo.

Vsi ti vzroki zdražijo želodec in čeva, da jih kerč napade in da k zdraženim čevam več kervi prileka. Kerč in naval kervi proti čevam ste tedaj tisti notranji premembri, v katerih koljika obstoji, in ki nam morate biti vodila pri ozdravljanju. Ali naval kervi pri koljiki, ako se v kakih 6 urah ali še prej ne potolaži ali popolnoma ne preide, prestopi kmalo v manjši bolj hudo vnetje čev, tako da pri koljiki je le majhna stopnja od kerča z navalam kervi do praviga večkrat hudiga vnetja. In če pomisliš vzroke koljike, in kaj se vse včasih v čevih zabaše in kako se ondi zabasane reči spridijo, boš lahko zapopadel, da od koljike ni dalječ do vnetja čev.

Raztelesovanje živine, ki je po koljiki poginila, nam to tudi poterdi, zakaj če ni živina naglo za to poginila, da ji je želodec ali kakošno čevo počilo, bomo vselej našli v želodcu ali v čevih, včasih v tanjkih, včasih v debelih, včasih znotraj, včasih zunaj, znamenja bolj ali manj hudiga vnetja in tudi že njegove posledke, zlasti razlive kervave meze, včasih za prst debelo, po čevih, med čevi, ali nad čevi.

Koljika je vselej nevarna bolezin, ktera je že veliko živine pomorila. Nevarno je tedaj, to bolezin zanemariti, in nevarno je, jo s hudimi olji in družimi enacimi zdravili, kakor s kamnovcam (štanovcam Steinöhl) ozdravljati.

Tele znamenja so dobre: 1) Dokler je žila še mirna, kakor o zdravim stanu, se nič ne boj! — pazljivo šlatej tedaj žilo, da veš, pri čim si; žila je kazalo, je barometer: ali je koljika nevarna ali ne. 2) Če klanje in grizenje ni prehudo, da živina presilno ne razsaja, se meče, z nogami v tla bije i. t. d. 3) Če je že kaj blata in vetrov od živine šlo. Na tem je, če ravno ne vse, vunder po koljiki nar več ležeče. Le blato je poglavno znamenje, da se bo grizenje poboljšalo, — dokler blato ali vetrovi ne grejo od živine, ne smemo veseli biti. Je pa začelo blato od poprej zaperte živine iti, imamo upanje boljšanja.

Hude znamenja so: 1) če žila zlo hitro lije (70krat ali še večkrat v 1 minuti pri večji živini) ker se je sedež že bati, da je že vnetje pritisnilo; 2) straine bolečine, ki ne dajo živini clo nobeniga pokoja; bati se je, da tako grozne bolečine so znamenje za dergnjenih, zavo-

zlatih čev, kar se zlasti pri konjih večkrat zgodi; 3) če je konj ali goveja živina kozlati začela je to hudo znamenje; kakor je pri prešičih ali psih bluvanje dobro, da se škodljive reči iz želodca naglo premečejo, tako hudo znamenje je bluvanje, če ne ravno vselej, vunder veči del pri konjih in goveji živini o hudi koljiki, ker takrat je večidel znamenje, da je želodec pri zgornim koncu ali že omertuden ali clo razpočen, da tako, kar je v želodcu bilo, sedaj samo po sebi nazaj stopa; 4) hudo znamenje je tudi, če se konji o koljiki po pasje narit vsedajo, znamenje je to večidel zavozlanih čev; 5) sploh je hudo znamenje, če kakih 12 ur clo nič blata od živine ne gre in če se tudi bolečine ne potolajijo, zraven tega pa živino od ure do ure bolj napa. Če je poleg vsiga tega že tudi merzel pot nastopil, so gobec in nosnice višnjeve, sapa merzla, oko vpadeno: so vse te znamenja znamenja smerti, čeravno je živina sedaj mirna postala, ker tako potihnenje je znamenje snetja (Brand) v čevah, snet je pa smert, in ker mertvi deli nobeniga občutka več nimajo, vsak lahko zapopade, da poslednjič po tem takim tudi poprej narhujši bolečine jenjajo.

Ozdravlja se pa koljika ali grizenje takole:•

Pervo je treba, da se živina na obilno suho steljo postavi, da ima mehko in prostorno posteljo, ako se vleže; hlev naj bo pozimi gorak, poleti vunder ne preveč soparčin, nikdar ne sme sapa čez živino skozi odperto okno in odperte duri pihati.

Ko smo tako za bolno živino skerbili, jo moramo začeti ozdravljati po tem, kakoršen je vzrok bil, kteriga odpraviti, si moramo, ako je moč, nar poprej prizadjati.

Ako je vzrok klanja prehlajenje bilo, moramo skusiti, da zaterti pot zopet na kožo spravimo, tedej naj se vstopijo štirji ali saj dva možaka k živini in najjo derguejo s slamo kako četert ure po celim životu, posebno pa po herbtu in trebuhu; potem naj jo dobro odenejo s kako gorko plahto ali koci, da se potiti začne. Če še klanje dalj časa terpi in je živina bolj merzla brez potu, naj se poškropi, preden se s slamo dergne, s terpentinovim oljem (za veliko živino se ga vzame 4 lote).

Po tem naj se berž brizglje (klestire) napravijo iz tople vode, v kteri se nekoliko žajfe in soli raztopi in ta žajfnica se pridno, vsako četertinko ure, brizglja. Noter se vliva veliki živini sledeče zdravilo: vzemi 2 lota kamila, ki naj se poparijo s pol bokalam vode; ko se je

ta poparina v pokritim piskru enmalo shladila, da ni prevročja, se pridene 4 ali 6 lotov grenke soli, in vse skupaj se živini noter da. Če kerč po tej kamilčni vodi ne odjenja, se ponovi to spet čez eno uro. Majhini živini se vzame teh zdravil manj. — Ako živino hudo kolje, namaži ji trebuh brez zamud s terpentinovim in lavorovim oljem (vsaciga 3 lote). Žilo pridno šlataj! Berž, ko o 1 minuti blizo 60krat bije, živini pušaj; pušanje je pri koljiki, zlasti po prehlajenju eno nar imenitniših zdravil, in včasih čudovito naglo bolečine vkroti. Pušaj ji obilno 6, 8, 10, 12 funtov, in če žila zmiraj višji gre, da se je bati, da je iz kerča že vnetje postalo, pušaj kmalo v drugič, če je treba, čez delj časa tudi vtretjič; toda nekoliko manj. — Ako je misliti, da kerč v vnetje prestopa in noče nič prav blato od živine iti: dajaj ji sedaj večkrat dobriga (ne žarkoviga) olja, laškiga ali laneniga, po maslicu na enkrat, ali samiga, ali z nekoliko grenke soli zmešaniga. Če vse to ne pomaga o malo urah, je hudo znamenje; vunder ne moreš in ne smeš nič družiga storiti, kakor to, kar smo ravno svetovali. Če se živina nikakor noče prav potiti, in če je po trudnim klanju že zlo oslABLJENA, pridene imenovanim notrajnim zdravilam pol ali cel kvintalc kafre, ker želodec in čeva pogreje, pot napravi, kerč tolaži in oslABLJENI živini moč daje.

Je vstala koljika pa po obilni ali scer sprideni klaji, kakoršne koli baže, je pervo, da se take zdravila dajejo, ki spraznijo želodec in čeva, in ktere krotijo vetrove, ki se iz klaje v želodcu in čevah napravljajo. Stori scer vse to, kar smo poprej veleli, imaj pa sedaj posebno skerb, da bojo blato in vetrovi naglo od živine iti jeli. Daj berž z pooljeno roko v ritnik seči in vse blato vun strebiti; čudovito pomaga to seganje v ritnik velikrat, tedaj ga nikdar ne opusti. Brizgljaj pridno živino z žajfnico, kteri se tudi kuhinske soli in olja pridene, da je brizglja še močnejši; ako bi živina posebno terdovratno zaperta bila, da clo nič od nje ne gre in jo že vetrovi naperjati začno, skuhaj navadni vezek (pakelec) tobaka po krajcarju na kakih 4 bokalih vode in to tobakovo vodo, kteri zamoreš še nekoliko žajfe pridjati, brizgljaj pridno v ritnik; — tobakova voda ima veliko moč v sebi, čeva nagnati, da začno blato vun metati. — Noter se padajejo kamilce ali tudi encjanova štupa na gorki vodi z grenko soljo, ali če se ni še vnetja bati (da je žila še mirna), tudi dvojna sol, ki je močnejši od grenke soli, — 4 ali 6 lotov na enkrat veliki živini. Ako se kaže

da so se vetrovi v želodcu iz klaje napravili, prideni kamilcam in grenki soli tudi smerdljiviga žvepla (Schwefelleber) 1 kvintalc. — Če to ne pomaga, vlivaj živini prav pridno olja z grenko ali dvojno soljo noter, kakor smo že poprej rekli, — olje stori polzko pot po čevah, da gre blato raji vun in potolaži bolečine. Tako poskušaj eno in drugo, da začne blato od živine iti. Kadar pride veliko blata, je znamenje, daboš koljiko ozdravil — Kadar živino po novi (frišni) mervi ali detelji kolje, pušaj ji kmalo, ker se po taki presirovi piči kmalo kri zgosti in černa postane, kakor kolomazilo; sicer ji dajaj imenovanih zdravil zlasti kamilčne vode z grenko soljo.

Nekteri priporočajo v koljiki tudi kamnovec (štanovc, Steinöhl) nekteri terpentinovo olje, nekteri lopatiko. Naša dolžnost je svariti pred takimi hudimi in vjedajočimi zdravili, ki še same po sebi zamorejo želodec ali čeva vneti, kar se pa še lože zgodi, ako so čeva že na poti k vnetju. Če včasih o čistim kerču pomagajo, zamore to le pazljiv zdravnik razsoditi. — Ako je živina posebno terdovratno zaperta, da po vsih poprej imenovanih zdravilih nič noče od nje iti, se je poterdilo včasih 5—10 kapljic krotovoviga vmaslicu laneniga ali laškiga olja, — toda opomniti moramo, da tudi krotovovo olje je hudo olje.

Kar scer strežbo pri koljiki vtiče, smo že rekli, naj se postavi živina na suho in obilno steljo, na kateri se zna tudi enmalo povaljati, kar ji bolečine nekoliko potolaži, — le z veliko silo na tla se metati, ji branimo. — Dobro je, jo včasih naglo prepeljati, da se lože vetrove in blato sprazni; toda silno dirjanje in jahanje po živinsko, da še ob sapo pride, je škodljivo. — Piti naj se da čiste prestane vode; moka ali otrobi v vodi niso dobri, ako živino vetrovi nadlegovajo, — jesti naj se ji pa clo nič ne pripusti, še več ur ne potem, ko je že koljiko prestala; želodec in čeva pa morajo tudi počitek imeti, scer se koljika zna zopet poverniti, in potem bo še huji. —

Od nekterih med ljudstvom navadnih mazarij in od vraznih neumnost zoper koljiko nočemo tukej na dalje goriti, ker so le znamenja grozne tame, s katero so možgani takih ljudi navdani; tu sem se štejejo tiste mazarije: žabco živini vzeti, ji ušesne slinice sožgati ali zmečkati, živini scavnice mladiga fantiča piti dati, zdražljive reči v scavilo konju vtakniti i. t. d.

13. Napenjanje (Trommelsucht, Aufblähen, Windkolik).

Je bolezen, ki se pogostama primeri, zlasti pri goveji živini in pri konjih, scer pa tudi pri vsaki drugi živini.

Kakor naglo pride, tako tudi večkrat naglo preide, pa ravno tako naglo — včasih že v pol ure ali v eni uri — živino umori. Kakor je tedaj včasih lahko ozdravljiva, tako je večkrat nevarna ta bolezen.

Kaj pa je to, kar živino napenja, in kaj je v taki živini napetiga?

Vetrovi (gazi) in vodeni sopuhi se delajo iz klaje v želodcu in čevih, ktera ondi kislo in gnjilčno vreti začne, zato ker je prebavljiva moč želodca prekuhati ni mogla. Po teh vetrovih (ogeljno-kislih gazih in žepjeno ali vodenčno-kislih sopuhih), ki so pri goveji in sploh pri prežvekvajoči živini navadno v vampu (to je, prvim velikim želodcu), pri konjih pa tudi v debelih čevih nabrani, se napne trebuh tako, da je želodec ali čevo večkrat v nevarnosti razpočiti se ali da zares počí.

Znamnja te bolezni so tako očitne, da se lahko spozna. Napeti trebuh, kakor boben, da lakotnic clo ni viditi, zavolj tega teška sapa, zabuhla glava in oči, hude bolečine, „nepokojnost živine, od ktere nič blata in le redki vetrovi grede — razodevajo to bolezen, ktero vsak človek lahko spozna. Žila je kmalo zdražena in pomnožena — včasih je zlasti goveja živina vsa tôpa, če zavolj napetiga in razbasaniga trebuha kri ne more po trebušnih žilah redovno teči, in zato v pljuča in glavo sili, da možgane zalije in živini vso zavednost vzame; taki živini se zares pravi da „stoji kakor zaboden vol.“

Vzrok napenjanja je večidel preobilna ali napčna klaja, sirova ali suha; nar raji pa pride napenjanje po zeleni (frišni) klaji, po detelji rudeči, nemški in turški, zlasti če se je živina prenajedila, in se na to merzle vode napila; za to je mokra ali rôsna s pajčevinami prevlečena detelja, ali če je na sternišu slana padla, še nevarniši; scer zamore merva, če se je na kupih sogrela, obilo kapusoviga perja in vsakotere sočne zelenjave, ako jo je živina prepožrešno jedla, napenjanje napraviti; — pa tudi suha klaja, če je je živina preveč in naglo požerla, zamore škodovati, in zlasti taka, ki rada kislo vreti začne; zato napenja konje večkrat po ječmenu, reži, krompirju, turšici, otrobih, plesnjivi mervi, po tropinahv žganjarijah in vola-

rijah. Tudi konje večkrat napenja, če se po kermenju (futraniu) berž vprežejo, — če imajo razvado riganja (Kopper).

Pretek bolezní je večidel nagel ali v dobro ali v slabo; že o pol ure zna živina poginiti, ako jo napenjanje hudo prime in nobene pomoči nima.

Izid bolezní je dober, ako se vetrovi in blato, iz kterih vetrovi kipé, na eno ali drugo vižo iz želodca in čev spravijo; ako se to ne zgodi, zna živina naglc poginiti: 1) ali ji želodec ali čevo počí (nagla smert); 2) ali se želodec in čeva po teh vetrovih vnamejo, in se po vnetju razlivi meze in sokrovíce v čevih ali clo snet napravijo (bolj počasna smert), ali da 3) naval kervi k pljučam živino zaduši, ali po navalu kervi k možganam nagel mertud (božji žlak) živino naglc umori.

Raztelesovanje mertve živine kaže potem različne premembe v imenovanih delih.

Dobro znamenje je, ako začno kmalo vetrovi od živine iti, ali da se ji začne močno rigati. Ali z vetrovi vunder še ni vselej vse opravljeno, ker spačena klaja in blato je vzrok vetrov, tedaj mora tudi blato začeti od živine iti, ker potem je se le gotovo, da bo napenjanje jenjalo; dokler je blato v trebuhu, ni še bolezin popolnoma pri kraju. Če pa ne grejo ne vetrovi ne blato od živine, če je trebuh vedno kot boben napet, če je živina z merzlim potam polita, ji oči vun stoje, se žila komaj čuti i. t. d. so to slabe znamenja.

Vse ozdravljanje ima pred vsim na to obrnjeno biti, ali vetrove v vampu ali čevih vkrotiti ali jih vun spraviti, in z vetrovi vred ali za njimitudi blato iz čev iztrebiti. Pomočki za to so pa mnogoverstni in se ravna jo po sili in hudobi napenjanja.

Pervo in vselej potrebno je živini z roko do rame večkrat v ritnik seči in ga potrebiti zabasaniga blata; kmalo pridero za njim večkrat vetrovi. To seganje v ritnik nadomestuje brizglje (klestire), če jih kdo pri rokah nima. Ako pa ima brizgljo, nej začne pridno (od konca vsakih 5 minut) žajfničo v ritnik brizgljati, kteri naj se vselej ena pest kuhinske soli pridene; ako te brizglje vetrov in blata ne odpro, naj se brizglja tobakova voda, kakor smo pri koljiki povedali.

Med tem, ko se brizglja, se pripravi tudi zdravilo za noter dati, in pervo med vsimi, ki vetrove poserka in vkroti, je živo ali nevgašeno apno v vodi raztopljeno

(za velike goveda in konja se vzame na enkrat 2 lota tega apna na 2 maslica vode; manjši živini manj). Ni boljšiga vkrotivca vetrov, kakor je živo apno, ki jih v-se poserka tako, da včasih vamp vidama vpade. Treba je to apneno vodo včasih 2, 3 ali 4krat ponoviti.

Namesto živiga apna se rabi tudi z velikim pridam salmjakovec pol kvintelca ali kvintela na polič vode. Enake lastnosti, o sili dobre, pa ne tako krepke so sledeče reči, ki se tudi živini noter vlivajo, namreč: lug, pepel, gnojnica ali scavnica z nekoliko vode zmešane; tudi jesih (1 ali 2 maslica na enkrat) se je že včasih dober skazal. Scer je dobro, gobec kviško deržati in med zobé kakošno palico vtakniti, da se živina prisili zvečiti in tako vetrove vun rigati. Tudi lakotnice tlačiti je dobro, in živino neprenaglo pripeljavati, da se vetrovi vun stlačijo. Malo pomaga in je clo zlo škodljivo s klobukam ali clo s kako dilo ali ploham po vampu tolči. Dobro pa je, trebuh živine s prav merzlo vodo polivati, ker merzlota vode stisne vetroveskupej in vkroti vodene sopuhe v vampu ali čevih.

Če pa živino prav hudo napenja ali če vse dosedaj rabljene zdravila niso nič pomagale, je teba po drugih potih vetrove izpustiti.

Večkrat se s pridam pri napeti goveji živini kakošna okrogla gladka, 5 do 6 čevljev dolga gibčna šiba skozi gobec, goltje in požiravnik v vamp vtakne, da se na to vižo odpre in vetrovi vun sferčati zamorjto. Rabijo ljudje v ta namen leskovicu ali bičnjak (gaželnec), ki mora vselej na tistim koncu, ki se noter vtakne, posebno lepo oglajen biti; varovati se je scer tudi, da se šiba ne zlomi.

Vse to pa tako gotovo ne spravi vetrove iz vampa ali čev kakor vbod, kateri na naj krajši pot odpre vetrovam izhod iz trebuha.

Vbod vampa je pri napenjanju goveje živine, ovac in koz poglavitna, večidel gotova pomoč brez vse nevarnosti. Zato se ne sme dolgo odlašati, ato je napenjanje kolčikanj hudo. Za vbod imamo poseben nož, ki je v nožnici skrit, da le s ostjo vun moli, ki se z nožnico vred v vamp zabode, potem se nož iz nožnice potegne, nožnica pa v vampu pusti, da po nji vetrovi vun ferče. Ta nož, ki je posebno za govejo živino izdelan, ima proti osti razun končne na vsaki strani nožnice 1 luknjico, da, če se nožnica morebiti na koncu zabaše, potem vetrovi po teh stranskih luknjah pot v nožnico najdejo. V zdravniškem jeziku se imenuje ta nož vampni troakar za

govejo živino, ki se za 1 fl. 40 krajc. kupi, brez kteriga bi noben živinsk zdravnik, pa tudi noben gospodar, ki ima več goveje živine, ne smel biti.

Vbode se pa ta nož vselej v levo laknotnico tam, kjer je nar bolj napeta, — v levo zato, ker na ti strani naravnost skozi kožo v vamp zadenemo brez drugih delov raniti. — Po vbodu začno vetrovi vun ferčati, — ako se pa primeri, da jenjajo, brez da bi bil trebuh vpadel, je znamenje, da se je nožnica zabasala s toali uno terdo rečjo, ki v vampu leži, treba je tedaj, s pripravno šibico v nožnico pobezati in zaderžek odpraviti.

Ko je vamp popolnoma vpadel, se potegne nožnica vun, luknja le enmalo z kolomazam (šmiram) zamaže, da muhe rane ne nadlegovajo, ki se kmalo brez vsiga zaceli.

Če ni imenovaniga noža z nožnico pri rokah, je o sili vsak drug nož, vsak močen in dovolj dolg pipec, dober, ki se ravno tako v levo laknotnico zasadi; kadar je v vamp zasajen, se mora pa tako zasukati, da se napravljena luknja razširi, po kateri zamorejo vetrovi izferčati. Ni se tudi veči rane bati; včasih grejo zdravniki tudi skozi tako veči rano z oljnato roko v vamp in poberó ondi nabasano klajo vun. Taka velika rana pa je že nevarniši in se mora po opravljenim delu zašiti.

Tudi silo napetim konjem se zamore, ako vse druge zdravila vetrov ne odpro, nar bolj napeta laknotnica na kateri koli strani; tode, ker so čeva konja, ki se vbodejo, pri konjih zlo občutljive, je nož za vbod veliko bolj tenak, da le majhno luknjico naredi. Tudi tukaj ostane nožnica v trebuhu, dokler vetrovi ne sferče. —

Troakar za ovce je krajši.

Pri hudim napenjanju je tudi treba pušati, ker kri, ki se ne more v nabasanim in zabasanim trebuhu redovno stekati, sili k pljučam in možganam, da hoče živino zadusiti ali mertuditi. —

So prišle zlo napete čeva ali želodec ob svojo moč, je treba včasih živini po prestanim napenjanju dišečih in grenkih zdravil dati, ki oslABLJENE dele zopet vkrepčajo, take so: kamilce, kimel, janež, meta, encian, kalmjež, nar bolje z grenko soljo. Pri goveji živini prežvekovanje obuditi in opravila želodcov pospešiti nar bolje služi ali štupa čmerike ali bljvne soli v vodi raztopljena in po kvintelcu na enkrat noter dana.

Sicer naj se pa živini po prestanim napenjanju ne daje berž jesti, da se želodec in čeva spočijejo.

Da se živina napenjanja obvarje, je treba 1) varovati da preveč lačna in požrešna živina ne pride na deteljše, grahovske ali scer bogate senožeti, 2) da si ji, preden se na pašo žene, nekoliko suhe klaje verže in napoji, 3) da v jeseni ne gre pred na paša, predin merzla rosa ni prešla, in da se 4) zlasti ovce na paši sem ter tje gonijo, da se sprehajajo in na enim mestu preveč ne nažro, 5) tudi v hlevu se živini na daje premastne tečne in sočne piče, ne preveč, na enkrat, ampak večkrat nekoliko suhe klaje.

Se kaže, da bi znalo tudi napenjanje živino umoriti, naj se poprej zakolje; v mesnicah se scer ne sme tako meso prodajati; za dom se pa sme v prid obrniti, zato ker pri ti bolezní živina ni dolgo bolna, tedaj tudi meso ni škodljivo, le želodci, čeva in scer preveč skervijo napolnjeni drob se mora zavreči.

14. Vnetje želodca in čev (Magen- und Gedärmentzündung).

Čeva se veliko večkrat vnamejo kakor želodec, ker se vendar te obe bolezni večidel zjedinite in ker imate obe enake znamenja, da se teško ena od druge razločite in ker se obe na enako vižo zdravite, jih ob enim popišemo.

Napadete nar večkrat konje, pa tudi vsaka druga živina zamore na tej bolezni zboleti.

Sedež bolezni je ali bolj v žleznatih kozah želodca in čev (kar se imenuje katarališko vnetje) ali pa v trebušni mrežici, ki se tudi čez mrežico in krežlec razširi (in reumatiško vnetje imenuje).

Znamnja so potem nekoliko različne, če bolezen prvotno vstane ali če se iz klanja napravi. Klanje ne terpi čez en dan; če se toraj živina, ktero kolje, kmalo ne ozdravi, ali ne pogine, se bolezen navadno v vnetje čev spremeni, kar se s tem naznani, da živina bolj mirna postane, da začne blato od nje iti, da se pa druge znamenja ne pomanjšajo, ampak da še vedno večí postanejo.

Če je pa vzrok bolezni tako velik, da se neposredno vnetje želodca in čev napravi, se naznani po sledečih znamenjih: Živina neha jesti, postane nemirna, se od jasel vleče, se večkrat proti trebuhu ozira, in s tem tako rekoč pokaže, kje da ima bolečine, sprednje in zadnje noge bolj pod trebuh postavlja, z zadnjimi nogami večkrat proti trebuhu mahne, koplje in zbija s sprednjimi nogami in z repom maha; blato gre neredno od živine in sicer o začetku

bolezni le malokdaj in je bolj suho, černo, kakor da bi bi bilo sožgano interdo, pozneje pa gre bolj pogostoma od živine in je bolj mehko in včasih z žlemlam ali s kervjo zmešano; večkrat živino zlo dêre. Žila hitro bije in je posebno majhina in stisnjena, sapa zlo hitra, in živina lakotnice le malo in boječe dviga, se večkrat vleže, noge pod trebuh dene in se bolj skerči.

Mnogokrat se vnetje želodca in čev od pljučnice zlo teško razloči, ker so znamenje obeh bolezni zlo podobne, posebno reumatiško vnetje, pri katerim živina zlo mirno s pripognjeno glavo stoji, se ne vleže, hitro in teško sope, ne kašlja sicer sama od sebe, ako se pa h kašlju prisili, je kašelj slab, kratek, boleč, žlemlnate kože gobca so rudeče, vroče, izdihana sapa je gorka, vendar je trebuh vedno bolj občutljiv in če se pritiska, naznani živina bolečine.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Bolezen zlo naglo preteče in večidel že nekatere ure razločijo, kako da se bode končala; v malo dneh se ali s smertjo konča, ali ozdravi, ali v kako drugo dolgoterpečo bolezen razide. Kakor se vse znamenja bolezni pomanjšujejo in se sčasama zgube, če bolezen odjenjuje, ravno tako se takrat, ko se bolezen nesrečno konča pomnožujejo in živina začne kratko, stokajoče in merzlo sopsti, z zobmi škripati, pot postane merzel in začne jo božjast lomiti ali jo pa kerč prime.

Vzroki so večidel tisti, ktere smo že pri koljiki in napenjanju omenili. Glavni vzroki obstoje večidel v pogreških klaje in v prehlajenju, kakor tudi v tem, če živina ostre, razjedljive reči (strupe) požre, ali če se tuje reči v čevih naberejo, da jih vedno dražijo, ali če se čeva zmedejo in zavozlajo, ali če se eno čevo v drugo zabaše, kakor tudi kile. Pri govedu se tudi zavolj tega želodec in čeva večkrat vnamejo, če živina ostre reči požre, ki jo zbadajo ali ji želodec in čeva prebodejo.

Ozdravljanje se mora po vzrokih bolezni ravnati. Postavi se živina v gorek, prostoren hlev, kjer sapa skož ne vleče, se ji dobro nastelje in pred drugim veliko kervi vzame (puša) in potem se dobro po celim životu s slamo zriba in s terpentinovim oljem poškropi, pod trebuhom pa se z ostrimi mazami namaže. Da se ji pogostama, vsako četertinko ali pol ure žlemlnatih klestir, ki se napravijo, če se laneno seme skuha, katerimu se še nekoliko laneniga ali faškiga olja pridene in noter se žlemlnate in oljnate zdravila dajejo (8—12 lotov laneniga olja), katerim se, če je živina zaperta, grenke soli ali

kalomela pridene. Če se je živina prehladila, se mora posebno skrbeti, — da se spoti, kar se z ribanjem, s poškopljenjem, z gorko odejo zamore napraviti. Kako se živina ozdravlja, če se ji čeva ali želodec vnamejo zavolj strupov, ki jih je požerla, ali zavolj kil, se bo pri zavedanju in kilah učilo.

Piti naj se daje živini obilno prestane, z moko ali otrobi zmešane vode, — jesti pa clo nič.

15. Zapertje (Verstopfung).

Zapertje je večkrat znamenje drugih bolezin kakor: koljike, napenjanja, vnetja želodca in čev, norosti i. t. d.; vendar pa zamore tudi samo na sebi obstati, kar se pri govedih nar večkrat pripeti, ker se klaja v trejim želodcu (prebiravniku) zabasa.

Znamnja. Iz začetka se druge bolešne znamenja ne zapazijo, kakor da blato le malo ali clo nič od živine ne gre. Živina postane potem klaverna, neha jesti in goved neha prežvekovati. Živina se večkrat k sranju pripravlja, pa le malo blata iz sebe stlači, ki je večidel z žlemam prevlečeno, večkrat smerdi in je kervavo. Žlemnate kože gobca in nosnic so suhe, vroče in rudeče, in po velikosti boleznih se tudi sapa in serčno in žilno bitje pomnoži. Neprenehama zapertje nikdar dolgo ne terpi, ker se v koljiko ali v vnetje čev razide, ponovi se pa pri nekteri živini velikokrat.

Uzroki leže večidel v oterpenju želodca in čev, in v tem, da se premalo sokov v njih napravlja, kar se posebno takrat zgodi, če živina mnogo suhe klaje dobiva, in zraven le malo hoje stori.

Ozdravljanje. Ozdravlja se zaperta živina z oljnatimi in solnatimi zdravili, ki se ji noter dajejo, na priliko: laneno olje, grenka sol, dvojna sol, o potrebi tudi kuhinska sol; ako se ni vnetja bati, se dajejo tudi močnejši driskne zdravila, kakor lopatika, krotonovo olje; pri psih zlasti jalapna štupa in pa kalomel. — Brizglje ž žajfnicó in soljo podperajo imenovane zdravila; sicer je dobra zelena klaja, osoljena čista voda za pijačo, granje na pašo, delo.

16. Driska in griža (Durchfall und Ruhr).

Če mnogo mehka, včasih kakor vodeniga ali z žlemam prevlečenega blata od živine pogostama gre, in so čeva ali le občutljivo zdražene, ali clo vnete ali pa tudi

brez vnetja le oslABLJENE, se imenuje to driska; če so pa debele in zlasti ritnik, hudo vnete, da gre blato kervavo in z vednim tišanjem od živine, se taka driska griža imenuje. Driska in griža znate samostojne bolezni biti, večkrat ste pa znamenje družih bolezin, kakor goveja kuge, vrančniga prisada i. t. d. Varovati se je tedej, da se o tem kakošna zlo nevarna zmešnjava ne zgodi, in postavimo, goveja kuga ne zmeša z drisko. Tu jih le popišemo kakor zase obstoječi bolezni.

Znamnja. Blato gre pogostama in mehko od živine, je bolj rumenkasto ali črnkasto, po kislim ali po gnjilim diši in je ali z žlemam, z mezo, s sokrovico, s kervjo ali z gnojem bolj ali manj zmešano. Iz začetka živina še velikokrat rada je, kmalo se ji pa začne jed uperati, postane žalostna, začne hujsati, oslabi, dlaka se ji šetini, oči motne postanejo, gobec prevleče vlečljiv, večkrat smerdljiv žlem, žlemne kože postanejo bolj blede in zmehčane. Sapa s serčnim in žilnem bitjem iz začetja ni kaj premenjena, ko se pa bolezen pohujša, se tudi ta pomnoži.

Pretek, izid in predpovedba driske seravna potem, kakor je natora bolezni. Zna terpeti le ene dni, ali pa tudi več tednov; posebno lastnost ima, da se rada ponovi. O jeseni, kadar živina iz zelene klaje na suho, še raji pa spomladi, kadar iz hleva na pašo (na zeleno kermo) pride, živino rada napade, in ji je takrat bolj v zdravje, kot v škodo. Če je pa driska izvirek vnetja čev, takrat zna zlo nevarna biti; huda vročnica nevarnost napoveduje. Griža, pri kateri kri od živine gré, je sploh veliko nevarniši od driske, vunder se da po umnim ozdravljanju tudi večkrat ozdraviti.

Raztelesovanje. Če živina na driski ali griži pogine, se najdejo želodec in čeva bolj ali manj vnete, in so toraj rudeče in zatekle; poverhna kožica se posebno pri govedi v prvih treh želodcih rada omaji, žlemna koža pa, ki spodej leži, je vedno rudeča ali z rudečimi lisama obsijana, zatekla; v debelih čevih, zlasti v ritniku se posebno pri griži večkrat znamenja hudiga vnetja, med kožicami črevesa sokrovica in meza razlita najde, ali vgnjide in snet po žlemljatih kožah, ki včasih tudi globokeji seže.

Vzroki. Posebno podveržena je tema bolezni zlo mlada in zlo stara oslABLJENA živina, ki ima pokvarjen želodec ali kateri vsaka sprememba gorkote in mraza zlo škodje, posebno ko se na spomlad guli in ovce, ko se vstrižejo. Nar večkrat driska in griža po prehlajenju vstanete o jeseni ali spomladi po mokroti, merzloti,

megli, po slannati paši, po merzli pijači, posebno snežnici; pa tudi slaba, kislá, močvirna in sparjena klaja večkrat te bolezni napravi, kakor tudi vžitje ostrih zeliš posebno na paši, kakor: čmerike, podleska, zlatenc, veternic, mlečka, smrečjiga berstja i. t. d., in poslednjič napčna raba močnih drisknih zdravil. In ker se gríža večkrat spomladi in o jeseni kužna prikaže, je mnogo zdravnikov menilo, da je nalezljiva; akoravno to ni za gotovo dokazano, je vendar previdnosti treba, da se zdrava od bolne živine odloči.

Ozdravljanje driske. Kdor hoče drisko prav ozdravljati, mora poprej dobro razločiti, v čim da boleznin obstoji. Sploh se driska boleznin imenuje, ako živina pogostama mehko ali redko serje. Vzrok taciga sranja je pa posebno čveteré sorte:

Pervič je le preobilna, skisana ali sicer spridena klaja, (pri sesajoči živini preobilno ali premastno mleko) ktere želodec popolnoma prekuhati ne more; takrat se vdere po čevah, in kisló, smerdljivo in prebavljeno blato gre od nje. Taka driska je živini v zdravje, — ne da bi jo ustaviti hotel! Naj izserje in izmeče živina, kar ima napčniga v sebi; še podpirati se mora taka dobrotljiva driska z grenko soljo in encijanám.

Drugič znajo želodčni in čevni sokí in pa žolc, če so preobilni, sprideni, kislí ali preojstri, drisko napraviti. Tudi takrat ne smemo namena imeti, da bi drisko nagnaglama ustavili, ker je tudi živini dobrotljiva, ampak prizadevati si moramo spridene želodčne in čevne soke ali sprideni žolc zboljšati; ko bomo te zboljšali, bo jenjala driska sama po sebi. Kislino v želodcu, naj bo pri mladi ali odrašeni živini, krotimo s takimi rečmi, ki kislino serkajo; take zdravila so: kreda, ali magnezia, ali potašelj, ali živo apno (pervih dveh se da več, družih dveh, ki ste bolj hude, pa manj na enkrat); tem zdravilam se pridenejo grenke, kakor encian, kalmež, pelin i. t. d. Za pse je posebno rabarbara z magnezio priporoča. — Kadar se pa posebno žolc napčen v znamenje bolnih jeter, kar se zaznamva, da je blato zlo rumeno, takrat so razun encijana in grenke soli posebno dobre pri goveji živini kislíne v vodi, kakor jesih ali žvepljena kislina (hudičevo olje), toliko da se voda za pijačo okisa.

Tretjič zna vzrok driske vnetje želodca in posebno čev biti, in pa nasledki vnetja, kakor razlivi kervi, žlema, vodenčnate meze, gnoja, gnojni-

ce, snetja. Taka prisadna driska zna nastopiti po ravno imenovanih prvih dveh boleznih, ako se po njih čeva preveč razdražijo, ali pa po prehlajenju, ali po vžitih ojstrih zelisih, ali po ojstrih zdravilih.

Ozdravlja se taka driska z vnetjem ravno tako, kakor vnetje čev (poglej popis vnetja čev).

Četertič zna vzrok driske biti mehkužnost in slabost čev (brez vnetja); takrat postanejo čeva kakor cunjia brez moči, da ne morejo svojiga zapopadka tako dolgo v sebi obderžati, kakor bi imelo biti za dostojno prekuhanje in poserkanje tečniga živeža, ampak da berž vse vun dere, malo ali clo nič prekuhano, bolj mehko ali clo voden. Driska se pa sme le takrat za tako slabotno spoznati, ako živina clo nobenih bolečin v trebuhu ne razodeva in tudi vročnice nima. To se mora dobro spoznati, ker o slabotni driski koristne zdravila so grozno škodljive o driski z vnetjem; tudi bi ne bilo prav, jih rabiti berž o začetku prvih 2 sort driske. Je pa driska za tako spoznana, ki izvira iz slabotnih čev, služijo sledeče zdravila, ki čeva vkup vlečejo, kakor hrastova skorja, ježiče, šiške, verbova skorja (4 lote eniga ali družiga na bokal vode dobre pol ure kuhaniga, potem precejeniga in dvakrat na dan dajaniga); ako bi ta huhovina še premalo izdala, se ji pridene vselej pol lota siroviga galuna (roher Alaun). Dobro je o taki boleznini živini prižganega soka dajati, v vodi razbeljeno železo vgasiti, in ji tako pijačo dajati; dobro je tudi divjiga kostanja (raztolčeniga ali zmetiga) taki živini vsaki dan kake 3 periša dajati. —

Psam se zna o hudi driski brez bolečin v trebuhu (po velikosti psa) tole zdravilo dajati: štupe arab-skiga gumija 1 lot, siroviga galuna 6 ali 12 granov, opiuma 1 ali 2 grana; ta štupa se razdeli na 6 delov, in vsaki dan se mu dajo 3 deli.

Griza, ktera večkrat mnogo živine ob enim napade brez da bi se kakošen drug vzrok spoznati dal, kakor da je morebiti vreme in skrivno-napčen zrak tega kriv, se mora vselej kot hudo vnetje čev ozdravljati — ne da bi se grizevi živini perve dni boleznini dajale močne, vinske, vkupvlečljive, grenke, dišeče zdravila, poper i. t. d. ker vse te povikšajo vnetje! Le mleko, žlemnate, oljnate zdravila so tu na pravim mestu; naj se tedaj živini večkrat mleka, čistiga laneniga ali laškiga olja, ali kukovine ajbša, popelna, noter vliva; v pijačo naj se moka ali otrobi dajo; suhe klaje naj se živini tačas

nič ne daje, dokler se vnetje ne potolaži; brizglje naj se ji (kake 4krat na dan) z ajbševu kuhovino, kateri se nekoliko čistiga olja pridene, dajejo; pa brizgelj ne sme na enkrat več, kakor za 1 maslic biti in se rahlo dajati, da se z brizgljino cevko ritnik ne poškodje; trebuh naj se namaže s terpentinovim oljem, ali pa o huji griži z ojstrim mazilam. O hudo kervavi griži z hudo vročnico naj se pridene olju ali ajbševi kuhovini za noter dajanje kalomela 5—10 granov ali 1 kvintelc po velikosti živine — o posebno hudi griži se mora tudi pušati. Sploh mora živina na gorkim stati, na dobri stelji in čez trebuh dobro odeta.

Ako se ječez več dni vnetje potolažilo, pa je živina zlo slaba, naj se pridene žlemljati kuhovini po pol ali po kvintelcu kafe.

Če je vročnica skoraj popolnoma zginila, tudi živina bolečin v trebuhu ne razodeva v znamenje, da je vnetje večidel zginilo, in le od slabosti še mehko ali tudi nekoliko kervavo blato od živine gré, takrat je šele čas tiste zdravila rabiti, ki smo jih pri slabotni driski nasvetovali.

Od ozdravljanja driske in griže po povžitih strupenih zeliščih in družih enacih rečeh bomo posebej govorili.

Zdrava živina naj se loči in proč postavi od griževe, ker zna grižo nalesti. Ako se živina kmalo o začetku driske ali griže zakolje, ni meso za vžitek škodljivo, vunder v mesnicah se ne sme nikakor prodajati (le za dom se zna porabiti); če je živina po hudi driski že zlo shujšala in jo še zmiraj huda vročina tare, se pa ne sme nobena reč od take živine več vživati.

16. Jagnjična driska (Lämmerruhr).

Je bolezen, ki med janjci mnogokrat veliko škodo napravi, ker se večkrat kužno prikaže in sicer tako hudo, da večidel vse janjce čede pomori. Tudi pri teletih in prascih se včasih prikaže, pa ne kužno, ampak le bolj posamezno. Naznani se s drisko, pri kateri večkrat živino po čevih griže in blato pogostoma, zlo redko in rumenkasto od živirčet gre, ki obstoji večidel iz povžitiga mleka in žolca, ki mu rumeno barvo daje, in kterimu je tudi nekoliko žlema primešaniga, le malokdaj je kervavo.

Znamnja. Bolezen večidel živinče nanagloma napade, ki postane žalostno, nemirno, se po kotih potika, in kmalo začne mehko blato od njega iti, ki včasih tudi

po kislim diši in včasih z velikim napenjanjem in grizenjem od živine gre. Živinče neha sesati in kmalo sila oslabi in k temu se vse znanja, ki hudo bolezen naznajo, pridružijo. Sapa, serčno in žilno bitje je zlo pomnoženo in na trebuhu je živinče večkrat tako občutljivo, da pri vsakim malim dotiku že veliko bolečino občuti. Revče stoka, se kerči, poklada in vstaja — brez miru zavolj bolečin. Tudi božjast se proti koncu bolezni rada pridruži.

Pretek in izid bolezni. Ta bolezen večidel tako naglo preteče, da se že, ako je huda, v 24 urah, nar dalj v treh dneh ali s mertjo konča, ali, kar se clo malokdaj zgodi, boljšati začne.

Pri raztelesovanju se najdejo čeva na raznih krajih vnete in v siršniku (četertim želodcu) je skoraj vselej precej sterjeniga mleka v večjih ali manjših kepah, ki po kislim diši; ta želodec je večidel hudo vnet. Pri tistih jancih, ki koj po porodu za to boleznijo zbole in smert store, so vsi štirje želodci s penasto tekočino napolnjeni, čeva na več mestih snetljive.

Vzrok te bolezni je preobilno ali premastno mleko, kteriga, ker je tako rekoč premočno, želodec zlasti slabejiga živinčeta prekuhati ne more, ali scer sprideno mleko, ki se mnogokrat zavolj tega spridi, ker se stari živini neprilicna klaja daje, zlo velikokrat se primeri ta bolezn po tem, ako se novorojenčkam prvo materno mleko sesati ne pusti v neumni misli, da mu je škodljivo! Pa ravno to je škodljivo, ako se mladim to prvo mleko odtegne, zato ker ga je ravno natora takiga naredila, da sprazne čeva tistiga limastiga černkastiga blata, ko se je v čevah nabralo, dokler je še mladi v maternim telesu bil. Če se mu tedej to čevatrebivno mleko sesati ne pusti, in še le potem bolj mastno mleko, se lahko tu bolezen naključí. Tudi če pri materi mleko preveč dolgo v vimenu zastaja, ali če je mati kakošno ojstro zeliše na paši jedla, merzli hlev, slaba stelja i. t. d. zamore to bolezn napraviti. Tudi vreme se večkrat dolži, posebno mokrotno in merzlo, da se živinčeta prehlade.

Ozdravljanje je težavno, ker je teško skuto, ki se v celih kepah v siršniku zasede, vun spraviti, in pa vnetje, ki je s tem sklenjeno, vkrotiti. To je pa dvojna naloga pri ti bolezni. Sterjeno skuto razkrojiti in razmehčati pomaga le živo apno (mladimu živinčetu 10—20 granov na dan) ali pa potašelj (6 do 12 granov na dan), žajfa in žveplo.

Vnetje se bo potolažilo samo po sebi, ako se ta kislina in razjedljiva siratka iz želodca in čev spravi. Če je že ta večidel vun, ali če je misliti, da jo clo ni v širšniku bilo, se ozdravlja janjčna driska, kakor sploh driska in griža (poglej drisko in grižo).

Meso po ti boleznih oslavljenih živinčetih za vžitek. Potrebno je tudi, da se zdrava živina od bolne proč postavi.

Če blato kislo smerdi, je rabarbara z magnezio dobra; če je blato rujavo in driska bolj iz slabosti izvira, se daje močič (štirka) z jajcam vred na vodi; pride driska iz spačeniga žolca z rumenim blatam, se da o začetku grenke soli z kuhovino laneniga semena.

Na pičo matere, pri kateri mladi sesa, se ima tudi gledati. Če ima mleko nagnjenje se zagriziti, se da materi potašeljna ali čistiga pepela, in dobriga sena; je mleko premastno, se ji daje zelena klaja, otrobi, je mleko prevodeno, se daje dobro seno, zmletiga žita, krompirja, divjiga kostanja i. t. d.

17. Zavdanje (Vergiftung).

Pod tem razumemo naglo nevarnost življenja po vžitih strupih. Akoravno se živini ne zavda le s tem, da strupe vžije, ampak tudi s tem, da jih popijavne žile poserkajo in kervi primešajo, ali da neposredno v kri pridejo, ali po miazmihi. Na te poslednje viže se živini le malokdaj zavda, in od tega bomo pri zunajnih boleznih govorili.

Strup je vsaka tista stvar, ki življenje v nevarnost postavi, ali celo smert naključiti, že v majhini meri vžita. Nobeniga strupa ni, ki bi bil vsaki živini škodljiv, ampak po raznosti živinskiga plemena, starosti in velikosti, se škodljivost zlo razloči in ne le tako imenovani strupi, ampak tudi bolj močne zdravila, ako se v preveliki meri in v nepravim času rabijo, zamorejo zavdanje napraviti, kakor tudi piča, če je zlo gnjila, plesnjava i. t. d.

Znamnja, iz katerih se zamore spoznati, da je živina zavdana bila, so razne po raznosti strupa in sorte zavdane živine, vedno se pa prikaže zavdanje po tem, da živina, ki je bila popred zdrava, nanaglana nevarno zboli. Večkrat se pa tudi natanjko ve, kak strup da je vžila. Po lastnostih so pa strupi trojne sorte.

1) **Ostri, razjedljivi strupi (vjedice)** razde-nejo in razjedo dele, katerih se dotaknejo in na-pravijo v gobcu, požeravniku, želodcu, čevih velike bolečine in vnetje, kar živina naznani s tem, da je zlo nepokojna, da jo hudo kolje, da se ji riga, da jo k bluvanju sili, in pri živini, ki zamore bluvati, se tudi to večkrat zgodi. Živina zlo žejna postane in kmalo dobi hudo drisko tako, da večkrat kri od nje gre in blato zlo smerdi; postane zlo boječa, kerč in božjast jo lomita, merzel pot po celim životu nastopi, in če se snet prikaže, bolečine pojenjajo, živina bolj mirna po-stane, druge znamenja pa bližno smert naznanijo. Preisko-vanje pri raztelesovanju pokaže želodec in čeva zlo rudeče, tudi višnjeve ali černkaste, cunjaste, včasih tudi razjedene. Če pa živina v zlo veliki meri taciga strupa vžije, jo naglo umori, brez da bi tako zlo želodec raz-jedle. V manjši meri pa le bolj počasi škodje, tako, da se znamenja zavdanja lahko prezrejo.

2) **Omotni strupi (omotice)** se posebno na mož-gane veržejo, živina je vertoglava, da se malo ali clo ne zavé, ne naznani bolečine in z božjastjo ali mertudam življenje konča. Pri raztelesovanju se le malo ali celo nič bolestitih znamenj ne najde. Kri je večidel bolj černa, razkrojena in taka poginjena živina zlo naglo gnije.

3) **Razjedljivo-omotni strupi** so taki, ki imajo lastnosti oboje sorte zgorej imenovanih strupov in se omotne vjedice ali vjedne omotice imenujejo; ker imajo nekaj omotnih in nekaj vnetljivoostrih lastnost, per-vih večidel več, tako da so bolestitne znamenja sicer zdru-žene, vendar pa se pri živi živini več znaminj omotnih, pri raztelesovanju pa več razjedljivih strupov prikaže.

I. Vjedice.

Med razjedljive strupe se štejejo posebno rud-nine, pa tudi mnogo zeliš in nektere živalske reči, namreč:

Rudinski razjedljivi strupi.

1) **Mišica (Arsenik)** in sicer bela mišica (weisser Arsenik, arsenige Säure), rumena mišica (gelber Schwefelarsenik, Operment), rudeča mišica (rother Schwefelarsenik, Rauschgelb), črna mišica (štupa za muhe, schwarzer Arsenik, Fliegengift).

Veči živina, posebno konji se zdi, da zamorejo veči mero mišiče 20 — 30 granov brez škode vžiti, pa, če jo dalj časa dobivajo, se jim začnejo sine cediti, dobe hudo žejo, se jim ne ljubi jesti, jih začne klati, dobe terde noge, žila je majhina, prenehuje, kerč živino prime, božjast jo začne lomiti, da pogine. Golfivi živinski prodajavci, včasih tudi nevedni vozniki večkrat konjem mišiče med pičo zmešajo, da so na videz bolj debeli in živi; to pa ni prava debelost, ampak živina je po mišiči le bolj napihnjena, ne pa mesnata. Pred ali pozneje pa se prikažejo nasledki zavdanja; živina naenkrat vsa vpade, in če ne pogine, se le počasi spet popravi, pa nikdar več ni tako terdna.

2) Živo srebro (Quecksilber) in sicer sublimat, rudeči in beli precipitat, kalomel. Ti strupi so tudi zdravila, in sicer prva dva le pri zunajnih boleznih, poslednji pa tudi za notrajne bolezni. V veliki meri so pa vsaki živini velik strup; nar huji je sublimat, kteriga je pri majhini živini že nekatere grane zadosti, nar manj hud med njimi je pa kalomel, ki le v veliki meri živino zavda.

3) Antimon, je veliko manj škodljiv kakor poprejšni, in zmed njegovih priprav bi bluvna sol, ki se mnogokrat za zdravilo rabi, zamogla živino vsmertiti, ako bi se ji je preveč dalo.

4) Bakro, zmed njegovih priprav sta zeleni volk (Grünspan) in zeleni vitriol strupa.

5) Med svinčeniimi pripravami so svinčeni sladkor, svinčeni kis, svinčena belina sicer ne ravno zlo razjedljivi strupi, vendar zlo suše in v čevih velik kerč napravijo, ki zamore živino tudi unoriti.

6) Med cinkovimi pripravami je beli vitriol v veči meri zlo razjedljiva, scer pa tudi zdravilna stvar.

7) Zmed priprav srebra je peklejski kamen strup.

8) Med jodovimi pripravami stahidrojodni kali in jodova tinktura strupa, scer pa tudi zdravila.

Rastlinski razjedljivi srupi

ki zamorejo hudo grizenje, drisko i. t. l. napraviti so:

1) Nektere zlatence ali zlatice, posebno velike in pečeče zlatice (ranunculus acris et siceleratus) so škodljive govedi ovcam in konjem. 2) Veternice (Anemonen-Artan). 3) Kimovnice (Küchenschelle). 4) Mleček, garjevi mlečki (Wolfsmilch) in vse njegove sorte. 5) srebrot

(Waldrebe). 6) Volčji ali divji poper (Seidelbast). 7) Vlastovčna zel, (gemeine Schwalbenwurzel) posebno pri ovcah napravi scavno grizo (Harrnruhr) in hiranje. 8) Bela čmerika (weisser Germer). 9) Teloh beli (Niesswurz). 10) Teloh zeleni (grüne Niesewurz). 11) Podlesk (Herbstzeitlose). 12) Sabina, strupeno ali smerdljivo brinje.

Te zeliša zgube večidel razjedljivo in strupno moč, ako se posuše, tako da so le zelene (friske) narbolj strupene. Vidi se tudi, da se živina na paši takih zeliš ne dotakne, ako ni zlo izstradana.

Živalski razjedljivi strupi.

Med temi so le španske muhe strupene, ktere rabijo mazači za zdravilo pomnožiti pojatnost in scavno izcejo, ki pa mnogokrat vnamejo želodec, čeva in scanovila.

II. Omotice.

Niso sploh tako strupene kakor vjedci. Tu sem se štejejo :

1) Mak umori le majhino živinče, veči živini ne škodje tako hudo, le če se ga veliko in dolgo časa daje, zamore s tem živino umoriti, da popolnoma omoti in omer-tudi. 2) Zobnikovo perje (Bilsenkraut). 3) Kristavec ali strupeno bodeče jabelko le takrat živino omoti, ako se ga ji zlo veliko in zeleniga da. 4) Perje tisa (Eibenbaum) je veliko bolj omotično kakor poprejšni, konjem in prežvekovavcam posebno škodljivo, clo kokoši, race in gosi omoti. 5) Ljulika (Lolch). 6) Med vsimi strupi je naj bolj huda in naj bolj hitro živino umori pruska kislina (Blausäure) in vse tiste reči, v kterih je več pruske kisline, kakor perje in jagode lorberjevih čespel jedra grenkih mandelnov, breskev, marelc, čespelej. Malo kaplic te kisline že umori majhino živinče. Tudi tič pogine, če grenke mandelne zoblje.

III. Vjedne omotice.

So sledeče rastline :

1) Strupeni oreh (Krähenaugen) je posebno psam velik strup, pa tudi drugo živino zna umoriti, 2) Volčje jagode s perjem vred, kozam in ovcah ne škodjejo, kteriga tudi rade jedo, tudi konji in govedi ga po-

sušeniga brez škode jedo, zeleno jim pa škodje, 3) Vodena trobelika, (Wasserschierling) je hud strup konjem, govedi in ovcam, ktere tudi posušene ne jedo, 4) Divja buča (Zaunrübe), 5) Smerdljivec (gefleckter Schierling), 6) Pasji peteršilj (Gartengleisse), 7) Červivnik (gemeiner Gauheil), 8) Klasni rožički (Mutterkorn), 9) Kokalj (Kornrad) je govedi in ovcam strup, 10) Pasje zeliše ali červenka (Nachtschatten), 11) Rudeči naperstek (rother Fingerhut), 13) Rijasto ali snetjavo žito, 14) Strupene gobe.

Ozdravljanje zavdane živine. Malokdaj se zavdanje pri živini za gotovo spozna; večidel se le sodi, da je živini zavdano bilo. Če pa ena ali več poprej zdrave živine nanagloma zlo nevarno zbolí, se zna ena zmed njih zakljati, da se strup v želodcu najde, kar se posebno pri govedi lahko spozna, ako so še v prvim želodcu nabrane; rudninski strupi se pa le po kemiški ločbi spoznajo.

Ako se ve, da je živina zavdana bila, je nar pervo pred vsim te strupe iz želodca spraviti. Toraj so bluvne zdravila pri taki živini, ki zamore bluvati, kar se večkrat že samo od sebe zgodi, nar perva in nar koristniši; pri živini pa, ki ne more bluvati, se rabijo zdravila, ki želodec in čeva z mastjo, oljem ali kakošno drugo žlemastjo rečjo prevlečejo in jih tako rekoč dotike strupa varjejo; take so: laneno, laško ali ogeršično olje, mleko, sirovo maslo, maslo, salo ali kakošna druga čista mast, beljak, sladkor, med, moka, otrobi. Vsih teh reči se mora pa živini veliko noter vlivati in če družiga pri rokah ni, saj veliko vode, da se strup stanjša in se mu tako strupena moč bolj vzame.

Skoraj zoper vsak strup imamo zoperstrup, ki strup razkroji v dele, ki niso al celo nič ali veliko manj škodljivi kakor strupi; tak zoperstrup se pa zamore letakrat rabiti, če se natanjko ve, s čim da je bilo živini zavdano.

Zoper mišico je zoperstrup rujavo-rudečkasti železni okisanc (Eisenoxid Hydrat) ali če tega ni, se zamore z razbeljenim železam vgašena voda, ali pa skaje rabiti. Da se štupe imenovaniga železa na kvintelc mišiče za zoperstrup 2 do 4 lote. V tej primeri se razsodi, koliko da ga je treba rabiti, kar se brez nevarnosti zamore v nekoliko manjši meri večkrat ponoviti, ker to železo nima nič škodljiviga v sebi. Zmeša se vselej z 2 — 4 maselci gorke vode, ker ta voda kemiško

ločno pospeši. Če je pa živina mišičo v kosčikih požerla, je koristno zgorej imenovanemu zdravilu 10 — 20 kaplic amoniaka pridjati. Če pa imenovaniga železa pri rokah ni, je koristna sladkorjeva voda, žafnica, beljak na vodi, mleko, olje.

Zoper zavdanje s sublimatam so posebno beljak in pilenci dobri, in sicer 1 gran beljaka razkroji že 4 grane sublimata. Vzame se navadno beljaka od 10 — 12 jajc, ki se v dveh bokalih tople vode stepe, kar se živini dvakrat noter vlije. Pilencov se da 2 lota naenkrat drobno stolčeni; namest njih se zamore v sili milovice, v vodi raztopljeniga sladkorja, medu in tudi mleka ali olja dati.

Zoper rudeči precipitat se pa smerdljivo žveplo ali pa žveplo in solitar, vsaciga pol, priporoča.

Zoper bakrene (kufrene) strupe so tudi beljak, v vodi stepen, sladkor, mleko in med, kuhovina hrastovih skorij in šišk koristni.

Zoper bluvno sol je kuhovina šišk ali ježic koristna.

Zoper svine so zoperstrupi žvepljeno kisle soli, namreč: grenka sol, dvojna sol, in če živino hudo kolje, se jim tudi maka pridene, potem tudi olja noter vlije.

Zoper cink je mlačna voda, mleko in kuhovina šišk koristna.

Zoper peklenški kamen pomaga kuhinska sol, v vodi raztopljena, in beljak.

Zoper mineralne kisline, kakor žvepleno (hudičevo olje) solitarjevo in solno kislino se daje magnezia v štupo stolčena, kreda ali jajčje lušine navodi; kakor tudi žafnica in mleko.

Zoper živo apno pomaga kis z medam v vodi zmešan in olje.

Zoper mak je kis, črna kava in tudi brizglje z kisam. — Zoper strupeni oreh je jodova tinktura. — Zoper prusko kislino amoniakovi ali klorovi gaz. — Zoper omotice sploh je z kisam ali lemono okisana in pa kuhovina šišk in ježic dobra, katerih se na pol bokala vode dva lota skoz pol ure kuha.

Ako se ostri in vjedljivi strupi na eno ali drugo vižo berž berž iz trupla ne spravijo, ali se jim na kakošno drugo vižo škodljiva moč ne odvzame, napravijo nevarno vnetje, ki se pa ozdravlja kakor smo že pri vnetju želodca in čev in pri vnetljivi driski omenili; vselej je pa pušanje, noterdajanje veliko čistiga olja, močnata

pijača, in vribanje ojs trih mazil v trebuh poglavno zdravilo.

18. Goveja kuga ali devetogubnica (Rinderpest, Löserdürre).

Napade in sicer le enkrat v življenju govejo živino, je zlo nalezljiva in kužna; v naših krajih se nikdar prvotno ne začne, ampak vedno se le iz ptujih vunanjih krajev sredne Azije in južno-jutrove Evrope na mnogo viž zanese.

Obstoji ta huda kužna ptujka v posebnim vnetju širšnika in čev, v katerih se kmalo razjedljive vgnjide napravijo, in tretji želodec (devetogubnik) je večidel s terdo, suho pičo tako zabasan, da ne more nič skozenj. Nar očitniši znamenje te bolezni je driska.

Začetek in tek te bolezni. Po nalezbi pretečejo večidel 4 do 7 in clo 14 dni, predenj se očitne boleštne znamenja prikažejo; znamenja pa, ki se koj o začetku bolezni prikažejo, so zlo podobne znamenjem drugih bolezni, goveda namreč postane žalostna, pobesi glavo, poredkama pokašljeje kratko (kakor človek z zapertimi ustmi) včasih še rada je, včasih ne, prežvekovati včasih preneha, zdeha se ji večkrat, pa tudi z zobmi večkrat škriplje, herbet na kviško gerbi; če se po herbtu pritiska, naznani bolečine. Če vstane, se ne steguje kakor zdrava in herbtu ne pošine. Oko se ji nenavadno sveti in je rudečkasto, živina gleda sterno, žleznate kože gobca in nosnic so suhe, vroče, rudeče, blato o začetku manjkrat in suho kakor sožgano od živine gre, tudi scavnica in mleko se pomanjša.

Po tej dobi, ki se dôba nalezbe imenuje, se sedmi dan, včasih nekoliko popred ali pozneji, pravi napad bolezni prikaže. Živina postane ali vsa tópa, zbegana, spozabljena in leno hodi, ali pa je divja in nevrotljiva, včasih zbija z nogami in bôde, gleda divje krog sebe in večkrat potresa z glavo in z zobmi škriplje. Oči so svitle, sterme, nos in gobec sta gorka, suha in bolj rudeča. Dlaka se merši in setini. Sertno in žilno bitje se pomnoži, ravno tako tudi sapa. Živina prežvekovaje pojema, molzna zgubi mleko, vendar še nekoliko rada je. Blato in scavnica le malo od živine gresta. Čez 2 do 3 dni po napadu neha popolnoma jesti in prežvekovati in mleko zgubi. Oči so solzne, in kakor pravijo, živina se joka, smerček je še večkrat suh, nos

pa znotraj smerkov, gobec je slinast in napravijo se v njem rudeče pike, ki se v majhine bele mehurčike premene, kmalo prederejo in majhine vgnjide napravijo. Živina polega, leže težko sope, stoka, se ozera po trebuhu, v znamenje, da jo po čevah kolje. Po herbtu še bolj občutljiva postane, koža je dostikrat napihnjena in če jo pošlataš, zašumi včasih kakor pergament; večkrat se spušaji, posebno na pleču in ledju napravijo. O tej dobi začne bolj pogostama in bolj mehko, včasih kervavo, vodeno, vselej zelo smerdljivo blato od živine iti, včasih z napenjanjem. Kašelji, skripanje z zobmi in stresanje z glavo še vedno terpi, živina začne večkrat tuliti, serčno in žilno bitje s sapo vred se vedno pomnožuje, živina začne hušati in slabeti.

Nektera živina že četrty dan po napadu bolezni pogine, večidel pa terpi ta bolezen po nalezbi 14, 17 clo 21 dni, in ko se smert bliža, vpadejo oči z vlečljivim žlemam zamazane, še bolj slinast gobec začne smerdeti po meršje, goveda ihty pri vsakim dihleju na glas in leže hripa, toliko da se ne zadusi. Bolezen ji noge vzame tako, da komaj vstaja, in če tudi zavolj bolečin vstane, se kmalo spet zgrudi. Blato postane grozno smerdljivo; ritnik je večkrat višnjevi ali rudeč in zatekel in na dan vhaaja. Serce in zila se komaj ali celo ne čutita. Živina sope z odprtimi gobcam in oslABLJENA večidel mirno pogine, občni kerč ji večidel glavo na herbet skerči.

Če se pa od 7. do 9. dne znamenja pomanjšajo, če začne živina nekoliko jesti in prežvekovati; je upanje, da se bo ozdravila.

Raztelesovanje. Pod kožo se najde včasih nabran zrak; kri je tekoča in černa, v trebušni votlini so smerdljivi vetrovi, kože prvih dveh želodcev so omehčane, in v tretjim želodcu je večidel suha, terda piča, kakor da bi bila sožgana, ki je z njo tako napolnjen, da je okrogel in terd kakor kamen, na žlemni koži v gubah tega želodca so rudeče črnkašto vnetljive ali snetljive lise, in nadkožica se rada omaji. Četrty želodec in začetek tanjkih čev sta hudo vneta ali snetjava. V čevah, večidel v tanjkih, manjkraj v debelih, se pokažejo posebne sorte vgnjide, ki se napravijo, ker se rumena terda razliva pod nadkožico zasede, nadkožica počni in rumena razliva naredi rumene pa tudi črnkaste hraste, ki sčasoma odpadejo in spodej se prikažejo vgnjide, ki so plitve, ravne ali gladke, podolgaste ali okrogle. Okraj je raven, pa krog in krog spodjeden. Velike so kakor grah, pa tudi

kakor dvajsetica ali tolar in več jih skupej leži tako, da so takrat, ko so še z hrasto prevlečene, čeva take, kakor da bi bile s perst debelo skorjo pokrite in sicer v dolgosti eniga do dveh čevljev; ritnik je večidel snetjav. Jetra so zmečene, žolčni mehur velik, zlo raztegnjen; v persni votlini se tu in tam najde voda razlita, tudi v pljučih je včasih nekoliko meze razlite.

Spoznanje goveje kuge je silno važna reč, ker je ta bolezin grozno nalezljiva in morivna; njeno spoznanje je pa tudi teško. Če znamnja te bolezn na bolni živini pregledamo, najdemo, da nima nobeniga znamnja, katero bi samo ti bolezn lastno bilo, iz kteriga bi se tedaj bolezen za gotovo spoznati dala. Tudi v mertvi živini ni nobeniga znamnja, ki bi bilo samo goveji kugi lastno; nekteri scer menijo, da je terd in zabasan devetogubnik gotovo znamnje goveje kuge — ali ti se motijo, ker terd in zabasan devetogubnik se najde večidel pri vsih govejih boleznih, pri kterih je živina prežvekovati jenjala in so dolgo terpele (če živina dolgo ne prežvekje, se zabaše piča v devetogubniku), in nasproti tudi skušnje učé, da se goveja kuga, če je živinče veliko pilo ali z vodenimi rečmi ozdravljano bilo in naglo poginilo, brez terdiga devotogubnika najde.

Spoznanje te kuge se tedaj opera na 3 reči, ktere se morajo skup vzeti namreč: 1) na poiskanje od kod in kako je ta ptuja bolezn k nam prišla, 2) na vse znamnja bolne živine skup, in 3) na vse znamnja skup, ki se najdejo v mertvi živini.

To je trojica, iz ktere le se zamore goveja kuga spoznati.

Pretek, izid in predpovedba bolezn. Med devetim in dvanajstim dnevam po nalezbi, ali med tretim in šestim dnevam po napadu se bolezen že večidel razsodi, ker se v tem času začne boljšati, ali se pa s smertjo konča, kar se včasih še le o 3 tednih primeri. Pogine pa zlo zlo veliko živine, tako da komaj desetina ali dvanajsetina živine preboli. Prestoji to bolezen mlada, manj rejena in jalova živina ložeji kakor debela močna in breja.

Vzrok razširjanja je le nalezljivost po kužnini (Ansteckungsstoff), ki že od daleč živino okužiti zamore (po zraku in sapi). Nalezljivo lastnost ima sapa in kožno hlapenje kužne živine, kakor tudi vsaka reč, ki pride od bolne živine, kakor: blato, scavnica, kri, meso, koža i. t. d. Zrak se krog in krog kužne živine 20 tudi 50 stopinj v okrogu vkuži, pa tudi vsake

druge reči se nalezki primejo, kakor klaje, slame, orodja, obleke in tudi vsake druge živine, ki sicer ne more te bolezní dobiti, jo pa vunder, če jo na sebi nosi, med govejo živino zatrosi.

Nalezba se tedaj ne zgodi le s tem, da zdrava živina okuženi zrak blizo bolne živine sope, ali da bolno živino ali druge reči liže ali vžije, ki so prišle z njo v neposredno dotiko; ampak tudi s tem, da zdrava živina po pašnikih ali cestah hodi, ali se napaja, kjer je popred bolna živina hodila ali kjer so jo napajali. Mnogokrat ljudje, ki so prišli v dotiko s kužno živino, bolezen raztrosijo, pa tudi konji, ovce, prešiči, psi, mačke, kurjetina in celo muhe zamorejo bolezen raztrositi, ako pridejo od bolne k zdravi živini. Zato je že clo meso take bolne živine, če ga kuharica doma v vodi spere, preden ga kuhati postavi, in to vodo v pomije vlije za živino govejo kugo nenadama zatrosila.

Ker ima tedaj vsaka reč, ki od bolne živine pride, nalezljivo lastnost, in ker se nalezki vsake reči primejo, si vsak lahko misli, kolikšna obširna priložnost da je, bolezen raztrositi po mnogoterih potih, kakor pri živinski kupčiji, na živinskih somnjih, na paši, po mesarjih, strojarjih, konjedercih, pastirjih in celo po zdravnikih. Nalezljivo moč vzame kužnini čisti zrak, sončna svitloba in vročina o malo dneh; ako je pa kužnina v kaki skriti reči, obderži več mesecev nalezljivo moč.

Goveja živina vsake starosti, vsaciga spola, v vsakim kraju, v vsakim času zamore to bolezen nalesti; redko ktere se pa ne prime, in ktera jo je enkrat prestala, je nikdar več ne dobi, in clo prvi in drugi rod take živine, ki je bolezen prestala, ali te bolezní celo ne dobi, ali, če jo tudi dobi, ni tako huda; toraj je v tistih krajih narhuji, kodar pervokrat razsaja.

Ozdravljanje. Zoper govejo kugo ni zdravila. Mnogo zdravil se je sicer hvalijo, pa poterdilo se še clo nobeno ni. Zato so velike darila, ktere so vlade za znajdbo gotoviga zdravila razpisale, kakor holandska vlada 80,000, avstrijska 30,000, pruska 10,000 cekinov, še vedno za dobiti.

Ceplenje kužnine (kakor ceplenje kóz) bi znalo znabiti v primernih okoljšinah nagnenje to bolezní nalesti, zatreti, vendar še nič gotoviga o tem ne vemo.

Do bolniga živinčeta pa naj se nikdar mazači, konjoderci in drugi enaki sleparji ne pusté, da kuge še bolj ne zatrosijo. Kar umen pomočnik zamore svetovati, dokler

cesarski zdravnik s komisijo ne pride, je tole: Gospodar naj daje živini namesti suhe klaje redivno oblodeno pijačo (z moko ali otrobi); naj ji daje piti okisane vode z drozami, ali zelnice; naj odrašeni živini vsakidan 2 ali 3krat vliwa polič jesiha nekoliko z vodo zmešaniga, ali pa bokal vode, kateri je primešal 2 lota z vodo zalite solne kisline (verdünnte Salzsäure); mlade goveda dobivajo polovico tega. Dobro je tudi s kisam umiti govedo po celim životu. To je pametno ravnanje, in polajša živini saj nekoliko notranje bolečine in vročnico. Vse drugo je nepotrebno in nič ne pomaga.

Ker tedaj gotoviga zdravila ni zoper to silo kužno bolezin, je celo prepovedano, da bi kdo natihama to bolezin ozdravljjal, marveč je zapovedano, berž vsako tako bolezin županii ali cesarski vradii naznaniti, od ktere se zdí, da bi utegnila goveja kuga biti.

Pocesarskih postavah so povelja dane, katerih namen je sploh dvojni: 1) ubraniti, da se ta ptuja bolezin celo v naše dežele ne pritepe, in 2) če se je vender v deželo na kakošno koli vižo zanesla, da se berž zatare in dalje ne zatrosi.

Če je pa ta kuga že blizo našiga cesarstva, ali če že clo v kakošni naših dežel razsaja, je ojstro prepovedano, da ne pride ptuja živina, ne neznani ljudje, ali taki, ki imajo z živino, s kožami i. t. d. opraviti, v hlev. Nobena iz daljnih krajev o takim času kupljena živina naj se ne postavi med domačo, dokler se ni kakih 10 dni natanjko vgledovala in za zdravo spoznala. Vsaka bolezen goved je pri takih okoljšinah posebno pomenljiva, in posebno je treba ojstro paziti na ostališa živine po velikih cestah, in na kraje, kjer so živinski somnji. Zato se o tacih okoljšinah živinski somnji prepovedo več ur okrog kraja, kjer se je ta bolezen prikazala; — da se cesta za vpevljavanje živine skoz take kraje odloči, kjer ni kuge, in da se dotika z okuženim krajem, kolikor je mogoče, pomanjša, ali popolnoma ustavi. Goveje živine naj se nič iz te dežele ne pripelje.

Če je pa kuga že v kakim kraju domače dežele začela razsajati, se zaprè tista hiša, v kateri je hlev s kužno živino, ali cela vas, če je že kuga po več hlevih vasi razširjena. Sploh se imajo o kugi vsi ukazi natanjko in zvesto spolnovati, ki jih cesarska vradija (gosposka) takrat zapové. Kdor se zoper nje pregreší, bo ojstro kaznovan, in to po pravici, zakaj iz nemarnosti ali nepo-

kornosti eniga žuga grôzna nevarnost celi vasi, celi soseski, celi deželi, celi državi.

Vsak gospodar in vsak človek mora ob kugi na vse strani paziti, da se nar manjši trohica kužnine na kakošno vižo ne zatrosi, zato mora vsak za-se ojster sleduh biti, da se nič ne zgreši, kar bi utegnilo kugo tudi po skrivnih potih zatrositi. — Nasproti si pa zamore vsak gospodar svest biti, ako je svojo živino dobro zaperl, da od nikodar ne more do nje nič kužniga priti, mu bo živina zdrava ostala, če ravno krog in krog druga živina cepa, — zakaj ta boleznin ne tiči v zraku, ampak le v kužnini, ktero živina naleze.

Ako se je kuga v kakim hlevu še le začela, da je še le ena ali clo malo živine bolne, takrat ukaže modra cesarska postava od 11. septembra 1850: da naj se taka berž pobije ali zakolje, zakoplje in tako živina s kužnino vred iz poti spravi. Po tem ravnanju se je že večkrat mañoma goveja kuga zatèrla, da ni bilo ne duha ne sluha več od nje. Kakor se oginj ustavi, če se berž prvi plamen zatara, tako je tudi z govejo kugo, ako se prva bolna živina iz poti spravi. Če pa gospodar tako pusti svojo živino, ktera je po goveji kugi bolna ali od ktere se zlo pozdeva, da je bolna, pobiti in zaklati, skaže dobroto celi vasi, celi soseski, celi deželi. Zato je pa tudi pravično, da se mu škoda pobite živine povodilih poverne, kakor jih imenovana postava določi. Kako se imajo te povračila ceniti, določi komisija, ktera obstoji iz kantonskiga komisarja, eniga ali dveh zdravnikov, in dveh prisežnih mož, ki vrednost živine cenijo, v kateri cenitvi se le to odšteje, kar zamore po dovoljenju komisije gospodarju od pobite živine na dobro priti, postavimo, koža.

Kar ločitev bolne živine od zdrave vtiče, se mora vselej zdrava živina iz tistiga hleva proč djati, v kterim je bolna živina, in tedaj zdrava živina od bolne ločiti, ne pa bolna od zdrave, zakaj zlo napčno bi bilo, ako bi bolno živino iz hleva od še zdrave živine postavili in tako še drug hlev s kugo oskrunili in zdravo živino v prvim že okruženim hlevu pustili.

Tudi zakopanje cerknjene ali pobite živine se mora po postavah in prav varno zgoditi, da se po nevarni navadi merha po tleh ne derpali in vlačí, in tako poti ne okuži. Zakoplje se v jamo 6 čevljev globoko, ki se zasuje, včasih se z apnam potrosi, in dobro s perstjo za-

čapta, in dobro zaternja, da ne psi, ne prešiči, ne druga zver ali kaki cigani do merhe ne morejo.

Kožo večidel komisija dovoli, da gospodarju ostane, — ali v kad mora priti, ki je polna lužne ali apnjene vode, in kamnja na-njo, da se 24 — 48 ur namakva. To vse se zgodi pod čuvarstvom postavljeniga gledeja.

Ako je goveja kuga v kakošnim hlevu jenjala, se mora okuženi hlev skerbno očistiti.

Čistili bodo okuženi hlev tako le: stare jasli, gare, žlebe, truge in lesenino kužno naj požgejo, napravijo pa nove; so pa še terdne dobre, naj jih iz hleva na sapo sušiti denejo, dobro suhe vse vse oskublajo, z lugam prav omijejo, potlej pod streho varno osuše. Kamnatih žlebov ni treba iz hleva, pomiva naj jih močen lug, pesek naj dobro oderga. Podnice vse iz hleva, stare trohlene požgati, nove v hlev, dobro zvanaj presušiti, na vse kraje poskubljati, pomiti, posušiti, vse po žlebovo; potem še le v hlev, pa na robe, prejšno lice spod. Prej pa moko gnilo parst, ki je bila pod podam, malo ped globoko izkopati, izvoziti, v globoko jamo zagrebsti, v hlev pa nove navoziti, jo potapšati, in na njo pod vložiti. Ravno tako delaj z laštranim hlevam; ploše al kamnje z lugam operi, na soncu posuši, nove persti navozi, in vanjo ploše ali opeko na obero lice vlagaj. Nima hlev ne poda na laštra, ima sam tlak, izkopa paj ga veliko ped globoko, izmetaj v jamo, zagrebi globoko, po verhu oternjaj; pa druge parsti in proda v hlev navozi, vtlaci, da bo tlak ves nov. Zidane stene v hlevu debelo pobeli; lesene stene pa dobro oskublaj, z vrelim lugam omi, potem pa pobeli. Zidan strop, to je obok, debelo pobeli; lesen strop očedi, kakor si lesene stene; seno in klajo, ki je na njemu bila, varno pokladi konjem, ali jo v gnojniše zakopaj, naj bo hlev dolgo časa odpert, da se prevetra vsaj 8 dni, ki so duri in okna odperte. Tako še le nove klaje pod verh na hlev deni. Leseno posodo, in vse, kar je kužni živini blizo hodilo, skerbno osnaži, železnino, verige, kocne ali razbéli v ognju, ali z vrelim lugam in jesiham operi; povodce, plahte, slamo, obleko kravarjevo, ki je živini stregel, in takrat oblačil, ali požgi, ali pa, če je kaj terdniga in za rabo, prepéraj, presušaj in prevetruj. Ves gnoj in gnojnico kužne ali po kugi došle živine, vun iz hleva, dvoriša, iz poti; v jamo z njim, daleč na samoto, zaternjaj ga, ne na njivo, dokler ni ves pretrohnel.

19. Kužni čerm, sploh tudi vrančni prisad (Anthrax, Milzbrand) imenovan.

Ena nar hujših in nar naglejših živinskih bolezin je kužni čerm (vrančni prisad), ki vsaktero žival napada, in tudi človeka.

Prikaže se ta bolezin pod mnogoverstnimi podobami; vse so si pa v tem edine, da izvirajo iz popolnoma spridene kervi, ki postane černa kot oglje ali saje, gosta, kot kolomazilo (šmir), in strupena, kot nar hujši strup.

Ta spridena kri je tedaj bitstvo te bolezni, ktere se včasih v možganih, v gobcu, vratu, pljučah, vranici, jetrih, čevih, scavilih, spotovilih, na vunanji koži, parkljih in kodar koli znotraj in zunaj života prikaže po tem, kakor popisana spridena in strupena kri se v en ali drugi del trupla zaleti. ondi zastaja, in imenovano nevarno bolezin napravi, ki živino toliko hitrejši umori, kolikor imenitniši je napadeni del, ali na kolikor več strani se je taka kri vergla.

Zares velikrat je vranca poglavni sedež te bolezni; od tod tudi ime vrančni prisad (Milzbrand); ali napčno je misliti, da je vselej vranca bolna. Zato je boljši, da to bolezin čerm (po černi kervi) imenujemo, in tako vsaki zmoti v okom pridemo.

Čeravno je 20 in še več podob, pod kterimi se ta bolezin prikaže, sedaj na tem, sedaj na unim mestu, je pri vsem tem vunderle vedno ena, in edina; zato ima čerm v svojih različnih podobah gotove lastnosti, ktere ga zaznamvajo in napovedo, da ga po teh lastnostih od vsih družih bolezin lahko razločimo.

Kdor te lastnosti in posebnosti pozna, bo to bolezin lahko berž spoznal, naj ima svoj sedež v tem ali unim delu.

Znamnja in posebnosti pa, ki so le čermu (ali vrančnemu prisadu) lastne, so tele:

1) Ta bolezin napada vsako sorto žival na svetu, tudi ptiče v zraku, ribe v vodi, in človeka. Že iz samega tega, ako se sliši, da v tem ali unim kraju neka kuga konje, goveda, ovce, prešiče mori, zamoreš soditi, da je čerm ali vrančni prisad.

2) Med temi nar rajši in nar poprej napada naj močnejši in nar bolj rejeno pitano živino.

3) Živino grozno naglo umori. Napade jo včasih ko bi trenil, da živina še poprej zdrava dela, se pase ali

v hlevu svojo kermo jé, pa nanaglama skupej pade, se začne tresti in kakor da bi jo božjast zvila, pogine. In če bolezen tudi počasi preide, le 2, 3 ali k večim pet dni terpi. Če tedaj od bolezní slišiš, da naglo mori, ne boš napčno sodil, če že od delječ na čerma misliš. Nevedni in vražni ljudje išejo v ti naglosti večkrat moč copernic ali hudiča.

4) Poleti se veliko večkrat prikaže kakor v drugih letnih časih.

5) Če po hudi vročini deževati začne, kuga večidel nanagloma zgine.

6) Večidel se prikaže po životu več ali manj oteklin, ki so s černo gosto kervijo ali rumeno sokrovico napolnjene.

7) Mast in loj sta kot žeplo rumena; ravno taki razlivni so po notranjih duplinah.

8) Kri je črna in gosta.

9) Mertve trupla sila naglo gnijejo.

To so poglavne znamenja.

Če ta bolezen nekoliko bolj počasi živino napade in bolj počasi preteče, se najde, da se živina stresa, posebno na zadnjim koncu, da je topa, se trudno giba, zadnji konec omahuje, žila naglo bije, serce se od začetka večidel ne čuti, potem pa se čuti v velikim obsežku, sapa je bolj hitra, gobec je suh in vroč in večkrat se černkaste liste prikažejo; jed se ji upera, blato gre od začetka malokdaj od nje, in terdo in suho, potem pa driskasto postane; scavnica je kalna, rujava in gre po redkim od živine. Večidel se otoki napravijo na glavi, vratu, persih, tudi na trebuhu ali na nogah razne velikosti.

Vzroki čerma ali vrančniga prisada so: velika vročina, ktera živino pri hudim delu, na paši ali pa v soperčnim hlevu zadene; pomanjkanje čiste, merzle pijače, če živina ali žejo terpi ali pa če gorke sparjene mlake ali gnojnice dobi. Sicer zamore obilno in zlo redivno klaje, ki kri preveč zgosti, pa tudi slaba, spridena, sparjena zatuhla klaja, ki kri spride, predolgo in pretežavno delo, posebno ob času hude vročine, to bolezen naključiti. Bolezen večidel le takrat vstane, če več teh vzrokov naenkrat živino zadene, in se nar večkrat prikaže v krajih, ki bolj na solncu ali v močvirnih dolinah ležé, kamor se vročina zlo upira.

Po teh vzrokih se napravlja gosta kri, kateri kislic (Sauerstoff) pomanjkuje, to je, tisti življeje, brez kteriga ne more človek ne žival zdrava biti. Če živina po-

trebniga hladivniga kislica ne dobiva v hladnim zraku, v čisti merzli vodi in v zeleni piči, se zgosti kri, — in če živino s tako gosto sprideno kervjo sedaj kaj napade, vžge boleznin, ki se čerm imenuje.

Ozdravljanje. Bolezen se veliko ložeji odverne kakor pa ozdravi, ko je že živino napadla, toraj je treba v časih, ko se bolezen že kje prikaže, ali če se je ob suši in hudi vročini bati, da bi se bolezen ne prikazala, se daje močni in dobro rejeni živini bolj pičle in manj tečne (zelene) klaje, slabotni in slaborejeni živini pa naj se daja dobra in lahko prebavljiva klaja. Zelenjava je sploh boljše od suhe klaje. Piti naj se da živini pridno večkrat na dan merzle, čiste vode, ki naj se včasih osoli ali z kisam okisa, ali se tudi zeljnice ali repnice, ali se nezreliga kisluga sadja skuha in živini daje. Prevelika vročina se kolikor je mogoče odvraca; toraj se živina ne pusti na paši ob hudi vročini, ne sme o veliki vročini prehudo delati, in hlevi naj se večkrat prezračijo, da so bolj hladni in če proti soncu leže, naj se zelene veje krog njih postavijo. Oknja naj se z zelenimi vejami zapletejo in nikdar ne sme preveč živine v takem hlevu stali; postavi se kak škaf merzle vode vanj, da ga hladi. Živina naj se v tekoči vodi saj enkrat na dan skopa, ali naj se pa doma z merzlo vodo po celim životu polije in potem s slamo zriba. Tudi teloh se zamore v podvratnik zavleči in bolj močni in dobro rejeni živini je tudi dobro, če se ji v pravi meri puša.

Če je pa ta bolezen že kako živino napadla, je prva potreba, ji koj o začetku boleznin obilno pusi, tudi dvakrat ali trikrat (8, 10 ali clo 12 funtov veliki živini na enkrat); če pa bolezen že dalj časa terpi, ni več pušanje koristno. Poliva naj se živina po celim životu z merzlo, čisto vodo tako dolgo, da se začne mraza tresti, in potem se s slamo dobro do suhiga zriba, in to naj se vsako drugo uro in tudi ponoči ponovi. Živini naj se teloh v podvratnik vstavi.

Kisle ali okisane vode naj se živini vsako uro ponudi, še boljše je pa, če se 2 lota solne kisline ali hudičeviga olja v škaf vode vlije in živini večkrat piti da; če pa ta živina celo nič ne pije, naj se ji trikrat ali štirkokrat noter vlije maslic kisa ali pa 1 do 2 kvintelca solne kisline na poliču vode. Vediti je pa treba, da posoda, v kateri se take kisle zdravila noter vlivajo, ne sme biti iz bakra (kufra) ali svinca. Med dru-

žimi notrajnimi zdravili se je solitar sam, ali s kafro zmešan za nar boljše poterdil. Vzemi štupe solitarja 1 do 2 lota, kafre pol ali 1 kvintelc, to z moko in vodo v testo zmešaj in živini v svalkih o hudi sili vsaki dve uri, scer pa trikrat na dan noter daj. Tudi klorovo apno se rabi, kteriga se pol lota v maslicu vode raztopi, kteriga se veči živini štirkokrat na dan, vselej po dve žlici nankrat noter vlije, manjši pa le polovico od tega. Namest solitarja je v sili tudi smodnik (pulver) v nekoliko veči meri kakor solitar koristen.

Z oteklinami pod kožo naj se pa takole ravna: Dokler so še bolj terde, naj se s terpinovim oljen samim na sebi ali z lavorovim oljem in s štupo španskih muh zmešanim dobro namažejo, če so pa mehke in godne, naj se z nožem prerežejo, da kri ali gnojnica iz njih steče, in prerezani otoki naj se z razbeljenim železom izžgejo.

Potrebno pa je, da se vsak varje, ki se z bolno ali z mervto živino peča, da sena kako vižo ne rani, ne oskrni z gnojem, s kervjo, s slinami, s sokrovco, naj se berž omije in rane dobro spera; posebno mu prepovemo segati v gobec ali v čevo, ju trebiti z golo roko! Štrašno nevarno je to! kdor je pa kaj ranjen, naj nikdar k bolni ali mervti živini ne gre. Cerknjena živina naj se hitro odpelje in naj se s kožo vred pokoplje, ali pa se še le previdno odere, ko se je popolnoma shladila. Meso in nobena reč se od take živine, če se je tudi pobila, nikdar ne sme rabiti, ker je zelo škodljivo in je že veliko ljudi pod grob spravilo.

Čeravno bolezen ni vedno po sapi nalezljiva, jo zamore vendar včasih zdrava živina od bolne dobiti, zatoraj je tudi vselej varniši zdravo živino od bolne ločiti, in če je prostor, naj se zdrava živina iz hleva odpelje, v kterim bolha stoji. Zapirati hlevov in hiš treba ni, kakor sploh tistiga ojstriga zapertja pri vrančnim prisadu treba ni, kakor pri goveji kugi. Med govejo kugo in čermam ali vrančnim prisadam je v tem velik razloček, da je čerm le bolj boleznin vremena, kteriga živine obvarovati ne moreš, če jo še tako terdno zapreš, — goveja kuga se pa pri nas le po nalezbi razširja in živino obvarješ, če jo terdno zapreš in obvarješ kužne sapa i. t. d. Goveja kuga se zamore po zraku od hleva do hleva, od kraja do kraja razširiti; — čerm pa je bolj strupu enak, ki ga moraš v rano vcepiti, da se prime; — včasih se pa vunder tudi po sapi naleze.

Treba pa je hlev in vse orodje, s katerim je bolna živina v kako dotiko prišla, čisto počediti. Kjer ta bolezen ravno razsaja, naj se težke dela z volovi ne opravljajo, in le na bližnje pašnike naj se živina goni, in ne o hudi vročini. Tudi se mora prepovedati, govejo živino in prešiče ob času vrančniga čerma iz krajev, kjer razsaja, v druge kraje na prodaj goniti.

Da se zdravje ljudi pri tej bolezni obvarje in da tudi druga domača mesojedna živina zavolj tega ne zboli, je potreba:

1) Da se ostro prepove meso, kri in kar je od take bolne živine, vživati, pri tem se mora posebno na mesarje v krajih, kjer se je ta bolezen prikazala, natanjko paziti, da nobene živine ne zakoljejo, ki je za to boleznijo že očitno bolna ali na stopni k bolezni. Strašno nevarno je tako živino zakljati in njeno meso, i. t. d. povžiti, ki le perve znamnja bolezni, razodeva, češ, da ne bo bolj zbolela! Strašno nevarna je taka kri za klobase! Vsa taka živina se mora ali zakopati ali brez mude konjederču dati, na kteriga se pa mora paziti, da jo zakoplje in ničesar od nje, razun kože, ne porabi.

2) Tudi mleko bolne živine vživati, naj se ostro prepove.

3) Živinozdravnik in čuvaji živine morajo vedno previdni biti, da se ne okužijo, posebno ko taki živini zdravila dajejo, ko jo klestirajo, ji pušajo, ji oteklina prederajo; vsaciga oskrunjenja naj se kolikor morejo skerbno varjejo.

4) Cerknjena živina naj se na samotni kraj pelje, kamor nobena živina ne pride in naj se s kožo vred pokoplje ali pa naj se previdno iz kože dene, ko se je že shladila. Zakoplje naj se 6 čevljev globoko, in dobro z živim apnam potrese. Jama naj se s ternjem obloži, da živina blizo ne pride. Koža se pa da previdno v apneno vodo ali v lug nar manj 24 ur namakovati, in potem na skritim kraju posušiti. Psi, mačke in perutnina se morajo vedno zapreti, da k bolni živini ne pridejo.

6) Hlev, kjer je bolna živina stala, se mora skerbno počediti. Zemlje se mora nekoliko skopati in hlev s žepnam pokaditi in potem več (10 — 14) dni odpert pustiti, da se prevetri.

50. Blesobne sorte kužniga čerma, ali vrančniga prisada.

Že zgoraj smo omenili, da je čerm, naj se prikaže v kateri podobi si bodi, vedno ene in ravno tiste nature. Le zavolj tega se pokaže v raznih podobah, ker se spridena kri zdaj na ta, zdaj na uni del bolj verže, v katerim se bolestne znamenja nar bolj vidljivo pokažejo. Navadne podobe so:

1) Vratni čerm prešičev (Halsantrax der Schweine), od kteriga smo že na strani 121 govorili.

2) Jezični čerm (Zungenantrax) glej stran 143.

3) Čermasta kervomeča (milzbrandartiges Blutharnen), od ktere bomo pri boleznih scavil govorili.

4) Kožni čerm (Hautantrax);

5) Pereč ogenj ali čermast sen (milzbrandartiger Rothlauf), od kterih se bo pri zunajnih kožnih boleznih govorilo (poglej tje).

6) Ledni ali ritnikovi čerm ali kužna ritna žabica (Rücken- oder Lendenblut), ki se posebno pri govedi in ovcah napravi in se potem od družih podob čerma razloči, da se sterjena černa kri v ledju in okrog ritnika in v ritniku nabere. Napade živino po kužje, manjkrajt posamezno.

Napade živino nanaglama, druge znamenja so kakor pri vrančnim prisadu, le blato, ki je le od začetka bolj terdo in suho, se kmalo s kervjo zmeša in iz ritnika se izceja včasih sama, černa in sterjena kri, in ritnik je vedno hudo zatekel in s sterjeno kervijo zaseden. Če se živina po ledju dergne, naznani velike bolečine, koža večkrat šumi kakor pergament.

Bolezen zlo naglo preteče in snet ritnika in krog ležečih delov kmalo živino umori.

Vzroki so tisti kakor pri čermu, zakaj pa da se ravno v tej podobi prikaže, ni znano.

Ozdravljanje je tako, kakor pri čermu, le klestire se napravijo iz kuhovine laneniga semena, iz poparine otrobov, ki se pogostama rabijo. Nabrano kri iz ritnika trebiti, je scer prav; ali kdor to stori, mora čisto celo roko imeti, nikjer oskrunjeno, jo mora dobro z mastjo namazati; nar bolj varno pa, da se ne okužiš, je, rokovice obleči in z rokovico v ritnik kužne živine seči in kri iztrebiti. Vse drugo se ravna kakor pri vrančnim čermu.

21. Gliste in červi v želodcu in čevih.

Gliste v želodcu in čevih še le takrat bolezen store, ko se tako pomnožijo, da prebavljenje piče overajo ali bolečine napravijo. Večkrat je sicer mnogo glist in červov v želodcu in čevih nabranih, brez da bi druge težave storile, kakor da mnogo sokov životu poserkajo in tako rast živine zaderžujejo. Druge sorte gliste pa zelo velike postanejo in tako gibanje želodca in čev overajo, da ne morejo redno skoz spraviti, kar je v njih, store tudi včasih velike bolečine (klanje).

Znamnja. Edino gotovo znamnje je, če z blatam žive ali mertve gliste od živine gredo. Druge znamnja pa niso nikdar popolnoma zanesljive, kakor: da se živina večkrat z nosam ali smerčkam v jasli dergne; da gobčnice razteguje; in merda med jedjo naenkrat neha jesti in nemirna postane, kakor da bi jo v želodcu nekaj glodalo, pa potem kmalo spet začne jesti, da se sterjeni žlem v ritniku nabere ali da se vodena tekočina iz njega izceja, da živina z repam večkrat med noge mahne, da se ji dlaka šetini, postane pretergana, da se punčica v očesu razširi, da postanejo žlemne kože blede ali rumenkaste, živina trudna in slaba. Pri psih store gliste večkrat vertoglavje in da radi popadajo. So mnogoverstne sorte in podobe, ki se v želodcu in čevih napravijo, ki se po razni podobi glave, trupla in repa razno imenujejo.

Razun glist pa tudi v želodcu in čevih konj živé červi konjskega brenceljna, katerim je natura odločila drugo in tretjo dobo življenja v teh delih preživeti in se odgojiti, da pridejo kot muhe (brenceljni) iz ritnika nadan. Ti červi v želodcu so mirni gostači, čeravno se včasih globoko v vanj zasade.

Vzrok glist je večidel posebno prirojen, nagnenje, ki v slabim prebavljenju obstoji in razun tega je mlada živina bolj tej bolezn podveržena in ena sorta ima take, druga druge gliste, in tudi v nekterih krajih se mnogosort glist v živini napravijo, ktere se v drugih le malokdaj ali clo nobenkrat ne najdejo. Sicer je pa tudi klaja večkrat vzrok, da se gliste v čevih iz sterjene meze napravijo. Drugi červi pa od zunaj v jajčikih v želodec in čeva pridejo, tako n. p. konjski brenceljni zaležejo jajca konjem krog nosnic ali na klajo, da tako v želodec pridejo in se ondi odgoje.

Ozdravljanje. Le malokdaj se najde priložnost zoper gliste kaj rabiti, akoravno nevedni ljudje pri živinskih boleznih mnogokrat po krivici gliste dolže. Ako se

vendar ta bolezen ozdravlja, se da večidel kuhovine grenkodišečih zdravil, kakor pelina, vratiča, valeriane, z grenko ali dvojno selijo ali kalomelam. Pri bolj terdovratnih glistah se da jelenoviga olja ali samiga na sebi ali z terpentinovim oljem, vsaciga dva lota z ravno toliko lopatikne štupe zmešaniga. Tudi saje so dobre. Če bi živino po glistih klalo, se ji da laneniga ali laškiga olja z grenko soljo ali kalomelam.

22. Metljaji v jetrih (Lebereggeln).

Červiči (metljaji) v jetrih se zaredé nar večkrat pri ovcah, manjkrat pri goveji živini in prešicah, še bolj redkokrat pri konjih. Store dolgočasno bolezen brez vročnice, ki se rada z zlatenco in vodenico združi, in obstoji v tem, da se v stugah jeter, kjer žolč teče, več ali manj metljajev napravi. Bolezen napade ali posamesne živinčeta, ali pa kot kuga o mokrotnih letih in pri škodljivi močirni paši cele čede.

Znamnja. Začetek bolezni se večidel natihama prikrade; le ko hujši stopnjo doseže, se očitno pokaže; včasih se pa še le najde, ko živinče pogine in se pri raztelesovanju jeterni metljaji najdejo: Navadne znamnja so sledeče: da živinče postane leno, trudno; jed mu ne diši, ovna postane pusta in se rada pili; oko postane rumenkasto, žlemlna koža gobca bleđa, ali vmazana, rumenkasta; zobje se majejo, trebuh je napet zlasti na desni strani, kjer jetra ležé; blato je večidel posebno proti koncu driskasto. Pod kožo se napravijo včasih semtertje vodene otekline.

Raztelesovanje. Pol kožo, še bolj pa v trebušni in persni votlini se najle mnogokrat veliko vode razlite, in žolčni tok je napolnjen s červiči (metljaji), ki so en palec dolgi in pol palca široki, plošnati, sivozelenkasti ali po žolcu rumeni. Pri tem so jetra večkrat bolj velike, vterjene in na njih se najdejo tu in tam včasih vodeni mehurčiki. Drob takiga živinčeta je bled, brez kervi in masti in tudi v čevih se najde več glist. — Metljaji pa ne pridejo od zunaj po pičaci ali jedi v jetra, ampak se zaredé v samih jetrih; če jih iz jeter denes, kmalo poginejo.

Pretek in izid bolezni. Bolezen dolgo časa terpi, tri do šest mescov in clo do eniga leta, da živinče umori. Ozdravi se le o začetku, če se škodljive zadeve, ki so bolezen naključile, naglo odvernejo. Če pa

bolezen bolj huda postane, se ne ozdravi več, ker nobeno zdravilo ne more červov iz jeter pregnati, zato ker do njih ne more, in se tudi mnoge druge bolezni ozdraviti ne dajo, in zavljal tega je naj bolje, da se klavna živina za meso porabi, dokler še ni preveč shujšala.

Vzroki. Nar večkrat je vzrok bolezni pomanjkanje dobre piče, potem močvirnata in slabo spravljen ali večkrat zmočena klaja v mokrotnih letih, kakor tudi paša po močvirnatih pašnikih, kjer bičeje in ločje rase in kjer večkrat voda nastopi. So pašniki, kjer se živina prav rada pase in dobro pašo dobiva, da se zlo zredi, pa pri tem bolezen dobi, ki se potem po zimi tako pohujša, da cele čede zanjo poginejo. Zavljal tega se ne smejo nikdar ovce, ki so za pleme, na take pašnike goniti.

Ozdravljanje. Le od začetka bolezni bi zamoglo ozdravljanje kaj koristiti, če se razun tega, da se vzroki popolnoma odvernejo, živini enciana, pelina, kalmeza, hrastove skorje, železniga vitriola s terpentinovim oljem, kamnovcam ali jelenovicam noter daje. Drugi posebno hvalijo žgano (roštano) zernje s kuhinsko soljo, spet drugi apno, ali apneno vodo s kamnovcam, še drugi solno ali žvepljeno kislino. Vender če se bolezen v celi čedi prikaže, vedno več dobička kaže, metljajevo ovco brez odlašanja, dokler še preveč ne hira, mesarju dati, ker je tako meso o začetku bolezni še za vžitek priprušljivo. Če je pa hudo shujšalo, ni več dosti vredno in ne sme se več v mesnicah prodajati, čeravno ni škodljivo.

Jeterni metlaji pri ovcah so poglaviten pogrešek in do dveh mescev po kupu kupčijo razderejo.

33. Glin in vodenica (Fäule und Wassersucht).

Napade večidel ovce, manjkrat govejo živino, je dolga bolezen brez vročnice, pri kateri se v persni in trebušni votlini voda nabira, živina vedno bolj hujša in hira in večkrat so tudi jeterne bolezni in jeterni metlaji s to boleznijo združeni. Ta bolezen večkrat veliko živine naenkrat, tudi cele čede napade in veliko živine pokonča.

Znamnja. Živina neha jesti, pije večkrat zlo, je lena in žalostna, se opoteka in hira; žlemlne kože so blede, plavkaste, oči večkrat zabuhle, solze se zmazejo in iz gobca začne živini smerdeti. Pri govedu se razun teh znamenj večkrat lušaji na vratu, herbtu ali glavi na-

pravijo; mleko živina zgubi. Žilno in serčno bije se pomnoži, sapa bolj hitra in teška postane, posebno pri ovcah se večkrat sliši in je stakajoča, trebuh postane napet in klompa, in napravijo se tu in tam na životu vodenčne otekline.

Pretek in izid bolezní. Terpi bolzen cele tedne in mesce, med kterim časam živini večkrat nekoliko boljši postane, poslednjič pa vendar pogine.

Raztelesovanje. Pod kožo, na vratu, na trebuhu in tudi na nogah, posebno pa v trebušni in persni votlini se najde mnogo razlite vode. Meso je blede kakor da bi bilo sprano, vsi deli imajo le malo kervi in nič masti, jetra so zmeščane in večkrat so v njih metaji. Žolec je zlo voden. Tudi vranca, pluča in ves drug drob je bled, mehek, vel; možgane so zmeščane, in večkrat je v možgannih votlinah voda nabrana, nobeden del pa se ne gnoji.

Vzroki. Ta bolezen se večidel prikaže v mokrih letih pri slabi letini, pri močvirni paši, pri merzlim meglenim vremenu, po povodnjih; temu še pripomorejo slabi hlevi, zanemarjena strežba in opravljanje, ker se tako živina zamori, slaba kri napravlja, ki rada zvedeni. —

Ozdravljanje. Razun vzrokov, ki se morajo po mogočnosti odverniti, naj se da živini boljši in bolj tečne klaje, naj se postavi v suh hlev, naj se ji noter dajejo grenke in krepčavne zdravila s tacimi, ki na scanje ženejo, kakor: pečin, encjan, brinove jagode, divji kostanj, smrečje, berstje s kuhinsko solijo, v svalkih ali v kuhovni. Če je bolezen zlo tedovratna, naj se ji da: terpentinoviga olja, železniga vitriola in drugih zdravil iz železa v pijači ali v mestu.

24. Zlatenca (Gelbsucht).

Zamore jo dobiti vsaka domača živina, vendar le malokdaj. Obstoji v tem, da se žolec kervi pimeša, in tako postanejo vsi deli rumenkasti, kar se posebno na žlemljatih kožah nosaie, gobca, na očesu, včasih tudi na poveršnji koži vidi.

Znamnja. Razun rumenkaste barve imenovanih delov se živini jed ustavlja, je trudna, ima belkast ali pa rumenkast jezik, blato je ali mehko ali pa tardo, vedno bolj blede, včasih po kišim diši. Scavnica je bolj gosta in rujava kot ol (pivo). Rumena barva, ki se včasih koj o začetku bolezní prikaže, včasih pa še le čez nektore

tedne, se večkrat ne da odpraviti, ko že vse druge znamenja odjenjajo.

Pri raztelesovanju se vedno kaka sprememba v jetrih najde, ali je večji ali manjši del vterjen, ali se na kakim kraju gnoji, ali se tuberkelni ali vodeni mehurčki v njih napravijo, ali so metljaji v zolčnih tokih ali žolčni kamnički nabrani.

Vzroki. To bolezen nar rajši dobi stara, shujšana, slabo opravljana živina, ki ima ravno imenovane bolezni jeter; rumena barva je toraj le znamenje teh jeternih bolezni, in vse, kar zamore na kako vižo jetra poškodovati, zamore neposredno tudi to bolezen napraviti, in večkrat je tudi znamenje vnetja jeter. Ni pa še natanjko znano, če rumena barva s tem vstane, da deli, iz kterih žolc obstoji, namesto se v jetrih iz kervi odločiti, v kervi zastanejo, ali če se napravljeni žolc spet popije in tako kervi primeša.

Ozdravljanje se ravna po bolezni jeter, iz ktere je zlatenca vstala; je nje vzrok vnetje jeter, se tiste zdravila rabijo, ktere bomo pri vnetju jeter omenili; če pa iz drugih dolgoterpečih bolezni izvira, ktere se vendar le malokdaj zamorejo natanjko razločiti, se da navadno grenkih, dišečih in drisknih zdravil, kakor: enciana, dvojne soli, grenjke soli, lopatike. Z notrajnimi zdravili naj se tudi driskne brizgle rabijo in živini naj se daje lahko prebavljive, če je mogoče, zelene klaje, naj se dobro odene in primerno prepeljava.

25. Sušica (Darrsucht).

Napade le večidel mlado živino, nar večkrat žebeta, ki hujsajo, slabe, pri tem pa rade jedo. Ta bolezen je zlo rada s hromoto združena, in mnogo jih meni, da je sušica in hromota ena in ravno tista bolezen, vendar se večkrat vsaka sama zase prikaže.

Znamnja. Mlada živina, ktero to bolezen napade, je bolj klaverna, se slabo redi, dlaka se ji šetini, je pretergana. Zlemne kože so večidel rudečkaste, jezik suh in bel, žila nekoliko hitreji bije, serce se zlo čuti, sapa je hitreji, in pri tem se bolj lakotnice, rebra in nosnice le malo dvigujejo, je živinče še rado, ali nič se mu ne prileže, blato je večidel mehko, večkrat tudi zlo smerdi, pri hoji živinče omahuje in je leno, leži mnogo. Boolestne znamenja se včasih nekoliko pomanjšajo, živinče začne še raji jesti, sapa bolj mirna postane, vedno je pa klaverno

in zlo hujša, dobi veči drisko in naenkrat se bolesterne znamenja hudo pohujšajo, da živinče pogine.

Pretek, izid in predpovedba bolesterne. Preteče ta bolesterne včasih hitro tako, da od osmiga do desetiga dne že živinče pogine, večkrat pa tudi počasni, da terpi tedne in tudi cele mesce in bolesterne se večidel nesrečno konča, ker se le maloktero živinče popolnoma ozdravi, in če se tudi zdi, da nektero bolesterne srečno prestane, vendar ni več tako terdno in bolesterne se zlo rada poverne, da tako živinče še le pozneji pogine.

Pri raztelesovanju se najdejo žleze kreželca (Gekröse) zatele, sterjene, večkrat se že gnoje. Razun teh poglavitnih prememb so pa včasih tudi žleze v persni votlini, kakor tudi žleznate kože želodca in čev bolesterne premenjene in v trebušni, včasih tudi v persni votlini nekoliko vode razlite.

Vzroki. Posebno nagnjenje k tej bolesterne je nekterimu živinčetu že prirojeno, posebno, ako staro živino med tem, ko je breja, škodljivosti zadevajo, ki mlado v rasti zaderžujejo. Potem pa zamore to bolesterne naključiti prepričla in spridena klaja, slabo vreme, prehlajenje, posebno ko se živina guli, in vse, kar pri živini zamore slabo prebavljanje storiti, kakor sprideno mleko stare živine, slabi hlevi in slaba strežba in opravljanja, da se iz piče napravljeni redivni sok na kako vižo pokvari, ki trebušne limfatiške žleze draži, vname in še na kako drugo vižo spremeni, če ga popijavne žile v čevih poserkajo in k trebušnim limfatiškim žlezam pripeljejo.

Ozdravljanje. Živinče se mora vedno dobro odeti, v gorek pa zračen hlev postaviti in potem se ozdravljanje po dôbi bolesterne ravna. Iz začetka bolesterne, ko so trebušne limfatiške žleze še vnete, se v trebuh kafrovec ali terpentinovo olje vdergne. Rabijo se žleznate in oljnate brizglje in noter se da štupe ajbiševih korenin z magnezio ali kredo združene, vsaciga 20 do 30 granov mladi živini trikrat na dan. Če ni driske, se tudi grenka, ali dvojna sol, ali kalomel, ali sirov antimon ali salmiak rabi, kateri se štupe ajbiševih ali encianovih korenin primešajo. Posebno zaupanje si je pridobilo jekleno žveplo (Stahlschwefel), ki se navadno takole rabi: grenke soli 4 lote, štupe encianovih korenin 2 lota, jekleniga žvepla pol lota za odrašeno živino, mladi živini pa se polovico ali četertinko tega da; ko pa bolesterne že dalj časa terpi, živina že bolj oslabi, je le malo od ozdravljanje pričakovati in tudi štupa ange-

liknih ali baldrianovih korenin z kafro in makam, kakor tudi kalomel z rudečim žveplam le malo več koristi.

26. Pojatnica, francozi (Stiersucht, Franzosenkrankheit).

Je dolgoterpeča bolezen, brez vročnice, ki posebno krave napada; se naznani s tem, da se živina mnogokrat, skoraj vsak mesec enkrat ali dvakrat poja, brez da bi breja ostala, in obstoji v tem, da se v persni in trebušni mrenci bradovični zrastki napravijo.

Znamnja. Iz začetka se družiga ne zapazi, kakor da se taka krava vsake 4 ali 5 tednov, potem pa vsake 14 dni poja, brez da bi breja ostala, in če se to tudi zgodi, večidel čez nekatere mesece zverže in spet se začne pojati. Pri tem ostane živina še dalj časa dobro rejena, (takrat se imenuje ta bolezin tolsti francozi); pozneji pa začne bolj nerada jesti, postane otožna, shujša (takrat se imenuje suhi ali kumerni francozi), začne hitreji sopsti in kratko suho in slabo kašljati. Koža kakor usnje terda postane, serčno in žilno bitje se pomnoži, živina vedno bolj hira in jetična pogine, ako se popred ne zakolje.

Pretek in izid bolezn. Mesece, včasih celo leto ta bolezen terpi, in če se včasih tudi na videz poboljša, se rada spet poverne in le redkokrat se popolnoma ozdravi.

Pri raztelesovanju se na persni in trebušni mrenci najdejo bradovični zrastki, veliki kakor proso, grah ali lesnik in še večji, ki so rumenkasti, rudečkasti, mehki ali terdi, včasih plošnati, večkrat podolgasti in mnogokrat jih je toliko, da se eden drugega derže in celo mrenco pokrijejo. Ker pa ta mrenca ne prevleče le cele persne in trebušne votline, ampak tudi vse dele, ki v tih votlinah leže, se večkrat ti zrastki čez in čez na mrenci najdejo, včasih pa bolj na tistim delu, ki pljuča, jetra, ali želodec prevleče, ali v kreželcu ali mrežici. Večkrat se tudi voda v persni in trebušni votlini razlita najde. Meso je velo in blede, loja celo nič ni.

Vzroki. Posebno nagnenje k tej bolezni je živini včasih že prirojeno, posebno pa se zdi, da je vzrok te bolezni, če se krava, ko se večkrat poja, ne pusti k biku, da tako od natore za rast mladiga pripravljani soki te zrastke napravijo. K temu pa posebno pripomore obilna in mečivna klaja, kakor tropine žganjarij in olarij, če

se živina premalo ali celo nič ne prehodi in pri tem dobro redi. Tudi pitani voli, če imajo že prirojeno nagnenje k tej bolezni, in če jih ravno imenovani naključjivi vzroki zadenejo, zamorejo to bolezen, pa le zlo malokdaj dobiti.

Ozdravljanje. Nar potrebniji je vzrok, če je znan, odverniti, in na to se poskuša, da bi živina breja ostala; da se pa to toliko gotovši doseže, dajo nekteri živini, predenj jo k biku peljejo, žganja, drugi živini popred pušajo. Pa na vse to se ni nič zanašati. Od notrajnih zdravil ni veliko pričakovati. Če se vendar kaj noter daje, naj se rabi apnena voda, žveplo ali sirov antimon. Če je gotovo, da ima živina to bolezen, naj se raji brez odlage, dokler je še rejena, zakolje, ali dokler se še zrediti da, zredi in potem zakolje. Meso ni za človeka škodljivo; če je pa bolezen že visoko dorasla (kumerni francozje), je ostudno in maloredivno in zavolj tega se ne sme v mesnici prodajati, ampak le za dom porabiti, tisti deli pa, na katerih so bradovice, se morajo zavreči.

Ta bolezen je poglaviten pogrešek in kupčijo do tridesetiga dneva po kupu razdere.

27. Vnetje jeter (Leberentzündung).

Jetra se le malokdaj pri živini same na sebi vnamemo, akoravno pri vnetju drugih trebušnih delov, kakor, želodca, čev, trebušne mreence i. t. d. tudi jetra zbole.

Znamnja. Razun znaminj, ki se pri reumatskim vnetju čev prikažejo, so posebne znamnja, ki vnetje jeter naznanijo: rumenkaste žlepnate kože, bel jezik, občutljivost trebuha, kjer jetra leže, tudi živina bolj na desni strani leži, malo je in blato gre bolj suho in rumeno od nje, scavnica je temnorujava in ima v sebi žolčne obstojne dele.

Pretek in izid bolezni. Vnetje jeter preteče večidel naglo, ako se razdeli; vendar se večkrat spremeni v druge dolgoterpeče bolezni, ki večkrat skoz celo življenje ostanejo, da živina vedno nekoliko boleha. Te navadne spremembe so: če se meza v jetra razlije, da se vterdijo, ali da se ta razlita meza začne gnojiti, ali da se tuberkelni ali vodeni mehurčiki v jetrih napravijo.

Vzroki obstoje v zunajnih mehaniških škodljivostih, potem v preveliki vročini, v pogreških klaje, v slabi pijači, preveliki žeji.

Ozdravljanje se ravna sploh kakor pri drugih vnetljivih boleznih po dobi in po natori bolezni. Iz začetka je koristno pušati, ostre mazila pod trebuh vribati, usnje pod kožo vstaviti, driskne brizglje rabiti; noter se pa daje: grenka sol ali dvojna sol, ali kalomel, ali bluvna sol s štupo encianovih ali ajbiševih korenin, katerim se tudi pri mehkužni natori bolezni kafe pridene. Mnogo dobre vode se da živini piti, v kateri se solitar raztopi. Jesti naj se da živini celo malo, in če je mogoče, le zelenjave. Če so pa že nasledki vnetja nastopili, se rabijo po raznosti nasledkov zdravila, od katerih smo že pri nasledkih plućnice govorili, s katero je ta bolezen zelo podobna in se tudi mnogokrat z njo zmeša, kar ima vendar to dobro, da se obe skoraj na enako vižo ozdravljata.

28. Vnetje vranice (Milzentzündung).

Vranca se malokterikrat vname, in manjkrat kakor jetra; tudi spozna se sila težko, ker nima nobeniga posebniga znamenja. Iz vsih znamenj se le toliko spozna, da je nek trebušni del vnet. Le takrat, če se je živina na tisti kraj, kjer vranca leži, kaj udarila, ranila ali poškodovala in se na to vnetljiva bolezen naznanila, se zamore soditi, da se je vranca vnela. Če se pa tudi ne zamore za gotovo to vnetje spoznati, vendar pri ozdravljanju to ne pomeni veliko, ker vnetje vranice se ozdravlja kakor vnetje jeter in vnetje pljuč.

Pri čermostih boleznih, kakor smo že pri čermu ali černim vrančnim prisadu omenili, je sicer vranca vedno spremenjena, akoravno te bolezni nimajo sedeža v boleznih jetrih, ampak v premembi kervi.

29. Kervavenje ritnika (Mastdarmblutungen).

Kervavenje ritnika se večkrat napravi po vnetju čev, pri griži, pri čermostih boleznih, od katerih pa tu ne govorimo, ampak le od tiste, ki je zase obstoječa bolezen, ki je brez vročnice, dalj časa terpi, ali se večkrat ponovi, se pri goveji živini, pri konjih in psih napravi.

Spozna se ta bolezen lahko, ker se kri vidi, ki iz ritnika, večidel z blatam vred ali pa tudi sama gre. Če se z roko v ritnik seže, se najdejo v žleznati koži semtertje majhine bulice, v katerih je kri, in ko se te bulice prederejo, kervavé. Živina je otožna, je malo, in zadnji

konec je bolj terd, kar se posebno zapazi, če živina hodi, ali se vleže, sicer pa se nobeno znanje ne zapazi, ki bi vnetje čev, grizo ali kako čermasto bolezen razodevalo.

Pri psih se zapazi prava zlata žila, kar nič drugiga ni, kakor da se kervne žile ritnika raztegnejo in razširijo in majhine bulice napravijo, ki se večkrat prederejo in kri razlivajo, posebno takrat, ko je blato zlo terdo, kterega pes komaj iz sebe stlači.

Vzroki te bolezní leže v tem, da se v medenčni votlini preveč kervi nabere, kar se posebno takrat napravi, če tla v hlevu preveč vise, da živina z zadnjim koncam pregloboko stoji. Ravno tako tudi prehlajenje in še le spravljeno, neobležano seno to bolezen napravi. Pri psih so predobre jedila, in če blato preporckama od njega gre, tega krive.

Ozdravljanje. Razlita kri v ritniku se mora z roko izpraviti in kervne bulice se morajo iztisniti kar navadno pravijo žabico trebiti *) in potem se brizglje rabijo o začetku z žlemlatimi, pozneje s skupvlečljivimi kuhovinami, kakor ajbiša, laneniga semena, hrastovih skorij i. t. d. Tudi brizglje z merzlo vodo so včasih dobre. Noter se daje ječmenova voda z grenko ali dvojno solijo in z žvepljenim cvetam. Pri zlati žili psov se pa mora vedno za to skerbeti, da je blato bolj mehko, kar zamoreš že mnogokrat z žvepljenim cvetam doseči, ali pa se kačomela z štopo jalapnih korenin noter daje.

Varovati pa se je, da se ta scer nedolžna bolezen ne zmeša s strupeno kervijo, ktera se pri čermu ali vrančnim prisadu v ritniku nabera; takrat je ozdravljanje drugači, kakor smo že pri čermu omenili, in varovati se je, da, kdor kri iz ritnika trebi, ima čiste in neranjene roke, da se s strupeno kervijo ne oskrtni.

*) Žabica, ovčič in sajovec so tri imena, sploh med slovenskim ljudstvom znane, s kterimi veči del govejih bolezin kerstijo. Če bolezin ni ovčič ali sajovec, je pa žabica; — to je trojica bolezin.

Od ovčiča in sajovca smo že na strani 138 govorili in razjasnili: ktere bolezni zapopadeta. Treba je, da tudi žabico enkrat pretresemo in preišemo: za kakošne bolezni to imé veljá, ktero nevedni vrači rabijo, ki le po imenih živino „cajtajo“, brez da bi prav vediliza sedež in lastnosti bolezin, kakor tudi za vzroke, iz kterih izvirajo, in za zdravila, s kterimi se ozdravljajo.

30. Prepad ritnika (Mastdarmvorfal).

Če ritnik tako vun stopi, da se njegove žlemne kože navzunaj obernejo in tako ostanejo, se to imenuje prepap

Preišimo narpoprej, kaj si ljudje sploh mislijo: od kod da žabica pride?

Žabica pride — mislijo ljudje — po neki majhini kakor leča veliki, uši podobni, rudeči živali, katero živina večidel na paši požrè ali živo ali zmučkano med zobmi, in po kateri zbolí. Ker se ta žival nekterim „majhni žabi“ podobna zdi, jo „žabico“ imenujejo, in po nji je bolezin, katero napravi, imé „žabica“ (žabca) dobila.

Ko je živina to žival živo požerla — pravijo — začne divjati, teško sope, je nepokojna, se na tla meče in okoli sebe bije. Je pa mertvo požerla, postane žalostna in klaverna, vamp se ji napnè, blato zaprè, ne je in ne prežvekva, ima merzle ušesa itd. Ako se ji berž ne puša na ušesih ali pod repom (kar imenujejo „žabico rezati“ in „žabco tepsti“, če se narezane ušesa ali rep s šibico tepó, da kri bolj tèče), se nabere veliko kervi v podobi kervavih klobás v čevih, če je živina žabico živo požerla, — če pa mertvo, se nabere kri v ritniku, ktera se mora naglo iztrebiti, kar imenujejo „žabico trebiti ali dreti“. — Zraven tega rabijo še druge reči: v več krajih vjamejo zeleno žabico, kar se mora pa pred sv. Jurjem zgoditi, jo potem posušè in žabčini živini noter dajo; kjer nimajo zelene žabice, dajo navadno mertvo žabo na jesihu ali laškím olju; — dajejo tudi drožje, kislíga zélja in več družih reči.

Scer je več sort žabic znanih, namreč ušesna, glavna, ledna, suha, mokra ali napeta. Ušesna in glavna je tista, kadar ima živina merzle ušesa, glavo pobesi, divjá itd.; — ledna, kadar je križ vroč, se v ledju ali ritniku kri nabera; — suha, če je živina zaperta in gré le malo suhíga blata od nje; — mokra ali napeta, kadar je vamp zlo napet, ker mislijo, da je po vodením sopuhu napet.

To so navadne misli zastran žabice. Ne čudimo se, da je velika zmešnjava v teh rečeh med naším ljudstvam. Saj ni od nikdar pravíga poduka poprej imelo.

Vsak, pravíga živinozdravništva pa le nekoliko izučén človek lahko iz rečeníga zapopade, da žabica ni nobena posebna bolezin, ampak da je navadna bolezin vampa (Wanst), devetogubnika (Löser) ali čev; zlasti ritnika

ritnika. Zna pa ritnika manj ali več vun moleti, da se le kakor rudeča napeta klobasa vidi ali več palcov dolg vun maha. Pri tem je živina ali popolnoma mirna in se vede kakor popolnoma zdrava, le rep na stran ali kviško derži, ali je pa nemirna, se večkrat k sranju pripravlja, in z zadnjim koncam semtertje stoplja.

Pretek bolezní. Ritnik večkrat sam nazaj stopi, če se sprazne, ali pa dolgo časa vun moli, da postaja žleznata koža vedno bolj rudeča in plavkasta, zateka, ali pa dalj časa vun moli in se nič ne spremeni, ni občutljiv in je omertuden.

Vzroki so tedaj tiste zadeve, ki ritnik na kako vižo poškodujejo, stegnejo ali zmečejo in celo omertudijo, kakor: griža z velikim napenjanjem, preobilna raba brizgelj, če ostre reči v ritnik pridejo in tudi če se živina pri porodu preveč napenja.

Ozdravljanje. Najpopred naj se seže s pooljeno roko v ritnik, da se blato vun strebi in natanjko preiše, če je kaj ranjen. Nato se rabijo brizglje z merzlo vodo

(Mastdarm), pri kateri živino napenjati začne in se ji blato zapre, včasih se kervi v ritniku nabere, ktera se pa večkrat še le po sirovim seganju v ritnik napravi, če segač z nohtmi in sploh s silnim praskanjem po ritniku žilice predere, da začne kri teči. Kar je sirov segač le sam storil, pride potem bolezní v krivico!

Umni zdravniki imenujejo to bolezní, ktero nevední mažači „žabico“ kerstijo, napenjanje ali po zabasanim v ampú ali devetogubniku, ali po zapertih čevih, ali pa kervomočnost v ritniku.

Začne se pa ta bolezní večidel po napčni klaji, ali pijači, ali na paši, ali v hlevu, brez da bi ravno treba bilo povžitiga merčesa dolžiti, od kteriga večidel ni duha ne sluha.

Ozdravljanje je le tisto pravo, ki si prizadeva v ampú in čeva nadležniga zapopadka izprazniti, kakor „živino-zdravništvo“ pri napenjanju, grizenju in zapertih čevih učí. Če kri zlo proti pljučam in možganim síli, kar se pri napenjanju rado primeri, je treba pušati iz vratne velike žile, pa ne iz ušes ali repa, kar pri goveji živini nič ne zda in je le prazna igrača. Naj se tedaj nihče ne da s praznimi in vražnimi mislimi zastran „žabice“ motiti. Preč tedaj s tem praznim imenom, in poprímimo se taci, ki bolezní prav zaznamvajo.

ena za drugo tako dolgo, dokler še kaj blata iz ritnika gre. Poskusi se tudi, če se zamore vun stoječi ritnik s pooljeno roko nazaj spraviti. Med tem se pripravi štirvo-glat platneni kos, na dvoje skupej zgame in v sredo se dene morska goba, na vse vogle se prišijejo traki, tako se dene ta kos platna pod rep na vun moleči ritnik in sprednja traká se privežeta na obeh straneh na pas (Gurt), ki se krog pers zadergne. Če se je zamogel ritnik nazaj spraviti, se tudi zadnja traka okrog nog privežeta tako, da goba ravno na ritnik tiši. Če se pa ritnik ni mogel nazaj spraviti, se mora večkrat z oljem namazati in kos platna, ki čeznj pride, se mora vedno z merzlo vodo polivati in večkrat se poskusi ritnik nazaj spraviti. Namesti platne-niga kosa, se znajo tudi trakovi v podobi T skupej všiti, in v sredi morsko gobo prišiti. Stranska konca se pod repam na straneh, srednji konec se pa med nogami na persni pas priveže tako, da goba ravno na ritniku leži.

Priporoča se sicer tudi gorko kopanje ali spiranje s skupvlečljivimi vodami i. t. d. pa malokdaj je kaj taciga treba. Vedno se pa mora, ako se je ritnik nazaj spravil, živina tako postaviti, da s sprednjim koncem bolj globoko stoji kakor z zadnjim, in ko gre blato od živine, se mora nekoliko časa paziti, da ritnik spet vun ne zleze; toraj je treba živini driskne zdravila noter dajati, da gre mehko blato od nje.

31. Kile (Eingeweidebrüche).

Če kakošen drob, ki v kaki votlini leži, steno pre-dere in vun stopi, se to imenuje kila. Po delih, ki za-morejo vun stopiti, so razne sorte kile, kakor možga-nov, pljuč, želodca, mrežice, kreželca, čev, scav-niga mehurja, maternice i. t. d. Ker razun čev, kreželca in mrežice drugi deli le malokdaj vun stopijo; se navadno le ti kile imenujejo. Razločijo se pa pokraju, kjer leže in se razdele v kile popka, boka in lakotnic, mednožja in mošnje. Razun tega se kile razdele v prirojene in pridobljene in potem v proste in zabasane kile; proste kile so tiste, če zamore blato še skoz čeva, zabasane pa liste, v katerih se blato zamaši, da ne more naprej, ne nazaj.

Znamnja. Kile se vedno naznanijo z oteklino, ki je na tanjko omejena, okrogla, se vdaja, in koža, ki čez leži, ima navadno barvo, ni bolj vroča, tudi ni boleča. Če se ta oteklina od kraja proti sredi stiska, se večkrat zamore vsa oteklina nazaj spraviti, in večkrat se za-

more s perstni luknjica ošlatati, skoz katero so čeva stopile. Razun tega je pa kila zdaj večji, zdaj manjši, zdaj bolj mehka, zdaj bolj terda, potem, če je živina zlo nabasana ali lačna, če mirno stoji ali leži ali če se pri delu napenja.

Zmešati bi se pa zamogle kile z oteklinami, ako se v kakih krajih napravijo, kjer se kile najdejo, in sicer z vnetljivimi oteklinami, kakor tudi s tistimi, v katerih je kaka tekočina: voda, meza i. t. d. nabrana. Treba je toraj natanjko preiskati in znamnja pretehtati, da se kile z drugimi oteklinami ne zmešajo.

Pretek. Kile vedno večji postajajo: ko so pa že nekako velikost dosegle, se večkrat dalj časa ne spremene, vendar se same od sebe nikdar ne ozdravijo, lahko pa se pohujšajo in ena nar hujših prememb je ta, da se kile všipnejo in zabašejo, kar je grozno nevarno in večidel živino umori.

Znamnja, iz katerih se všipnjena kila (eingeklemmter Bruch) spozna, so sledeče: kile se zlo napnejo, postanejo bolj terde, gorke in boleče. Če se stiskajo, se ne dajo celo nič pomanjšati, ker se čeva ne morejo več nazaj spraviti. Živino začne hudo kljati, kar s tem pokaže, da postane nemirna, se večkrat proti kili ozre, se večkrat k sranju pripravi, vendar le tako dolgo po malim in z napenjanjem blato od nje gre, dokler je za kilo še kaj blata v čevih, potem se pa živina le vedno napenja in je terdovratno zaperta. Le malokdaj se taka všipnjena kila iz njene zadrege spraviti zamore, torej po vnetju nastopi naglo snet v všipnjenim delu, ki živino umori.

Vzroki. Že prirojeno nagnenje večkrat živino k tej bolezni podverženo stori; nar večkrat pa zunajno poškodovanje s tem, da se živina udari, suni, ali da na kako terdo reč pade, se pri vožnji, porodu, koljiki i. t. d. napenja, to bolezen napravi.

Pri ozdravljanju se včasih prizadevamo le to doseči, da se kila tako ne pohujša, da bi živina v nevarnost prišla, včasih pa jo popolnoma ozdraviti. Pervo je posebno v tistih primerlejših svetovati, če kila že dalj časa terpi, ne nadleguje posebno živine in tako dalj časa ostane, brez da bi se spremenila. Kilo pa popolnoma ozdraviti, se le takrat svetje, če je za živino nevarna.

Da se kila ne pohujša, se je treba varovati, da se živini ne daje klaja, ki bi utegnila živino zlo zabasati ali napenjati, in nikdar ne naenkrat preveč, — da se prehudo za delo ne rabi, da se varje, da se živina na

kilo ne udari, ne suni ali na kako drugo vižo ne poškodje. Tako varovana zna živina s kilo vred visoko starost doseči.

Če se pa hoče kila popolnoma ozdraviti, se morajo čeva lepo nazaj spraviti, v naravni legi obderžati in skerbeti se mora, da spet vun ne stopijo in da se počeni del, skoz kteriga so vhažale, spet zarase, da tako ne morejo več vun stopiti. Čeva se morajo z rokami nazaj spravljati, da se obsežejo in od vsih strani proti luknji rahlo pritiskajo, in skoznjo s perstmi spravijo. Ko se je to zgodilo, se z obezami noter obderže; za obezo se večidel rabi širok pas, ki je navznotraj, kjer na kili leži, položen, da nad kilo tiši. Da se poč zarase, se to včasih sami natori prepusti, in če še kila ni stara, se tudi to večkrat zgodi, če se zamore obvarovati, da poč nobena reč ne zatlači. Če je pa poč že stara, se prav nerada, včasih nikakor ne zarase.

Večkrat se vendar s tem opravi lam ne doseže veliko, ker se čeva ne morejo z golo roko nazaj spraviti; ali če so se tudi nazaj spravile, spet vun stopijo, ali se pa poč ne zarase. Pri takih okoljšinah bi se znala le s težavno in nevarno operacijo nazaj spraviti, klavno živino pa je bolj varno zakljati in za meso porabiti, kakor to nevarno operacijo poskusiti, le pri konjih bi se znalo to zgoditi.

Kako pa naj se operacija pri kilah stori, poglej v poznejim poduku, ki popiše operacije kil.

IV. Bolezni scavil.

1. Vnetje ledic in scavniga mehurja, (Nieren und Harnblasenentzündung).

Ste bolezn, ki se ne prikažete ravno velikokrat, nar večkrat pa pri goveji živini, zamore vsaka zase obstati, ali se pa združite.

Znamnja. Naznanite se z vročnico, živina se z zadnjimi nogami široko vstopi, hodi težko, včasih celo ne more, kakor da bi bila v križu polomljena, ako se živina prepeljuje, občuti posebno ko se oberne, v ledju, kakor tudi če se po herbtu dergne ali stiska, bolečine; scavnica gre večkrat od živine po malim z napanjanjem in bolečinami, ki je večkrat zlo rudeča, in celo kervava. Če ste same ledici vnete, se najde mehur prazen in skerčen, ne prevroč in ne občutljiv; če je pa tudi mehur vnet, je zlo vroč, boleč, večkrat poln in

raztegnjen. Žila, ki je iz začetka polna, postane kmalo bolj majhna in terda; jesti neha živina; namesto scavnice gre samo nekoliko rudečkastiga žlema od nje; pridružijo se bolečine, enake tistim, kadar živino kolje; pot nastopi ali le deloma ali po celim životu, živina oslabi in že v 2 — 3 dni pogine. Ako se bolezen na dobro oberne, se vnetje razdeli in znamenja se počasi pomanjšujejo. Malokdaj se v gnojenje razide.

Ta bolezen bi se znala zmešati z križnim mertudam, razloči se pa od njega s tem, da se pri križnim mertudu scavnica naravno izceja, ni bolečin in tudi vročnice ne.

Vzroki so: če se živina udari, sune na dele, pod katerim ledici ali scavni mehur leže, ravno tako tudi veliko terpenje pri delu, da se pretegne, ali če živina čez grabne skače, da se ledici ali mehur pretrese, ali če se živina zlo za pleme rabi. Tudi nektera klaja posebno scavila draži, kakor večidel zlatice, mlečkov, (Anemonen), podleskov, perje jelše, hrasta, beliga ternja, berstje smrek in borovcov in tudi več rastlin, ki scanje pomnožijo, kakor: vlastovčno ali pasje selje, (Schwalbenwurz), gladež, (Hauchechel), divji rožmarin. Pa tudi navadno plesnjevo seno, kaka mlakuža, posebno tista, v kateri se konoplje ali lan godi, kakor tudi vžitje španskih muh in nekatere druge zdravila, kakor: naperstek, terpentino olje znajo bolezen naključiti. Poslednjič je tudi prehlajenje in nabrani kamni v ledicah ali scavnim mehuru vzrok boleznii.

Ozdravljanje. Nar pervo je potreba vzrok, ki je bolezen naključil, odverniti, in tudi drugo ozdravljanje se ravna vedno po vzroku, ki je bolezen naključil. Je bila živina udarjena, sunjena ali scer na enako vižo poškodovano, so koristni merzli ovitki, ki se na ledje pokladajo, z njimi se združijo brizglje z oljem ali mnilam, in noter se dajejo žle mnate in driskne zdravila, da se tako čeva spraznjejo, da blato v njih ne tiši na vnete dele. Rabi se navadno kuhovina ajbiševih korenin ali laneniga semena ali laneno olje, v katerim se grenke ali dvojne soli raztopi. Potem se daje močnate pijače, v kateri se posebno koristni solitar raztopi. Ako velika vročnica hudo vnetje naznani, se zamore iz začetka tudi pušati in ostre mazila pod trebuh vribati; tem zdravilam se pa ne sme v ti boleznii nikoli terpentinoviga olja in španskih muh pridjati, ker terpentino olje in španske muhe preveč zdražijo in clo vnamejo

scavila. Za vribanje je nar bolji salmijakovca 2 lota s 6 loti laneniga olja zmešaniga.

Če so povžite ostre reči vzrok vnetja, se bolezen sploh ravno tako ozdravlja, kakor smo ravno omenili, le noter se posebno oljnate in žleznate zdravila dajejo in tudi za brizglje rabijo. Če so španske muhe ali keabri vzrok te bolezni, je nar bolji kafre lanenimu olju pridjati. Je pa prehlajenje vzrok, se mora posebno za to skerbeti, da se živina dobro spoti, toraj se opuste merzli ovitki, namest njih se pa živina po celim životu dobro zriba in dobro odene in v gorek hlev postavi.

Če so pa nabrani kamnji vzrok vnetja, kar se zamore le takrat spoznati, če scavnica gre z bolečino po kaplicah ali v majhnem curku od živine, in če z njo pesk ali majhini kamnički prihajajo, je koristno tudi zoper to vnetje pušanje, odvodivne mazila, žleznate in oljnate zdravila za noter dajati, in brizglje, ali dokler se kamniči ne iztrebijo, vse to le toliko pomaga, da nekoliko bolečine potolaži. Dokler ti kamniči niso večji kakor struga (kanal), skoz katero se imajo spraviti, se večkrat sami od sebe s scavnico izcede; če pa večji postanejo, zamorejo vedno dražiti in tišati in tako vnetje napraviti, ki se zamore tudi v snet spremeniti. Take kamniči iztrebiti bi se zamoglo na dvojno vižo, prvič: kamničke še v životu zdrobiti, da bi se zamogli po tem v majhnih drobtinicah iztrebiti, — ali jih pa kemiško s tacimi rečmi raztopiti in razkrojiti. Pa le prav malo kaj se zamore kaj taciga storiti, ker bi se kamni le takrat zamogli zdrobiti, če so v mehuru nabrani, gotovih zdravil pa, ki bi jih stopile, ni, akoravno se potašiel, milo, kis, apnena voda (1 lot apna na maselc vode) hvali, ki se po lotu noter daje in v scavni mehur brizglja. Od operacije pa, ki bi se zamogla poskusiti, če so kamni v mehuru ali scavni cevi, se bo pri nauku od operacij govorilo.

Poslednjič moramo pri vnetju ledic in scavniga mehura opomniti, da so vse reči zlo škodljive, ki hudo na scanje ženejo, ktere mazači tolikrat rabijo, ko ne gre scavnica od živine, brez da bi pomislili, za kaj da scavnica zastaja. Kadar živino kolje in grize, nevedni ljudje večidel mislijo, da se ji je voda zaperla in da so od tod bolečine, — ali to ni res; poglobitna bolezin je tu le o čevih, iz katerih izvira tisto navadno postavljanje k scanju; boš klanje ali koljiko odpravil, bo zginilo tudi tisanje k scanju samo po sebi.

Če vnetje ledic in scavniga mehurja večidel poneha, in če so se nasledki vnetja napravili, da se iz razmečenih žleznatih kož preveč žlema izceja, ali da se zaanejo ledici ali scavni mehur gnojiti, so skupvlečljive zdravila koristne, posebno hrastove skorje, divji kostan, sirov galun, železni vitriol, jekleno žveplo in za piti z razbeljenim železam ugašena voda.

Sicer je pri boleznih ledic in scavniga mehurja sila potrebno, da se živini kolikor je moč mir da, in malo jesti, piti pa, kolikor poželí, potreben je tudi goren hlev.

2. Kervomok (Blutharnen).

Je bolezen, ki večkrat le posamezno živino, konje ali goved, večkrat pa tudi cele čede napade. Več sort kervomokov je po raznosti vzrokov. Večkrat se napravi kervomok pri hudim kervnim navalu, pri velikim vnetju scavil, če kervne žile počijo, se zlo zmehče, če se ledici ali mehur, ali drugi scavilni deli gnojé. Da se pa zve, v čim da kervomok obstoji, se mora natanjko presoditi, ali se je bolezen še le začela, ali že dolgo časa terpi, ali se vnetljive znamnja prikažejo ali ne, ali je z vročnico združena ali ne, ali se s scavnico tudi bolesten naredki izcejajo, in kakošni, ali se vzrok, ki je bolezen naključil, zamore opaziti.

Po teh raznostih se vidi, da se kervomok z raznimi znamnji prikaže, razno preteče in da se mora na razno vižo ozdravljati.

Nar navadniši so sledeče sorte kervomoka:

1. Kervomok z vnetjem scavil,
2. Kervomok po ranenju scavil,
3. Kervomok po omehčenju in oslabiljenju scavil,
4. Čermast kervomok ali kervomok z vranenim pri-sadam.

1. Vnetljivi kervomok ali kervomok z vnetjem (Entzündliches Blutharnen).

Obstoji v kervnim navalu k ledicama ali pa v vnetju ledic, scavniga mehurja ali kakiga drugiga scavilniga dela.

Znamnja so po tem, ali je bolezen v ledicah ali v scavnim mehurju ali v scalu, nekoliko različne. Vedno se sicer kervava scavnica izceja in je z bolečinami združena.

Če je sedež bolezní v ledicah, je kri, ki jo živina sči, s scavnico popolnoma zmešana, tako, da je vsa scavnica čisto kervi podobna. Razun tega je živina v zadnjim koncu vsa zvezana, kakor pobita; če jo po ledju pritisneš, občuti velike bolečine; dlaka se po celim životu, posebno v ledju šetini: blato se bolj počasi in neredno izpravlja, živina neha jesti, krava zgubi mleko.

Če je pa scavni mehur vnet, se vidi razločno, da je kri le bolj scavnici primešana, in ne ž njo tako zedinjena, kakor pri vnetju ledíc. Ta razloček je važen, pa lahko zapopadljiv, ako se pomisli, da ledici scavnico delajo, mehur jo pa le nabira, kar jò k njemu priteče. Če so tedaj ledici vnete, že delajo kervavo scavnico; je pa mehur vnet, pride navadna scavnica v mehur, v mehuru se ji še le kri primeša včasih v kosčikih; ravno taka je tudi scalam (Harnröhre). Znamnja vnetja se zamorejo čutiti, če se s pooljeno roko v ritnik seže, skozi kteriga se čuti mehur vroč, boleč, večidel s scavnico napet, akoravno se ona le po kaplicah izceja.

Pretek in izid. Vnetje, vročnica in iz nju izvirajoč kervomok zamore tako narasti, da živina v malo dneh pogine, ali se pa žlemlne kože tako omehče, da se iz vnetljiviga kervomoka mehkužni kervomok napravi, ki več tednov terpi in včasih tudi živino umori.

Vzroki so nar večkrat v klaji, posebno če je živina na slabih pašnikih primorana berstje hovja ali pa germovje obirati; ali zlatice, ali druge ojstre zeliša jesti ali če na paši ojstre červe požera, kakor kebre, kresnice, španske muhe i. t. d., ki scavila hudi dražijo, tako vnetje in kervomok napravijo.

Ozdravljanje. Žlemlnate in oljnate zdravila s solmi, (z grenko solijo in solitarjem), kterim se, če so bolečine hude, nekoliko zobnikoviga perja pride-ne, so posebno koristne. Tudi navadno domače zdravilo, 8 — 12 liber kisliga mleka na dan, kterimu se solitarja pridene, je zlo koristno. Če se pa ve, da je bolezen zavolj vžitja strupenih červov vstala, je naj bolji kafra v žlemlnatih in oljnatih zdravilih. Razun tega se ravna pri kervomoku, kakor pri vnetju ledíc in scavniga mehurja.

2. Kervomok po ranenju scavil (*Blutharnen nach mechanischen Verletzungen*).

Pri tem se vedno od zunaj boleča oteklina, včasih tudi vidna rana zapazi, ako je bila živina udarjena, sunjena, vbodena ali scer silovito poškodovana.

Preteče bolezen ravno tako kakor pri vnetljivim kervomoku in ozdravlja se tudi sicer ravno tako, le da se na ranjene dele merzli ovitki pridno pokladajo.

3. *Kervomok po omehčenju scavilnih delov.*

Se večkrat prvotno napravi pri zlo shujšani, mehkužni živini. Večidel sledi po vnetljivim kervomoku, če dalj časa terpi. Scavnici je večkrat kri v majhnih sterjenih kosčikih primešana. Pri preiskovanju se večidel ne najde ne vročine ne bolečine, ne drugih znamenj vnetja, in zdi se, da je živina sicer popolnoma zdrava, samo oslABLJENA in mehkužna je vsa; kri je bolj vodena in se rada razkroji.

Ozdravlja se ta kervomok s skupvlečljivimi kuhovinami iz hrastovih ali verbovih skorij, ali s kuhovinami ježic, šišek ali divjiga kostanja, v katerih se rado nekoliko siroviga galuna raztopi; pri zlo oslABLJENI živini se tudi nekoliko kafe pridene. Za pijačo naj se daje voda, v kateri je bilo razbeljeno železo vgašeno. Tudi brizglje dišečih in skupvlečljivih kuhovin se priporočajo in vdergne se v ledje kaferniga cveta in terpentinoviga olja. Piča mora biti lahkoprebavljiva in redivna, in nič se ne sme živini poklasti, kar scavila draži. Posebno varovati se je, živino na močvirnate pašnike, ali v germovje, kjer je mnogo žižkov, na pašo goniti.

4. *Čermast kervomok (milzbrandartiges Bluthamen).*

Ta bolezen napade živino, kakor vsaka sorta kužniga čerma, zlo zlo naglo brez predznamenj. Nanagloma začne živina veliko černe kervi scati, se trese, posebno na zadnjim koncu, gobec postane bolj vroč, večkrat se zapazijo v gobcu črnkaste lise in že predenj dva dneva mineta, se bolezen na dobro oberne ali pa živina pogine; poslednje se večkrat pripeti.

Ker ta bolezen ni družiga kakor kužni čerm in tudi v sprideni kervi obstoji, le da se tu kri posebno na scavila verže: vse tisto, kar se je govorilo o vzrokih in ozdravljanju kužniga čerma, tudi tukaj velja. Le da se morajo vse tiste zdravila opustiti, ki scavila dražijo, naj bodo notrajne ali le zunanje. (Poglej vrančni prisad str. 182.)

3. Oparnost (Harrnverhaltung).

Če le malo ali celo nič scavnice od živine ne gre in pri tem živina bolečine naznanuje in se tudi večidel vročnica pridruži, imenujemo to bolezen oparnost.

Prikaže se nar večkrat pri goveji živini in sicer le pri volih in bikih.

Znamnja Živina se vede iz začetka kakor pri klanju, ki naznanuje bolečine v trebuhu. Pripravlja se večkrat k scanju brez da bi kaj scavnice od nje šlo ali k večim le po kaplicah ali v prav tanjkim curku. Splošno kritje, kjer se scavnica izceja, je oteklo, gorko, luknica skoraj popolnoma zamašena in pod kožo mnogo scavnice nabrane, ki se ne more izcejati, dalj časa zastane in se razkroji, zlo smerdi, in če bolezen dalj časa terpi, se začne v votlini gnojiti, tako da se celi kosi kože zgnoje ali snetjavi odpadejo, in celo želod moškiga uda postane vgnjidast ali snetjav.

Če bolezen dalj terpi, se tudi vročnica pridruži in tudi druge v medenčni in trebušni votlini ležeče scavila se vnamejo. Včasih poči scavni mehur, če ga scavnica preveč napne, in scavnica se v trebušno votlino razlije, kar kmalo živino umori.

Vzrok, ki bolezen naključni, leži večidel v koži, kjer se scavnica izceja; ker je luknjica stisnjena, se ne more scavnica izcejati. Ta luknjica je ali že od nature brez boleznih prememb skupej stisnjena, ali pa po kerču ali vnetju. Pa tudi v scavni cevi ali v scavnim mehuru in tudi v drugih delih scavil zamore vzrok ležati, da se scavnica ne more izcejati, in sicer če se kamni naberejo, na žlejni koži izrasiki napravijo, ali če se ti deli vnamejo in oteklina toke zapre. Te zapertja scavnice se pa ne imenujejo oparnost, ampak že pri vnetju ledic in scavniga mehurja smo od njih govorili, nekoliko bomo tudi še pri kamnih v scavnim mehuru in cevi od njih omenili.

Pri ozdravljanju se mora overa odverniti, ki scavnico zadržuje. Če je luknjica v koži premajhna, se mora razširiti in pod kožo nabrana scavnica se mora sprazniti, in deli potem vedno čistiti. Dokler je koža le vnetja, se z žlemlatimi vodami spira. Se pa v votlini pod kožo že gnoji, se z dišečimi, nekoliko skupvlečljivimi vodami spira. Je pa koža že tako ognjena, da so celi deli vgnjidasti in odpadli, se mora po pravilih, ktere bomo pri vgnjidah naznanili, ozdravljati.

Mnogokrat se pa pri oparnosti pod kožo, kjer se scavnica izceja, sčasoma veliko gošave nabere, iz začetka se na bolezen dosti ne porajta; še le ko se scavnica že z veliko težavo izceja in se je že velika oteklina napravila, se bolezen zapazi. Pred drugim je potreba, to gošavo strebiti. V ta namen se mora z pooljenim perstam skoz ljuknico v žiljak (Schlauch) seči in previdno v njem nabrano gošavo strebiti, kar je večkrat težavno in mnogokrat se mora po koži od zadej navspredej dergniti, da se gošava, ki se terdo derži, odterga in navspredej proti ljukni potisne. Večkrat je pa ljuknica tako ozka, da ni moč persta skoz vtakniti. V takih primerlejih je potreba vedno debeleji osvalke iz prediva ali mehke klinčke, vošene sveče v ljuknico vtikati, da se tako sčasoma razširi. Ako se tudi na to vižo nič ne opravi, je treba ljuknico z nožem razširiti. Vreže se ljuknica navzadej.

Ko se je tedaj nabrana gošava popolnoma iztrebila, se vsi deli dobro sperejo in v votlino se brizglja žajfnica ali žajbeljnova ali kakoršna druga voda dišečih zelišč, in namaže se potem z laškim oljem, katerimu se zamore še nekoliko svinčeniga kisa pridjati. Čistiti se mora na tako vižo vsak dan enkrat ali dvakrat, dokler se kaj nabira.

Od notrajnih zdravil pritej boleznini nič pričakovati.

4. Zaperanje scavnice (Harnverhaltung).

Če se scavnica neredno, težko in premalo, ali celo nič ne izceja, čeravno se v scavilih nabira, imenujemo to bolezen zaperjanje scavnice, ali kakor scer pravijo: živini se voda zapera.

Razločijo se tri stopnje te bolezni:

1. Če se scavnica obilo, pa s težavo in bolečinami izceja;
2. če scavnica le po kaplicah tudi s težavo in bolečinami od živine gre, in jo vedno na vodo žene;
3. če clo nič scavnice od živine ne gre.

Znamnja so pri tej bolezni različne po raznosti vzrokov, ki so bolezen naključili. Navadno so vzroki te bolezni sledeči:

a) Vnetje ledic, scavnih vodilnic, scavnicega mehurja ali scala. — Pri hudim vnetju obojih ledic, ki ste samo za to vstvarjene, da scavnico napravljate, se scavnica ne more napravljati, toraj je scavnice mehur prazen in scavnica se, ker je nič ni, tudi izcejati ne more. Pri vnetju drugih ravno imenovanih scavilnih

delov se pa scavnica v zdravih ledicah napravlja in tudi v scavnim mehurju nabira, pa zavolj vnetljive zatekline se ne more izcejati. Znamnja in ozdravljanje teh bolezni smo že pri njih popisovanju napeljali (poglej tje), tedaj tu le to omenimo, da se mora vsakikrat natanjko po vzroku slediti, da ne bomo napènih zdravil rabili v napèni misli, da so vselej tiste zdravih dobre, ktere scavnica šegetajo in jih dražijo k scanju. To je napèno. Bolj ko boš v vnetju oljnate in žleznate reči, in tolaživne soli dajal, boljši jo boš opravil.

b) Drugi vzrok so večkrat terdine, izrastki, gobe, ali druge zatekline v ožini scavniga mehurja ali v scalu, ki scavnico zadržujejo. Take sorte zapertje scavnice se pri živini k sreči malokdaj primeri, kar se pa tudi le takrat zamore ozdraviti, če je napotek le bolj proti koncu scala, da se zamore do njega, ga odpraviti.

c) Tudi kamni, ki se v scavnih naberejo, včasih scavnico zadržujejo. Več od tega pri kamnih.

d) Tudi ko živino kolje, večidel malo ali celo nič scavnice od nje ne gre, in, kakor smo že pri koljiki omenili, večidel ljudje napačno menijo, da živino zato kolje, ker ne more scati. Da je pa tako mnenje krivo, smo pri koljiki razjasnili in toraj na to bolezen zavernemo bravce.

e) Če se z živino neprenehama dela, da se ji ne pusti časa, se vsati, se scavnice v mehurju veliko nabere, da mehur kerč stisne, ali se tako raztegne, da moč zgubi, se skupej stisniti in kakor omertuden postane. Če se še vedno bolj razteguje, zamore clo počti. Pri teh primerlejih postane živina nemirna, kakor da bi jo klalo, in le pri tem se iz zastale scavnice klanje napravi. To spoznati je toliko lažje, kolikor natanjčnisi se vzrok bolezni spozna. In če se mehur skoz ritnik preiskuje, ošlatamo pod ritnikom raztegnjeni in polni mehur, ki zadržanje scavnice natanjko naznani. V takim primerleju se mora berž s pooljeno roko v ritnik seči in z dlanam se na nar bolj napeti kraj mehurja pritiska, in tako začne večidel scavnica od živine kapljati. Pritiska se tako dolgo, pa polagama, dokler se kaj izteka. Razun tega ravnanja so tudi brizglje iz soli, mjila ali tobaka dobre. — Če je pa kerč mehur zaperl, je posebno koristno živini kuhanih dišečih rož, s kropam poparjeniga ječmena ali sneniga droba pod trebuh postaviti, da se podnjó vodena in dišeča soparica kadi. Za noterdajanje so koristne omotice, ki kerč tolažijo: zobnik, mak, tobak i. t. d. — Če je pa mehur omertuden, se na ravno

imenovano vižo scavnica skoz ritnik sprazne; ko se je mehur spraznil, večidel tudi spet k moči pride; le malokdaj mehur omertuden ostane. Ako se vundar to zgodi, so koristne krepčavne, dišeče in skupvlečljive zdravila, kakor: baldrian, arnika, kafra, hrastove skorje, jekleno žvepljo in druge zdravila iz železa; za pijačo je dobra s razbeljenim železom vgašena voda in tečna klaja. Če je pa mehur popolnoma omertuden, se tem zdravilam rado še bolj dražljivih zdravil, kakor: terpentinoviga olja, tinkture španskih muh pridene, in pod treh se ojstra maž yriba. Če se je pa bati, da bi mehur ne počil, se nar popred poskusi skoz scalo vpogljivo šibico ali cev (Catheder) v mehur vpeljati, kar se pri živini ženskiga spola večidel lahko, pri živini moškiga spola pa le malokdaj zamore s pridam storiti. In če ni mogoče šibice ali cevi v mehur vpeljati, bi se moral mehur vbosti. To se zgodi s skrivljenim troakarjem, ki se skoz ritnik v zlo napeti mehur vbode, potem nož vun potegne, da skoz nožnice scavnica izteče. Bolj natanjko bomo to ravnanje pri operacijah popisali.

f) Včasih, pa le malokdaj zamore zlo gosta scavnica vzrok zapertja biti, če je z vlečljivim žlemam ali s sterjeno kervijo zmešana. V tem primerleju je nar bolji živini veliko piti dajati, da se scavnica bolj stanjša. Pri tem se mora pa vselej dobro prevdariti vzrok bolezni, da se po tem prav ozdravljati začne.

5. Posčivanje (Harnruhr, Lauterstall).

Je dolgoterpeča bolezen brez vročnice, ki se naznani s tem, da živina sila veliko vodene scavnice sči in skoraj neprenehama scavnica od nje kaplja. Napravi se pri konju, goveji živini in ovaci.

Znamnja. Scavnica, ktere se mnogo izceja, tako, da je pod živino vedno vse mokro, je vodena, se včasih z bolečinami izceja, večidel pa le od nje teče, da živina komaj za to ve. Razun tega postane živina trudna, hodi zvezano ali omahuje, v ledju večidel bolečine občuti, žeja je večidel pomnožena, in akoravno živina zlo pije, vendar še veliko več scavnice od nje gre, kakor bi se imelo v primeri popite vode zgoditi. Pri tem živina hujša in proti koncu bolezni občuti bolečine, kar z nepokojem naznani.

Z pomnoženim scanjem se pa ne sme zmešati bolezen, pri kateri ponevedama in pogosto scavnica od živine gre, ki navadno v tem obstoji, da je scavni mehur omehčan ali vmertuden, in da se na tako vižo scavnica kakor v

mehur pride, iz njega izcedi, vendar se v primeri ne izceja preveč scavnice in tudi ni bolešno spremenjena.

Bolezen večidel dolgo terpi, tedne in tudi mesce in iz začetka se zamore živina še vedno za delo rabiti, dokler da tako shujša, da jetična pogine. Popolnoma ozdraviti se zamore bolezen le iz začetka in če ni zelo huda, sicer pa je le malo upanja to bolezen ozdraviti. Če se na tej bolezni poginjena živina raztelesova, se najdejo ledice blede in omehčane, kože scavniga mehurja in scavnih vodilnic so ali odebeltene ali pa preveč raztegnjene in stanjšane, in zraven tega se najdejo znamenja, ki se pri vsaki dolgoterpeči bolezni najdejo, pri kateri živina vedno bolj hujša in hira.

Vzroki. Nar večkrat se dolži za vzrok te bolezni zatuhli oves, ali drugo nezrelo ali sprideno zernje. Ravno tako tudi sparjeno, glinasto ali gnjilo seno, posebno iz močvirnatih travnikov, na katerih rasejo: Kimovnice (*Pulsatilla*), vlastovčno zeljše (*Vincetoxicum vulgare*); potem slaba, stoječa in spridena voda ali mlaka. Tudi prehlajenje se obdoljuje, pri katerim se kožni pot zatara, tudi kriva raba zdravil, ki na scanje ženejo, da scavni deli oslabe in omehče, zamore to bolezen vzrokovati. Pripomore pa tudi mokro in merzlo vreme k naključbi te bolezni. Večkrat se vendar ne more natanjko vzrok bolezni spoznati, in gotovo je, da ima nektera živina posebno nagnenje k tej bolezni, ktero ji je včasih že prirojeno. Večkrat se ta bolezen po kužje prikaže, kar izvira iz tega, da eden in ravno tisti vzrok več živine naenkrat zadene, ker nalezljiva ta bolezen nikdar ni.

Ozdravljanje. Nar prvo je vzrok, ki je bolezen naključil, odpraviti, treba je posebno za to skerbeti, da se pijača in klaja, ki bi zamogla škodovati, spremeni. Prememba klaje in pijače, primerna raba in dober hlev je že večkrat dovolj bolezen brez drugih zdravil ozdraviti. Ker pa zamore tudi prehlajenje vzrok te bolezni biti, se mora za to skerbeti, da se živina spet začne potiti. V ta namen naj se živina dobro z merzlo vodo ali kisam poškropi in potem dobro zriba; zdravila, ki na scanje ženo, kakor terpentinsko olje in španske muhe se pa ne smejo nikdar za ribanje rabiti. Notrajne zdravila se morajo po natori bolezni ravnati. Dokler so deli še zdraženi, se dajejo soli z žleznatimi zdravili, posebno solitarja, laneniga semena ali ajbiša; če so pa deli zmehčani, se da skupvlečljivih in krepčavnih zdravil, kakor: hrastovih skorij v kuhovini s kafro, siroviga galuna, železniga vitriola ali svinčeniga sladkorja z zobnikovim izlečkom.

6. Mertud scavniga mehurja (Höhmung der Harnblase).

Pod tem se razume tista bolezen, pri kateri scavni mehur zgubi občutljivost in zmožnost se raztegniti in stisniti.

Naznanuje se ta bolezen s tem, da se scavnica, ko v scavni mehur pride, sproti po kaplicah izceja, ker zapravni mišk mehurja več ne zapera.

Ker smo o tem mertudu že na strani 93 govorili in deloma tudi že vzroke in ozdravljanje napeljali, le to še opomnemo, da mertud scavni mehur nar večkrat zavolj tega zadene, ker je bil preveč in predolgo časa napet, kar se nar večkrat pripeti, če se živini časa ne pusti, nabrano scavnico izcediti. Nasledek tega je, da mehur ali počí, ali pa tako oslabi, da občutljivost in zmožnost, se raztegovati in stiskati, zgubi.

Ozdravlja se ta bolezen z krepčavnimi in skupvlečljivimi, tudi z dražljivimi zdravili, ki se skoz scavno cev v scavni mehur brizgljajo; n. pr. v kuhovini hrastovih ali drugih skupvlečljivih skorij se železniga, bakreniga ali cinkoviga vitriola ali siroviga galuna raztopi: ali se kuhovini baldriane, angelike ali arnike, terpentinoviga olja, kafrovca, miloveca pridene; tudi svinčeni kis, svinčeni sladkor se rabita. Pri tem se mora vedno za to skerbeti, da se čeva sproti spraznejo, in tudi klestire se v ta namen vzamejo iz zdravil, ki ne praznejo le čev, ampak tudi dražijo, katerih dražljiva moč tudi do scavniga mehurja seže. Razun tega so koristne ostre maže v križ, pod trebuh ali na notrajno ravno stegenj. Nar boljši je ostra maž iz terpentinoviga in lavoroviga olja in iz štupe španskih muh napravljena. Za noterdajanje so posebno zdravila koristne, ki scavila dražijo, med katere se štejejo vse smolnate zdravila, terpentinovo olje, španske muhe i. t. d. pa tudi vse dišeče in žgane zdravila, kakor: arnika, angelika, baldrian, kafrovec, milovec in tinkture.

7. Kamni v mehurju in v scalu (Harnsteine).

Iz scavnice se odločijo večkrat deli, ki so v njej raztopljeni in se vsedejo, ki napravijo terde kamničke ali pesknato štopo; to se zgodi ali v ledicah, ali v scavnim mehurju.

Taki kamni se sicer pri vsaki živini najdejo, nar večkrat pa pri govedu, in sicer pri volih in bikih.

Spoznati, da so taki kamni v omenjenih delih nabrani, je zelo težko. Da so v ledicah, ali prav za prav v začetku scavnih vodilnic nabrani, se nikdar ne zamore za gotovo terditi, dokler je živina še živa. Da so pa v mehuru nabrani, se navadno s sledečimi znamenji naznani: Živina teško sči in bolečine občuti, scavnica je večidel bolj vlečljiva, tudi kervava, večkrat se popolnoma zapre, živino začne kljati, in v scavnici se včasih tudi pesek najde. Iz teh znamenj pa vendar še za gotovo ne moremo skleniti, da je živina za to boleznijo bolna, ker se tudi pri drugih prikažejo, in ker se tudi pri tej bolezni vselej ne zapazijo. Za gotovo se le takrat spozna, če se kamni čutijo. Da se pa čutijo, so svetovali preiskovanje z vpogljivo palčico (Cather) iz zelenike (Buchsbaum) ali dratu spleteno, ki se skoz scalo v mehur potisne, in na tako vižo kamen čuti. Ker je pa scalo, posebno moškiga spola zelo dolga in ima več krivin, se palčica zelo težko do mehurja potisne in lahko se je zmotiti. Toraj le preiskovanje scavniga mehurja skoz ritnik z roko v nekterih primernejih gotovost da. Preiskati se pa mora živina stojé in ležé, da se v razni legi scavniga mehurja kamen kolikor je mogoče za gotovo spozna.

Vzrok obstoji večidel v tem, da je v scavnici mnogo taci delov raztopljenih, ki se radi iz nje odločijo in vsedejo in vedno večí postajajo, ker vedno iz scavnice enake dele nase vlečejo; zatoraj se nar večkrat pri takim kamnu v sredi zerno najde, krog in krog njega pa več leg ena na drugi, kakor so se sčasoma napravile.

Pri konjih obstoje večidel iz ogeljnokislga apna, so razne barve, podobe in velikosti. Podoba se ravna večidel po delu, kjer so nabrani. V scavnim mehuru so večidel okrogli, v scalu so podolgasti, v ledicah, ali prav za prav v začetju scavnih vodilnic voglasti.

Pri govedi obstoje tudi večidel iz ogelnokislga apna, se svetijo kakor rudnina, so pa nar večkrat gladki, bobu podobni ali bradovičasti. Pri bikih in volih se nar večkrat v ožiro scavniga mehurja zabašejo in tako scavnico zape-
rajo. Če je kamen koj v začetku scala zabasan, se ne čuti lahko, če se je pa že dalje po scalu pomaknil, se večkrat že v njem ošlata. Če je kamen v scalu zabasan, se scavnica nanagloma zapre, živina vedno bolj nemirna postaja in pri tem se scavnica v mehuru vedno bolj nabe-
ra, kar se skoz ritnik lahko ošlata.

Pri prešičih so ti kamni večidel belkasti in trivo-
glati.

Ozdravljanje. Pri tej bolezni se ozdravljanje po tem ravna, če je živina v taki nevarnosti, da je nagle pomoči potreba, ali če živino le nadleguje. Nevarnost je takrat, ko kamen scalo popolnoma zapre, ker se ta tako dolgo nabera, da del, v katerim je nabran, počí in živina pogíne. Pomagati se le takrat zamore, če je kamen že tako globoko po scalu pomaknjen, da se ošlata, ker se zamore po vodilih, kakor jih bomo pri uku operacij napejljali, izrezati; v vsih drugih primerlejih pa ni pomoči. Večkrat pa ta bolezen živino dolgo časa nadleguje, brez da bi v naglo nevarnost prišla, je tudi še za delo, vendar vedno manj rabljiva.

V. Bolezni spolovíl.

(Krankheiten der Geschlechtstheile).

1. Vnetje jajc in semenskih vervic (Hoden und Samenstrangentzündung).

Vnameta se malokdaj oba jajca ob enim, ampak večidel le eno. Spozna se ta bolezen zlo lahko, ker se znamnja vnetja na bolnim delu zlo lahko zapazijo. Bolni del oteče navadno zlo in prav naglo. Oteklina je zlo vroča, in akoravno je to vnetje hudo, se vendar žilno bitje mnogokrat zlo ne pomnoži, če ni živina posebno občutljiva in če niso bolečine posebno velike.

Naključí se ta bolezen večidel po zunajnim poškodovanju, če se ti deli otisnejo, udarijo, ranijo i. t. d. Tudi po prehlajenju se napravi. Drugí vzroki te bolezni, kakor zlo dražljive zdravila, ki imajo posebno moč do spolovíl, ali če se pomnožene zlemnate izceje iz spolovíl naglo zatarejo, so le redki.

Ozdravi se vnetje večidel kmalo, le terdine rade zastanejo, ker se meza v tkanino jajc razlije, ki se potem vterdi. Ognojé se jajca po vnetju le malokdaj.

Če je vnetje po udarku, stisku i. t. d. ostalo, so merzli ovitki na bolne dele ali pogostama zmijanje z merzlo vodo, brizglje pa, da se čeva praznejo, koristne. — Če pa ta bolezen po prehlajenju ostane, je dobro gorko omivanje z vodo laneniga semena, ovitki iz skuhane kaše, katerim se, če so bolečine zlo velike, rado še nekoliko zobnikoviga perja pridene. Zraven tega se tudi vedno

brizglje rabijo in noter se dajejo soli na olju ali na žlemnatih vodah. Kakor pa vnetje odjenjuje, oteklina pa še ne splashne, se zamore razun gorkih ovitkov tudi še maž živiga srebra, kateri se nekoliko kafre pridene, v bolne dele vribati. Če je vnetje že nehalo, in terdina jajc zastala, je posebno koristno jodovo mazilo, ki se na bolne dele vriba; pa le previdno je treba ž njim ravnati, ker se sicer jajca rade posuše. — Ako bi se jajca po vnetju gnojile, je treba skerbeti, da se, ko je oteklina godna in se je prederla, bolni del z žlemnatimi ali tudi z dišečimi vodami spira in brizglja, in tako gnoj vedno sproti izmiva. Velikrat se semenova štrina v jajcih vname, potem vterdi, posebno po rezanju in tudi pijavke se napravijo, od česar homo pri razlaganju rezanja bolj natanjko govorili.

Jajca, kakor tudi semenova štrina se večkrat vdebilita in mesnata postaneta; kar se po popočasnim majhnim, pa dolgo časa terpečim vnetju napravi. To sicer ni s posebnimi bolestnimi znamenji združeno, pa odpraviti se le malokdaj da in večidel celi čas življenja živini ostane.

Z vnetjem in vterdino jajc bi se zamogla vodeniča mošnje zmešati, ki v tem obstoji, da se v vodenični koži jajc po njih vnetju ali omehčenju voda nabere, ki celo mošnje tako napne, da bi se zamoglo meniti, da so jajca tako debele, ali da je živina kilova. Ako se ta oteklina ošlata, se najde napeta, se vdaja, klompa, in če se oteklina proti trebuhu pritisne, se še le proti sredi terdo jajce čuti; če se živina na herbet položi, se večkrat oteklina zgubi, ker se vsa tekočina skoz trebušno luknjo v trebušno votlino razlije.

Pri ozdravljanju vodenične mošnje je skerbeti: 1) da se nabrana voda odpravi in 2) da se nova voda več ne nabira. Pri žebcih se to doseže z rezanjem, pri konjih se pa mora mošnja ravno na tako vižo prerezati, kakor pri rezanju, in potem, ko se je nabrana voda izcedila, se pokvarjeni mehur, v katerim je bila voda nabrana, čez in čez z ostrim nožem nabode ali se pa z kakim ostrim zdravilam namaže ali postupa, da se vname, in zarase. Če se pa hoče nabrana voda le spustiti, se z majhnim troakarjem, ki se rabi pri ovcah, ko jih napenja, mošnja vbode, da se skoz nožnice, ko se nož vun potegne, voda izcedi; pa le kmalo se potem spet nova voda nabere in toraj je potreba to večkrat ponoviti.

2. Vnetje mošnje in žilnjaka *) (Hodensack - und Schlauchentzündung).

To vnetje se natanjko naznani po znamenjih vnetja, ki se zamorejo viditi in ošlatati. Večidel se napravi to vnetje, če se ti deli na kako višo stisnejo, dergnejo, udarijo ali ranejo. Če poškodovanjeni posebno hudo in globoko, se lahko ozdravijo z merzlimi ovitki, in če je mogoče, da se živina v merzlo vodo tako globoko postavi, da je cela mošnja v vodi. Razun tega je koristno ob času, ko se nemorejo lahko merzli ovitki rabiti, vneti del z ilovco, ki je v vodi ali kisu zmočena, namazati, ali v bolne dele mazilo živiga srebra vribati. Razun tega so koristne brizglje, ki čera praznejo, in noter se dajejo soli. Le če bi se v mošnji začelo gnojiti, kar se vendar le malokdaj zgodi, so koristni gorški ovitki z vodo laneniga semena ali pšena, in potem se z žlemljatimi, z dišečimi vodami gnojivni del zmiva.

Razločiti se pa mora od vnetja mošnje vodenična in meznata oteklina, pri prvi se voda, pri drugi pameza v piskrično tkanimo, podkožo razlije in tako napravi merzle, neboleče, mehkužne oteklina, pri katerih je tudi celi život večidel bolj oslavljen in omehkužen. Napravijo se take oteklina večkrat, če živina dolgo stoji, potem, ko je popred neprenehama delala; večidel se pa napravijo pri mehkužni živini, ker se iz kervi, ki se ruda razkroji, ali voda ali meza odloči in v dele razlije; ravno zavolj tega se pa tudi pri notrajnih jetičnih boleznih proti koncu življenja take oteklina rade napravijo. Pri ozdravljanju je tedaj treba skerbeti te oteklina bolj oživiti. V ta namen je posebno koristno žgane in dišeče zdravila v te oteklina vribati, in jih s smolnatimi in dišečimi zdravili kaditi.

3. Vnetje moške žile (Eatzündung der Ruthe oder des männlichen Gliedes).

Pri vnetju moške žile je ali scalo vneto, česar smo že pri scavilih omenili, ali je pa le žila sama vneto, kar se nar večkrat zgodi pri psih.

Naznani se ta bolezen po tem, da žila zelo oteče, posebno na koncu, ki se želod imeuje. Žilnjak, to je,

*) Mošnja (Hodensack) je koža, v kateri so jajca, — žilnjak (Schlauch) pa koža, ki obdaja žilo ali možki ud (das männliche Glied). Te dve koži se morate pa v zdravniškem obziru razločiti.

koža okoli žile, oteče včasih tako, da živina clo ne more žile vun pomoliti; včasih pa moli želod vun in žilnjak je za njim krog in krog tako terdo zadergnjen, da se teško scavnica izceja in da tudi kervotek po žili zaderžuje. Razun otekline se pa tudi vročina, rudečina in bolečina tako natanjko naznanijo, da se ta bolezen zlo lahko spozna.

Večidel to bolezen napravi poškodovanje žile, posebno takrat, ko živina po plemenu gre, pa tudi pri kaki drugi priložnosti se zamore na njo udariti ali suniti.

Ozdravlja se z merzlimi ovitki, da se živina do trebuha v merzlo vodo postavi, da se pregnjeno plátno, ki se v merzli vodi namaka, na žilo rahlo navezuje. To je posebno takrat koristno, ko zlo otekla žila dol visi, ker se tako bolj pod trebuh priveže. Če je otekline hudo napeta, zlo vroča in z kervijo zelo napolnjena, je potreba otekline semtertje z ojstrim tanjkim nožem enmalo poverhu narezljati, da nekoliko kervi odteče, kar večidel oteklino naglo pomanjša.

Tako se večidel vnetje odpravi in le malokdaj se po tem vnetju kaki nasledki napravijo; le takrat, če se žila preveč zadergne, da kri v njem zastaja, zamore snetjava postati, kar se pa k sreči le malokdaj primeri. Če se je kaj taciga bati, kar se s tem naznanj, da zadergnjeni del vedno bolj višnjevin in černkast postaja in vedno bolj oteka, je potreba kožo, ki žilo stiska, prerezati, zraven pa tudi z žleznatimi vodami spirati in v kaki posodi skuhaniga ječmena ali skuhaniga sneniga drobu in drugih reči, ki mečé, podnj postaviti, da se vanj kadi.

4. Mertudna žila (Lähmung der Ruthe).

Kersmo od mertuda posamesnih delov že na strani 93 govorili, zavernemo bravce tje. Mertud možke žile se po tem nazneni, da pod trebuham odpéta doli visi, da ni občutljiva, in da je živina ne more več k sebi potegniti. Ta bolezen se le pri žebcih prikaže, ki so preveč po plemenu šli, in obstoji s tem, da so mesnati deli, ki žilo nazaj potegnujejo, omertudeni.

Krepčavne in oživlavne zdravila zamorejo kaj pomagati, kakor: spiranje s kuhovino hrastovih skorij, s poparino baldrianovih korenin ali arniknih cvetic, kateri se pridene nekoliko kafrovca. Nekteri tudi o prav hudim mertudu hvalijo z razbeljnaim železam po žilnjaku enekrate potegniti, ali celo omertudene žile se semtertje z

razbeljenim železam nekoliko dotakniti, in ga tako s prismo do oživiti.

Razun tega je pa potreba slabotni živini dobre redivne klaje dajati, in ji noter dajati vsak dan ali kake tri žlice močniga vina, ali kakih 5 — 10 kaplic tinkture španskih muh na kruhu ali v poparini arniknih cvetic. Zraven tega se mora ud v mehko platno zaviti in pod trebuh privezati. — Večidel pa vse zdravljanje nič ne pomaga, in kdor hoče, da omertudena žila ne maha semtertje, kar je gerdo viditi, se mora odrezati po pravilih, ktere bomo pri uku od operacij povedali.

5. Vnetje maternice in nožnice (Tragsack- und Scheidenentzündung).

Ta bolezen nar raji napade krave in večidel le po telitvi, toraj se bo od te boleznii v tistim delu govorilo, ki bojo pomoč pri porodih razlagale (poglej tje). Ravno zavolj tega se bo tudi

6. Trut (Gebärmutterverfall)

pri porodoslolvju popisal.

7. Vnetje jajčnikov (Entzündung der Eierstöcke).

Se le malokdaj pripeti, in se težko razloči od vnetja trebušne mrence ali maternice, s kterim je večkrat združeno. Pa taka pomota ni za ozdravljanje v nobeno škodo. Vediti pa je treba, da po vnetju jajčnikov se pa zlo radi ti deli popolnoma zveržejo, oteko, se sterdijo, votline se v njih napravijo, v kterih se voda nabira in vodenico jajčnikov napravi, ali dlaka, divje mesó, hrustanc ali clo košene reči v njih rasti začno. Če sta se jajčnika ne obéh straneh na enó ali drugo vižo zvergla, postane živina jalova, in marsikake druge nadloge jo včasih napadejo.

Z zdravili se pri tako spremenjenih jajčnicah clo nič ne opravi. Tudi izrezanje tako zverženih jajčnikov nič ne pomaga, in ta operacija je večidel tudi nevarna.

8. Vnetje vimena, navadno tudi „volčič“ ali „sajevic“ na vimenu (Entzündung des Enters).

To bolezen navadno imenujejo „volčič“ ali „sajevic“ na vimenu. Ker smo pa pomembo imen „volčič“

in „sajevic“ že na strani 197. razložili, nam ni več treba o napčnosti tega imena govoriti.

Ta bolezen zamore vsako sorto domače živine napasti, vendar pa se nar večkrat pri kravah zapazi, in velikrat po telitvi. Naznani se po tem, da bolno vime zateče, da je vroče, rudeče, boleče, in da živina ob mleko pride, in da, kar se ga še izmolze, ni kakor navadno.

Vname se ali celo vime, ali le polovica, ali le tu in tam en kraj. Pri živini, ki še ni molzla, se to zlo malokdaj zgodi, ampak le večidel nekoliko pred ali po porodu, ali ko se mlado odstavi.

Čeravno so zgorej imenovane znamenja vnetja pri tej bolezni večkrat precej hude, se vendar le malokdaj vročnica pridruži, večidel pa živina pri tem neha jesti in ima veliko žejo.

Bolezen se večidel prav naglo napravi, tako da v kratkim času popolnoma zdravo vime terdo, rudeče in boleče postane; zatorej mnogokrat ljudje menijo, da je živino na vime kaj pičilo, ali da ji je kakošna babela „narredila“. Ravno tako pa tudi, če v malo dneh prisadna oteklina ne splahne, rade zastanejo ali vterdine, ali se pa vime ognjii. Pri ovcah včasih tudi snet pritisne.

Če vnetje z oteklino splahne, se znamenja vnetja pomanjšujejo in živina začne spet redno molzti. Če se vime vterdi, sicer znamenja vnetja zginejo, vime pa včasih kot kamen terdo ostane in molža zastane. Ta vterdina pa obstoji v tem, da se v posodice vimena meza razlije, ki se vterdi. Od teh pravih terdin se mora razločiti tisto terdo vime, ki je le terdo po zastanim mleku. Po vsim tem se začne večkrat vime gnojiti; po terdinah pa tudi včasih rak pritisne.

Vzroki vnetja so zlo različni. Ali se vime vname, če je sunjeno bilo (včasih od nadležniga, silniga mladiga) ali udarjeno, vbodeno in na enako silno vižo poškodovano; — vname se tudi po prehlajenju, če živina v merzlim hlevu stoji, kjer sapa skozi piše, ali ji dostojne stelje manjka, da na merzlim leži; — vname se tudi, če živina v nečednih hlevih z vimenam v razjedljivi scavnici leži; — pred teletam ali kmalo po teletu se vname včasih po silnim navalu kervi v vimenu; — tudi pregosto, premastno mleko zna vime vneti, zlasti če se krava nemarno molze, da se vselej prav čisto ne zmolze, ker zadnje mleko je nar bolj masno, — ali če ima krava tisto razvado, da mleko zadržuje; — tudi takrat, če se mlado nanagloma odstavi, se pri živini, ki ni za molžo, rado

vime vname po zastanim mleku. Včasih tudi pri bolezni v gobcu in na parkljih pritisne prisad na vime. — Ne-pametno pa je tisto prazno vražo verjeti, da zamore kaka opernica ali kakošna druga sovražna babela ali kak berač živini narediti, da mleka ne da. —

Nevarna ta bolezin večidel ni, ker se veči del take olne živine spet kmalo ozdravi, ako ni prehudo vnetje ez celo vime, ali če se prava pomoč berž o začetku netja iše. Če je pa vime terdo brez bolečin, se da a terdina že težji odpraviti. Tudi gnojno vime se da večidel ozdraviti, vunder na tistim mestu molža rada za-stane. Rak (kjer gnojnica hudo smerdi) je nevaren, ker edalje bolj vime rasjeda.

Pri ozdravljanju je pervo: vzrok zvediti, ki je olezen naključil, in ga po mogočosti odpraviti; po raznim zroku je tudi ozdravljanje nekoliko drugačno. Poglavitno ravilo pa je: da se vselej, naj bo vzrok kakošin koli, ivina 3 ali 4krat na dan rahlo tako dolgo molze, dokler aj mleka izteka. Če se molža zanemari, zastaja mleko, t bolezin bo huji.

Če se je vime po udarku, sunku, tisku i. t. d. vnelo, ar se vendar le malokdaj zgodí, so koristni merzli vitki, ali da se vedno z merzlo vodo močena ilovca, teri se nekoliko kuhinske soli ali jesiha pridene, na olno vime namaže. Tako se ta bolezen vendar le o za-etku (ko je vime zlo vroče i. t. d.) ozdravlja. Če pa to netje že dalje časa terpi, brez posebne velike vročine in olečine, in se se že vterdine začele napravljati, je po-ebno koristna maž iz 1 kvintelca kafre na pol lota čiste vasti, ki zna biti ali salo, ali smetana, sirovo ma-lo, loj i. t. d. Tudi prav koristna je maž iz laneniga lja, kterimu se na 1 lot pol lota smodnika pridene.

Pri drugih vnetjih vimena pa, ki ne izvirajo iz najniga silniga poškodvanja, ampak iz prehlajenja, li iz drugih notrajnih vzrokov, ktere smo gori popisali, e merzlota zlo škodljiva, ker po nji se mleko še bolj terduje in zastaja; takrat je potrebno spiranje z gorko ečmenovo vodo ali z vodo laneniga semena; spira se ahlo s kako gobo ali mehko cunjjo, 4krat na dan, vselej o pol ure ali še dalje; po tem se mokro vime dobro vbri-e, da je suho in se ne prehladi, in berž potem se amaže vselej celo vime s frišnim lanenim ali laškim ljem ali s kakošno drugo čisto ne žarkovo mastjo,

da vime za tisti čas, ko se z gorko vodo ne spira, v gorkoti obderži; ta maž tudi meči napeto terdo vime.

Posebno dobro je tudi, ako se večkrat na dan škap z vrelo ječmenovo vodo pod vime postavi, da ta soparca v vime puhti in ga meči. Vselej po tem se mora vime tudi z oljem ali mastjo namazati.

V posebno hudim vnetju živini kaj dobro dene, ako pas iz mehkega platna tako čez vime napravimo, da skozi narejene luknje zamorejo sèsci vun moleti, pas pa, ki se na herbtu skup zveže, napeto in boleče vime rahlo podpira in gori derži.

Če je nar huji prisad že enmalo odjenjal, zamoremo 2. ali 3. dan namest samiga olja ali masti gori imenovano mazilo napraviti iz olja ali masti in smodnika.

Notrajne zdravila ne pomagajo ravno veliko, vunder tolaži vročino kuhinska sol, grenjka sol, posebno pa solitar v vodi za pijačo. Živina večidel sama jesti jenja, kar je prav; zelena (frišna) klaja ji je takrat nar bolj koristna, če ji je moremo dati.

Če se je že en del vimena vterdil, je koristna maž živiga srebra, kateri se na 1 lot en kvintele salmijakovca in kafre pridene, ali maž, ki se iz štirih delov laškiga olja in iz eniga dela salmijakovca in kafre napravi. Le če te vterdine že dalj časa terpe in če so znamnja vnetja že popolnoma minule, je koristna jodova maž ali jodova tinktura.

Če se pa v vimenu začne gnojiti, se pokladajo gorki ovitki iz laneniga semena, iz pšena i. t. d. in maže se vime z oljem ali mastjo tako dolgo, da se ognuji, potem se predere in vime se spira z zlemnatimi, z dišečimi vodami po natori gnojenja; seneni drob je tudi dober.

Snet se v vimenu le malokdaj napravi in da dalej ne seže, se terpentinovno olje v rano brizglja ali se spira z dišečimi kuhovinami, katerim se nekoliko kloroviga apna pridene.

Je pa vime pri stari živini zavelj tega zateklo, ker se je mlado odstavilo in ker se ne molze, je pri kobilah nar bolji jim skoz nektère dni bolj pičlo klasti, soli dajati, da jih nekoliko na blato žene, in večkrat vime z merzlo vodo zmiti. Le če je sila, se pri taki živini izmolze. Pri psicah in mačkah je koristno izlečka smerdljiviga korena 2—4 grane, po dvakrat na dan, noterdajati.

9. Francozi ali sramna bolezen (Wenerie, Syphilis).

Tudi pri naši domači živini, večidel pa je le pri žebcih in kobilah, se najde včasih tista kužna in nalezljiva bolezen na spolovilih, ki se francozi imenuje, po nekoliko enaki človeški bolezni, ktera je zavoljo tega to ime dobila, ker so Nemci in Lahi mislili, da so Francozi to gerdo bolezen med nje zatrosili, o leti 1492. Enaka spolovilna živinska bolezen je po tem imenu človeške bolezni ime dobila in ga do današnjiga dneva ohranila, čeravno človeška in živinska sramna bolezen si niste popolnoma enaki ne v pričetku, ne v znamenih, ne v ozdravljanju. Ime je vunder ostalo, in ker je obče znano, ga ne smemo preurediti. To pa je tudi gotovo, da ti spolovilni bolezni gré veliko bolj po pravici ime „francozi“, kakor tisti pohotni goveji bolezni, ktero smo na 194. strani popisali in ktero ljudje napčno „francoze“ imenujejo.

Sedež francozov so o začetku bolezni spolovila, pri žebcih na žili, pri kobilah v sramnici in nožnici. Pervotno se začne ta bolezen večidel pri kobilah, od katerih jo žebci po plemenu nalezejo, in s tako nalezeno boleznijo zopet po plemenu kobile okužijo.

Obstoji pa ta nalezljiva bolezen brez vročnice, v vgnjidadah na imenovanih spolovilih. Le če bolezen dalje časa terpi, začnejo po poserkani gnojnice sesavne žleze otekati, živina hirati in hujšati.

Naznani se pri kobilah s tem, da se večkrat tako vede, kakor bi se gonila; pri tem sramnica nekoliko oteče, notrajna koža nožnic je nekoliko bolj rudeča, in vlečljiv, belkast žlem, ki pozneje bolj gost in rumenkast ali celo rudečkast postane, se iz nožnice izceja, in ko se posuši, se okrog sramnice rumenkaste ali rujavkaste hraste napravijo. Nato se na žlemljih kožah majhni mehurčki prikažejo, ki počijo, in majhine vgnjide (gnojne rane) napravijo, iz katerih se gerda gnojnica izceja. Te vgnjide so pa popolnoma tistim podobne, kakor smo jih v nosnicah smerkovih konj popisali. Če bolezen dalj časa terpi, se radi na celim životu kožni spušaji napravijo, ki so garjem zelo podobni. V takim stanju začne živina hudo pešati in posebno z zadnjim koncem zelo omahuje. Večkrat križ, zadnje noge, ušesa ali gobčnice mertud napade, in čez več mescev živina jetična pogine. Proti koncu te bolezni velikokrat živina smerkova in červivna postane.

Pri žebcih se s tem naznani, da zgube poprejšno iskrenost, in akoravno še radi jedo, vendar naglo hujsajo, posebno pa v križu oslabe, in z zadnjim koncam omagujejo; večkrat hodijo kruljevi; mošnja in zilnjak včasih zatečeta; iz seala jim teče, pa ne vselej, žlem ali gnojnica; na žili, pri špranji, ker scavnica vun teče, ali okoli po želodu in tudi po notrajni koži žilnjeka se vidijo mehurčki ali pa iz počenih mehurčkov že popolnoma manjši ali večji vgnjide.

Bolezen večidel dolgo terpi, in dokler je le na samih spolovilih, se zamore večidel lahko ozdraviti, ako ni zanemarjena bila. Če pa že dalj časa terpi in če se je že po sesavnih žlezah in še dalje razširila, da so že križ in zadnje noge oslabele, takrat se pa veliko veliko težje ali celo ne ozdravi. Če pa živina že zlo hira in če je mertud že posamesne dele napadel, ni nobene pomoči več.

Razločiti se mora pa ta bolezen po popisanih znamenjih od drugih spolovilnih ne kužnih bolezin, pri kterih se tudi včasih bolj nedolžin žlem iz njih izceja brez imenovanih vgnjid. Tudi se napravijo včasih bradovice in drugi izrastki po spolovilih, ki niso ta kužna, gajidava bolezin.

Razločiti se mora dalje od te bolezn tudi sušica herhbniga muzga brez francozov, ki se večkrat napravi pri žrebcih, ker se prevčeh kobilam spušajo, in naznani po velikim hujsanju in mertudu ali saj oslavljenju zadnjiga konca. Ker je vzrok te bolezn jasen, se bolezen lahko odpravi, ako se žebec varje presilniga skakanja in se mu dobro klade. Če se je pa ta bolezen že bolj vkoreninila, je večidel vse ozdravljanje zastonj, in živina dalj časa hira in ni za nobeno rabo več s svojim mertvim križem.

Vzroki. Da se ta bolezen prvotno v spolovilih napravi in iz njih opravi izvira, se iz tega vidi, ker se pri rezanih konjih in žebetih nikdar ne prikaže. Ker pa tudi kobila to bolezen dobe, ki še niso bile nikdar pri žrebcu, je to znamenje, da obilen in napčin žlem v spolovilih pri pojanju zamore to bolezen naključiti. Posebno pa iz tega izvira, če žebec preveč skaka in se mu žila ne snaži, ali če kobila tudi večkrat po plemenu gré in se ji nesnaga v nožnici preveč nabira. Nektera kobilja ima že sama po sebi bolj sprideno kri in spriden žlem. Večkrat pa izhaja ta bolezen tudi po tem, ako se po plemenu bolj vroče spolovila s polivanjem premerzle vode prehlade.

Nar večkrat se pa bolezen po nalezbi razširi pri plemenjenju, in tako zbolí včasih več živine, ena od druge, da ostane v kakošnim kraju prava francoska kuga.

Ozdravljanje. Iz začetka se že s tem vseopravi, da se živina dobro snaži in čedi in spolovila zmivajo. Za zmivanje se vzamejo o začetku navadno kuhovine dišečih in žlemnatih zelišč; če boleznin že več časa terpi, se kuha tudi hrastova skorja vmes, ali se pa v teh kuhovinah svinčeni kis ali železni vitriol raztopi, in to se večkrat brizglja v nožnico, ali se z njim žila zmiva. Notranjih zdravil o začetku bolezni ni ravno potreba; dati se vunder zna siroviga antimona pol lota v poparini baldriana, kateri se še nekoliko (pol ali ali 1 kvintele) kafe pridene. Te zdravila so pa pri višji stopnji bolezni potrebne, pri kateri nar bolj svetjemo: 1 ali 2 lota terpentinoviga olja s pol lotam siroviga antimona (z nekoliko moke v testo zmešano) dvakrat na dan tako mero.

Če so se pa na koži spuščaji prikazali, se spirajo z bakrenim ali cinkovim vitriolam v vodi raztopljenim. Če je že mertud zadnji konec trupla napadel, se z ojstrim mazilam namaže in noter se daja arnikna štupa s terpentinovim oljem. Posebno pa je skerbeti, da se taki živini nikdar ne pripusti po plemenu iti, da druge ne okuži, in sama še bolj ne oslabi.

10. Pomanjkljiva pojatnost (Mangelnder Geschlechtstrieb).

Premlada in prestara živina se ne poja; pri uni se še ni zbudila pojatnost, pri ti pa je že prešla. Napčno je to tedaj le takrat, če se ob času, ko bi se imela živina pojati, ne poja.

Vzrok je ali prevelika slabota živine, kar izvira ali iz tega, da živina lakot terpi, da mora prehudo delati, ali da je po prestanih boleznih preveč oslabela. Pa tudi preveč rejena živina se ne poja rada. Razum tega je pa tudi živina bolj merzliga plemena že po natori manj k pojatvi nagnjena. Včasih znajo tudi napčno vstvarjeni spolovilski deli to napraviti.

Živina s silo k pojanju pripraviti, ne gré lahko. Preveč rejena živina naj se tako opravlja, da bo shujšala, in preveč zdelana in shujšana tako, da se bo zredila. Napčno vstvarjeni spolovilski deli (kakor zarašena mater-

nica, i. t. d.) se zamorejo le malokterikrat po operacijah popraviti. Če se pa noben vzrok ne more dolžiti, se zdi, da je živina take merzle natore. V takim primerleju se živina k taki živini postavi, ki se ravno poja, kravi se noter da laneniga semena, konopelj, leče, perja sabine, štupe ali tinkture španskih muh (polkvintelca štupe v kosčiku kruha zjutraj na tesh) ako se v dveh dneh ne poja, se štupe ali tinkture še enkrat da, ali mleka od krave, ki se ravno poja. Pri kuzlah hvalijo vpilke, posebno bakra ali kufra, 5 do 10 granov na enkrat.

11. Napake mleka (Fehlerhafte Milchabsonderung).

Napake mleka obstojé sploh v tem, da ima živina ali preveč ali premalo mleka, ali da clo ne molze, ali da je mleko na kako vižo sprideno ali spremenjeno.

a) Preobilna molža bi se le takrat zamogla bolesta imenovati, ko bi rast živine zadrževala ali hiranje napravila. Čez to se le malokdej kdo pritoži in večidel se tudi pomaga, če se živina dobro opravlja.

b) Prepičla molža izvira (razun poslednjih tednov brejosti) iz prepičle in celo slabo redivne klaje, iz pokvarjeniga želodca, potem iz vsih bolezin, pri kterih živina oslabi. Tudi po žalosti, strahu in močnim poželenju do kake reči živina včasih ob mleko pride. So pa tudi zdravila, katere molžo nekako pomanjšajo, kakor k a f r a, smerdljivi koren, peteršelj i. t. d. ali če se živina s žganjem po vimenu namaže ali z kostanjevim perjem pokadi i. t. d. Večkrat se pa mleko redno v vimenu napravlja, pa izmolsti se ne more zavolj bolestitih prememb v vimenu.

Da pa živina, ki premalo molze, spet k mleku pride, je potreba vzrok prepičle molže odverniti. Če se vzrok ne odverne, in večkrat tudi, če se je ravno že vzrok odvernili, se molža ne popravi, dokler krava ne telí. Od zdravil, po kterih bi krava zlo molzla, ni kaj pričakovati, akoravno hvalijo kimmelj, janež, koper, vodni kimmelj in erman. Tudi žvepleni cvet, rudeče žveplo z štupo encianovih korenin in drugih grenkih zdravil le takrat kaj pomaga, ko so želodec in prebavila pokvarjene. Če krava zverže, ima navadno malo ali celo nič mleka ne, vendar se včasih zgodi, da ob času, ko bi imela teliti, mleko dobi, če se ji kakor breji kravi streže.

c) Mleko se pa zamore tudi spriditi ali spremeniti, tako da ima kako napčno lastnost. Tu sèm se šteje:

1) prevedeno mleko, to je tako, ki ni lepo belo, ampak bolj plavkasto, in ima le malo smetane in sira v sebi, ampak večidel samo siratko.

To izvira večidel iz slabe piče, ki se živini daje, posebno zelenjave, če je zlo vodencnata, in tudi iz pokvarjeniga želodca. Tudi o mnogih boleznih se spači mleko na tako vižo. Odverniti se zamore to s tem, da se živini dobre tečne klaje in tudi nekoliko ovsa da, da se ji, če slabo prebavlja, grenkih zdravil (ermana ali kalmža) s kuhinsko soljo da, katerim je dobro tudi nekoliko jagod popra ali ingvera primešati;

2) premastno mleko, ki ima več smetane in sira kakor navadno, akoravno je tako mleko zlo dobro in ga radi imajo, zamore vendar mladim sesavnim živinčetaš škodovati, in drisko in hromoto napraviti. Le zavolj mladih se daje taki živini bolj vodene in hladivne klaje, da mleko nekoliko bolj vodeno postane;

3) vlečljivo mleko, to je tisto, ki je žlepnato, da se vleče, se kmalo skisa, in le malo ali celo nič smetane ne, napravi in se zlo nerado vmede. Tako se rado napravi, če živina lipovo, jelševo, tertno perje ali krompirjevec je; dolže tudi nektare zeliša, kakor: kiselco, perje volovskiga jezika in nektare gobe; vedno je pa tudi slab želodec in slabo prebavljanje s tem združeno, toraj take kravč ne jedó kaj rade in imajo vmazan jezik. Treba je klajo večkrat premeniti, kuhinske soli, magnezije ali stolčene krede in grenkih zdravil živini noter dajati; tudi se hvali erman, koprive s žvepljem v jesihu kuhane, in korenine grebnika, perje vratiča ali cvetje hmelja v poliču olja skuhane, katerimu se še 4 lote grenke soli pridene. Če se smetana nerada vmede, se ne sme predolgo nabirati, ampak sproti mesti, ali se pred medenjem nekoliko ogreje; večkrat tudi pomaga, če se nekoliko kosčikov čebule v pinjo verže; hvalijo tudi sirov galun s kislim mlekam takole: na dvanajst bokalov smetane se pridene 1 lot drobno zribaniga siroviga galuna in 1 bokal kisliga mleka; potem se vse skup dobro zmeša in toliko zgreje, da je zmes topla; potem se da nekoliko shladiti in se začne mesti.

4) Kislo mleko, ki se rado zagriže, se večkrat v vimenu sterdi, večkrat pa, ko se greje ali kuha in vedno nerado vmede. Vzrok tega je mnogokrat pokvarjeni

želodec, pri katerim se bolj kisli soki pripravljajo, in tako se ta kislina tudi mleku pridruži. Tudi kisline, če se živini noter dajejo, kakor: vinski kamen, solna kislina, ali kisle zeliša store, da se mleko skisa. Razun tega je pa tudi večkrat kriva zelo velika vročina, posebno poleti, in nagli spremeni vremena. Pa tudi nesnažna posoda, v katero se mleko molze ali spravlja, zamore mleko skisati.

Nar prvo je, to napako odverniti, da se natanjko prevdari, kaj da je nje vzrok, ki se mora odverniti. Če je slabo prebavljanje tega krivo, se daja enciana 1 lot, kterimu se pol lota krede ali 1 lot potošeljna pridene; dobro je klajo premeniti in živini kolikor je mogoče dobre piče dajati. Če se pa mleko že sterjeno izmolze, brez da bi se kaj bolezniga na vimenu najdlo, je posebno dober solitar (pol do 1 lota), amoniak ali bluvna sol (pol do 1 kvintelca) v poparini lipoviga ali bezgoviga cvetja, in razun tega se mora vime trikrat ali štirikrat na dan dobro zmolsti;

5) Grenko mleko se napravi večidel po vžitju grenkih zeliš, kakor vratiča, pelina, lopatke, grenke detelce, enciana, ogerščnih preš, včasih tudi po ječmenovi slami i. t. d. posebno takrat, ko želodec živine slabo prebavlja, da ne more grenčica teh zeliš popolnoma prekuhati. Večkrat so pa vzrok boleznijeter in iz njih izvirajoči napačni žolc. Pa tudi zaduhle shrambe, v kterih ljudje spe, ki so posebno mokre, so večkrat vzrok, da mleko grenko postane.

Razun tega, da se vzrok te napake odverne, takrat, ko živina slabo prebavlja, grenka sol ali potošelj, z mjlilam (žajfo) pomaga.

Okus in duh mleka pa večkrat tudi povžite zdravila n. pr. kafra, terpentinovo olje, vožnik, česnjo in čebula tako spremene, da se mleko njih duha in okusa navzame.

6) Rumenkasto mleko pride večidel od vžitih takih zeliš, ki imajo mnogo rumeniga barvica, kakor: od žafrana, rabarbare, cvetečih zlatenc, korenja i. t. d.

7) Plavkasto mleko se napravi tudi po vžitih zelših, ki plavo cvete, ali ki imajo mnogo plaviga barvica v sebi, kakor: po turški detelji (Esparsete), grahorci, večni detelji (ewiger Klee) i. t. d.

Natoroznanec Fuchs je dokazal, da rumeno, kakor tudi plavo mleko mergoli dveh sort živalic, ki se v mleku zaredijo, ki pa so tako majhne, da se s prostim

očesam ne vidijo, ampak se le s povekšavnim stelam razločiti dajo; ako taka žival iz ene posode v drugo pride, postane mleko o kratkim rumenkasto ali plavkasto. Te živalice ne poginejo, če se tudi posoda posuši ali če mleko zmerzne, in če se hočejo iz take posode spraviti, se mora z vročo apneno vodo zmiti, ker jim je apnena voda in tudi klor nar bolj zoperna in jih naglo pomori.

8) Rudeče mleko je dvoje sorte; ali je le rudeče po barvicu nekterih zeliš, kakor brošca, ali pa je kervavo po primešani kervi; kri pa pride v mleko, ker je vime ali sesce vdarjeno, sunjeno bilo, da so se nektare žilice pretergale, ali v hudim vnetju vimena, pri katerim se veliko kervi do vimena valí; so nektare ojstre zeliša, ki kervavo molžo in ob enim tudi kervavo scanje napravijo, kakor berstje smrek, jelše, hrastovje, mnogo sort zlatenc, i. t. d. Le malokterikrat se primeri, da so kervne žilice tako oslABLJENE in omehčane, da se brez vnetja in brez bolečn kri iz žilic cedí in tako kervavo mleko napravi.

Pomaga se pa kervavi nolži potem, kakor je njeni vzrok. Ako izvira iz vnetja vimena, se ozdravlja kakor vnetje vimena (poglej stran 219.); so zlasti ojstre zeliša kervaviga mleka krive, se daje živini kuhovina laneniga semena ali laneno olje z nekoliko kafre; v vodo se meša kuhinska sol ali solitar za pijačo. — Če so kervine žilice pri dolgi terpeči bolezni oslabele, da kri spušajo, brez da bi živina kakoršne bolečine imela, naj se ji vlije včasih kuhovine hrastovih skorij s sirovim galunam noter.

B. Vunajne bolezni.

(Aeusserliche Krankheiten.)

Zunajne bolezni imenujemo tiste, ki se na vunajnih vidljivih delih napravijo, ali na njih take premembe store, da se zamorejo ošlatati ali viditi. Popisali jih bomo po versih, narpopred bolezni očes in ušes, nato bolezni, ki se najdejo na odzunaj na glavi, vratu, herbtu, persih, trebuhu, križu in nogah brez razložka, če imajo sedež v koži, v miških, v kosteh, kitah ali vezkih. Naposled pa hočemo tiste napeljati, ki se zdaj tu, zdaj tam najdejo, ali po celim životu razširijo.

I. Bolezni očés.

(Krankheiten des Auges.)

1. Vnetje očés (Augenentzündung).

Ta bolezen nar večkrat konje napade, akoravno jo zamore tudi vsako drugo pleme domače živine dobiti.

Vnamejo se ali bolj zunajni deli očesa, to je, trepavnica in vezna kožica, ali oko samo, ali vse ob enim.

Naznani se ta bolezen prav razločno, ker se znamenja vnetja vidijo in čutijo. Bolni deli so živo-rudeči, vroči, zatekli, vid zatert in bolečina taka, da živina večidel miži. Le na očesnim jabelčku se ne napravi taka rudečina, ampak očesne kožice le bolj tamne ali skaljene in manj skozvidljive postanejo. Iz začetka je oko vedno suho, ker se ne izceja ne žlem, ne solze, čez male dni je pa izceja žlema in solz pomnožena, da solze večidel iz očes po obrazu tečejo in da večkrat tudi ojstre, celo razjedljive postanejo; žlema pa se mnogo okolj očes zmaže, ki se večkrat posuši in hraste napravi, da se po njim trepavnice sprimejo.

Ta bolezen večidel ne terpi dolgo, 5 do 10 dni; le če se po vnetju kak nasledek napravi, zna nekatere tedne terpeti.

Nektera živina je tej bolezni veliko bolj podveržena kakor druga, to podverženje je živini že prirojeno, posebno mladi nežlahtni konji z debelimi mesnatimi očmi jo nar raji dobe.

Napravi se pa ta bolezen nar večkrat, če se živina na oko udari, sune ali na kako drugo mehaniško vižo poškodje. Pa tudi, če kaj bodečiga, razjedljiviga ali ojstriga oči zadene, kakor: prah, živo apno, huda soparca, ki se večkrat pri nečistih, prepolnih hlevih iz gnoja izhlapi, in tudi ostre očesne štupe, vode in mazila, če se napačno na oko rabijo, in poslednjič preblešča svitloba in prehlajenje zna vzrok te bolezni biti.

Nevarna ravno ta bolezen ni, posebno če ni zlo huda in če se ne zanemari, in kolikor bolj so le zunajni deli vneti, toliko vgodniši, kolikor bolj pa so notrajni deli, to je očesni jabelček vneti, tolikor nevarniši je bolezen.

Ozdravljanje. Vzrok bolezni je treba narpopred kolikor mogoče natanjko zvediti, kteriga odverniti je toliko potrebnije, ker sicer vse ozdravljanje nič ne pomaga. Če je kaj živini v oči padlo, da so se zavolj tega vnele, je potreba to iz oči spraviti z majhnim peresam ali čopkam, ki se v vodo ali olje pomoči; če bi pa živo apno v oko padlo, se je treba vedno vode varovati, ker bi se apno raztopilo in oko razjedalo.

Ko se je vzrok odvernili, se iz začetka bolezni oko z merzlo vodo zmiva, ali platno večkrat pregne in v merzli vodi namoči, ali pa še bolje s snegam ali ledam napolne in na oči naveže, in ko se nekoliko ogreje, se to spet ponovi; to se mora po dnevi in ponoči navezovati, in če bolezen ni zlo huda, ni treba družiga zdravila rabiti. Le če je bolezen zlo huda, se zamore tudi pušati iz vratne žile, ali pa previdno zatele trepavnice nekoliko narezljati, da kri iz njih teče.

Tudi trak se na straneh vrata ali na zadnji čelusti zavleče, ki se z ojstro mažo namoči, in tudi krog in krog traka se ostra maž vriba. To se pa ne stori koj iz začetka vnetja, ampak le, ko že bolezen nekoliko časa terpi in se je bati, da bi se kaki nasledki vnetja ne napravili. Od notrajnih zdravil pri tej bolezni ni veliko pričakovati; le takrat, ko je blato bolj terdo, se da grenke ali dvojne soli, ali če je živina hudo zaperta, tudi lopatke, da se čeva

spraznejo; ravno zavolj tega se živini tudi brizgle napravijo iz kuhinske soli, olja in mila.

V vodo za pijačo se rado nekoliko solitarja deva. Vedno pa mora hlev, kjer živina stoji, hladen, tamen in čist biti, in klaje se le malo živini da.

Ako je pa vnetje očesa po prehlajenju vstalo, ali ako je s kevržiham ali s smoliko združeno, so vse druge ravno imenovane zdravila koristne, le merzlih ovitkov in merzle vode za piti se ogibajmo, namest merzlih ovitkov spirajmo oko z mlačno kuhovino ajbiševih korenin, katerim svinčevniga kisa pol ali 1 lot, ali 1 kvintelec omotične tinkture pridemo; ali vzamimo 2 kvintelca arabskiga gumia, ki se v maslicu vode stopi in se mu pol kvintelca omotične tinkture pridene. Ko so bolečine zelo velike z žlemljivimi zdravili združi tudi trebeliko ali zobnik, od katerih se ali perje skuha, ali pa isleček raztopi. Razun tega se pa pri prehlajenju mora skerbeti, da se živina dobro spoti in se v ta namen po celim životu dobro zriba in s kocam odene.

Če je pa bolezen že zastarana, in če so znamenja vnetja že minule, se ozdravljanje ravna po raznosti nasledkov vnetja. Nasledki, ki se navadno po vnetju očesa napravijo, so:

1) da se žlemljiva ali vezna kožica z mehča in mnogo napčnega žlema iz oči teče; gorkota, rudečina in tudi bolečina se pa pomanjša ali popolnoma zgubi. Zmiva se pri tem oko s skupvlečljivimi zdravili: n. pr. v maslicu vode se raztopi 1 kvintelec svinčeniga sladkorja, siroviga galuna, železniga, cinkoviga ali bakreniga vitriola, katerim se 1 kvintelec makove tinkture ali zobnikoviga izlečka in 2 lota arabskiga ali kitniga žlema pridene;

2) da se skozvidljiva vezna kožica, ktera na vspredež očesni jabelček prevleče, tako v debeli, da se v podobni belkaste ali rudečkaste mrence čez oko potegne in ga otemni;

3) da se v skozvidljivo kožico očesa meza razlije in zasede in tako v njej belkaste ali sivkaste pike, v velikosti prosa, leče i. t. d. napravi.

Ta dva nasledka se zelo lahka spoznata, kjer se vidita; mora se pa pri tem oko vedno tudi od strani ogledovati, da se notrajne pike v sredi očesa z njimi ne zmesajo. Ozdravljata se obadva zelo na enako vižo z očesno mažo, ki se napravi, če se 1 kvintelec rudečiga precipitata ali sublimata, kamna za oči (Augenstein), siroviga galuna, cinkoviga ali bakreniga vitriola z dvema lotama sala, ali siroviga masla maž napravi, in o velikosti leče dvakrat na dan

v oko zmaže; ali da se v zelo drobno štupo stolčeni sladkor, steklo, kalomel, morska pena (Bimsstein) enekrate voči piha;

4) da se na očesnim jabelčku majhni mehurčiki izpahnejo, ki potem počijo in majhne vgnjidice napravijo. Če te vgnjidice ravno pred puncico ležijo in precej globoko sežejo, so vedno velike važnosti, kjer rade, če se tudi zacelijo, majhne pikice zapustijo, in vid oslabijo. Bolj stranske in plitve vgnjidice pa ninajo tako veliko za pomeniti, spirajo se z zgorej imenovanimi žleznatimi ali s skupvlečljivimi vodami, ali se ravno imenovane očesne maži v oko zmažejo;

5) da se v vodo očesnih votlinec kri, meza, sokrovca ali celo gnoj razlije, jo skali, in vid oslabi. Ozdravlja se to kakor pike ali menca na očesu.

2. Kužno očesno vnetje (Augensuche).

Vnetje očesa se včasih po kužje prikaže, posebno pri goveji živini, in je večkrat z boleznijo v golcu in na parkljih združeno. Posebno vezna kožica očesa je vneta. Razloči se to vnetje od zgorej popisanih le po tem, da naenkrat brez posebnega vzroka več živine napade, da je oko zelo občutljivo in zateklo in pri neugodnih okoljih se radi na očesu mehurčiki izpahnejo, ki počijo in majhne vgnjide napravijo.

Vzrok te bolezni leži večidel v miazmatičkih zadevah podnebnega zraka, h katerinu močni vetrovi, velika soparica, velika suša, kakor tudi moča nar več pripomorejo.

Ozdravljanje. Zmivajo se oči z žleznatimi kuhovinami ali s poparino bezgoviga cvetja, ali z mlačnim mlekom. Če so se mehurčiki, in po njih vgnjidice napravile, se v maslico ravno imenovanih vod pol ali 1 kvintele cinkoviga vitriola ali siroviga galuna raztopi. Tudi drugi nasledki vnetja, kakor smo jih ravno popisali, se včasih napravijo, in po že napelanih pravilih ozdravljajo.

3. Mesična slepota ali občasno vnetje očesa (Monatblindheit oder periodische Augenentzündung).

Je bolezen, ki večidel celo oko napade, in se le pri konjih napravi, se posebno po tem razloči od navadnega vnetja očesa:

1) da se ob negotovim času, vsaki drugi ali vsaki mesec, proti koncu pa tudi vsake štirinajst dni ponovi in

živino tako dolgo napaduje, da jo popolnoma oslepi. Od konca večidel le eno oko napade, in ko je to oslepel, se družiga loti, akoravno včasih tudi oba ob enim bolehat;

2) da po vsakim napadu več sprememb v očesu zapusti; skozvidljiva koža, voda v očesnih votlinah, kakor tudi kristalna leča, ali steklena tekočina se po vsakim napadu bolj in bolj skale;

3) da se posebno veliko solz izeje, ki so zelo ostre in v poznejih napadih, ko iz očesa po obrazu tečejo, dlako razjedo;

4) da so bolečine zelo velike, posebno pri prvih napadih, po vsakim poznejem napadu pa se pomanjsajo;

5) da se nasledki vnetja prav hitro, včasih že v nekaterih urah napravijo, kar se potem naznani, da se oči zelo skale.

Akoravno te znamenja občasno vnetje očesa od navadnega razločijo, se vendar pri prvem napadu nikdar za gotovo ne moreta razločiti.

Občasno vnetje po večkratnih napadih znamenja zapusti, iz katerih se zamore tudi takrat bolezen spoznati, ko ne napada ravno očesa. Te znamenja se posebno takrat lahko spoznajo, ko le eno oko boleha in sicer:

1) Bolno oko postane manjši, plošnato in bolj vpade.

2) Bolno oko je vedno bolj zaperto kot zdravo.

3) Zgornja trepavnica je vedno bolj zatekla, in namesti, da bi bila obokana () je trivoglata ()

4) Ostre solze, ki iz oči po licu tečejo, večkrat dlako tako razjedo, da se pod očmi gole čerte zapazijo.

5) Skozvidljiva kožica očesa je večkrat otemnjena, in v njej se belkaste pike vidijo; punčica je včasih bolj raztegnjena in mavrična kožica se le malo rasteguje; voda očesnih votlinic je večkrat skaljena, kar se posebno takrat zapazi, ko živina z glavo maha, ker pri tem na dnu ležeča meza splava; tudi v sredi očesa se večkrat sivkaste ali zelenkaste pike vidijo, ki v tem obstoje, da se kristalna leča ali steklena tekočina skali, kar je tudi navadno konec te bolezni, da ti deli popolnoma otemne.

6) Večkrat se vidi, da je taki živini na čelusti ali na vratu trak zavlečen bil.

Kar vzroke te bolezni zadene, zamoremo terditi, da je nekteri živini že posebno nagnenje k tej bolezni prirojeno, in da potem veliko manjši škodljive zadeve, ki drugi živini ne škodjejo ali le navadno vnetje napravijo, pri taki živini občasno vnetje vzrokujejo. Te škodljive zadeve so pa vse tiste, ktere smo že pri navadnim očesnim vnetju napeljali.

Ta bolezen je zelo nevarna, tako, da se pravo občasno vnetje popolnoma še nikdar ni ozdravilo. Z ozdravljanjem, se zamore le to storiti, da se posamesni napadi dalj časa ne ponove in da niso tako hudi. Pervi napadi se ozdravljajo kakor navadno očesno vnetje, pri poznejših pa se merzli ovitki opuste in oko se z mlačnimi žleznatimi vodami spira. Ruzun tega je pa koristno trak zavleči in pustiti, da se dolgo časa gnoji, potem ostre mazila, brizglje rabiti, in noter se dajejo zdravila, ki drisko napravljajo. Posebno pa se mora skrbeti, da se vse tiste škodljivosti, ki zamorejo očesno vnetje napraviti, odvernejo: da se živina pri slabim vremenu ne prehladi, da se ji nikdar preveč, posebno terde in težko prebavljive klaje ne da, da se žebeta le počasi na terdo in suho klajo navadijo, da se z mlado živino prehitro in preveč ne dela, in da se ne pozabi, da je razun klaje živini zelo koristno, jo lepo čediti, da niso hlevi ne pregorki, ne pretelni, ampak zračni, in da se posebno za oči škodljiva soparca, ki se v hlevih, kjer je mnogo gnoja in gnojnice napravlja, odverne.

Občasno vnetje očesa je cesarsk ali poglaviten pogrešek, ki kupčijo do tridesetiga dne po kupu razdere.

4. Siva slepota, cink v očesu (Grauer Staar).

Je bolezen, ki zamore vsako sorto domače živine napasti, vendar nar večkrat konje in pse, in obstoji v tem, da se kristalna leča ali kožica, v kateri je zavita, skali, ker se vanjo sterjena meza zasede.

Spozna se ta bolezen prav lahko, ker se v sredi očesa za punčico rumenkasta, plavkasta, ali sivkasta pika vidi, in živina le malo ali celo nič ne vidi. Ako se pa živina zavolj te bolezn pregleduje, se mora vedno na tak kraj postaviti, da v senci stoji, da svetloba od spredej v oči pade, in da ni pred živino ravno kake bele reči, kakor: kakiga zidu, kakih dil, perila i. t. d. ker se take reči v očesu vidijo, ki bi se lahko za skalenje očesa imele. Tudi samiga sebe lahko pregledovavec v očesu vidi, posebno če je belo oblečen. Toraj se mora oko vselej od spredej in tudi od strani ogledovati.

Razun teh pik se pri sivi slepoti tudi še sledeče zapazi: Živina varno hodi, noge visoko vzdiguje in jih varno postavlja, glavo po koncu nese, ušesa zelo nastavlja, poduha in povoha skoraj vsako reč.

Da se pa zve, če živina vidi ali ne, se ravna takole: z roko ali z palico se počasi memo očesa tako miga, da

se veter ne dela, slepi konj pri tem trepavnice in glave ne gane. Pelje se živina proti kakim drevesu ali proti kakim zidu in če je slepa, vanj buti, ali se kaka dila ali kaka druga reč prednjo verže in slepi konj se ji ne umakne, ampak čeznjo štorklja. Samo po sebi se pa ve, da se mora eno oko za drugim preiskovati, da se zve, če je živina na eno ali drugo oko slepa. Vedno se pa mora živina z odpertimi in zavezanimi očmi preiskavati, da se razloček vedenja spozna.

Ta bolezen se večidel le po večkratnim vnetju očesa napravi, vendar se take vnetja večkrat, ker le bolj notrajne dele napadejo, ne zapazijo, in še le takrat, ko se kristalna leča nekoliko ali popolnoma skali, se bolezen zapazi. Vse tiste škodljive zadeve zamorejo torej posredno to bolezen naključiti, ktere smo že pri vnetju očesa napeljali.

Bolezen je vedno zelo nevarna, ker se zamore k večim le iz začetka in sicer malokdaj pomagati, če se vse škodljivosti, ki oko zadenejo, previdno odvernejo in pri tem odvodivne zdravila, ktere smo že pri nasledkih vnetja očesa napeljali, rabijo. Ko se pa siva slepota že napravi, ni nobeniga zdravila več. Tudi operacije, pri kterih se skaljena leča ali iz očesa vzame, ali bolj globoko potisne, ali nareže, da se popije, pri živini ne pomagajo nič.

5. Jasna slepota (Schwarzer Staar).

Ta bolezen zamore napasti vsako sorto domače živine, nar večkrat pa konje.

Obstoji v vmertudenju čutnične kožice očesa, ktero izvira iz navala kervi, ali iz vnetja, ali iz nasledkov vnetja, pri kterih so očesne kožice, posebno žilnata kožica očesa s kervijo ali s kako drugo tekočino tako napolnjene, da na čutnične kožice tiše in jo tako vmertudijo. Napade ta bolezen večidel oba očesa naenkrat, le malokdaj le eniga.

Spozna se ta bolezen veliko težje kakor siva slepota, ker se na očesu celo nič bolniga ne vidi (od tod ime „jasna slepota“), posebno takrat, ko še živina ni popolnoma slepa, ampak ko se ji še nekoliko bleši. Preiskovati je treba toraj živino zelo natanjko, da se zavolje bolezni pri kupčiji kaka zmota ne zgodi. Postavi se tedaj živina na tak kraj, kakor smo že pri sivi slepoti omenili, in preiskuje se, kakor pri sivi slepoti, da se zve, če živina vidi ali ne, in če se je skazalo, da ne vidi, se mora še oko natanjko pregledati, in pri jasni slepoti se najde,

da se na očesu celo nič bolniga ne vidi, oko pa proti svitlobi ni celo nič občutljivo in mavrična kožica se celo nič ne giblje, ki se pri zdravim očesu, če več svitlobe oko zadene, bolj napne in punčico pomanjša, če pa manj svitlobe oko zadene, bolj skerči in punčico razsiri.

To se takole preiskuje: Postavi se živina na svitlo, in potem se oko z roko ali s kako drugo tamno rečjo zakrije, nato pa čez kakih pet minut naglo odkrije, da spet svitloba na oko pade, in vidi se, ali se kaj punčiča pomanjšuje ali ne; pri jasni slepoti se celo nič ne premakne.

Vzroki. Tudi pri tej bolezni se prirojeno nagnenje ne more tajiti, ki večkrat napravi, da že kaka majhina škodljivost to bolezen naključi, če ji je živina podveržena. Napravijo pa to bolezen vse tiste škodljive zadeve, po katerih ali prehuda svitloba na živino sije, ali če živina večkrat prenaglo iz tamniga na sonce, ali iz svitlobe na temno pride; če so hlevi pretemni in soparčni; tudi prenabasan želodec, zavolj kteriga kervotok zastaja in se kri preveč v očesu nabira; ravno tako tudi pristesni komati, ujzde itd., ki kri v glavi zaderžujejo; poslednjič tudi emotične strupene zeliša, prehlajenja in vse tiste škodljivosti, ki kervni naval ali vnetje in potem nasledke vnetja v očesu napravijo, zamorejo to bolezen naključiti.

Ta bolezen je večidel zelo nevarna in se le malo kdaj ozdravi; le tistikrat, ko se je še le začela, in bolezen še le v kervnim navalu ali vnetju obstoji, in ko je vzrok znan in se lahko odverne, jo je še mogoče ozdraviti. Pervo je toraj natanjko prevdariti, kaj da je vzrok bolezni, in tega odverniti je vedno popred potreba, preden se začne ta bolezen ozdravljati. Ozdravljanje se pa ravna po tem, če bolezen še le v navalu kervi, ali v vnetju očesa, ali v nasledkih vnetja obstoji. Pri kervnim navalu, kakor tudi pri vnetju očesa se rabijo zdravila, ktere smo že pri očesnim vnetju napeljali: oko se z merzlo vodo zmiva, rabijo se merzli ovitki na oko, na vratu ali na zadnji čelusti se trak zavleče in ostra maž vriba: noter se dajejo zdravila, ki na blato ženejo; rabijo se tudi brizglje, ki čeva praznejo, po okoljšinah se tudi živini puša, se ji nekoliko manj klade in postavi se bolj v hladno, zračen in temen hlev. So pa že nasledki vnetja pritisnili, ni dobro, ne pušati, ne merzlih ovitkov rabiti, ampak, če je še kaj od ozdravljanja pričakovati, zamore le še pomagati zavlečeni

trak in driskne zdravila; pri bolj zastarani boleznii pa tudi to le redkokrat kaj pomaga.

Ta bolezen je poglaviten ali cesarsk pogrešek, in kupčijo do tridesetiga dne po kupu razdere.

6. Mertud očesnih trepavnic (Lähmung der Augenlieder).

Je bolezen, ki sila malokdaj sama zase obstoji, ampak pri mertudu, ki večkrat polovico glave zadene, so razun gobčnic in ušes tudi očesne trepavnice vmertudene. Ker smo od vmertudenja že na strani 93 govorili, tu le to napeljemo, da se pri tem mertudu nikdar ne smejo prestre zdravila rabiti, da se z njimi oko ne poškodje.

II. Bolezni ušés.

(Krankheiten der Ohren.)

Vnetje ušes (Ohrenentzündung).

Se pri drugi živini le malokdaj, pri psih in prešičih pa, ki imajo dolge uhala, večkrat napravi, in se zlo lahko spozna, ker se gorkota, rudečina, bolečina, otekline vidi in čuti.

Napravi se večidel, če se živina z bičem ali z kako drugo rečjo na ušesa udari, če se s klešami všipne, če ena živina drugo na ušesa ugrizne, pa tudi če razjedljive stvari v ušesa pridejo, kakor: kislina, krop, razbeljeno železo itd., in poslednjič zamore tudi prehlajenje in ozeb-ljenje to bolezen naključiti.

Nevarna ta bolezen ni, in če se prav ne da popolnoma ozdraviti, navadno lastniki ne porajajo veliko nato, da se le kaki ušesni del ne zgnoji ali ne odpade, in s tem živine ne gerdi.

Ozdravljanje se po vzroku boleznii ravna. Če se je bolezen po kakošnim koli ranenju napravila, je potreba narpopred rano skupej stisniti, ali zašiti in potem merzle ovitke na-njo devati; se je pa bolezen po prehlajenju napravila, je dobro gorke ovitke z žlemlnatimi in omotičnimi vodami rabiti; če so pa že nasledki vnetja nastopili, se uho z gorkimi vodami spira, z mastjo ali z oljem namaže.

2. Ušesne vgnjide (Ohrgeschwüre).

Ta bolezen obstoji v tem, da se znotraj v ušesu (na žleznati koži) vgnjide napravijo, v katerih se smerdljiva gnojnica napravlja, ki krog sebe razjeda, in če se sproti ne spravlja, velik smrad napravi.

Iz perviga začetka, dokler je bolezen še nova, je dovolj, ušesa vsak dan kake dvakrat z mlačno vodo tako spirati, da se nabrani gnoj iz ušesa čisto spravi; potem naj se v uho nekoliko kaplic čistiga laškiga olja vlije, da celi po vgnjidi razjedene dele. Če pa bolezen že dalj časa terpi, je koristno razun ravno imenovaniga spiranja, uho večkrat sprati z vodami dišečih zelišč (zajbeljna, kamilc), katerim se svinčeniga kisa pridene, ali pa v njih nekoliko cinkoviga vitriola raztopi. Ravno tako se s pridam rabi apnena voda ali klorovo apno v vodi raztopljeno; pri zelo terdovratnih ušesnih vgnjidah se je tekoča klorina (pol kvintelca na 4 lote vode) za dobro poterdila.

Ušesne vgnjide se pa pri psih zelo velikrat na robih uhal napravijo, ki se lahko zacelijo, dokler je še le koža vgnjidasta, ko so pa vgnjide že do hrustanca prijedle in je že hrustanec gnjidav, se vselej težko celijo. Zavolj tega se nar težje odpravijo, ker psi vedno z glavo otresajo in tako rane, ki se celijo, spet oderejo. Nar prvo je tedaj to otresovanje na tako vižo odverniti, da se živini uhal nad glavo eno na družiga položita in z mrežo zavežeta, da se ne premakneta, če tudi živina z glavo otresa. Na vgnjido se potem potrese žgani galun, ali se rudeči precipitat v maži rabi, ali se sublimat v vodi raztopi in na vgnjide nakaplja. Rabijo se tudi v vodi raztopljeni vitrioli, mineralske kisline, in potegne se tudi z razbeljenim železem po vgnjidah.

3. Kervave ušesne bule (Blutbeulen am Ohre).

Ta bolezen obstoji v tem, da se na notrajnim licu uhal, koj pod kožico sokrovica razlije, in tako bule, velike kakor kokošje jajce in še večji napravi.

Ko se take bule prederejo, se večkrat prav naglo zacelijo, večkrat pa ne pomaga nikako ozdravljanje, ker se rado čez noč več sokrovica spet nabere, kakor se je je ta dan popred izcedilo. V takih primerlejih se mora toli-

kokrat bula predreti, kolikokrat se napravi. Razun tega se uhalo z žleznatimi in skupvlečljivimi vodami spira, in če se votlina ne zarase, se vanjo skupvlečljive in tudi nekoliko dražljive tekočine brizgljajo.

4. Mertud uhal (Lähmung der Ohrmuscheln).

Se večidel napravi po boleznih možganov; sam sase le redkokrat obstoji, ampak združen je z družimi mertudi, se pa tudi večidel ne more ozdraviti. Le takrat, če uho preveč dol maha, kar živino zlo ogerdi, bi se zamoglo uhalo spet bolj vzdigniti s tem, da se nad uhalam podolgast kos kože izreže, in potem rana zašije. Na tako vižo se uhalo sicer bolj vzdigne, omertudeno pa vendar le ostane.

5. Gluhota (Taubheit).

Ta bolezen se navadno še le potem spozna, ko je živina že na obe ušesi popolnoma gluha. Sicer se ta bolezen le prav malokdaj ozdravlja. Le pri kupčii bi se zamoglo prigraditi, da se živina preiskuje, zvediti, če je gluha ali ne, in le to moramo še opomniti, da se gluha živina rada plaši ali da je rada oporna.

III. Bolezni kože, mišk, kit, vezkov in kosti.

(Krankheiten der Haut, Muskeln, Sehnen, Bänder und Knochen.)

A. Na glavi (Am Kopfe).

1. Vnetje podušesne slinavke (Entzündung der Ohrspeicheldrüse).

Ta bolezen se natanjko naznani z znamnji vnetja po celim obsežku slinavke, ki leži podolgama koj pod ušesam za zadnjo čelustjo do sapnice (Kehlkopf). Na tem kraju se tedaj pri tej bolezni najde gorka, napeta, večidel terda in tako boleča oteklina, da živina žvečiti

in prežvekovati neha, sline se ji iz gobca cede in glavo terdo naprej obesi.

Navadno ta bolezen ni nevarna in vnetje večidel brez nasledkov pojenja; pri nevgodnih okoljstvih se pa zamore slinavka oognjiti, kar se s tem naznani, da se oteklina v sredi bolj napne in da klompata začne, bolečine pa odjenjujejo. Če gnojenje nevgodno preteče, če se prezgodej ali predolgo ne predere, se zamore slinavkna pijavka (Ohrspeichelfistel) napraviti, ki se s tem naznani, da se ljuknja, ko se je oteklina proderla, ne zaraša, ampak gnjidava in vedno globokeji postaja, iz ktere se vedno smerdljiva in razjedljiva gnojnica izceja, ki je večkrat s slinami zmešana; ali se pa same sline izcejajo, ker je slinják (Speichelgang) razjeden. Da so pa zares sline ta izceja, se zamore iz tega spoznati, ker je vlečljiva, se peni in ker se posebno, ko živina je in prežvekuje, silno pomnoži. Opomniti pa moramo, da se z oteklino vnete slinavke ne smejo zmešati oteklina popijavnih (limfatiških) žlez ali bezgavk, ki se okolj sapnice ali med čelustmi napravijo, kakor smo že pri smolikah omenili.

Vzrok teh bolezni je večidel, da se živina na ta kraj na kako vižo udari, sune, všipne, pritisne i. t. d. zamore se scer tudi po prehlajenju, ali po notrajnih vzrokih in popakah slin i. t. d. napraviti.

To bolezen je nar boljše z gorkimi ovitki ozdravljati, ki se napravijo s tem, da se v žepu kaše, skuhaniga ječmena, otrobi ali preš i. t. d. na oteklino navezuje, kar se vsako uro ponovi. Le če se gorki ovitki na to vižo ne morejo napravljati, se zamore oteklina s kako mastjo ali mažo živiga srebra namazati in s kakim kožuham ali kocam zavezati. Nikdar pa ni dobro merzlih ovitkov navezati ali žgavnih in ostrih maž vribati. Če se oteklina začne gnojiti, se večidel pusti, da se sama prodere, da je popolnoma godna, ker se tako večidel popred in raji zopet zaceli. Ko se je proderla ni družiga potreba, kakor jo kake dvakrat na dan spirati in gorko zaviti.

Dokler živina zavolj bolečin teško je in prežvekuje, se ji daje mehke klaje, močnate pijače, zmocenih otrobi ali stolčeniga ovsu.

Pijavka ušesne slinavke se pa ozdravlja večkrat kakor kaka druga rana, da se na dan večkrat s toplo vodo zmije in da se skerbi, da se v rani nabrani gnoj, kakor tudi nabrane sline sproti izcejajo, in mnogokrat se

tako pijavka zarase. Le takrat, ko je večji vejica slinjaka ali slinjak sam ranjen, se zna zgoditi, da se pijavka ne zarase. Pri takih okoljsinah je treba operacije, ki se bo v uku od operacij popisala.

2. Morske kosti na zadnji čelusti (Knochenauswüchse am Hinterkiefer).

Ta bolezen je na zadnjim robu zadnje čelusti večidel na tistem kraju, kjer ujzda ali kaka druga reč živino otiši. Naznani se z oteklino, ki je terda, se ne vdaja, je natanjko omejena in nepremakljiva, ni vroča in le malokdaj boleča. Koža se na oteklini lahko zgerbi.

Ker se ta bolezen večidel napravi po otiskih, je pri ozdravljanju naravno to odverniti, ker se sicer otis vedno draži in morska kost vedno večji postaja. Se pa tis odverne, neha večidel morska kost dalje rasti; poprejšni izrastek scer ostane, ker se ne da z nobenim mazilam ozdraviti, pa to razun tega da lepoto kazi, živini nič ne škodje. Če je nadkost na takim kraju, kjer ni imenitnih žil, čutnic ali drugih tokov, se zna odpraviti s tem, da se narpred koža čez oteklino do kosti prereže in potem na obeh straneh nad oteklino spodreže, da pride morska kost na dan; potem se kostna mrenca na nji odsterže, in morska kost se ali odžaga, ali z dletam odbije; koža se zašije.

3. Mramor na zadnji čelusti (Auflockerung des Hinterkiefers, Winddorn).

Ta bolezen obstoji v tem, da se zadnja čelust proti zadnjim robu tako zrahlja, da se vidi otekljina na tem mestu, ki je terda, ne natanjko omejena, večidel garpova in boleča. Sama zase se malokdaj prikaže, ampak večidel s tem združena, da košniki v zadnji čelusti v koreninah začnejo gnjiti, da gnojnica skoz zrahljano kost prodere in se tako izceja.

Vzroki so večidel vunajni otiski i. t. d., bolezen pa je bolj ali manj nevarna. Treba je vse odpraviti, kar bi zamoglo oteklino tišati ali na kako drugo vižo dražiti. Rana in vgnjida se pa ozdravljate po pravilih, ktere bomo pri ozdravljanju ran in vgnjid učili. Če je vnetje v zrahljani kosti nehalo, in če je rana zaceljena, se sme še narveč pričakovati od razbeljeniga železa, če se po oteklini enekrate z njim potegne. Če tudi kak zob gnjije

se ne zaceli rana, in tudi kost ostane zrahljana, akoravno nekteri svetjejo gnjili zob zbiti, kar je pa zelo težavno in mučivno.

4. Polipi v nosu (Nasempolypen).

Polipi so mesnati zrastki na žleznati koži, ki so ali tanjši ali široki, kjeriz žleznate kože poganjajo; akoravno se znajo povsod na žleznati koži napraviti, se vendar nar večkrat v nosu najdejo, ki nosno votlino bolj ali manj zabašejo in naredo, da živina teško sôpe, tako da pri sopenju smerči ali žvižga. Ako se ti polipi vidijo, se lahko, so pa bolj visoko, se teško spoznajo.

Napravijo se večkrat brez posebniga vzroka k tem nagnjeni živini, nar večkrat pri konjih in psih.

Pomagati se le takrat zamore, ko bolj spodej leže, da se vidijo. Odpravijo se le samo na to vižo, da se odrežejo, spodvežejo, odžgejo ali izsučejo. Tiste, ki široko iz kože gledajo, je nar bolje odrezati, bolj tanjke pa je lažje izsukati ali spodvezati. Radi pa spet iz noviga rasti začno.

5. Ožuljenje jezika in zadnje čelusti (Quetschungen der Zunge und Laden).

Jezik, kakor tudi zadnja čelust, na tistim kraju, kjer ni zob, večkrat berzde ožulijo, ali se na kako drugo vižo ranita. Pri ježnih konjih se to nar večkrat zgodi. Rane na jeziku se rade celijo, večkrat same od sebe; globoke rane je pa treba zašiti, in jeziku kolikor mogoče počitek dati. Žul na zadnji čelusti je zavolj tega večkrat nevarniši, ker pod kožo kost leži, ki se zamore tudi otišati ali kak kosček oddrobiti. Če je samo koža ožuljena, je dovolj, da se vsak dan enkrat žul spira, da vedno čist ostane. Če je pa kost ožuljena, se mora narpopred, ako je kak kosček oddrobljen, vun vzeti, žul vsak dan spirati, z lopatkino tinkturo močiti in sicer ravnati kakor pri vgnjidah.

B. Na vratu (Am Halse).

1. Bula na tilniku (Genickbeule).

Nar večkrat se napravi taka oteklina pri konjih, in le pri tisti goveji živini, ki se vprega. Zapazi se ta

bolezen večidel po tem, da živina, ko se ji ujzda na vrat dene, bolečine naznanuje, in če se oteklina bolj preiše, se vse znamnja vnetja zapazijo. Sicer živina, ako je bolezen huda, glavo bolj pobesi in postane žalostna, in zavolj bolečin kadar zveči, tudi manj je; včasih se celo vročnica pridruži.

Preteče bolezen naglo, vendar prisad malokdaj splahne, ampak oteklina se večidel ognioji in gnoj se zlo rad globoko zasede in načne tilnikov vezek in celo kosti, da se na tako vižo večkrat zlo nevarne pijavke napravijo.

Vzrok te boleznii je večidel otisanje po pretesnih ujzdah, kar se posebno takrat lahko napravi, če se koža pod grivo ne čedi, in če je živina na dežju, da mokra ujzda kožo dergne, in če je koža nesnažna, živino serbi, da se rada dergne.

Ozdravljjanje se preminja po tem: ali oteklina še lev vnetju obstoji, ali če se že gnioji. Dokler obstoji še v vnetju, naj se marljivo, in neprenehama merzli ovitki na tilnik pokladajo. Ko se pa začne bula gnojiti, kar se po tem naznani, da se znamnja vnetja nekoliko pomanjšajo, in da oteklina postane mehka in da začne klompiti, je potreba, jo koj prerezati, in potem gorke ovitke nanjo devati, da se popred zgnoji. Prodreti se pa mora oteklina navzdol in vedno tako, da zamore ves gnoj sproti iztekati; ko bi se na kakim kraju gnoj bolj globoko zasedel, se mora na tistim kraju, kakor daleč gnoj seže, prerezati, da se rana popolnoma odpre. Le takrat, če se gnoj zlo globoko zasede, se včasih spodej prodere in trak skoz potegne, da se po njim gnoj izteka. Vse se pa mora odverniti, kar bi utegnilo bolni del stiskati ali dražiti; na rano se pa vedno poklada rahlo predivo v olju namočeno; rana se spira s žajbeljnov o vodo.

2. Pijavka po pušanju (Aderlassfistel).

Če po pušanju kraj, kjer se je pušalo, začne otekati, se potem gnojiti, da se prodere in se rumenkasta sokrovica, belkast gnoj ali tudi rudečkasta gnojnica izcejati, imenujemo to bolezen pijavko po pušanju. Ta oteklina je razne velikosti, večkrat kakor kokošje jajce velika; zamore se pa tudi po celim vratu od kraja, kjer se je pušalo, do čelusti raztegniti. Če bolezen ni huda, se živina malo za to zmeni, če je pa huda, je živina žalostna,

glavo in vrat terdo derži, malo je, vročnica se pridruži. Nar veči razloček bolezní je pa ta: ali se le okrog vratne žile gnoji, žila pa je popolnoma cela in kri naravno po njej teče, — ali pa se gnoji v žili, ktera po pušanju presekana se ni zacelila.

Navadni vzrok te pijavke je med kožo in žilo nabrana kri, ktero sicer večkrat popijavne žile popijejo, večkrat pa se začne gnojiti in tako napravi to bolezen; potem jo vzrokuje nesnažno, zarujevelo orodje, s katerim se puša, če se večkrat na enim in ravno tistim kraju v žilo zaseka, ali če se previsoko na vratu puša ali sicer nerodno ravna pri pušanju, če se v žilo pregloboko vseka, da se skozi in skozi preseka, in tudi če se, ko se ravno kri izteka, koža premakne, da v žili napravljena luknjica ne leži ravno pod luknjico v koži, da se tako pod kožo kri zasede in začne gnojiti.

Ozdravljanje se ravna po tem, če se gnoji okrog vratne žile, ali v žili. Če se le okrog žile gnoji, je večidel že dovolj, vsak dan enkrat ali dvakrat v oteklini nabrani gnoj iztisniti in otekline dobro zmiti; le če je luknjica v koži premajhina, da gnoj ne more lahko iztekati, se mora bolj razširiti. Le malokdaj je treba luknjo tako razširiti, da se cela rana odpre. Če se pa v žili gnoji, je to veliko nevarniši, in prav za prav se ta bolezen le v tem primerleju imenuje pijavka po pušanju. Pri tem je potreba vedno luknjo v koži tako razširiti, da se vsi toki, kjer koli se je kaj gnoja zasedlo, odprejo, in da se celo do luknje, ki v žilo derži, pride. Vpelje se potem v žilo žlebnata preiskalnica, in se tako daleč na oba kraja vanjo potisne, dokler se na kako overo ne zadene, da se zve, kako daleč da se v žili gnoji. Včasih, pa le malokdaj se žila zarase, če se pridno, večkrat na dan, gnoj navzgorej po žili iztiska, in rana dobro zmiva. Večidel je pa potreba žilo tako daleč prerezati, kakor daleč se gnoji; gnoji se pa vedno tako daleč, kakor daleč se zamore preiskalnica vpeljati. Le če seže gnojenje predaleč, se zamore namesti žilo prerezati, po celim toku, dokler gnojenje seže, trak zavleči.

3. Golžun (krof, Kropf).

Obstoji ta bolezen v tem, da se vratne žlezi (Schiedrüsen), ki ležite na straneh sapnice, odebelite in spačite. Ta bolezen se razun psov le zlo malokdaj pri živini zapazi, se tudi prav malokdaj ozdravlja in jo le zavolj tega

napeljemo, da se ne zmeša z družimi oteklina, ki smo pri vnetju vratnih sopil napeljali.

Napravi se oteklina, ki se pri golžunu zapazi, sčasoma, in večkrat tako narase, da sopenje zelo overa.

Ako se golžun ozdravlja, je nar boljše zdravilo jodovo mazilo.

C. Na herbtu (Am Rücken).

1. Otiske po komatu in sedlu (Widerrist-schäden, Kummel- und Satteldruck).

Te otiske se nar večkrat napravijo na komu (Widerrist) in herbtu od komata, sedla ali jarma. Naznanijo se z oteklino, ki je iz začetka terda, boleča, vroča in večidel je na tistim kraju koža oguljena. Oteklina se rada ognoji, če ni sama koža, ampak če so tudi drugi deli, ki pod kožo leže, otišani, in kakor smo že pri buli na tilniku omenili, se zelo rad gnoj zasede. Po kraju, kjer se te otiske napravijo, se le v tem razločijo, da bolj spredež proti vratu, kjer se od komata napravijo, večkrat vnetje brez gnojenja mine in da se koža zelo vterdi in žuli napravijo. Če se pa začne gnojiti, se to zgodi večidel krog oteklina, in večji ali manjši kos v sredi oteklina odpade in večkrat snetjav postane. Otiske na komu se posebno rade gnoje, ki se pa same od sebe dolgo ne proderejo, gnoj pa, razjedaje tilni vezek, se zelo naglo zasede in zamore v globočino proti vertavnicami, ali na strani pod plečni hrustanec ali pod plečno kost spodriti. Na tem kraju so tedaj nar bolj nevarne otiske.

Te otiske vstanejo večidel zavolj komatov in sedlov, ki so ali napačno narejeni, pretesni ali preširoki; pa tudi če se živina na kako terdo reč udari ali dergne, ali če se sama ali če jo druga živina grize.

Pri ozdravljanju se mora vedno dobro prevdariti, če otiska še le v vnetju obstoji, ali če se je že sokrovica napravila ali gnojiti in gnjiti začelo. Pri vnetju se pridno pokladajo merzli ovitki; če se pa že kaka tekočina (sokrovica, gnoj) pod kožo nabira, se mora otiska naglo prodreti. Ko se otiska prodere, ali če je že gnjidava, se mora natanjko na vse kraje preiskati, kam da si je že gnoj kako pot napravil, in brez mude se morajo vse te pota prerezati, da se vse v eno odperto rano spreoberne, pokteri se gnoj izceja:

Komur se v tem primerleju škoda zdi še poverh zdravo kožo prerezati, bo pravi čas zamudil in le teško bo pozneje bolezen ozdravil ali celone. Ko se je popolnoma odperta rana napravila, da gnoj zamore povsod iztekati, se s predivam, ki je v olju ali v svinčenim kisu namočeno, obloži in z kako cunjjo tako obveže, da predivo na rani ostane. Vsak dan enkrat ali dvakrat se rana preveže, in nabrana gnojnica čisto spere, da nikjer ne zaseda; to se mora pa rahlo opravljati, ne pa da bi se po rani s terdo cuno stergalo.

Če pa na rani že divje meso rase, naj se z žganim galunam postupa; če ga je veliko, naj se z razbeljenim železom čeznj potegne, ali pa z nožem odreže. Če so pa že vezki herbtnih vertavnic, posebno tilni vezek, gnjidavi, ali če že kost gnjije, se morajo načeti deli previdno izrezati in potem vedno obvezovati, kakor smo zgoraj omenili. Pri tem pa je treba vedno preiskovati, če se ni gnoj kje drugod zasedel, in kdor ni pervikrat dovolj prerezal, mora to večkrat ponavljati, kar bolezen zlo podaljša. Le takrat, ko se je gnoj že do herbtnih vertavnic ali na strani pod plečno kost zasedel, se včasih z ozdravljanjem nič več ne opravi.

Vselej je pa ta bolezen zlo dolgočasna, ter tedne in mesce terpi.

D. Na persih (An der Brust).

1. Otiske na persih (Druckschaden an der Vorderbrust).

Pod tem razumemo večkrat precej veliko bulo, ki se napravi spredej na persih. Najde se večidel le pri konjih; je iz začetka vroča, napeta, terda in boleča, pa kmalo se zmeči in začne klompati, ker se rada sokrovica v oteklino razlije, ali pa se začne gnojiti, ali pa se gnojnica v njej napravi. Napravijo jo večidel komati ali druga oprava; pa tudi, če se živina na ta kraj udari ali sune, se zamore ta bula napraviti. Nevarna je le takrat, ko se zanemari, da se gnoj ali gnojnica bolj v globočino zasede, včasih tako globoko, da celo persno kost načne.

Če se je otiska še le napravila, se ozdravlja, kakor sploh otiske iz začetka z merzlimi okladki. Pa le malokdaj se vnetje razdeli, in, ko se perve znamnja prikažejo, da se bo bula gnojila, se devajo gorki okladki iz laneniga semena, kaše, otrób i. t. d. nanjo, da

se hitreje ognoji, in ko je godna, kar klompanje nazna-
ni, se prodere, da gnoj izteče. V rano se potem dene
suhiga prediva, in se vsak dan z mlačno vodo
zmiva. Le okrog rane, kjer je še terdo, da se zmeči, se
riba gorka mast ali maž živiga srebra; in če se nerado
zmeči, se mu nekoliko salmiakovca pridene. Če se je
pa gnoj že zasedel, se mora ravno tako ravnati kakor
smo že pri otiskah na vratu in herbtu omenili.

E. Na trebuhu (Am Bauche).

1. Vnetje popka (Nabelentzündung).

Pod tem razumemo vročo, bolečo in terdo oteklino,
ki se po vnetju popkinih žil napravi. Napravi se veči-
del le pri mladi živini, kmalo po porodu, toraj se bo o
tej bolezni več govorilo v bukvah porodoznanstva.

F. V križu (Am Kreutze).

1. Hrom v križu (Kreuzlähme).

Je bolezen, pri kateri živina zavolj bolečin v križu
ali v medenčni votlini, ali zavolj omertudeniga križa zadnji-
ga konca ne more gibati. Že iz tega se vidi, da je hrom
trojne sorte, namreč:

a) prisadni hrom, ki obstoji v vnetju kože
herbturnega muzga, križnih mišk, še večkrat pa v vnetju
tistih kožic, ki križno in medenčne kosti vežejo (Kreuz-
bein-Beckenbänder);

b) posredni hrom ali hrom iz sočutja, kateri
obstoji v boleznih tistih delov, ki v medenčni votlini leže
(ledic, scavniga mehurja, spolovil), ki take bolečine na-
pravijo, da se posredno ali iz sočutja bližnjih bolečin tudi
križ bolezni vdeleži;

c) mertudni hrom, ki obstoji v mertudu mišk,
ki križ premikujejo.

Po ti raznosti hroma so tudi znamenja, ki ga na-
znanijo, razne.

Pri vnetljivim ali prisadnim hromu se znamenja
vnetja razločno pokažejo, kakor: bolečina je velika,
če se živina na križu stiska, tako, da se pri tem zlo
vpogne in se kolikor more varje, da se s križem kake reči
ne dotakne. Bolni del je vroč in oteklina se včasih že
od zunaj vidi, z zadnjim koncem se zlo težko premikuje;

če se je taka živina vlegla ali padla, zavolj bolečin celo ne more vstati. Vročnica se tudi vselej tej boleznii pridruži, ko je vnetje bolj hudo.

Pri posrednim hromu se znamnja ravnajo po tisti bolezni, ktera ga vzrokuje. Znamnja, ktere smo že privnetju ledic, scavniga mehurja in drugih delov, ki v medenčni votlini leže, napeljali, odločijo, po kateri bolezni se je hrom napravil.

Pri mertudnim hromu se pa znamnja mertuda pokažejo; križ je neobčutljiv, miške nimajo več moči se raztegniti in skerčiti in križ vedno bolj hujša.

Napravi se vnetljivi hrom, če se živina na križ na kako vižo udari ali sune, če pri vožnji ali jahanju križ preveč terpi, če živina čez kak graben skoči, ali se preneglo zasučé in si pri tem križ na kako vižo poškodje, da se tako herbtni muzeg vname ali vertavnice, v kterih leži, poškodjejo ali spašnejo ali celo zlomijo, ali da se vezki zlo nategnejo. Razun tega pa zamore tudi prehlajenje to bolezen napraviti, če se ali herbtni muzeg, križni vezki ali miške vnamejo.

Posredni hrom pa vzrokujejo tiste škodljive zadeve, ki zamorejo eno ali drugo zgorej imenovanih bolezni napraviti, iz kterih te sorte hrom izvira.

Mertudni hrom je pa vedno nasledek kake bolezni, zavolj ktere je opravilo herbtnega muzga in križnih čutnic zarterto. So večidel nasledki vnetja, kakor: če se voda ali meza okrog herbtnega muzga razlije, ali če so kosti, v kterih herbtni muzeg leži, na tako vižo premenjene, da herbtni muzeg ali čutnice, ki iz njega izvirajo, tako tiše, da njih opravilo zatarejo.

Če ravno je vsaka sorta hroma huda boleznii, je poslednja (mertuda) nar nevarniši, ker se pri njej vzroki večidel nemorejo več odverniti.

Ozdravljanje. Pri silovitim poškodovanje se pokladajo noč in dan na križ merzli ovitki iz vode, snega ali ledu; živina naj, kolikor je moč, mirno v hlevu ostane; jesti naj se ji le malo da, ker je pri tej bolezni škodljivo, če so čeva nabasane; pijače pa, v kteri se solitar raztopi, naj se ji da, kolikor se ji poljubi; dobro je tudi, vsaj enkrat na dan, živino brizgljati, da se ji čeva spraznejo.

Če se pa hudimu vnetju tudi huda vročnica pridruži, je treba živini pušati. Notranje zdravila pri ti bolezni ne morejo pomagati veliko. Če se pa kaj noter da, najse dajejo soli z žlemnatimi zdravili, nar bolje je solitar.

Pri hromu po prehlajenju so vse ravno imenovane zdravila koristne, le merzli ovitki se morajo opustiti, ker bi se prehlajena živina po njih še huji prehladila. Pri ti sorti (reumatiškiga) hroma ima prva skerb zdravnikova biti, da se živina na celim truplu, zlasti pa na bolni nogi potiti začne in po tem potu bolezin iz noge pride; zato se živina postavi na suho obilo steljo v gorki hlev, se s slamo dergne, dobro odene; bolne pleča ali kvok se vsaki dan zjutraj in popoldne zmirajo s prav gorko vodo dišečih cvetlic ali seneniga droba; ko se je bolni del vselej kakošne pol ure s tako gorko dišečo vodo dobro zmiral, se potem s suho slamo dergne in s Cunjo čisto do suhiga obriše in po tem s kocam ali kakošno drugo odejo odene, da se začne koža pod njo potiti. Tako se ravna, če je treba, cel teden.

Se je noga že več časa tako umivala in nismo mogli notrajniga vnetja na to vižo odpraviti, je treba, bolni del z kafrovcam, milovcam ali salmiakovcam, z vodo zmešanim namazati, ali ostro maž vanj vribati; noter se daje ka fra z baldrianam, ali z arniko, jelenovo olje, ali strupeni oreh, n. pr. štupe arniknih cvetic 1 lot, štupe strupeniga oreha in kafre, vsaciga pol kvintelca, dvakrat na dan.

Posredni hrom se nikdar ne ozdravlja sam zase, ampak le tista bolezen, iz ktere izvira, in ko ta bolezen mine, se ve, da tudi hrom odjenja.

Zlo zastarani križni hrom, ki v tem obstoji, da se je po vnetju meza, voda i. t. d. v herbtim muzgu nabrala in njegovo opravilo kakor tudi opravilo herbtih čutnic zaterla, in celi križ začne hujšati, se ozdravlja ravno na tisto vižo kakor mertudni hrom, da se ali zlo ostre mazila v križ ribajo, ali da se trak zavleče, ali da se kosem prediva s terpentinovim oljem napoji in na križu zažgè, ali da se ves križ z jeklenimi šivankami nabode, ki so dva do tri palce dolge, ali da se z razbeljenim železam po križu tolikokrat potegne, da se iz treh ali štirih rajnd, ki se tako na vsakim kraju križa napravijo, začne rumenkasta meza izcejati. Ali se to ali uno ravno imenovanih zdravil izvoli, razloči terpež in hudoba hroma. Včasih je treba sedaj to, čez nekoliko časa drugo poskusiti.

Večkrat je od teh zdravil še kaj pričakovati, pri mertudnim hromu pa večidel nobena reč ne pomaga več.

G. Na nogah (An den Füßen).

1. Vnetje plečniga in kvokniga člena (Schulter- und Hüftgelenks-Entzündung).

Te bolezni napadete nar večkrat konje in pse, pa tudi včasih drugo vprežno živino.

Perva se napravi v vezkih, ki plečni člen vežejo, ali v miških, ki krog njega leže, ali v laknati kožici, ki tikama pod kožo leži in celo pleče prevleče; drugo pa v vezkih in miških kvokniga člena in laknati kožici, ki zadnje stegno prevleče.

Te bolezni navadno imenujejo švint na sprednji ali na zadnji nogi (Schulter- und Hüftlähme), pa pod tem imenom zapopadejo vse bolezni, ki se v pleču ali kvoku napravijo, če živina zavolj njih šepa in noga v pleču ali kvoku hujša. Akoravno bolezni v pleču ali kvoku, zavolj katerih živina šepa, v vnetju obstoje, so vendar po terpežu, po vzrokih, zavolj katerih se napravijo, po raznosti delov, ki so bolni, tako razne, da moramo zavolj praviga ozdravljanja sledeče sorte razločiti.

a) Novo ali kratkoterpeče in

b) zastarano ali dolgoterpeče vnetje plečniga in kvokniga člena.

Novo vnetje se naznani: živina zlo šepa; če se bolno pleče ali kvok z roko pritiska, naznanuje bolečine; večidel so ti deli tudi nekoliko bolj vroči in otekli. Živina hodi zvezano, in če se z bolno nogo prestopi, ne stopi naravno navspred, ampak jo bolj vun meče in z njo dersa.

Zastarano vnetje se pa naznani: da živina, če se na pleču ali kvoku pritiskuje in ošlatuje, le malokdaj kako bolečino naznani; ne zapazi se na teh delih ne gorkota, ne oteklina, ampak večidel je le noga shujšana (švintasta). Živina pri zastarani bolezni večidel manj šepa kakor pri novi in pri hoji se večidel z bolno nogo naravno prestopuje, samo da nekoliko krajši korake dela, ker jo zvezano pleče zaderzuje se tako široko z bolno kakor z zdravo nogo prestopovati.

Vedno se vendar bolezni tako natanjko ne razodene, posebno če niste hude, in večkrat je zlo težko razsoditi, če je konj zavoj bolečine v pleču ali na zadnji nogi v kvoku kruljev, ali zavolj bolečine v kakošnim drugim delu. Zatoraj je vedno treba, če se bolezen razločno ne razodene, celo nogo preiskati, kar se začne

v kopitu in se potem vedno višje ošlatuje in pazi, če je kje kaka oteklina ali vročina ali če živina z nogo umakne, kar bolečino naznani.

Če se potem sodi, da je bolezen v pleču (Schulterlähme) ali v kvoku (Hüftlähme), naj se še vselej na tole vižo noga preiskuje, namreč: Bolna noga naj se navspredej in navzunej od života vleče in tako kakih 5 minut preč potegnjena derži, potem naj se spusti in konj naglo naprej požene; če je belezin v pleču ali kvoku, bo živina po ti raztegi bolj šepala in tako belezin razodela. — Druga poskušnja je, da se konj v majhnim krogu na tisto stran okrog podi, da je bolna noga z notraj tega kroga: — najdlo se bo, da bo živina po tem bolj šepala. Večkrat pa že oči dajo, da je pleče ali pa kvok zvezan. Če sta pa oba pleča ali oba kvoka na tej bolezni bolna, se živina kratko prestopa, stoplja, je na obeh straneh zvezana, pa ne šepa zlo, ker ne stopa z eno nogo bolj terdo in hitro kakor z drugo, ampak z obema enako, ker ima v obeh bolečine.

Poslednjič se pa zamorejo tudi popijavne ali limfatiške žleze, ki leže pod plečno kostjo in na notrajnim licu stegenj, vneti, zateci in vterditi in tako storiti, da živina ravno tako kruljeva postane, kakor pri vnetju plečniga in kvokniga člena. Ako se vse natanjko preiše, se zapazijo v tem primerleju pod plečem in tudi na notrajnim licu stegenj terde, boleče in večidel vroče kakor oreh velike otekline.

Perve sorte bolezen se večidel naglo napravi in v kakih dveh dneh po naključbi se imenovane znamnja vnetja natanjko prikažejo; druga sorta se pa le počasi prikrade, tako, da se ne ve natanjko, kdaj da se je začela, ako se ni iz perve napravila, kar se tudi večkrat pripeti, če se zanemari.

Vzroki, ki to bolezin naključijo, so poglavitno dvojne sorte: ali so silovite po udarku, padku, pretégi, skoku, kjer si živina imenovane mesnate dele, vezke i. t. d. pretegne ali scer poškodje, — ali pa je vstala po prehlajenju zlasti spotene živine. In kakor so vzroki huji, je tudi bolezin bolj huda, včasih koj zlo očitna, včasih se bolj skrivno prikrade.

Ozdravljanje. Pri teh boleznih je nar perva potreba živini mir dati in jo v prostoren in goren hlev postaviti, kjer ne vleče sapa skoz. Potem je potreba bolni del gorko zaviti. Drugo ozdravljanje se pa ravna po raznosti bolezni:

Pri se le pričetim vnetju po silovitih zadevah naj se rabijo merzli ovitki, ali naj se ilovca na bolni del naveže, ki se moči z merzlo vodo ali z kisam, v katerih se še nekoliko solitarja ali salmiaka raztopi. Navadno se pri nas tudi navezuje kisliga zelja; ker se pa mora zelje mnogokrat ponoviti, se ga preveč potрати. Tako se ozdravlja ta bolezen kake tri ali štir dni, in če se celo nič ne poboljša, se ravna kakor bomo spodej pri bolj zastarani boleznih omenili.

Pri vnetju po prehlajenju (reumatiškim vnetju) se vribajo žgane zdravila, kakor: terpentinsko olje, kterimu se še nekoliko kafrovca ali salmiakovca pridene, ali se napravi iz polovice salmiakovca in polovice laškiga olja maž, ki se na široko krog bolniga člena dobro vriba; posebno je pa pri tem skerbeti, da se po vribanju bolni del gorko zavije. To vribanje se vsak dan enkrat tako dolgo ponavlja, da koža zateče, postane boleča in da se začne poverhna koža lupiti. Potem naj se vsak dan z čistim oljem bolni del namaže. Namesti taciga vribanja z žganimi zdravili priporočajo drugi bolni člen z gorkimi vodami dišečih zdravil zmivati, potem tako dolgo ribati, da koža suha postane in ga dobro zaviti. Večkrat se tudi krog bolniga člena kako olje ali mast namaže in potem se kako razbeljeno železo n. pr. razbeljena lopata blizo bolniga člena drži, brez da bi se kože dotaknila, da se tako koža masti dobro napije in potem bolni del dobro obveže. Zmed teh zdravil pa vendar od žganih še nar več pričakujemo.

Ako pa te zdravila pri reumatiškem vnetju nič ne pomagajo, naj se rabijo zdravila, ktere so pri bolj zastarani boleznih koristne, ki v sledečim obstoje:

Vriba se bolni del z ostro mažo (iz terpentinskega in lavoroviga olja, vsaciga 2 lota, štupe španskih muh 1 kvintele), in če se hoče še močnejši napraviti, naj se še 1 kvintele euforbija pridene; namest štupe španskih muh se zamore tudi tinkture španskih muh ($\frac{1}{2}$ lota) vzeti. Vriba naj se to tudi vsak dan tako dolgo, da koža zateče, boleča postane in da se na koži majhine hraste napravijo, in potem se le z oljem bolni del maže.

Še bolj je pa je trak zavleči, ga z ravno imenovano ostro mažo napojiti in krog člena ostro maž vribati, samo to slabo je pri zavlečenju traku, da živini ali dolgo časa ali vedno znamnje ostane. Kako da se ima pa trak zavleči, se bo učilo v uku od operacij. Dobro je že večkrat bile, ako so se močne jeklene igle (šivanke) krog

in krog v bolni člen nataknilo, kakor smo že pri križnim hromu omenili. Nekteri hvalijo tudi, če se krog bolniga člena večkrat z razbeljenim železom v podobi ali izžge.

3. Komolčne bule (Stollbeulen)

Pod tem razumemo oteklino, ki se napravijo v koži in pod kožo zadej na komolčnem členu sprednje noge. Najdejo se le pri konjih, so pa čvetero sorte:

1. Vnetljive ali prisadne so gorke, boleče, napete in večidel natanjko omejene, pa malo premakljive.

2. Mehke ali klompajoče, ki imajo v sebi raslito sokrovico, vodo ali tudi gnoj; niso vroče in ne posebno boleče.

3. Gobnate, ki so merzle, neboleče, natanjko omejene, napete, nepremakljive, in v tem obstoje, da se pis krična koža in vanjo razlita meza v terdo, salu podobno ali gobnato tkanino spremeni.

4. Žulnate so vele, neboleče kožne gube, ki zadej na komolcu dol vise.

Napravijo se te oteklino vedno po tem, da se na kako vižo koža na komolcu otiši. To se pa nar večkrat zgodi s štolami podkev pri legi, ko konji noge podse skerčijo, posebno takrat, ko ima konj v hlevu premalo prostora, ko je tlak preterd in negladek in premalo stelje na njem, in če so stole predolge in nerodne. Ker konji s teško sapo ali naduho večidel noge pri legi podse skerčijo in toraj lahko te komolčne bule dobe, naj se pri tej bolezni vedno bolj natanjko sopenje preiše, akoravno s tem še ne terdimo, da bi tak konj moral teško sapo ali naduho imeti.

Nevarna ta bolezen nikdar ni, samo da konja ogerdi in le če je z bolečinami združena, živino pri hoji nekoliko nadleguje.

Popolnoma odpraviti se zamorejo te oteklino le takrat, ko se zamore vzrok odverniti, toraj je pri ozdravljanju perva potreba vzrok zvediti in kolikor mogoče skerbeti, da se komole več ne otiska. Če pa živina ali po razvadi ali po potrebi pri legi noge podse deva, naj se ji pribijejo podkve brez stol ali naj saj stole zlo zaksebi ne mole. Med ozdravljanjem je pa naj bolje podkve odtergati.

Na vnetljive komolčne bule naj se merzli ovitki tako dolgo pokladajo, ali z ilovco namazani z merzlo vodo

močijo, dokler se še znamnja vnetja zapazijo, in včasih se ta oteklina še popolnoma razdeli in mine, večidel pa se zmeči in v njej ali sokrovica ali gnoj nabira. Ako se kaj taciga zapazi, se mora tako ozdravljati, da se hitreji zgnoji; to se doseže, če se cela bula z mažo živiga srebra maže, kteri se na vsak lot $\frac{1}{2}$ kvintelca salmiakovca pridene, ali (da se to še hitrejši zgodi) se navadna ostra maž, ali maž bluvne soli vriba, ktera se napravi, če se na vsak lot masti $\frac{1}{2}$ ali 1 kvintelc bluvne soli vzame. Vsaka teh maž se mora prav dobro v kožo vribati in gledati je treba, da nič po nogi dol ne kapne; potem se čaka, da se bula sama prodere, ali če je že popolnoma godna, naj se prereže in dobro iztisne. Potem naj se komolc obveže, da se votlina stisne, in naj se vsak dan ali vsak drugi dan, dokler se popolnoma ne zarase, z gorko vodo zmiva. Da se pa votlina pred ne zarase, preden ni vse čisto zgnojeno, se mora nekoliko prediva vanjo vtakniti, ki se, če se mehčanje prepočasno godi, tudi z dražljivimi ali ostrimi zdravili napoji, namreč s terpentinovim oljem ali z ostrim mazilam. Da mora pri tem ljuknja, kjer se je bula proderla, dosti široka biti, se samo od sebe ve, in večkrat je celo potreta, jo razširiti.

Komolčna goba se pa mora izrezati, kar se zgodi, če se koža podolgama po celi oteklini proreže; potem se koža nad oteklino spodreže in odpara in cela goba vun izreže; na to pa se koža zašije. Le takrat, ko je bula zelo velika, se zamore na vsaki strani nekoliko kože odrezati in jo potem zašiti. Če se pa komolčna goba terdo kosti derži, jo ni varno izrezati, ampak preveže se, ali se razjedljiva maž vanjo vriba. Za to maž je nar boljše 1 del mišice na 4 dele masti. Da ima pa maž večji moč, se zamore koža narezati, ali je tudi kos odrezati in le na tem delu naj se vsak dan za lešnik maži vriba, da se goba izvali, in rana, ki se tako napravi, se potem knalo sama zaceli; k večim če se včasih spere. Namesti maže iz mišice svetjejo drugi tudi ostro maž ali maž bluvne soli ali tudi razbeljeno železo, s katerim se nekterokrat po buli potegne, da se goba zgnoji in odpade. To poslednje pa ne pomaga tako gotovo, kakor zgorej imenovana maž iz mišice.

3. Oteklina na sprednjim kolenu (Göschwulste am Vorderknie).

Na kolenu se več sort oteklin zamore napraviti, ki obstoje ali le v vnetju kože in piskrične kožice, ali v nju odebeljenju in vterdenju, ali so napolnjene s sterjeno, salu ali medu podobno rečjo. Perve se imenujejo vnetljive oteklina, in so vroče, boleče, le malokdaj natanjko omejene in bolj ali manj napete; druge kolenovi žuli, ki so naravno gorki, neboleči, terdi, pa včasih tudi, če je v njih kaka tekočina (sokrovica, gnoj i. t. d.) klompajoči. Oboje sorte so nepremakljive, niso natanjko omejene in koža se nad njimi ne more zgerbiti, če niso klompajoče. Tretje sorte se pa imenujejo kolenove gobe, so bolj mehke, se vdajajo, ne klompajo, so natanjko omejene, koža se zamore nad njimi zgerbiti, niso vroče in le malokdaj boleče. Skoraj vsaka teh oteklin se napravi po silovitim poškodovanju, ali v hlevu, če so tla terde in negladke, ali pri delu, če živina na koleno pade ali če se na kako drugo vižo na koleno udari ali sune.

Če se živina na koleno zlo udari, se napravijo vnetljive oteklina, kože ali celo kosti, s katerimi so večkrat tudi rane združene. Če se pa le po malim poškodje, se le počasi majhino vnetje napravi, pri katerim koža vedno bolj debela postaja, se vterdi in kolenove žule napravi. Pri posebnim nagujenju živine k gobastim zrastkam se zamorejo iz teh žulov gobe napraviti.

Ozdravljajo se vnetljive oteklina, kakor smo že omenili, z merzlimi ovitki, če se pa razun oteklin tudi rane napravijo, jih je treba ozdravljati po pravilih, ktere bomo pri ranah omenili. Če so se že žuli na kolenu napravili, se le malokdaj več zmeče, vse mečivne zdravila le malo pomagajo; če se skerbi, da se živina na koleno zanaprej ne poškodje, se oteklina sčasama nekoliko zgubi. Da se pa ne poškodje, pa posebno dobro podkovanje mnogo pripomore, kakor je v bukvah podkovstva razloženo.

Se pa na kolenu goba napravi, je posebno na tem mnogo ležeče, če je na kapčni vezek prirašena ali ne. Če leži tikama pod kožo in če ni prirašena na kapčni vezek, se zamore izrezati; — če je pa bolj mehka, se zna prerezati, in ojstre mazila v prerezo vtakniti, da se goba zgnoji. Če je pa na kapčni vezek prirašena, ni kaj pričakovati od ozdravljanja, ker jo ni varno izrezati.

in tudi prerezati ne; — ako se kapčni vezek, ~~prereže~~ in se tako člen odprè, je živina večidel zgubljena.

4. Pipa (Piphacke).

Je oteklina nad skokno kostjo zadnje noge ravno kjer je dvoglavna stegnjivka (Achillessehne) skokniga člena na kost prirašena.

Ta oteklina je dvoje sorte, ker se napravi ali le v koži in v piskrični kožici, ali pa v dvoglavni stegnjivni kiti skokniga člena. Una, to je, kožna pipa, je podolgasto okrogla, premakljiva, se udaja, je večkrat boleča in gorka, ali pa tudi merzla, gobasta, in neboleča, včasih tudi klompa; kita se pod oteklino zdrava ošlata in toraj živina zavolj nje le malokdaj šepa. Kitna pipa je pa terda, napeta, nepremakljiva, in se le na kiti ošlata, je večidel gorka, boleča in stori, da živina šepa.

Obojna pipa, ako je še le nova, obstoji v vnetju, — ako je pa že zastarana, obstoji v tem, da se razlita meza vterdi.

Napravite se večidel, če se živina udari na kraj, pod katerim skokna kost leži, kar se nar večkrat zgodi, če je hlev ozek, da se živina v steno ali v paž udari, ali če jo pri vožnji vaga na nogo bije, ali če se na kako drugo vižo na ta kraj udari.

Ta bolezen je večidel zlo terdovratna, posebno če v kiti leži, ker se le malokdaj popolnoma odpravi. Če zavolj otekle kože noga le bolj debela ostane in živina ne šepa, ni ta napaka od nobene druge škode, kakor da oči žali. Je pa kita otekla, je to že huji, ker živina vedno šepa ali saj bolj nevkretno stopa.

Ozdravlja se ta bolezen, dokler je še le nova in v vnetju obstoji z merzlimi okladki, ki se pa ne smejo opustiti, dokler je le količkaj vnetja zraven, kar se mora večkrat tako dolgo ponavljati, da se zdravnik in lastnik tega dela že naveličata. Le pri zastarani bolezni se me čivne in nekoliko dražljive mazilavribajo v oteklino, ki se napravijo iz maži živiga srebra, kateri se milovca ali salmiakovca pridene. Drugi svetjejo tudi v prav zastaranih pipah ostre maži, ali z razbeljenim železam enekrate po oteklini potegniti. Vse to pa vendar le malokdaj pomaga.

5. Morske kosti ali nadkosti na nogah (Knochenauswüchse an den Füßen).

Ta bolezen v tem obstoji, da iz kake kosti kost rase in po kraju, kjer se to pripeli ima razne imena in sicer:

a) Okroglaste nadkosti (Ueberbeine) se nar večkrat napravijo na pišalnih kostéh, in večkrat na sprednjih kakor na zadnjih nogah.

b) Podolgaste nadkosti (Leisten), so kostni zrastki v podobi letvice, ki se nar večkrat napravijo na znotrajni strani pišalnih in zapišalnih kosti (Griffelbeine).

c) Obročaste nadkosti (Ringbeine) so zrastki, ki se v podobi obročka nar večkrat na bincelnovi in nadkopitni kosti napravijo.

d) Krak (Stichbein, Spath) se napravi na znotrajni strani, večidel na spodnji legi kosti skokniga člena.

e) Lupina (Schale) je zrastek, ki se bolj po širokim krog kakiga člena napravi, nar večkrat okrog bincelnoviga, nadkopitniga in skokniga člena.

f) Nadkost na zadnji strani skokniga člena (Hasenhacke und Rehbein).

Ta razdelitev morskih kosti pokaže le razno podobo in razni sedež, kjer se napravijo; obstoje pa vse v tem, da se po vnetju kostne mrence in kosti kostna oteklina napravi. Ta oteklina se pa od drugih razloči: daje terda, popolnoma nepremakljiva, natanjko omejena in kosti prirašena. Nekatere morske kosti store, da živina bolj ali manj šepa, druge, da ne. Šepa živina takrat, če morska kost leži na kakim členu, da postanejo členove ravnine garpove in ojstre, in pri gibanju člena ena drugo zbadate, ali če leži morska kost na kakim kraju, čez kteriga derži kaka kita, kak vezek ali kak drug občutljivi del, ki se pri gibanju na garpovo nadkost dergne. Po tem se razdele morske kosti v škodljive in neškodljive.

Morske kosti pa še le rasejo ali so že dorašene; pri prve sorti se še znamnja vnetja zapazijo, so boleče, bolj vroče in store, da živina šepa, ako so na takim kraju kakor smo zgorej omenili; — druge sorte pa niso gorke, ne boleče, malokdaj store, da živina šepa. Na teh morskih kosteh se pa zamore iz noviga vnetje napraviti, in tako oteklina spet večji postajati.

Po imenovanih znamenjih se sicer morske kosti, naj bodo tu ali tam, lahko spoznajo, ker ima pa vendar vsaka kaj posebniga, naj se na sledeče pazi:

Če se preiskuje: ali ima živina okrogle nadkosti? naj se ogledujejo noge od spredaj in od strani, in ko se najde na pisali oteklina, se mora vedno z roko ošlatati, da se nima spodnja glavca zapišalne kosti, ki je gladka in nekoliko gibljiva, za nadkost.

Podolgaste nadkosti se najdejo na znotrajni strani pišale koj pod kolenam ali na bincelnovi kosti na robu med notrajnim in zadnjim, ali pa na robu med zunajnim in zadnjim licem. Ako se na tem kraju podolgasta oteklina zapazi, naj se vedno ošlatuje, če ima zgorej omenjene znamenja, garpovo poveršje in če je natanjko omejena, da se natorni in navadni večji in ostreji robovi nimajo za podolgasto nadkost.

Če se v sredi bincelnove ali nadkopitne kosti od ene proti drugi strani oteklina zapazi, naj se natanjko ošlatuje, ali je oteklina v koži ali bolj globoko pod kožo. V ta namen naj se poskuša kožo premikati ali jo zgerbiti. Če je obročna nadkost, je oteklina terda, popolnoma nepremakljiva, globoko ležeča.

Če se na nadkopitnim členu oteklina zapazi, se ošlatajo, ako je ta oteklina lupina, ravno zgorej imenovane znamenja, in vselej živina šepa in nogo naspik postavlja.

Lupino imenujejo tudi negorko, nebolečo, nepremakljivo oteklino, ki seže skoraj krog in krog skokniga člena, in takrat, ko ta oteklina v tem obstoji, ta so vse ali da je saj večidel kosti skokniga člena zarašeni, pravijo temu terda lupina in ni nič drugega kakor zlo razširjen krak. Ko pa oteklina obstoji v tem, da so vezki, piskrična kožica in kitne nožnice skokniga člena pokvarjene in odebeljene, pravijo temu mehka lupina, ki se pa ne šteje med kostne bolezni.

Te dve poslednje bolezni se lahko razbčite po ošlatovanju; pri prvi živina večidel šepa in ima v členu bolečine, ali saj nevretno hodi, ker se ji noga v skoknim členu malo vpregne, pri drugi pa ne.

Krak (Stichbein) spoznati je včasih nar ložeji in včasih nar težji reč. Če se preiskuje, ali ima živina krak ali ne, naj se notrajne strani skoknih členov dobro pogledate in ena z drugo primerjate, posebno na tistim mestu in nekoliko višjeji, kakor se pišala začne. Vstopi naj se preiskovavec vselej pred živino in na skokna členu skozi sprednje noge skozi ogleduje. Če je krak že velik, in le na eni strani, se na tej, če je pa na obeh straneh, se na obeh skoknima členoma oteklina zapazi.

Če je pa krak še zlo majhen, da se oteklina komaj zapazi, se večkrat po tem naznani, kako živina šepa. Konj s krakom pri prvih stopnjah posebno zlo šepa; ko se pa nekoliko shodi, se mu veliko manj šepanje pozná. Šepa pa na terdim kakor na mehkim enako, nar bolj pa, če se po hudim delu le malo počije in potem prepeljuje. Pri prvih korakih se večidel le nekoliko na perstno steno upre ali le po treh nogah štoklja.

Pri kraku pa vendar živina ne šepa vselej; ko so se košice, iz katerih morska kost raste, zarasle, se krak ustavi, bolečine s šepanjem vred minejo, le oteklina ostane in se lahko spozna.

Tudi navzadej na skoknim členu, tode manjkrat se napravijo morske kosti, ki se spoznajo na tem, da se zadej na spodnjim koncu skokne kosti terda, nepremakljiva oteklina napravi. Ker pa pri nekterih konjih že o zdravim stanu členove kosti bolj vun stoje, je večkrat teško to bolezen spoznati. Ako so kosti že po natori tako vstvarjene, je večidel noga spredej na mestu, kjer se zadej oteklina najde, nekoliko všinjena, če se zmeri, ni bolj debela in zavolj tega živina nikdar ne šepa. Če je pa oteklina boleštna, je noga toliko bolj debela, kolikor večji je zadej oteklina, ki je večidel negladka, boleča, koža je nanjo terdo navezana in živina zavolj tega večkrat šepa.

Napraviti zamorejo morske kosti vse tiste škodljivosti, ki zamorejo vnetje kosti naključiti. To se pa zna zgoditi na vsake sorte silovito vižo, če se živina udari, sune i. t. d.; ravno tako, če pri delu kak člen presila terpi, da se kostna mrenca in kosti posebno na členih dražijo, ena na drugi ribajo in vnamejo. Gotovo je pa tudi, da prirojeno nagnenje posebno k tej bolezní pripomore in da mlada živina, rojena od stare, ki je imela ravno to bolezen, večidel tudi to bolezen dobi, in jo včasih celo že na svet sabo prinese.

Ozdravljanje. Če je morska kost na takim kraju, da živina zavolj nje ne šepa, je nar boljše jo v miru pustiti, ker ima živina morske kosti, če so že dorašene, velikokrat skoz celo življenje, ki ji ne škodujejo. Če pa še le rasejo, ali če jih hočeš odpraviti, akoravno zavolj njih živina ne šepa, naj se iz začetka, dokler se še znamnja vnetja zapazijo, z merzlimi okladki ozdravljajo, in ko te znamnja odjenjajo, se okroglo, podolgaste in tudi obročne nadkosti nar ložej odpravijo, če se na nadkost svinčena ali lesena dilica s širokim trakom, ki se večkrat krog noge povije, naveže. Ta dilica naj se

pa tako izreže, da se lepo na nadkost vleže in jo popolnoma zakrije. Ker nadkost vedno enako pritiska, tako rast morske kosti overa in in stori, da popijavne žile tudi že napravljeno morsko kost sčasoma poserkajo. Ravno to se včasih tudi doseže, če se z gladkim, okroglim železom ali lesom, vsak dan dvakrat ali trikrat skozi pol ure, po morski kosti dergne in če se potem s trakom povije. To se vendar le takrat zamore poskusiti, ko se morska kost napravi na kaki podolgasti kosti in ne pri členu, toraj le pri okrogli, podolgasti in obročni nadkosti.

Pri bolj zastaranih morskih kosteh, posebno na členih, kakor pri kraku, lupini, se mnogo zdravil priporoča, ktere pa le redkokterikrat pomagajo. Tu sem se štejejo: ostre in razjedljive maži, ki se napravijo iz terpentinoviga, lovoroviga olja in štupe španskih muh. Drugi hvalijo mazilo iz bele mišice ali bluvno soli, ki se napravi in rabi kakor smo napeljali na strani 255. Če je mogoče morsko kost ozdraviti, se še nar več opravi z rudečo-razbeljenim železom, če se z njim nekterikrat po morski kosti potegne. Železo naj ima podobo topiga noža, in ne sme biti tako hudo, da bi bilo belo, ampak le rudeče ali višnjevo naj bo. S takim železom naj se po različni velikosti nadkosti tri ali štiri potége v podobi |||| napravijo po legi dlake, po katerih se brez prestanka zaporedoma dergne, da se začne rumenkasta meza izcejati. Nato se potége z oljem namažejo. Pri nas imajo navado namesti razbeljeniga železa vročo repo na nadkost navezovati, kar sicer ne zda toliko, vunder je tudi dobro, če na nadkosti ostane; ker pa živina rada z ного otresa, ker vročino čuti, se lahko repa premakne na drug kraj. Z razbeljenim železom si pa prizadevamo dvojni namen doseči, kar se po tem ravna, če se z njim dalje ali manj časa po nadkosti dergne. Če se le malo in bolj poverh žge, napravimo v koži vnetje, ktero polajša natrajno bolezen, kar posebno pri nadkostih pomaga; če se pa zlo žge, se napravi vnetje, ki bolj globoko seže, kar stori, da se morska kost bolj hitro napravlja in da dorase; to je posebno dobro pri kraku, lupini in pri nadkosti zadej na skoknim členu, ker se tako členi med košicami, na kterih se morska kost napravlja, zarasejo, da, čeravno noga nekoliko bolj terda postane, živina več ne šepa, ker se garpove kosti med saboj več ne ribajo.

6. Vnetje kit (Sehnenentzündung).

Vname se nar večkrat upognjivka kopitne in nadkopitne kosti, upognjivka sprednjiga kolena in dvoglavna nategljivka skokniga člena, od ktere poslednje smo že pri razlagi pipe govorili. Naznani se to vnetje po oteklini, gorkoti in bolečini, ki se po vneti kiti zapazi. Kita je terda in bolečina večkrat taka, da se živina le na perstno steno pri hoji upera, nogo navpik postavlja, da ji bincelj naprej ubaja in z bolno nogo živina rada počiva. Če so kite na dveh nogah, kar se vendar le malokdaj zgodi, ob enim vnete, se ravno imenovane znamenja na obeh nogah zapazijo, živina vedno zdaj eno, zdaj drugo nogo vzdiguje, se rada vleže in noge stegne.

Vnetje kit ne terpi posebno dolgo, ker kmalo odjenja ali, kar se veliko večkrat zgodi, se kita odebeli, vterdi in okrajša, in ko znamenja vnetja minejo, ostane terda, negladka, negorka in neboleča oteklina v kiti. Če so bile pa posebno nožnice kit vnete, se rado v njih nabere preveč kitniga mazila in napravijo se kitni mehurji. Če ste bile upognjivki kopitne in nadkopitne kosti vnete, se znate zarasti in tako napravite navpik nogo (Stelzfuss).

Vzrok vnetja zamore vse tisto biti, kar kite preveč nategne, stisne ali na kako drugo silovito vižo poškodje. Toraj nar večkrat če živina nerodno stopi, če ji spodleti, če si pri hudi vožnji kite preveč nategne i. t. d.

Ozdravljanje. Iz začetka je nar bolji vnetje ozdravljati z merzlimi okladki, kar se tako dolgo ne opusti, dokler bolečine ne odjenjajo in oteklina ne vpade. V ta namen je nar bolji poleti živino v tekočo merzlo vodo postavljati, pozimi pa okladke iz snega ali ledu napravljati. Opomniti vendar moramo, da merzli okladki niso dobri pri tistim vnetju, h katerimu je razun kakiga poškodovanja kite tudi prehlajenje pripomoglo. V tem primerleju veliko več pomagajo gorke kope, žgane, dišeče in nekoliko dražljive zdravila, kakor smo jih pri reumatiškim vnetju plečniga in kvokniga člena na strani 253 napeljali. Ko so pa znamenja vnetja pojenjale in se je odebeljena kita vterdila in skrajšala, se to težko popolnoma več odpravi, nar več pomoči je še od razbeljeniga železa pričakovati, če se po taki kiti kakih štir ali pet potég z njim napravi, kakor smo pri kraku napeljali. Po žganju se kake dva dni potége z oljem mažejo, in ko se začnejo gnojiti, se vsak dan enkrat ali dvakrat z gorko vodo ali z gor-

kimi kuhovinami dišečih zeliš spirajo. Drugi hvalijo tudi o stre mazila na kito ribati, ki pa le malokdaj kaj pomagajo.

7. Zvitje člena (Verstauchung).

Zviti člen se imenuje tisti, pri katerim se na kako silovito vižo vezki zlo pretegnejo in poteni vnamejo, brez da bi kost iz člena stopila. Akoravno se zamore vsak člen zviti, se to vendar nar večkrat na nogah, in posebno na bincelnovim členu pripeti.

Spoznati se zamore to že nekoliko potem, če je znano, da je živina nevkretno stopila ali na kako drugo vižo nogo pretegnila, in potem hipoma velike bolečina občutila in začela šepati, in če se je potem o kratkim tudi vročina in oteklina pridružila. Če so vezzi posebno zlo nategnjeni ali celo pretergani, se na pretegnjeni strani kosti, kjer je člen, lahko in zlo zaksebi zvlečejo in noga živini odpove. Razloči se zvita noga potem, če se je se le zvila in še v vnetju obstoji, — ali če je zvitje že zastarano, in če je vnetje v zvezkih že ponehalo, ki pa nimajo več moči se skerčiti, ampak ostanejo raztegnjeni in ohlapnjeni.

Novo zvitje, če ni posebno zlo hudo, se večidel kmalo ozdravi, — zlo hudo in zastarano se pa včasih celo ne da ozdraviti.

Nategniti se zamore živina ta ali uni člen pri raznih priložnostih, v hlevu in pri delu, če na kako vižo nerodno in nevkretno stopi. To se nar večkrat zgodi na jamastih ali močrnatih potih, če v kako ljuknjo stopi.

Ako je zvitje noge še le novo in še le v vnetju obstoji, je nar bolje nogo vedno v merzli vodi deržati in tega tako dolgo ne opustiti, dokler niso znamenja vnetja popolnoma zginile. Če so vezki zlo nategnjeni ali celo pretergani, naj se zviti člen s širocimi trakovi dobro povije, in spodej se zamorejo tudi lesene dilice ali železne plošice položiti, da se člen ne prenikuje. Vunder se to sme le takrat storiti, če ni oteklina in vnetje prehudo.

Če je pa zvitje že zastarano, vezki raztegnjeni in omehčani, naj se noga z dišečimi vodami in z žganjem spira ali vanje žgane zdravila vribajo, kakor bomo to bolj natanjko pri naprej vhaajočim binceljnu (Ueberköthen) napeljali.

Pri nas je vraža zlo v navadi, živini, če si nogo zvije, verbovo šibo okrog noge zaplesti, kar nič pomaga pa tudi nič ne škodje.

S. Spahnenje (Verrenkung).

Spahneni člen se imenuje tisti, pri katerim na kako silovito vižo členove ravne kosti iz svoje naravne lege stopijo in tako ostanejo. Razdeli se v popolnoma in nepopolnoma spahnenje. Popolnoma se imenuje tisto, pri katerim členova kost tako iz člena stopi, da se členove ravnini nasproti več ne dotaknete, — nepopolnoma pa se imenuje tisto, pri katerim se členove ravnini premaknete.

Pri spahnenju se členovi vezki pretergajo ali zelo zelo nategnejo. Spozna se spahnenje večidel lahko, ker 1. živini spahneni ud popolnoma odpove, da živina ne more stopati, 2. ker živina, naj stoji ali hodi, velike bolečine občuti, 3. ker ima spahneni ud premenjeno podobo, da se najde na eni strani bolj vglobljeno, nasproti pa izpahnjeno, 4. ker postane spahneni ud kriv in sicer na nasprotno stran spahnenja in 5. ker se spahneni člen celo nič ne premikuje ali le na bolešno vižo.

Zmešati se zamore spahnenje s kostolomam, to je, z zlomjeno kostjo, ktera se pa od spahnjene po tem loči, da zlomljene kosti v gibanju ali premiki škripljejo, ker se med sabo ribajo in ker se pri kostolomu posebno zelo ud, v katerim se je kost zlomila, giblje.

Pri živini se k sreči le zelo malokdaj kak člen spahne, ker ima tako močne vezke, da se večidel raji kost zlomi, kakor da bi se člen spahnil. Nar večkrat bi se zamogla šipa na zadnjim kolenu (Kniescheibe) spahniti. Če se na nogi kak drug člen spahne, se večidel tudi kost zlomi in vezki pretergajo, toraj ste te dve bolezni bolj važne kakor spahnenje. Razun nog se zamorejo tudi zadnjročelustni člen, členi med vertavicami in členi križne in kvokne kosti spahniti.

Ozdravljanje. Nar prva potreba je: kosti v naravno lego spraviti, kar je pa sila težavno, večkrat celo nemogoče in če so tudi kosti zlomljene in vezki pretergani, tudi nič ne pomaga, ker člen v naravni legi ne ostane, le pri mali živini, kakor pri psih, bi zamogel kdo v priložnost priti, spahnenje ozdravljati. Če se je spahneni člen v naravno lego spravil, se mora večkrat oviti, da se spet ne spahne in pokladajo se nanj merzli okladki, kar takrat zadosti, ko je od ozdravljanja kaj pričakovati, navadno pa je vse ozdravljanje zastoj.

9. Naprej vhaajoči bincelj (Ueberköthen).

Ta bolezen se naznani stem, da bincelj, ko živina stopa, naprej uhaja, včasih tako zlo, da se celo tal dotika in da živina nemore več hoditi. Obstoji pa v tem, da so uklonivne kite kopitne in nadkopitne kosti tako skrajšane, da se ne morejo več raztegniti, kar smo že pri vnetju uklonivk in navpik - nogi omenili; — ali pa stegnijvna kita kopitne kosti in stranski vezki bincelnoviga člena tako raztegnjeni in oslavljeni, da se bolj močnim uklonivkam, ko se skerčijo, radi udajajo, kar se po zvitju ali spahnenju noge rado zgodi. Ta bolezen je toraj le znamenje navpik-noge ali zvitja in spahnenja bincelnoviga člena. Opomnimo je tu le zavolj tega, ker jo mlada živina, posebno žebeta včasih že na svet saboj prinesejo, kar v tem primerleju vedno obstoji v skrajšanih uklonivkah kopitne in nadkopitne kosti. Ko je ta bolezen bolj majhna, stopi le bincelj nekoliko bolj navspredej, če živinče na nogo stopi; včasih je pa tudi tako huda, da se živinče celo nič ne more na nogo upreti, ker naglo, ko hoče stopiti, na kolena pade.

Akoravno se bolezen, če je le majhna, lahko ozdravi, se vendar, ako je huda, večkrat vsakimu ozdravljanju zoperstavi.

Ozdravljanje se nekoliko ravna po terpežu boleznin in po tem, če so se že kake otiske ali vgnjide po večkratnim padanju na binceljnu ali kolenu napravile. Če je bolezen le majhna, je včasih že dovolj, če se noga kake dvakrat na dan v kuhovini ječmena ali laneniga semena, ali sneniga droba i. t. d. koplje, da se skrajšane uklonivke zmeče in nekoliko raztegnejo; raztegovati jih se zamore tudi z roko poskušati dokler je noga v kopvi. Če pa kopanje ne zadosti, je treba nogo v železno ploščico djati, ki na zadnji strani noge od kopita do kolena seže in pod binceljnām, kjer se zdrava noga navspred zavije, se tudi vedno bolj krivi. Ta ploščica se po debelosti noge na obeh straneh skrivi, da je žebu podobna. Ovije se dobro s predivām, in če na nogi še ni ran, se od kopita do kolena s širokim trakām na nogo priveže. Preobeže naj se vsak dan enkrat, koplje v zgoraj imenovanih kuhovinah, in vsakbart naj se ploščica pod binceljnām nekoliko bolj skrivi. Če se pa na nogi po padanju kake otiske ali vgnjide napravijo, se jih je potreba pri obezovanju s trakām previdno ogibati, in če se ne mora lahko ploščica na nogo terdno privežati, se na kopito majhna

podkvice pribije, ki ima zadaj na vsakim koncu luknjico, v katero se plošica dene, in potem se le na tiste kraje na nogo priveže, ki so zdravi.

10. Mahovnice (Mauke).

Mahovnice so kožni spušaj večidel na zadnji strani nog pod binceljnām, redko se razširijo tudi višji po nogi. Napravijo se le pri konjih in malokdaj le po eni nogi, ampak na dveh ali na vsih štirih, nar večkrat na zadnjih nogah, zlasti pri bolj težkih konjih s kosmatimi nogami. Ker je pa izviranje mahovnic mnogoverstno, so tudi njih znamenja nekoliko različne. Združene so včasih s smoliko i. t. d.

Pridejo pa mahovnice večidel iz notranje bolezni; — takrat se naznani ta bolezen z bolečo, gorko in napeto oteklino, ki seže od venca čez bincelj krog in krog noge, in je kakor šen (Rothlauf) na koži; potem pa se kmalo mehurčiki spuste, v katerih je redka rumenkasta tekočina nabrana, in ko se prederó, se posuši ta tekočina in napravi rujavkaste hraste, ktere se odlušijo in noga se ozdravi. Večkrat se pa pod njimi še večí ali manjši vgnjide napravijo in včasih se koža po celi širokosti razpoka. Večidel so te iz notrajne bolezni izvira-joče mahovnice o začetku z vročnico združene, da je serčno in žilno bitje kakor tudi sopenje pomnoženo, žleznate kože so bolj vroče in rudeče, živina neha jesti in postane žalostna. Ko mehurčiki popokajo in vgnjide napravijo, se bolečina na nogi, pa tudi vročnica pomanjša; živina postane bolj brihtna in tudi nekoliko raji jé.

Razločimo trojo sorto mahovnic:

1) vnetljive iz notrajnih vzrokov, ki se prav naglo, navadno čez noč napravijo, znamenja vnetja se na oteklini razločno prikažejo; združena je vedno ta bolezen z vročnico, ktere se celo truplo vdeleži; te sorte mahovnice so enake kozam ali osepnicam druge domače živine.

2. gnjidave iz vunanjih vzrokov, so le malokdaj z vročnico združene, se bolj počasno napravijo iz nesnage, če se ne čedi noga pod binceljnām, kjer se iz noge veliko kožniga mazila poti, ali če konj veliko po blatu hodi in se mu noga ne izmiva, ali če v gnojnici v hlevu stoji; če pride konj z nogo v ujadno verv in se take rane ali vnetjive mahovnice z ojstrimi in razjedljivimi mazili mažejo i. t. d. Če se pa bolezen zanemari, začne gnojnica vedno bolj krog sebe razjedati, vgnjide vedno globokeji in bolj gerde postanejo, koža

na nogi se spridi in odebeli, dlaka po koncu stopi, vgnjide se bolj razširijo, večkrat do pišale, in imenuje se po tem taka noga je ževa noga. Iz vgnjid se večkrat tudi napravi veliko bradovic, razne velikosti, ki vedno rasejo, da noga zlo debela postane, in zmed bradovic vedno teče smerdljiva in razjedljiva gnojnica.

3) Nar bolj redke so pa snetljive mahovnice, ki se ob času vrančniga prisada pri konjih čermaste telesnosti napravijo in se razločijo po tem od ravno imenovanih; da večji ali manjši kosčki kože snetjavi postanejo in odpadejo. Napravijo se na naglama, zlasti ob vročini poleti, so med vsimi nar nevarniši, ker zamore snet dalej seči in tudi smert naključiti.

Ti razločki mahovnic so važni, ker je po njih tek in izid boleznii različen, in se ozdravljanje po njem ravna.

Ozdravljanje se ravna po različnosti natore mahovnic.

Pri vsaki sorti mahovnicah je potreba, da se živina v suh hlev na čisto in suho steljo postavi, in da se skerbi, da živina s svojo scavnicco nog ne zmoci. Pri vnetljivih mahovnicah iz notrajnih vzrokov, ki imajo vedno šenasto natoro, naj se noga vsake mokrote varje. Ostre mazila so gotov strup pri ti bolezni; varje naj se jih vsak umen zdravnik. Vsako spiranje, kopanje z vodo je škodljivo. Bolna noga naj se čedi in riba z čisto in prav mehko slamo. Če je noga še le zatekla, in se še niso mehurčiki in vgnjide napravile, naj se s suhim predivam dobro ovije in obeže. So se pa mehurčiki in vgnjide že napravile, naj se namažejo z dobrim ne žarkovim laškim ali lanenim oljem ali z mažo, ki se napravi iz polovice svinčeniga kisa in polovice dobriga olja. Prav dobra je tudi maž, ki se napravi iz smodnika, kterimu se dobriga olja ali siroviga masla ali kake druge neosoljene masti pridene. Večkrat tudi pomagajo maži iz žveplja. Če se počesne razpoke napravijo, se morajo vedno v olju napojeni osvalki iz prediva vanje položiti, in z obezami privezati. Pri tej sorti mahovnicah je pa vedno tudi notrajnih zdravil potreba, narpoprej takih, ki drisko napravijo, nar boljše je lopatka, kteri se polovica mjila pridene in oboje skupej vsvalke napravi. Če to ne napravi driske, naj se mu še dvojne soli ali kalomela pridene. Potem naj se rabijo zdravila, ki imajo posebno moč do kožniga hlapenja in ga pomnože, kakor žveplo, sirov antimon, rudeče žveplo, iekleno

žveplo i. t. d.; in če tudi živina slabo prebavlja, naj se grenkih zdravil pridene.

Pri gnjidavih mahovnicah iz vunajne nesnažnosti i. t. d. je pa nar bolj potrebno, nogo čediti. Toraj naj se napred dolge kocine na binceljnu odstrižejo, potem naj se napravi žajfnica, s katero se noga od binceljna do venca večkrat zmiva in da se posuši, dobro zriba. Spira naj se noga nar manj enkrat na dan, in če vgnjide še niso zlo zastarane, pomaga samo večidel tako spiranje.

Notrajnih zdravil pri mahovnicah iz vunajnih vzrokov večidel ni potreba, le toliko naj se skerbi, da gre blato nekoliko bolj mehko od živine in da živina dobro prebavlja, kar se doseže z drisknimi in grenkimi zdravili, če je potreba.

So pa mahovnice že zlo zastarane, naj bodo vnetljive ali nesnažne sorte, če so vgnjide tope, omehčane, oteklina pa ne več boleča in tudi ne gorka, in če so sploh znamenja vnetja minule, naj se v vgnjidah z dražljivimi in nekoliko razjedljivimi zdravili nagnenje k celjenju obudi. V ta namen naj se z štupo žganiga galuna potresejo, s terpentinovim oljem ali z ostro mažo namažejo. Ali se pa napravi maž iz polovice dobriga olja in polovice solne kisline; nekteri hvalijo posebno raztoplino železniga, bakreniga in cinkoviga vitriola v vodi ali v kisu.

Če so se pa že bradovičnati zrastki iz vgnjid napravili in že tisto stopnjo mahovnic naključili, katero smo pod imenom ježeva noga popisali, se morajo večkrat te bradovice z nožem odrezati ali z razbeljenim železam odžgati, in rane, ki se po tem napravijo, celiti, kakor smo zgorej pri zastaranih mahovnicah omenili.

Pri snetljivih mahovnicah je pa glavna naloga, skerbeti, da snet dalej ne seže. To doseči je posebno koristno kopanje v kuhovinah dišečih in žleznatih zelišč s žganjem, kafrovco i. t. d., ki pa ne smejo nikdar prevroče in tudi ne merzle biti. Pri tem pa se mora vedno skerbeti, da se čermasta telesnost živine poboljša z notrajnimi kakor tudi s strežbinimi zdravili, ktere smo že pri čermastih boleznih napeljali. Ko se je snet ustavil, in se vgnjide napravile, se po pravilih vgnjid ozdravljajo.

11. Rape (Raspe).

Rape (tudi le konjska bolezin) so zlo enake mahovnicam, tode njih mesto, kjer se napravijo, je vselej na koži v

podkolencu na spredni nogi, in na zadnji nogi tudi tam, kjer se skokni člen vpoguje. V podobi ene ali več garjevih rajd (takóle ≡) se prikaže na imenovanih krajih, in se potem prav lahko spozna.

Kakor se ondi koža pri vpognitvi noge v gube sklada, tako se kožne razpokline s hrastami prevlečejo, ki so suhe, ali pod njimi neka tekočina iz kože solzi. Včasih so zelo boleče; malokdaj pa konj zavolj njih šepa.

Napravijo se, nar raji pri težkih in debelih konjih, po nesnažnosti, včasih pa tudi iz kakošne notrajne bolezni; rade se ponavljajo, in zastarane se večkrat clo ne dajo ozdraviti.

Ozdravljajo se o začetku, da se ondi dlaka poreže, ker se potem garjevo mesto ložeje snaži. O začetku je nar boljši večkrat zmivanje s žajfnico in lugam; dobro je tudi smerdljivo žeplo (2 lota) v bokalu vode raztopiti in s to vodo rape večkrat pomočiti. Hvale vredno je večkrat v gášeno apno ali klorovo apno pri bolj zastaranih rapah, ktere se včasih clo ne dajo odpraviti, dokler se na persih trak ne zavleče in tako bolezin po tem odpravi, da na tem mestu natora notrajno bolezin po gnojenju izmeče.

So se začele rape celiti, namaži jih vsaki dan s čistim oljem, da dlaka spet rasti začne.

12. Mehurji po nogah (Gallen).

Mehurji so veči ali manjši, okrogle, vodenične, mehke, večidel neboleče otekline, ki se okrog členov ali v kitnih nožnicah napravijo in v tem obstoje, da se členoviga ali kitniga mazila preveč nabere in da se tako kapčni vezki členov in kitne nožnice preveč raztegnejo.

Razločimo mehurje v vnetljive, ki se še le napravljajo in v zastarane, in, kakor smo že zgoraj napeljali, v mehurje členov in kitnih nožnic. Členovi mehurji se nar večkrat najdejo na skoknim členu, in sicer na znotrajni strani člena pod valarjevo kostjo, in na sprednji strani tega člena bolj navzunej ali bolj navznotrej. Potem na sprednji strani kolena sprednje noge in potem na bin-celjnovim členu, ki se navspredej in na obeh straneh tega člena napravijo. Mehurji kitnih nožnic se pa napravijo v nožnicah dvoglavne nategnjivke skokniga člena, ki sežejo od skokne kosti navzgor večkrat do srede stegnja na zadnji strani. Pa tudi na sprednji strani skokniga člena, bolj zunaj in spodej, kjer stranska nategnjivka kopita v

nožnici leži. Na sprednjim kolenu se najdejo na zadnji strani (pod kolenam), in te so nar bolj nevarne. Poslednjič se mehurji kitnih nožnic na zadnji strani pišale, v nožnici vpognjivk kopitne in nadkopitne kosti napravijo, ki sežejo od bincelna do srede pišale in še bolj visoko; tudi te so večkrat nevarne. Najdejo se sicer tudi še na drugih členih in kitnih nožnicah, pa le redkokrat.

Napravijo se pa mehurji na tole vižo: Notrajna stran členovih kapčnih vezkov in kitnih nožnic je z tanko kožico prevlečena, ki vedno mazilo napravlja, da člene in kite mokre in spolzle stori; če se po kakim poškodovanju ta kožica začne počasno vneti, ali če se zmehča, se tega mazila preveč nabira in v tej dobi se imenujejo mehurji vnetljivi ali napravljajoči. Po takim vnetju ali omehčanju se pa koža tudi odebeli in pokvari in ne more preveč nabraniga mazila popivati, akoravno se ga zdaj več ne napravlja preveč, in take mehurje imenujemo za starane.

Nevarni mehurji večidel niso, in le pod sprednjim kolenam in na uklonivkah kopitne in nadkopitne kosti včasih store, da živina šepa. Vendar se pri napravljajočih mehurjih nikdar ne more za gotovo razsoditi, kako veliki da bodo postali, in ali jih bo mogoče odpraviti ali ne. Ako so pa zastarani, se skoraj nikdar ne zamorejo odpraviti, ki pa tudi več večji ne postajajo, živino sicer nekoliko ogerde, ji pa ne škodjejo veliko.

Kar zadene vzroke, je gotovo, da je mehkužna živina mehurjem posebno podveržena. Sicer jih pa zamore napraviti vse, pri čemur členi ali kite preveč terpe. Nar bolj navadni vzrok je, če se z mlado živino prezgodej in preveč dela, ali če se pusti, da žebeta preveč okrog skačejo, posebno po neravnih, mokrotnih pašnikih ali potih.

Ozdravljanje. Pri vnetljivih mehurjih naj se skuša z merzlimi okladki vnetje popolnoma odpraviti. Se je to zgodilo, ali če se ozdravljajo že zastarani mehurji, se poskusijo ostre mazila z navadno ostro ali merkuriialno mažo, kateri poslednji se salmiakovca ali terpentinoviga olja in kafe pridene. Vribajo se te zdravila vsakih osem dni kake dvakrat kmalo zaporedama, in ko se je koža zadosti zdražila, se okrog celiga mehurja zamore zmolnat flašter oviti. Tudi z razbeljenim železam, ki še nar večkrat pomaga, se zamore po mehurju nekterikrat potegniti. Angličani namažejo večkrat mehurje z ostrim plaštram, včasih v vrelo smolo predivo namočijo in z njim mehurje obložje. Pa večkrat ne pomaga ne to ne uno

zdravilo. Poslednjič le to še omenimo, da je sila nevarno, mehurje nabosti in vodo iz njih spustiti, od česar nekteri mnogo zaupajo, ker se zamore tako malo pomembna bolezen v veliko, celo neozdravljivo spreobrniti.

13. Bolezen na parkljih (Klauenseuche).

Ta bolezen je večidel, kakor smo že na strani 138. omenili, z boleznijo v gobcu združena in sicer tako, da se večidel bolezen na gobcu poprej, in ene dni pozneji bolezen na parkljih prikaže, akoravno se včasih tudi posamesno napravite. Kakor kuga se prikaže, večidel po mnogih krajih in veliko živine napade. Obstoji o začetku v vnetju ali prisadu nad rogam ležečih in pod rogam skritih žilnatih (živih) delov; po vnetju pa nastopijo kmalo nasledki vnetja, namreč: razlivi sokrovice, meze, gnoja, gnojnice ali clo snet.

Napade govejo živino, prešiče in ovce. Najpopred se zapazi nad parklji krog in krog posebno pa zadaj na pēti in med parklji je noga zatekla, boleča in vroča; med parklji se kmalo tu in tam mehurčiki napravijo, ki naglo popokajo, in zmed parkljev se začne voda in gnoj izcejati. Nad parklji se včasih zgornji rob odloči in krog njega se začne gnojiti. Le če je bolezen zelo huda, kar se včasih pri ovcah in prišičih zgodi, se pod parklji začne tako gnojiti, da se popolnoma ločijo in odpadejo.

Vzroki so različni. Na spomlad in pozno jesen se najraje prikaže. Nastopi včasih brez vsiga znanija vzroka kakor kuga. Sicer so, slabo vreme, prehlajenje, gnojnica v hlevih ali nalezba navadniji vzroki.

Kar smo povedali gledé pretoka in vzrokov bolezni v gobcu, velja tudi pri tej bolezni (poglej stran 138 in dalje).

Ozdravilja se iz začetka, dokler v vnetju obstoji, večidel lahko in brez nevarnosti z merzlo vodo, da se živina dvakrat ali trikrat na dan v tekočo vodo postari, ali v hlevu z merzlo vodo zmiva, ali zjutraj na rosnato travo spusti. Ko se pa začne gnojiti, naj se noge znižavajo z kuhovinami žlemljnatih in nekoliko skupvlečljivih zdravil. V ta namen je posebno koristna voda ječmena, laneniga semena, žajbelnoviga perja. Če se posebno zelo gnoji in če je koža zelo zmehčana, naj se v ravno imenovanih kuhovinah nekoliko siroviga galuna ali bakreniga vitriola raztopi. Hvalijo tudi zmivarje z vodo zmešanim svincenim kisom. Če je koža posebej mehkužna in med parklji začne gnojiti, naj se zgoraj imen-

novanim kuhovinom 1 lot solne kisline na bokal kuhovine pridene. Pri tem se pa mora vedno natanjko ogledovati, če se ni že kje rog odločil in gnoj zasedel. Ako se je od zgorej odločil, se lahko po preiskavnicu (sondi) zve, ktera se zamore za rog utakniti. Se je pa rog na podplatu odločil, se sicer težeji, pa vendar s tem spozna, da na tem kraju, če se živina s perstmi ali s klešami stisne, velike bolečine občuti, da se dila bolj udaja in postane bolj mehka in tanjka. Rog, kolikor se ga je odločilo, se mora z nožem odrezati; rana, ki po tem ostane, naj se, če se žilnati deli niso sprideni, s predi-vam, v olju namočenim obloži in s trakam obeže. Če so pa že deli sprideni, se rana s žganim galunam ali z bakrenim vitriolam poštopa, ali lopatkinu tinkturo pomoči in potem obeže.

Če je pa bolezen tako huda, da živina popolnoma parklje zgubi, je večidel svetovati, jo zakljati, ker parklji teško in zlo dolgo ne zrasedejo.

Nar bolj važna je pa pri ti bolezni strežba živine, razun nje, kakor smo že pri bolezni v gobcu nape-ljali, je še potreba, da živina vedno na suhim in na mehki stelji stoji. Gnojnica ji je posebno škodljiva. Včasih je suha in snažna stelja že zadosti, živino ozdraviti, če se kake trikrat parklji z merzlo vodo dobro spero.

Ker se pri tej bolezni večkrat tudi na sescih vime na mehurčki prikažejo, ki popokajo in se z rumenkasto ali rujavkasto hrasto prevlečejo, naj se bolni del s smetano, z neslano mastjo ali tudi z oljem večkrat namaže in vime naj se dobro izmolze. Ker pa živina pri tem bolečine občuti, naj se pri molži vime od zgorej navzdol stiska. Mleka iz bolniga sesca ni varno vživati, ker se večkrat tudi pri človeku enaki mehurčki v ustih prikažejo.

14. Gosenca ali červ med parklji (Klaufenfäule, Klauenwurm, Kröte).

Je bolezen, ki napade govejo živino in ovce, in večkrat zadnje kakor sprednje noge. Pri goveji živini obstoji v tem, da po vnetju koža med parklji gnjiti začne in da večji ali manjši kos gnjile kože med parklji odpade. Pri ovcah pa bolezen obstoji v tem, da se medparkelska kožnata žleza, ki vedno mastno tekočino napravlja, zabaše, zateče in vname, in da se nato tudi med parklji vgnjida napravi.

Od gosence ali červa ni duha ne sluha; toraj je ime te bolezní zlo napčno; to, kar se za červa ali gosenco ima, je gnojni steržen ali kos odgnjite kože.

Dokler bolezen še le v vnetju obstoji, se večidel ne zapazi, ker živina, ko stoji, ne neznaní posebne bolečine. Večidel se vgnjide zlo ne razširijo, iz katerih se smerdljiva gnojnica izceja. Včasih se pa vgnjide zlo razširijo, parklje zajedo, malokdaj vendar tako, da bi odpadli.

Napravi se ta bolezen večidel po tem, da živina v gnojnici ali v blatu stoji.

Ozdravljanje. Ako se bolezen koj o začetku zapazi, še predenj so se vgnjide napravile, naj se pred drugim parklji dobro očediijo in z merzlo vodo spirajo; pri ovcah se pa mora steržena tekočina (steržen) iz žleze iztisniti. So se pa že vgnjide napravile, je nar boljše nego z kuhovino hrastovih in verbovih skorij zmivati, pri tem pa mora živina vedno na suhi in snažni stelji stati. Ker zmed parkljev večkrat podolgast kos kože odpade, ker se krog in krog gnoji, se zamore bolezen s tem nekoliko okrajšati, da se ta kos, predenj sam odpade, izvleče, kar imenujejo gosenco izvleči. Če se iz vgnjide mnogo smerdljive gnojnice izceja, ali če se divje meso v podobi bradovičastih zrastkov napravlja, naj se štipá s štopo žganiga guluna ali moči z raztoplino bakreniga vitriola. Če se gnojnica za parklje zaseda, se mora parklja, kolikor je odločeniga, odrezati, in če so se že v žilnatih delih pijavke napravile, se morajo prerezati, da se vgnjida odpre. Tudi pri ovcah se mora včasih žleza po celim obsežku prerezati. Le malokdaj se primeri, da se kost načne in vgnjida do členov seže. Ako se kaj taciga pripeti, je nar boljji živino zakljati.

15. Kerč v zadnji nogi (Fusskrampf).

Ta bolezen napade le malokdaj živino, nar večkrat še konje; živina naglo obstane in se ne more več z nogo ganiti, pri tem ne naznani zlo velikih bolečin, in če se noga oslata, se najde dvoglavna stegnivka skokniga člena napeta, terda kot les, miške na sprednji strani noge so pa zmehčane in šipa v kolenu se tako premikuje, da se ta bolezen zamore imeti za zlomljeno ali spahujeno šipo.

Ta bolezen se večidel lahko odpravi, če se po skerenih miških riba s suho slano, ali če se popred z vinskim cvetam, kafrovcan ali terpentinovim oljem poškropijo. Poverne pa se ta bolezen rada.

16. Petelinova hoja (Hahnentritt).

Če konj eno ali obe zadnje nogi pri hoji zlo naglo in visoko vzdiguje, brez da bi šepal, se to imenuje po navadni petelinovi hoji petelinova hoja. Vzrok tega večidel ni znan, in se tudi le malokdaj da odpraviti, toliko je vendar gotovo, da taki konji radi krak dobé.

H. Na raznih krajih trupla (an verschiedenen Stellen des Körpers).

1. Rane (Wunden).

Ako se celina kteriga dela v ali na truplu, kjer koli bodi, po kakošni v najni sili razruši, da iz nje bolj ali manj kri teče, ali se pozneje tudi gnoj iz nje izceja, se imenuje to v zdravniškem pomenu rana.

Pri vsakirani se razločijo okrajki, lice, dolgost, širokost in globina. Rane so sila različne, in njih različnost se posebno po tem ravna:

1. Po orodju, ki jih napravi so: vrezane, vsekane, vbódle, zmečkane, rastergane, vgriznjene, vstrelne in ostrupenjene (po piku strupenih živali i. t. d.).

2. Po delu, na kterim se napravijo, so: rane na koži, miškah, kitah, členih, žilah, čutnicah, kosteh in na drobu.

3. Po kraju trupla, kjer se napravijo, so: na glavi, na vratu, na persih, na herbtu, na trebuhu, na nogah.

4. Po podobi so: podolgaste, počesne, poševne, odperte, spodjedene.

5. Po globini: poveršnje, globoke in skoznje, ki do kake votline trupla sežejo.

6. Po terpežu: nove in zastarane.

7. Po tekočini, kise izceja: kervavele in gnojivne. Ker pa rane tudi v take dele sežejo, kjer se razne tekočine napravljajo, se tudi zamore žlem, voda, slina, členovo mazilo, scavnica, blato i. t. d. skoz nje izcejati, in ravno to večkrat natanjko naznani, kako daleč da rana seže.

8. Po nevarnosti, v kteri je živina zavolj njih, so: nenevarne, nevarne in smertne; te poslednje se še razdele v neposredno ali posredno smertne, ali občje smertne ali le v posebnih okoljšinah smertne.

Pri ozdravljanju ran sploh je pa treba:

1. Da se narpopred nevarnost življenja odverne;
2. da se tuje reči, ako so v rano zasačene, iz nje spravijo;
3. da se vse, kar bi rani ali scer truplu škodovalo, odverne;
4. da se ranjenimu delu po mogočosti počitek da;
5. da se skerbi za notrajno zdravje živine, in
6. da se rana kmalo in dobro zaceli.

Te pravila razložimo bolj obširno, in sicer:

1. Za življenje živine zamore včasih biti nevarno kervavenje. Kri pa zamore teči iz privodnic (iz žil, ki kri od serca k ranjenimu delu vodijo), ali odvodnic (iz žil, ki kri iz ranjeniga dela nazaj vodijo); iz privodnic se zaganja tedaj kri zlo rudeča, in se peni, iz odvodnic teče ali solzi bolj černkasta. Prerezane žile se vedno nekoliko skerčijo, in če niso zlo široke, se na koncu kmalo kri sterdi in tako poneha kervavenje samo po sebi. So pa žile širokeji, zamore živini celo kri odteči ali jo pa zlo oslabeti, če se ne ustavi. Ustaviti se pa kri zamore pri manjših žilicah z merzlo vodo, snegam, ledam, ker merzlota vse dele skupej zvleče, toraj tudi ranjeni konec žile stisne.

Ako so pa žile večji, ne zda merzlota zadosti, takrat se cela rana s suhim predivam dobro zatlači in potem obeže ali pa zašije, in nar manj skoz 24 ur naj se potem v miru pusti. Ako leži žila na kakim kraju, da se zamore na kako kost pritisniti, se zamore kri s pritiskalcam ustaviti, ki obstoji v tem, da se naredi iz usnja, prediva ali platna terd stlaček v podobi oreha, ki se potem na trak našije in nad rano tako okolj kervaveliga dela ovije in pritegne, da stlaček ravno na kervavelo žilo tiši.

Veči žilo je pa treba vselej s poprijemnico (pin-ceto) prijeti, iz rane nekoliko vun potegniti in jo potem z debelo nitjo zavezati.

Rabi se tudi razbeljeno železo, s katerim se kervavenje na to vižo ustavi, da se ravno na kraju, kjer kri nar bolj teče, z njim žgè, da se tako hrasta napravi, ktera kri ustavi.

Razun kervavenja pri nekterih ranah pritisne velki kerč (poglej 97 stran). Še druge posebno nevarne okoljšine pri ranjenju posamesnih delov bomo pri popisovanju posamesnih ran povedali.

2. Tuje reči v rani so dvojne sorte: ali pridejo od zunaj v rano, ali se pa v njej napravijo. Med prve štejemo: prah, pesek, kamnje, ternje, žeblice i. t. d. Med druge pa kostne odlomke in vsake sorte tekočine, ki na rani zastajajo, naj se tu napravijo, ali od drugod pritečejo, kakor: gnoj, člensko mazilo, sline, žlem, scavnica i. t. d. Te tuje reči rano dražijo, jo zlo vnamejo, ne pušče, da bi se lepo gnojila in tako zacelila, ampak store, da se slab razjedljiv gnoj (gnojnica) napravlja in rana v vgnjido spreoberne. Če te tuje reči na verhu rane leže, se že z zmivanjem odpravijo, — če pa bolj globoko in terdno v rani tiče, naj se s poprijemnico ali tanjkimi kleščami (Kornzange) primejo in izvlečejo. Večkrat je pa potreba, če se do take tuje reči nemore seči, rano globokeji vrezati, da se tuja reč izvleče ali izreže, kar se mora sicer vedno previdno ravnati, vendar, če je potreba, naj se nikdar ne odlašča, ker se potem rana popreji zaceli, akoravno se je veči napravlila. Kdor se tu noža boji, je sam kriv, če bolezin dalje terpi in se morčiti clo več ne ozdravi. Ako se pa iz globočine v rano izcejajo tekočine, ki izvirajo iz ranjeniga spodležečiga dela; naj se pred drugim skerbi, da vsahnejo, kar se skuša s tem doseči, da se predivo, v olju namočeno, v globočino polaga.

3. Zunanje škodljivosti, ki rano dražijo in overajo, da se ne celi, se morajo odverniti. Tu sem štejemo: vsako nesnago, vedno mokroto, dotiko podnebni-ga zraka, pa tudi, če se ranini robovi med sabo ribajo. Da se vse te škodljivosti odvernejo, je nar koristniši rano čedno obezati. Navadno se predivo v olju namoči, na rano položi in s trakam obeže. Po okoljšinah se pa tudi druge zdravila na rano devajo, kakor bomo spodej omenili. Če se pa pri rani nasprotni strani ribajo, naj se to ribanje s tem odverne, da se v rano v olju namočeniga prediva položi, ali, če je treba, naj se raninih okrajkov toliko odreže, da se rana v odperto rano spremeni.

4. Da se mora vsakimu ranjenimu delu kolikor mogoče počitek dati, se samo od sebe razume. Toraj naj se skerbi, da se živina kolikor je le mogoče ne premika ali prepeljava.

5. Posebno važno je pa tudi notrajno zdravje živine pri celenju ran, po katerim se pri nekteri živini rane hitro, pri drugi pa počasi celijo. Na notrajno zdravje se mora toraj vedno paziti. Velike važnosti je pri tem že telesnost živine; pri čversti živini se zacelijo rane hitrejši, pri

mehkužni se ne celijo rade. Posebno nevgodna pri tem je pa tista telesnost živine, po kateri je čermastim boleznam podveržena.

Hudim ranam se pa večkrat tudi pridruži vročnica, katero odverniti, naj se dajejo hladivne solnate pijače, tudi pušati je treba včasih, ko je vročnica huda; rabijo se tudi odvodivne zdravila in ostre mazila, toda delječ preč od ranjeniga dela. Pri vsaki rani naj se skerbi, da živina dobro prebavlja in da se blato ne zape-ra, ampak da bolj pogosto in nekoliko bolj mehko od živine gre.

6. Rana se zaceli na dvojno vižo; ali se namreč: ranjeni deli skupej sprimejo in zarasejo brez gnojenja, ali se pa začne rana gnojiti in se le potem zarase. Uno se imenuje hitro celenje, — to pa počasno. Vedno pa mora natora, da se rana zaceli, vnetje napraviti; pri prvi sorti po vnetji rano meza zalije, ki ranjene dele zveže in zalepi; pri drugi sorti se pa po vnetju začne gnojiti, in iz gnoja spet živi deli rasejo in rano zacelijo. Če se rane na prvo vižo zamorejo zaceliti, je vedno veliko bolji, kakor na drugo, ker se to mnogo hitreji zgodi in veliko lepši zaceli, brez da bi se brazgotine poznale. To se pa le takrat zgodi, če rana ni prevelika, če se robovi rane lepo vkup sprimejo in vkup stisnjene ostanejo, če ranjeni deli niso zmučkani, če je živina scer zdrava, če se niso oistre ali scer dražljive reči v začetku mazale ali na rano pokladale, če je rana pokoj imela.

Da se rane na to vižo zacelijo, naj se obežejo, ali zašijejo, ali s kako drugo pripravo tako skupej stisnejo, da se ranine lica med sabo ne dergnejo, n. pr. če se na skupej stisnjeno rano platno s čisto smolo namazano prilepi, ker na tako vižo rana skupej stisnjena ostane. Kako pa da se imajo rane obezovati, zašiti, se bo v uku od operacij govorilo (poglej tje). Druge zdravila, da se rana zalepi, se le prav malokdaj rabijo. Take rane zmivati, kopati ali celo z žganimi zdravili mazati, bi bilo škodljivo. Merzla čista voda, ali k večim nekoliko z jesiham okisana, je prvo, poglavno, nar boljši zdravilo, katero ne potrebuje, da bi si arnikna tinktura primeševala, kakor homeopatikarji svetjejo, kateri pri ranah arnikno tinkturo v visocih čisljih imajo. Če se le nekoliko kapljic imenovane tinkture merzli vodi primeša, ne bo napčno, — ako se pa preveč tinkture prilije, je pa nevarno, ker to vnetje pohuja.

Če pa rana nima zgorej omenjenih pogojev, se ne zaceli brez gnojenja; toraj naj se skerbi, da se lepo ognoji. Da se pa to zgodi, mora biti prva skerb zdravnika, vnetje, ki se v rani mora napraviti, če je preveliko, tolažiti, če je pa premajhno, kar se vendar le malokdaj zgodi, pomnožiti. Vnetje se kakor smo rekli, z merzloto na nar bolji vižo tolaži, ki se rabi v podobi merzlih okladkov, ali da se živina v merzlo vodo postavi. Ko se pa začne gnojiti, naj se merzli okladki opuste in vse ozdravljanje obstoji v tem, da se vse odverne, kar bi zamoglo gnojenje motiti. Nar bolji je rano s suhim ali v olju namočenim predivam ali s pavolo ali vato obložiti, in s širokim trakam rahlo obezati, da ne pride vunanji zrak do nje, kar ji škodje, ker jo draži. Preveže se rana vsak dan ali le vsak drugi dan enkrat, da se preobilni gnoj, ki se okrog rane razmaže, očedi; nikdar pa naj se rana, ki se lepo gnoji, ne zmiva ali gnoj iz rane ne dergne ali briše (kar je posebno škodljivo); če se predivo ali vata rane terdno prime, naj se nikdar ne odterga, ampak le tisto, kar se rado odloči in je z gnojem napojeno, naj se proč vzame in spet iz noviga obloži in obeže. Dober gnoj, to je, če je bel, gost, brez smrada, je nar boljši mazilo za rane; stari zdravniki so ga imenovali nebeški balzam.

Marsikaj vendar zamore celenje rane overati, in sicer:

1. prevelika serbečica, da se živina dergne, včasih tako, da celo rano spet odere. Rana sicer vedno živino, ko se celi, nekoliko serbi, in to je dobro znamnje; varovati je pa potreba, da se živina ne dergne, kar se zamore večkrat že s tem storiti, da se živina na tak kraj in tako priveže, da se ne more dergniti; ali se pa rana pošupa z žganim galunam, kar serbičico pomanjša.

2. Druga overa pri celenju rane je pa večkrat ta, da v globini rane kaka miška ali kaka kita leži, ki se pri vsakim skercenju in raztegnenju premikuje. Pri takih okoljšinah je rana krog taciga dela napeta, beli gnoj, kteriga se tukaj mnogo napravlja, se rad peni, in večkrat se del, ki se premikuje, dobro razloči. Pri tem je potreba suho ali v olju namočeno predivo krog gibajočiga dela tako dolgo pokladati, da se rana iz globočine zaceli.

3. Še neraji se pa rana celi, če seže celo da kake kosti ali do kakiga hrustanca, posebno takrat, ko je kožica, ki hrustanec ali kost prevleče, omajena. Potreba je pri tem rano previdno obezovati tako, da se vedno na kost ali hrustanec v olju namočeno predivo

polaga, cela rana z njim spolni, in obeže, da se ne pre-makne. Načeti hrustanec se pa večkrat celo ne zaceli, dokler se ves ne izreže ali zgnoji.

4. Če je rana globoka in navzdolej seže, in je na takim kraju, da je ni varno skoz in skoz prerezati in tako v odperto rano spreobrniti, da se tedaj v globočini gnoj nabira, je koristno z iglo, s katero se trak zavleče, iz globočine rane navzunaj predreti, da se po tej poti zamore gnoj iztekati. Vedno pa se more pri tem ali trak ali posukano predivo skoz rano potegniti, da se ranine lica med saboj ne dergnejo.

5. Spet druga napaka je divje meso. Divje meso so posebne celo majhne bradovičice, ktere ne pripuste, da bi se rana celila. To se napravi vedno po tem, če se rana preveč zmiva, ali na kako drugo vižo draži, dergne, in slabo obezuje. Pri nekteri živini se pa sano po sebi prav rado divje meso napravlja, če tudi nič posebniga rane ne zdraži. Odpravi se divje meso, če se ga je že mnogo napravilo, s tem, da se z nožem odreže; če ga je pa še malo, se čeznj potegne z zlo razbeljenim železam, da se hrasta napravi. Hrasta naj se rikdar proč ne terga, ampak pusti naj se, da sama odpade, ker se podnjo rana večidel začne lepo celiti. Če se pa divje meso se le začinja napravljeti, je večkrat dovolj, ga s žganim galunam poštupati, ki ga odpravi. Rana naj se vselej, ko se prevezuje, bolj terdno obeže, če divje meso rase.

6. Včasih se pa primeri, da je rana zlo topa, akoravno se lepo gnoji, pa le zlo počasi celi, ali pa, da je mehkužna (ohlajpjenjena), da se sicer zlo gnoji, pa tudi rada kervavi in tudi počasi celi. Na take rane naj se pokladajo nekoliko zdražljive, skupvlečljive in oživljajoče zdravila, kakor: namočeno predivo v lopatkini tinkturi, ali v maži, napravljeni iz polovice svinčeniga kisa in polovice laneniga olja, ali v maži, ki se napravi iz beljaka in vlečljiviga terpentina, ali se s štupe žganiga galuna samiga, ali s polovico štupe hrastovih skorij zmešaniga, potrese, ali se vlečljivimu terpen-tinu primeša štupe hrastovih skorij, ali mirne in lopatkine štupe; vedno je pa treba skerbeti, da se mehkužna telesnost živine po dobri piči poboljša in z grenkimi zdravili slabo prebavljanje popravi.

Pri nevgodnih okoljšinah se pa zamore iz rane v gnjida napraviti; namest lepiga gnoja, ki bi imel rano zaceliti, se napravi gnojnica (smerdljiv, sivkast, razjedljiv

gnoj), ki vedno bolj okrog razjeda. Od tega se bo učilo pri uku od vgnjid.

Kar smo do zdaj govorili, velja sploh od vsih ran. Ker imajo pa rane na posamesnih delih tudi nekatere posebnosti, jih popišemo posebej.

a) Rane na uhalih (*Verwundungen der Ohrmuschel*).

Uhala se pri živini zelo velikokrat ranijo pri nesrečnih prigradkih, večkrat se pa to z namenam zgodi, ker se živini na ušesih puša, ali ker se ji ušesa odrežejo. Zace- lijo se rane na uhalih zelo rade, večidel brez gnojenja, ako se kmalo zašijejo; le če ušesni hrustanec gnjivav postane, se nerade ozdravijo. Pri takih okoljsinah se ravna, kakor smo na strani 239. napeljali. Navada, živini ušesa rezati, se je zelo opustila in le pri psih se ušesa še več- sih odrežejo, od česar bomo v uku od operacij govorili.

b) Rane na očeh (*Verwundungen des Auges*).

Raniti se zamorejo očesne trepavnice ali pa oko samo. Poveršne rane na trepavnicah ne pomenijo veliko, če so pa bolj globoke, naj se brez odlašbe zašijejo z vozlatim šivam. Peti dan, če se rana ne gnoji, se večidel zamore že šiv prerezati in izleči. Rane na očeh pa zelo rade serbijo, toraj naj se dobro varje, da se živina ne dergne, kar se s tem zgodi, da se živina tako oberne in z ujšdo tako na dve strani priveže, da se nikjer dergniti ne more. Pri tej priložnosti moramo svariti pred zelo škod- livim ranjenjem očesa, ki je tu in tam med nevednimi ljudmi še v navadi, in v tem obstoji, da se veči ali manjši del nohta (*Blinzhaut*) konju izreže, da bi se tako vne- tje očesa potolažilo ali nagnenje k vnetju očesa zaterlo. Po takim ravnanju se še nikdar ni kaj koristilo, večkrat pa so se iz tega že nevarne ali celo neozdravljive očesne bolezni napravile.

Pa tudi oko samo se zamore raniti, kar takrat ni tako nevarno, če je ranjenje le poveršnje in poverhnih kožic ne predere in če ni rana ravno navspredaj na pun- čici. Ranjenje na punčici je zavolj tega zelo nevarno, ker rade brazgotine ostanejo, ki vid slabe. So pa poveršnje kožice skoz in skoz ranjene, rado oko izteče, kar ob- stoji v tem, da se tekočina, ki je v očesnih votlinicah na- brana, izlije, ali da celo kristalna leča in steklena tekočina izteče.

Nar potrebniji je pri ozdravljanju ranjeniga očesa, stbriti, da živina miži. V ta namen naj se oko z platnenno, večkrat pregnjeno ruto tako obeže, da oko rahlo zakrije; moči naj se ruta vedno z merzlo vodo. Odveže naj se pa ta čezočesna ruta 5 do 6 dni ne. Ako se rana še ni popolnoma zacelila in se tudi ne gnoji, naj se merzli okladki ponavljajo, če se pa gnoji, naj se spira z mlačnimi žlemlnatimi vodami. Če so se rane na očesu sicer zacelile, pa brazgotine ali belkaste pike zapustile, naj se ozdravljajo kakor smo pri očesnih pikah, na strani 232 učili. Če je pa oko izteklo, živina večidel oslepi, vendar se morajo merzli okladki rabiti, kakor smo zgorej omenili, da se saj toliko očesa, kolikor ga ostane, zaceli.

c) Rane v gobcu (*Verwundungen im Maule*).

V gobcu se zamore koža na raznih krajih, ali jeziki raniti ali pa zobje omajati ali celo izbiti. Rane kož naj se pred ko je mogoče zašijejo, če se zamore to stbriti, se kmalo zacelijo, če ni kak slinjak ranjen, kar se nar večkrat pri ušesni slinni žlezi zgodi, ki se celo nerad zarase in večkrat tudi operacije potrebuje, ki se bo pri uku od operacij razložila. Od ran jezika smo govorili že na strani 243 in toraj tje zavernemo.

Če so se po ranjenju zobje kaj premaknili, večkrat pomaga, če se spet poravnajo in če se skerbi, da živina z njimi ne zveči; zatoraj naj se daje živini le redivne pijače. Če so se pa zobje izbili, je vedno tudi čelustna kost bolj ali manj nalomljena, od česar se bo pri kosto-
lomih učilo.

d) Rane na vratu (*Verwundungen am Halse*).

Na vratu so počesne rane vedno veliko nevarniši, kakor podolgaste, ker zlo zijajo, in če se po naglim zašitju brez gnojenja ne zacelijo, se vselej dolgo dolgo ne ozdravijo. Nar nevarniši kraj za rane je vratni žleb, ki seže od glave do pers po celim vratu in leži na desni in levi plati vrata tri perste nad spodnjim robam vrata, ker v tem žlebu leže vratne kervne žile, čutnice, požeravnik in spodej sapnik. Če so se kervne žile ranile, je nar perva potreba, kri ustaviti s tem, da se prerezane žile prevežejo. Ker se pa pri tem živina vedno mora vreči, se mora popred čela rana s predivam napolniti in prav dobro z širokim trakam zavezati. Kolikor bližeji

persi je rana, toliko nevarniši je, ker se žila toliko težeji preveže.

Zlo nevarne so tudi rane požeravnika in sapnika, posebno če so počesne. Da je požeravnik ranjen, nam naznani preiskovanje z preiskalcem, pa tudi slin, žlem, piča in pijača, ki skoz rano vhaajajo. Da je pa sapnik ranjen, nam naznani sapa, ki pri sopenju skoz rano vhaaja. Če se take rane brez gnojenja ne zalepijo, je vedno dvomljivo, ali se bodo ozdravile ali ne. Perva potreba je tedaj, koj po ranjenju rano zašiti, kar se mora pa posebno previdno ravnati, da se del na del ravno tako skupaj zašije, kakor je bil popred zarašen. Zašijejo se ti deli z vozlam, nitni konci se pa vedno tako dolgi puste, da iz zunajne rane mole. Zunajna rana v koži in miškah se pa spet posebej zašije, ki se pa vender le malokdaj brez gnojenja zaceli. Med ozdravljanjem naj se živini nikdar terde klaje ne daje, ampak le močnate ali otrobnate pijače. V petih ali šestih dneh je rana, če se ne gnoji, že zaceljena. Če se pa začne gnojiti, naj se spira kakor smo pri ranah sploh omenili, celijo se pa take rane le počasi, ali se celo ne dajo zaceliti.

311 e) Rane na persih (*Wunden an der Brust*).

Persne rane so posebno po tem bolj ali manj pomembnje: če sežejo v persno votlino ali ne. Če ne sežejo v persno votlino, se ozdravljajo kakor sploh rane, le to moramo opomniti, da se rana vedno tako razširi, da se gnoj lahko izteka, ker, če bi se gnoj zasedel, bi zamogel celo do persne votline prejesti, kar bi bilo zelo nevarno. Da pa rana seže celo v persno votlino, naznani preiskalce, pa tudi sapa, ki skoz rano vun in noter vhaaja. Če je rana velika, se to večkrat sliši, če je pa majhina, se to tako lahko ne zapazi, zatoraj se mora večkrat postaviti luč pred rano in ogleduje se, če zrak, ki v persno votlino dere, plamen proti rani nagne ali ne. Če je gotovo, da rana seže v persno votlino, je vprašanje: ali so tudi deli, ki v persni votlini leže, ranjeni, in kateri? To zvediti, je večidel zelo težko; peneča kri, ki iz rane teče, to včasih naznani in sapa postaja pri tem vedno bolj teška in bati se je, da bi se kri v persno votlino ne razlila, kar večidel kmálo smert naključí.

Če pa iz rane kri teče, se mora vedno razločiti, ali iz persne votline pride ali iz reberne privodnice. Če iz te poslednje pride, se mora brez odlašanja preve-

zati in rana naj se tako razširi, da zamore gnoj iztekati in z predivam, v olju namočenim naj se splne, da sapa ne more vun in noter vthajati, kar se tudi pri spiranju rane previdno varje. Vedno naj se pazi, če se ne napravlja vnetje kakiga persniga dela, ki se ozdravlja po pravih vnetja.

f) Rane na trebuhu (*Wunden der Bauchwandungen*).

Razločijo se posebno po tem, če so le v koži ali če bolj globoko v hlam sežejo, ali če celo do trebušne votline sežejo in če so tudi deli, ki v trebušni votlini leže, ranjeni, lakor: želodec, čeva, jetra, vranca, ledici, scavni mehur, maternica.

Poveršne rane, ki le v koži leže ali nekoliko pod kožo sežejo, se večidel rade zacelijo, če se malo po ranjenju zašijejo in če se širok pas živini brez rano zaveže. Vedno se vendar mora rana, ktera se ne da brez gnojenja zaceliti, v odprto rano spremeniti, da se gnoj ne zaseda. — Ako pa rana seže skos hlam, je posebno na tem ležeče, ali so že čeva skoz prederle ali ae. Ako so že skos prederle, naj se naglo spet nazaj spravijo, kar storiti je pa večkrat velika težava. Ako so se nazaj spravile, se naglo s širokim pasom čez rano trebuh preveže; ko bi se pa tudi čeva ne mogle nazaj spraviti, se morajo vendar prederle v rujuho zaviti, ktera se okrog trebuha zaveže, ker se mora pri tem na vsako vižo živina vreči in rana zašiti po tako imenovanim trebušnim šivu, kar se bo učilo v tku od operacij.

Če je pa kak del v trebušni votlini ranjen, je le malokdaj več kaj pomagati. Zaceline pri raztelesovanju živine, ki se včasih najdejo na jetrah, na vranici, na ledicah, sicer pričajo, da se majhine rane teh delov zamorejo zaceliti, rane na želodcu in čevih pa, posebno če kožo prederejo, se nikdar ne ozdravijo. Pri tadj ranah se toraj le praša, kako da se spozna, da je ta ali uni trebušni del ranjen?

Če je želodec ranjen ali počen, se to s tem naznani: Živini se začne rigati ali začne bljuvati, naznanuje bolečine kakor pri koljiki, postane loječa in nemirna, žlemlate lože postanejo merzle in višnjave, sapa in kervotok se zlo pomnožita. Akoravno se želodec zamore po zunajnim ranjenju poškodovati, se vendar še veliko večkrat zgodi, da počni, ako je preveč nabasan bil

(kakor pri napenjanju), pa tudi, če se živina pri vožnji preveč preteguje, ali pri težkim porodu preveč napenja.

Da so čeva ranjene, se po temle spozna: Iz rane teče kri s pičo ali z blatam zmešana; živino kolje, žleznate kože postanejo višnjeve in merzle, merzel pot nastopi, žila je zelo hitra, pa se komaj čuti. Te rane se pa večidel le po zunajnim poškodovanju napravijo; pa tudi če se sírovo ravna, ko se živina brízglja, ko se ji ritnik trebi, ali če se pri težavnim porodu nerodno obnaša, se zamorejo čeva raniti.

Da so pa jetra, zolčni mehur, vranca, trebušna slinna žleza, ali ledice ranjene, se teško drugač spozna, kakor, če se tiste tekočine skoz rano izcejajo, ki se v teh delih napravljajo, in če je rana na takim kraju, da se zamore soditi, da bi bil eden ali drugi teh delov ranjen, in če se pri živini naglo nevarne znamenja zapazijo, ki ne morejo samo iz zunajnega ranjenja izvirati.

Scavni mehur se pa po zunajnim ranjenju le malo lokdaj poškoduje, ampak le nalaš po hudobii ali po nerodnim ozdravljanju kake bolezni; ali če se živini časa ne pusti, da bi scala, ko je mehur poln; pa tudi pri težkih in počasnih porodih se zamore kaj taciga pripetiti. Naznani se pa to po tem, da se živina vede, kakor da bi jo klalo, akoravno gré blato redno od nje, da se večkrat k scanju pripravlja, brez da bi od nje kaj scavnice šlo, in da se scavni mehur, če se skoz ritnik ošlata, prazen najde, in da se sopenje in kervotok naglo pomnoži in znamenja, ki bližnjo smert naznanijo, kakor smo jih že zgorej pri ranjenju želodca in čev napeljali, naglo nastopijo.

Maternica in nožnica se pa večidel le pri porodih poskodjejo, od česar se bo v porodoslóvu učilo.

g) Rane na nogah (*Wunden an den Füßen*).

Dvakrat tolikokrat kakor celo drugo truplo se pri živini gotovo noge ranijo, in ako živina zavolj ranjenja pogine ali da saj ni več za rabo, se to gotovo narvečkrat zavolj ran na nogah zgodi.

Štiri okoljšine posebno storé, da je ozdravljanje ran na nogah bolj težavno:

1. Ker so deli večidel zmučkani, da se rane le malo lokdaj brez gnojenja zacelijo;

2. ker se zelo rad gnoj zasede;

3. ker živina z nogami ne miruje, in

4. ker je na nogah več členov, ki se zamorejo raniti.

Razun tega, da se vse, kar smo že pri ranah sploh učili, tudi pri ozdravljanju ran na nogah spolne, se mora še posebno za to skerbeti, da se rana vedno v odperto rano spreoberne, da se gnoj nikdar ne zasede in da se rana med sabo ne dergne. Ako se tedaj rane v ta namen morajo razširiti, se mora to previdno ravnati, da se kak važni del (žile, vezki, kite ali člen) ne prereže. To dobro vendar imajo rane na nogah, da se dajo lepo obezati, le na pleču in na zadnjim stegnu se to ne more lahko zgoditi.

Če so na nogah kite ranjene, posebno na zadnji strani, k zacelenju velikokrat mnogo pripomore, da se z obezo železne plošče na nogo navežejo, kakor smo že na strani 265. omenili, od česar se bo pri kostolomih bolj natanjko govorilo.

Posebno nevarne so pa rane na nogah, če do členske votline sežejo, da skoz rano člensko mazilo izteka. Spozna se pa to po tem, da živina zlo šepa in velike bolečine občuti in posebno po tem, da iz rane vlečljiva, rumenkasta, peneča, nesmerdjiva tekočina izteka; poslednjič po preiskalci, če se zamore v votlino člena vpeljati. Da se take rane zacelijo, je posebno potreba, člensko mazilo ustaviti, kar se včasih s tem doseže, da se cela rana popolnoma zašije in sicer tako, da šivi sežejo do globočine rane, ki vendar kapčniga vezka nikdar ne smejo nabosti. Ker se pa to zamore le pri čistih vrezanih ranah storiti, se mora sicer rana tako obezati, da se v olje pomočeno predivo do ranjeniga kapčniga vezka vloži in z njim cela rana spolne, in potem s širocim trakom povije. Le takrat, če se ne da poviti, se zamore, ko se s predivam napolne, poverh zašiti. Ko se kapčni vezek zarase, se rana po obnih pravilih ozdravlja.

Zlo velikokrat se pri konjih rane pod binceljnam po tem napravijo, da se živina, v hlevu ali pri delu v kako verv ali verige zaplete in ožuli. Bincelj večidel zlo oteče, postane vroč, zlo boleč, rana se rada razšira, postane gnjidava. Te rane so pa posebno takrat nevarne, če je tudi upognjivka ranjena.

Ozdravljajo naj se taki žuli tri ali štir dni brez prenehanja z merzlimi okladki. Le če se začne gnjiti, naj se predivo, namočeno v maži, ki se iz polovice svinčniga kisa in polovice laškiga olja napravi, na rano položi, rana nepreterdo obeže, merzli okladki naj se pa

še nekatere dni rabijo. Le če se rana že zelo gnóji, naj se merzli okladki opusté. So bolečine zelo velike, se zamore ravno imenovani svinčeni maži pridjati štupe perja smerdljiviga korena ali štupe zobnikoviga izlečka ali olja zobnika. Če se rana dobro celi, naj se le vsak drugi ali tretji dan preveže; sicer se pa mora rana tudi po občnih pravilih ozdravljati.

Ostrupenjene rane (Vergiftete Wunden).

Posebno omeniti moramo pa ostrupenjenih ran, ki so zavolj vcepljeniga strupa nevarne in treba jih je na posebno vižo ozdravljati.

Tu sem štejemó rane, ki se napravijo, če živino bučele, ôse, seršeni ali kače pičejo, ali če jo stekla živina vgrizne, če se po ostrupnjenim orodju rani, ali če v rano strup od kužnih bolezin, kakor od černa (vrancniga prisada), od smerkoviga ali červivniga konja, od hudobnih koz pride.

Nar manj nevarno je pičenje bučel, ôs ali seršenov, kar zamore le takrat nevarno biti, če cela truma takih žival serdito živino napade, da je po celim truplu vpikajo, zlasti krog nosnic in gobca, da oteklina sopenje zatara, ali da po prevelikih bolečinah pogine.

Odnati se zamorejo take živalice s tem od živine, da se z vodo oblije, da se smerdljivi dim pod živino s tem napravi, da se nekoliko mokra slama ali kaj družiga zažge, kar je taki živalici zoperno. Sicer se pa mora tisti, ki kaj taciga stori, sam dobro v obleko zadelati, da sam kaj ne skupi.

Ozdravljajo se te oteklina z merzlo vodo; z rušno, z oljem ali mastjo; tudi arnikna tinktura z vodo zmešana je prav dobra. Le takrat, ko je bolečina zelo huda, oteklina napeta, so koristni zlemnati in oljnati gorki okladki, kateri poslednji se tudi vedno rabijo za zmičvanje, če se oteklina v gobcu in nosnicah napravi. Vedno se pa mora pri tem na notrajno zdravje živine gledati in po tem zdravila odločiti. V hudi vročnici je treba pušati, in solitar noter dajati; če živina slaba postane, potrebuje kafe.

Veliko bolj nevarno je pičenje strupenih kač: zlasti gada, posebno za bolj majhno živino, za pse, ovce in koze. Veči živini zavoljo tega pičenje manj škodje, ker ima bolj debelo kožo, bolj terdo in gosto dlako. Oteklina se po pičenju naglo napravlja in razširja in je zelo boleča. Živina začne kmalo pesati, huda vročnica se pridruži, psi

in prešiči tudi večkrat bljujejo in kmalo se prikažejo znana sneta. Večkrat kmalo smert nastopi.

Pri ozdravljanju kačjiga pika je treba nar poprej, ako je še moč, strup iz rane spraviti s tem, da se rana zmije z vodo (nar bolji je mlačna voda, tudi scavnica, premerzla voda rano pa vkup vleče in stori, da se lože strup v njej zasede); druga potreba je, da se iz rane kri dobro izteče in tako strup odplavi. Da se to doseže, je nar boljši koj po pičenju krog in krog vgrizka z ojstrim nožem še nekoliko globokeji izrezati, kakor rana seže. Če pa po kraju rane ni varno izrezati, je nar bolji z razbeljenim železam rano žgati. Ako se pa tudi to ne more zgoditi, naj se rana žge s hudičevim oljem ali s salmiakovcam; če ni družiga pri roci, naj se z močnim lugam, s prav hudim kisam z močno mjlovico ali s scavnico rana dobro zmije. Tudi s smodnikam je dobro rano poštupati in ga na rani zasmoditi. Da pa popijavne žile strupa ne popijejo, se tudi svetje ranjeni del proti sercu prevezati. To se zamore vendar le v sili storiti, ker se takrat, če ni posebno terdno prevezano, kervotok popolnoma ne zatara in ne pomaga popolnoma, če je pa terdno prevezano, da kri popolnoma zastane, postane prevezani del snetjav in odpade.

Noter se daje živini mleka, olja in žlemnatih kuhovin, in če psi ali prešiči začnejo bljuvati, naj se jim tudi bluvne soli ali štupe bele čmerike, pol do tri grane na enkrat noter da, da se bljuvanje polajša.

Veliko hvalo se je zoper kačji pik pridobilo tiste zeliše, ki se imenuje kačja smert, pod rastlinoznanskim imenom a stramontana (inula squarosa, inula bubonium) tako da je bilo celo po vladi priporočeno; namest a stromontane, se je bil večkrat nemški omán (inula germanica) tudi s pridam rabil.

V takih krajih, kjer to zeliše rase, si zamore vsak izleček (extract) tega zeliša takole napraviti: Kadar to zeliše cvete, se odreže nad korenino in nabere. Nabrano zeliše se mora tako dolgo v vodi kuhati in večkrat premešati, dokler se zgornja skorja od stebila odluši. Potem se zeliše še enkrat dobro ožme, in preč verže, voda naj pa v piskru zopet pri ognju tako dolgo stoji in vre, da se vsi prazni deli izkade, izleček pa v podobi rujaviga mazila v piskru ostane.

Ta izleček se potem za potrebo ohrani in se tako le porabi: Ako ste k večim le kake dve uri po vgrizu pretekli, pomaži z njim rano, in daj dve žlici tega

izlečka, da ga povžije. — Ko je pa po vgrizu več ur ali dni preteklo, se mora rana, prvi in drugi dan enmalo razrezati (skarificiren) in potem z izlečkam od zunej in znotraj na imenovano vižo ravnati.

Ko bi izlečka pri rokah ne bilo, je tudi dobro, če se dene dve pesti zeliša v maslico vode skozi čertertinko ure kuhati. Odcejeno vodo naj pičena živina na dva pota popije; prekuhano zeliše naj se pa na rano položi.

Z astramontano ali nemškimi ománami se zna tudi takole ravnati po skušnjah domačih (v Novicah leta 1845): Naberite astramentane ob njenim nar lepšim cvetenji, deni na drobno zrezane v primerjen lonec, kteriga z vodo naliješ do verha in k ognju pristavljeniga 24 ur brez prenehanja, toda počasama, vreti pustiš; med vrenjem pa nič več vode ne prili. Potem odli krop v kako skledo, prekuhano zeliše pa v platneno ruto povito in v precep djano tako dolgo privijaj in stiskaj, dokler sok iz zeliša čisto stlačiš. *Letá sok poprejšnemu v skledo prili in vse skup v odkriti skledici na žerjavici tako dolgo pusti, da se vsa voda po sopari iskadi, in le sam čisti izleček ostane.* To pa zvediti, kani od časa do časa kaplico te mokrote na kosmat papir (Fliesspapier) in kader je nič več pil ne bo, je zadosti ukuhano, že imaš cvet ali izleček zdravilne astramontane. Hrani ga potem v majhne steklenice z vozki gerlam, ktere dobro z gobo zamašiti in s smolo zakapati moraš, da nikjer zrak va-nje ne pride in cveta ne spridi. Rabi ga pa takole: Vzemi za lešnjikovolupino tega cveta, zmešaj ga z nekoliko mlekam ali tudi z vodo, in daj ga pičenimu živinčetu popiti; rano pa le z čistim cvetom pomazi. Ponovi oboje večkrat in — v kratkim času je strup ob svojo moč in nevarnosti ni več.

Ker smo od ran, ki po vgrizku stekle živine vstanejo, že pri steklini govorili, zavernemo bravce tje (stran 86 — 92).

Rane pa, ki so s strupami čermastih bolezin (vrančniga prisada), smerklja, červivnosti, kóz i. t. d. oskrunjene, se od začetka, dokler se še niso razširile, ozdravljajo kakor pičenje kač. Če se je pa strup že po celim truplu razširil, se večidel ravno tista bolezen napravi, ktere strup je rano oskrnil (vrančni prisad, červivnost i. t. d.) in po tem se tudi bolezen ozdravlja. Vselej pa so te bolezní silno nevarne.

2. Vgnjide (Geschwüre.)

Vgnjide so gerde rane, v katerih se gnojnica napravlja, ki nimajo nagnenja k celenju, ampak se vedno širijo in krog sebe razjedajo.

Razločijo se vgnjide potem: ali izvirajo iz kakošne notranje ali unanije bolezni in so z njo združene (s červivnostjo, smerkljem, garjami i. t. d.), ali pa so same za se po kakoršnim vunanjim poškodovanji, — ali so poveršne ali globoke, da sežejo skozi kožo in meso do kosti, vezkov i. t. d. ali clo do notrajnih votlin.

Vsaka lepa rana se pa zamore v gerdo vgnjido spremeniti, če se nespametno ozdravlja z ostrimi in hudimi zdravili, — če ina, kakor pravimo, živina slabo kri, — če je vreme napčno, ali zrak v hlevu spriden i. t. d.

Sploh si moramo pri ozdravljanju vgnjid prizadevati sledeče doseči:

1. vzrok bolezni (vnanji ali notranji) odvertiti,
2. vgnjide v lepo se gnoječo rano spremeniti.

Ako smo to dosegli, se bo rana zacelila.

Kar prvo zadene, naj se rana po pravilih pri ranah razloženih takrat pa, ko je vzrok vgnjide kakošna notranja bolezen, se mora tudi ta bolezen ozdravljati.

Drugo pa zamoremo doseči zdaj z nožem, zdaj z razbeljenim železan, včasih z razjedljivimi, včasih z oživljajočimi in sušivnimi zdravili.

Z nožem se nar več opravi pri globokih vgnjidah in pijavkah, da se vplane spremene, — pri vgnjidah na zlo občutljivih delih ali blizo zlahtnih delov, če divje meso na njih rase, ker se zamore divje meso nar lepši z nožem odrezati in se bližnji deli nar ložeje poškodovanja varjejo. Kdor se boji nož v roke vzeti pri globokih ranah in jih odpreti, da zamore gnojnica se čisto iztekati, tak ne bo nikdar sreče imel pri ozdravljanju vgnjid. Ž njim se v globokih ranah nar več opravi — vse druge mazarije so tukaj škodljive, ker se gnojnica vedno bolj zaseda in razjeda.

Razbeljeno železo se takrat s pridam rabi, ko je vgnjida topa in ohlapnjena in ko tudi divje meso na njej rase, ker se tako divje meso odžge, vgnjida zdraži in tako nagnenje k celenju obudi. V ta namen se pa mora železo včasih tako razbeliti, da je belo, včasih, da je rudeče, včasih le tako, da še svojo rujavo barvo obderži. Belo razžge vse, česar se dotakne, naglo, nar pravi debelo hrasto, ki pa krani, da vročina ne seže glo-

boko, in toraj se pod hrasto ne napravi zelo hudo vnetje. Rudeče železo pa tanjši poveršno hrasto napravi, vročina pa bolj globoko seže in tako se napravi bolj razširjeno in huji vnetje. Rujavo razgredo železo pa po tem napravi večji ali manjši vnetje in bolj ali manj debelo hrasto, če se dalj časa na vgnjido pritiska ali če se le naglo z njim čezno potegne.

Ktera sorta tako razbeljeniga železa naj se rabi, odloči lastnost vgnjide, če več ali manj divjiga mesa na njej rase, pa tudi bližnji deli, katerih je potreba varovati, da se ne poškodjejo.

Med razjedljive zdravila, s katerimi si včasih prizadevamo nagnjenje k celenju obuditi, štejejo: solno, solitarjevo ali žepeno kislino, (hudicevo olje) salmiakovec, raztoplino sublimata, živiga srebra, razjedljivi kamen, raztoplino bele mišice v vinskem cvetu ali kisu; nekoliko manj razjedljive zdravila so: raztopilna železniga, bakreniga ali cinkoviga vitriola, maž zeleniga volka, štupa žganiga galuna, ostrá maž.

Med oživljajoče zdravila se štejejo: lopatkina in mirna tinktura, kafrovec, mjišlovic, jelenovec, digestiva maž (ki se napravi iz eniga dela rumenjaka in šest delov vlečljivega terpentina), maž, ki se napravi iz beljaka in živiga apna i. t. d.

Tudi štupa bukoviga oglja ima veliko moč zoper vgnjide, ker gnojníci vzame razjedljivost in smrad.

Pri tej priložnosti pa moramo še opomniti, da je potreba vgnjido gnojnice snažiti in spirati, vunder če se začne že lep gnoj delati, naj se ne dergne rana in ne spira preveč, ker to le overa, da se rana ne celi, ker je dober in lep gnoj (bele barve in brez smradu) narboljši mazilo. Ako so se take zdravila rabile, ki po vgnjidi hrasto napravijo, naj se hrasta nikdar ne terga, ampak le takrat, ko se odluši, naj se odpravi. Kako pa de se imajo vgnjide obezovati, se bo v uku od operacij govorilo.

Kostne vgnjide (Knochengeschwüre.)

Kakor na drugih delih, se zamorejo tudi na kosteh vgnjide napraviti, ali kakor sploh pravijo, kost gnjiti.

Kostne vgnjide so vedno z vgnjidami drugih delov, ki kosti obdajajo, združene, zavolj tega se razun navadnih znamenj vgnjid še sledeče zapazijo:

1. Bolečine so vedno hude, kakor bi po zunajni vgnjidi soditi imele biti.

2. Tekočina, ki se iz take izceja, je gerda in na posebno vižo smerdljiva in zlo razjedljiva, in

3. s preiskalcom, ali če je luknja dovolj široka, s perstam se zamore do terde kosti priti, ki je garpova in razjedena.

Kostne vgnjide se napravijo večkrat iz ran ali vgnjid, ki se iz bližnjih delov celo do kosti razširijo, kar se posebno rado takrat zgodi, če se gnoj zaseda. Pa tudi neposredno po kakim poškodovanju kosti se zamorejo take vgnjide napraviti.

Kostne vgnjide se sploh zlo težko ozdravijo, akoravno se v vgodnih okoljsinah kostna vgnjida zamore v kostno rano spremeniti, ki se zaceli. Vgodne so kostne vgnjide takrat, če načeta kost bolj na verhu leži, če je gnjidav kosček od druge kosti odločen, da se zamore vun vzeti, ali da ga natora sama odpravi, ali če se zamore storiti, da se gnjidava kost ne dergne z bližnjimi deli in da zamore vedno gnojnica iztekati, če gnjidava kost ni s kako notrajno boleznijo v zvezi, da ta celenja ne overa in če kostna tkanina še ni premenjena in poslednjič, če kostna vgnjida ni na členu.

Za ozdravljanje se priporoča mnogo zdravil za spiranje, da bi se gnojnica vedno sproti iztekala, da se deli zdražijo in ožive, da bi se gnjidavi deli kosti odločili, kakor: kuhovine in poparine dišečih (aromatiških) zelišč; kakor: baldriane, arnike, angelike i. t. d., kuhovine skupvlečljivih zdravil, hrastovih, verbovih in kostanovih skorij, zelenih orehovitih lupin, kuhovine smrekoviga berstja, potem raztopline sublimata pol kvintelca v maselcu apnene vode, poslednjič spiranje s tinkturo vožnika, mire, lopatke, in obezovanje z predivam, v maži namočenim, ki se napravi iz dveh lotov vlečljiviga terpentina, dveh rumenjakov, kateri se še kvintelec mirne in lopatkine štupe pridene. Tudi za noterdajanja hvalijo nekteri kuhovino smrekoviga berstja, štupo vožnika in druge smolnate in smolnatodišeče zdravila. Pa vse te zdravila nikdar ne pomagajo, če se popred luknja, ki do gnjidave kosti seže, tako se razširi, da se gnjidava kost popolnoma odpre, da se zamore gnojnica vedno sproti izcejati, in če se vgnjida ne da tako zavezati in s predivam spolniti, da se gnjidava kost med sabo in z bližnjimi deli ne dergne. Ako se zapazi, da so posamezne kostne teršice ali popolnoma ali le deloma odločene, naj se z pre-

iskalcem ali kleščami vun vzamejo. Če lega kostne vgnjide pripusti, je večkrat koristno celo gnjidavo lice z nozem ali s kostno sterguljco ostergati, da se tako vgnjida v rano spreoberne. Škerbeti se pa vedno mora, da se vgnjida s kakim delam ne dergne, da se v njej kaka tekočina ne nabira, in da ne pride do nje ne podnebni zrak, ne kaka druga škodljivost, kar bi celenje zaderževalo. V ta namen je nar bolj z predivam v olju namočenim rano napolniti in jo potem dobro obezati.

Le malokdaj bi se zamoglo zgoditi, da se ljuknica, ki v gnjidavo kost pelje, ne more tako razširiti, da bi se gnjidava kost popolnoma odperla in nabirajoča gnojnica sproti iztekala. Ako se to zgodi, se mora trak zavleči in večkrat in po celim obsežku zavlečeniga traka, z toplo vodo zmiravati. Če se začne celiti, se oteklina pomanjšuje, serbičica minuje, smrad se zgubuje, bolečina pomanjšuje in namesti gnojnice se napravlja gost bel gnoj. Ako se v treh ali štirih dneh te znamenja ne prikazujejo, je potreba vgnjido z noviga preiskati in ravno imenovano opravilo ponoviti.

3. Kostolomi (Knochenbrüche).

Kosti se zamorejo na raznih krajih živinskiga trupla zlomiti, posebno na takih krajih, kamor se živina večkrat udari ali sune.

Razdele se kostolomi v sledeče sorte:

1. Kosti so: ali zlomljene, ali nalomnjene ali odkrušene, in sicer:

2. ali počes ali podolgama ali navšev zlomljene, in

3. kostolomi ali še le novi ali že zastarani. Na krajih, kjer se kost lahko ošlata, se lahko spozna, če je kost zlomljena ali ne, če pa kost bolj globoko leži, se to večkrat zelo težko razsodi. Paziti je treba pri preiskovanju na sledeče znamenja:

Pervo znamenje je, da del, v katerim je kost zlomljena, živini popolnoma odpove: na zlomljeno nogo se živina ne more več opreti; z zlomljenimi čelustmi ne more več zvečiti; z zlomljenim rebram hitro in težko sope, kakor pri hudi pljučnici; pri vderti čepini je živina omamljena, pa tudi mer tud ali smert zanore kmalo nastopiti.

Drugo znamenje so bolečine zlomljeniga dela, ki se pa včasih veliko huji naznanijo kakor drugekrate, večkrat se živina bolečin trese, se vsake reči, ki blizo

pride, boji, da bi se je ne dotaknila, večkrat zavolj bolečin ječi in stoka.

Tretje znamenje je to, da zlomljen ud večkrat premenjeno podobo in lego dobi, ker se zlomljena konca kosti premakneta.

Četerto znamenje je to, da se zlomljen ud vse drugači premakuje kakor zdrav.

Gotovo in večkrat edino znamenje je petič škripanje, ki iz tega izvira, da se zlomljena konca kosti med saboj dergneta. Tako škripanje se večkrat že od daleč sliši, večkrat pa le takrat, ko se en konec nepremakljivo derži, drugi pa na vse kraje suče.

Razun teh znamenj se večkrat tudi še druge pridružijo, kakor: rane, kervavenje iz zunajnih, kraj zlomljene kosti ležečih delov, vročnica, mertud, velki kerč i. t. d.

Kostolomi so sploh zelo nevarni, ker živina ne miruje z zlomljenim udam, kakor bi bilo potreba, da bi se ozdravil. Na takih krajih pa, kjer zlomljena kostna konca v svoji naravni legi ostaneta, se večkrat kostolomi zacelijo, brez da bi kdo vedel, da se je kost zlomila. Posebno se nevarnost ravna po tem: ali je kost lepo zlomljena in kostna konca celo nič zdrobljena, ali če so se košice nalomile, če so robovi tako ojni, da zbadajo, ali če so gladki, če so razun zlomljene kosti tudi drugi deli, ki kost obdajajo, ranjeni, zmečkani, žile natergane, da se ne zacelijo brez gnojenja. Počasni kostolomi se raji zacelijo kakor poševni.

Sploh je tedaj nevarnost večji ali manjši po tem, na kako vižo da je kost zlomljena: ktera kost in na katerim kraju, pri kateri in kako stari živini, in od kdaj da je zlomljena.

Vzroki. Kost zamore zlomiti vsaka zunajna sila; posebno se to lahko naključni pri zelo stari živini, in pri taki, ki ima posebno perhle in kerhke kosti.

Veliko ložeji se to tudi na nogi pripeti, na katero se živina terdno upera. Navadno se to primeri, če živini spodleti ali če pade, če jo kdo udari ali sune, ali na kako drugo silovito vižo.

Zaceliti se zamorejo kostolomi na to vižo, da iz kostnih koncev meza izteka, ki konca zalepi, kar se navadno od 8. do 12. dne zgodi; vendar pa 3 do 4 tedne preteče, preden se ta meza dobro vterdi in kost spet terdna postane. Le če se kostolomi na to vižo zacelijo, je živina še za rabo. Če se pa zlomljena konca

ne dotikata, se zamore vsak za se zaceliti in se na koncu s tanjšim hrustancam prevleči in tako se napravi nov člen; živina pa s tako zaceljenim kostolomam ni za delo. Če se pa začne gnojiti, je le takrat še kaj upati, ko je kost le nalomljena, ne pa, ko je zlomljena.

Pri ozdravljanju kostoloma si moramo toraj prizadevati, vse storiti, da se kostna konca lepo sprimeteta in zalepita. To pa se doseže takole:

1. Zlomljena konca se morata vravnati, to je, tako skupej stisniti, kakor sta bila v zdravim stanu.

2. Zlomljena konca se morata tako vravnana nepremakljivo tako dolgo obdržati, da se zacelita.

3. Odverniti se morajo vse škodljive okoljšine, ki bi zamogle celenje zadrževati ali overati.

Da se prvo doseže, se morata zlomljena konca, ako eden nad drugim ležita, narazen potegniti. To se zamore le z rokami storiti, tako, da se en konec nepremakljivo derži, drugi pa, večkrat z veliko silo, narazen potegne, da se na tako vižo konca vjameta, kar se s tem naznani, da zlomljeni ud dobi naravno dolgost, podobo in lego. Ako se pa to ne more storiti, se tudi zlomljena kost ne zaceli.

Še večkrat pa se zgodi, da se zlomljena konca sicer dobro vravnata, da se pa drugi pogoj ne more doseči, namreč da se zlomljena kost ne more vravnana obdržati. Obdržati pa se zamoreta vravnana zlomljena konca le z obezami v naravni legi. Obezati se pa zamorejo zlomljene kosti le na nogah, in sicer na trojno vižo:

a) pri kostolomih plečne in zgornjoramne kosti sprednje noge in stegenske kosti zadnje noge se obeza napravi v podobi hlačnice, ki se mora noge terdo prijeti. Zgorej se naveže na kom ali na križ, zunaj se pa s trakovi terdo zadergne;

b) pri kostolomih spodnjoramne in spodnjostegenske kosti se lesene vpogljive dilice, ki se dobro s predivam povijejo, s širokimi trakovi po nogi navežejo; posebno dobre so dilice iz tiste novoznajdene stvari, ki se guta perča imenuje, namesti lesenih dilc se pa zamorejo tudi zelenikne palčice v platno všiti in tako krog zlomljeniga dela navezati;

c) pri kostolomih pod skoknim in sprednjokolenškim členam bi se zamogle tudi ravno imenovane obeze rabiti, pa še bolj koristne so železne plošči, ki se ena spredej, ena zadej na nogi tako vpodobljene navežete, da se noge lepo primete. Sprednja kakor tudi zadnja plošča

se vterdi na podkev, na kateri se spredež rivec, in v njem ljuknica napravi, da se sprednja plošica vanjo dene in zadnja plošica se tudi nad podkev vterdi, kakor smo že na strani 265 omenili.

Razun teh obez se pa mora živina na podpasnik djati (in die Hängematte legen), da se ne vleže na tla in vendar na podpasniku kakor na ležavniku počiti zamore, pa tudi, da z nogo bolj miruje.

Tri ali štir tedne naj se obeze ne opuste, akoravno se morajo večkrat popraviti, če se kaj premaknejo.

Da tretji pogoj dosežemo, je treba odlomljene košice in zasedeno kri iztrebiti, ker bi se sicer gnojilo. To se doseže večidel s tem, da se koža prereže; če pa se mora to storiti, je večidel od ozdravljanja malokdaj kaj pričakovati.

Tudi na notrajno zdravje živine se mora vedno gledati in posebno skrbeti, da živina dobro prebavlja.

Ako tako ravnamo, se včasih kostolomi ozdravijo, večkrat pa potem živina vendar ni za delo.

Kostolomi pri veliki in teški živini, kakor pri konjih in govedih so sploh veliko bolj nevarni, kakor pri mali živini, ktere lože vkrotimo, na priliko psè i. t. d.

Nektere kostolome posamsko napeljemo.

1. Vbita čepina (*Hirnschalbrüche.*)

Čepina zamore počiti ali se vtisniti; pri pervin primerleju čepina sicer ne tiši možganov, ampak sila, zavolj ktere je čepina počila, je možgane pretresla, pri drugim primerleju pa vsedena čepina posebno takrat na možgane tiši, jih draži in zbada, če odkrušene košice vanje molé.

Znamnja, ki nam vbito čepino naznanijo, so dvojne; nekte se zapazijo na čepini, drugi pa po premenjenih možganskih opravilih.

Na čepini se zapazijo razpoke po tipu, — ali če je čepina vtisnjena, jamca, čepina se vdaja, ravno tako se tudi že od zunaj na koži večidel rana najde.

Možganne opravila se premené tako, da se nektera živina opoteka, ali da se nezavedna zgrudi, in se vede kakor pri omotici. Druga živina se le na zadnji konec vsede, je tudi bolj ali manj omamljena, vertoglavna in se večkrat vede kakor pri tišavki. Včasih živina, ko pade, kmalo spet k zavednosti pride, pa ne more vstati, ker ji noge popolnoma odpovedo. Ako se možgani zelo po-

žkodjejo, zamore živina tudi naglo poginili, po mertudu občjem.

Če se živini čepina vbije, je to vedno zelo nevarno; akoravno se kosti, če se zamorejo vravnati, kmalo in rade zacelijo, je vendar poškodovanje možganov vedno zelo nevarna reč.

Če pri vbiti čepini možgani veliko ne terpe in če kosti niso vtisnjene, se ozdravljajo, kakor smo že pri ranah omenili, z merzlimi okladki; če je živina zelo topa ali vertoglava, se ji mora tudi pušati, zlasti ako je dobro rejena. Noter pa naj se daje solitarja, ali dvojne soli, če ne gre blato od nje.

Če se pa že zunaj na koži rane zapazijo, ki so s sterjeno kervijo zasedene, je koristno rano do kosti razširiti, in če se tu najdejo vtiski ali košice, se morajo kosti vravnati ali pa z zato pripravljeno okroglo žagico, ki se trepán (Trepan-Krone) imenuje vsa vtisnjena kost izžagati, in krog ljuknice, ki se je s tem napravila, naj se košice, ki v možgane mole, vun vzamejo ali vravnajo.

Rana se dobro zmiije in s predivam v olju namočenim spolne in rahlo s platneno ruto obeže, merzli okladki pa naj se pridno rabijo. Vselej je ta operacija kakor pravijo za življenje ali smert. Razun tega je po okoljšinah potreba pušati, ako se je bati, da bi se možgani ne uneli.

2. Vbite kosti čela in sprednje glave (Knochenbrüche an der Stirne und am vorderen Theile des Kopfes).

Te kosti se nar večkrat vbijejo na paši, in sicer pri konju, če ga, ko se pase, drug udari, pri ovnih, ko se terkajo, pri kravah, ko se bodejo. Poškodovati se pa zamore ali čelna kost, ali kosti, ki krog očesa leže, nōsne kosti i. t. d. pa tudi rog se zamore sneti ali večji ali manjši del kostniga podaljška ulomiti.

Ozdravljanje se sploh po tistih pravilih ravna, kakor smo že pri vbiti čepini omenili, samo da to zavolj tega ni tako nevarno, ker možgani niso poškodovani. Če je kost vtisnjena, se zamorejo večji kosčiki brez nevarnosti izrezati, vendar mora, kdor kaj taciga dela, natanjko lego delov vediti, da na ušesu, na očeh ali na zadnjoočelnim členu kakiga imenitniga dela ne poškodje.

Če je pa rog snet, se več ne prirase in nov več ne zraste, nasaditi in privezati se sicer zamore s trakovi.

na nasprotni rog. Če je pa kost pod rogam nalomljena, naj se narpoprej vravna in s trakovi terdo obeže, in po okoljšinah na glavo ali na nasprotni rog priterdi; prav dobro je klej iz beljaka in žganiga galuna napraviti in s tem nalomljeno kost namazati; tri tedne pa naj se trak ne odveže. Živina naj med tem časam vedno v hlevu stoji, priveže pa naj se tako, da se z rogmi ne more nikamor zadeti. Če je pa kost pod rogam odlomljena, se zaveže s predivam v olju namočenim in s trakovi priterdi. Tako se kri ustavi in ljuknja, ki v čelno votlino pelje, zamaši. Pa tudi, če se rana s smolnikom namaže, se kmalo sama od sebe zaceli. Tudi če rog ni lepo odlomljen, se sčasama lepo obrase; toraj ga ni potreba obrezovati, če ni posebno razcepljen.

3. *Kostolomi zadnje čelusti (Knochenbrüche des Hinterkiefers).*

Ti se le takrat ozdravljajo, če je kost le na eni strani zlomljena, ker, če bi bila na obeh straneh zlomljena, je vse zastoj živino ozdravljati. Nar večkrat se zadnočelustna kost zlomi med sprednimi (reznimi) zobmi in košniki, ali bolj zadej proti zadnočelustnim členu. Zamorejo se pa tudi zobje izbiti in zraven kost ulomiti. Kje da je kost zlomljena, se lahko prepriča, če se pošlata; ako se hoče pogledati, če so zobje zbiti, se usta odprejo z zato napravljenim železnim odperalam (Maulgitter).

Da se kost spet zarase, obstoji vse ozdravljanje v tem, da se skerbi, da se zlomljena konca ne premikujeta; toraj naj se varje kolikor je mogoče, da živina z čelustmi ne giba, da se ji nič družiga ne dá jesti, kakormočnate ali vtrobnate pijače, v kateri se žita skuha ali repe ali korena namečka. So pa zobje zbiti, se večkrat še zarasejo, če se vravnajo, kar je pa težavno storiti, če se pa že komaj derže, naj se s klešami vun potegnejo.

Če se je s čelustna kost zdrobila, se mora večkrat skoz kožo prerezati, da se košice vun poberejo.

4. *Zlomljene vertavnice (Brüche der Würbelbeine).*

Vertavnice se zamorejo zlomiti na vratu, na herbtu, v ledji in na repu. To se sicer malokdaj zgodi, nar večkrat se še zlomijo kviško stoječi in počesni podaljški (Stachel- und Querfortsätze). Spoznajo se ti kostolomi

zlo teško in sicer le takrat, če je znano, da se je živina na kak kraj herbtanca poškodovala, da občuti živina na tem kraju bolečine in če se zapazi jamca ali oteklina, ali če se zamore odlomljeni konec premikavati, kar se vendar le zlo malokdaj zgodi. Na repnih vertavnicah se pa kostolomi veliko lažje spoznajo.

Pri ozdravljanju se družiga ne more storiti, kakor da se merzli okladki rabijo, da se živini počitek da. Le takrat, ko je odlomljen konec vertavnice zdrobljen, in ko se zamore to natanjko čutiti, je potreba z nožem tako daleč vrezati, da se zdrobljene košice vun spravijo.

5. Zlomljene rebra (*Brüche der Rippen*).

Rebra se posebno pri veliki živini mnogokrat zlomijo, se pa večkrat ne zapazijo, posebno takrat, ko ni znano, da se je živina poškodovala, ko zunej ni nobene rane viditi, in če se zavolj zlomljeniga rebra ne naznanijo bolestone znamenja sopil. Ko se pa kako znamenje prikaže, ki nas opomni rebra preiskati, ni težavno zlomljeniga rebra najti. Oslata se vsako rebro od zgorej do spodej, in kjer je zlomljeno, se najde oteklina ali jamica, oba zlomljena konca se vdajata ali premakujeta; večkrat se tudi oster rob, ki vun moli, oslata, in pri tem občuti živina bolečine. Tudi škripanje se večkrat sliši. Če pa kak zlomljeni konec reber v persno votlino moli in persno mrenco ali pljuča poškodje, se zapazijo znamenja, ki vnetje persne mreence ali pljuč naznanijo. Ako je sapa zlo teška in če tečejo živini iz nosnic kervave pene, je znamenje, da so tudi pljuča ranjena.

Ko se zlomljene rebra ozdravljajo, je posebno na to treba paziti, ali se zlomljena konca vjemata ali ne. Ako se vjemata, ni družiga potreba kakor živini mir dati in pri velikim vnetju merzle okladke rabiti. Ako se zlomljena konca ne vjemata, ju je treba vravnati; to doseči pa se mora večidel na sprednjim robu do zlomljeniga rebra z nožem vrezati, da se zamere dva persta noter vtakniti, s kterima se zlomljeni konec proti sebi potegne. Persne mreence, ako ni že ranjena, se je treba varovati, da se ne poškodje. Večkrat se najde, da je zlomljeni konec skoz persno mreenco prederl in pljuča nabodel. V takim primerleju se morajo nabodene pljuča previdno oprostiti in zlomljeni konec proti sebi potegniti. To se pa večkrat ne more s samim perstam storiti, ampak potreba je z oljem namazano železno plo-

šico, ki se na spredej ležečo rebro nasloni, zlomljeni konec vzdigniti. Ljuknja se spolne s predivam v olju namočenim, in krog pers se priveže širok pas. Ako rebro tako vravnano ostane, je upati, da se bo zacelilo. Ljukna mora vedno zamašena ostati, predivo pa naj se večkrat z novim nadomesti. Če pa rebro ne ostane vravnano, je zlo dvomljivo, če se bo zacejlo ali ne, če se tudi večkrat vravnuje.

6. Zlomljene medenčne kosti (*Brüche der Beckenknochen*).

Na drugih krajih se medenčne kosti le malokdaj zlomijo, le vunanji greben kovka (*der äussere Darmbeinswinkel*) pa se posebno pri konjih lahko in mnogokrat odlomi. To se zamore zgoditi, ko se živina verže, ali če pade, če se na vratne bangarje i. t. d. udari. Spozna se ta kostolom lahko, živina začne koj po poškodovanju šepati. Na bolni strani se z ного bolj osko prestopa, ного za saboj vleče, in na bolni strani je kovk bolj vtisnjen in nižej, in pri preiskovanju naznanuje živina velike bolečine. Večkrat se sliši škripanje zlomljene kosti, ako se preiskuje.

Nevarin ravno ta kostolom večidel ni, ogerdi pa živno večidel za vedno, ker na eni strani vedno kovk bolj vtisnjen ostane; vselej pa dalj časa preteče, predenj se zaceli. Pri nevgodnih okolišinah se pa ali celo ne zaceli ali le nepopolnoma tako, ca živina vedno šepa.

Da se ta kostolom zaceli, je potreba živini mir in počitek dati in da se vnetje potolaži, se rabijo merzli okladki. Ako bi se pa gnojilo, se mora predreti, da zamore gnoj iztekati; tudi košice se morajo večkrat vun pobrati.

7. Zlomljene plečne kosti (*Brüche des Schulterblattes*).

Akoravno se živna na plečne kosti pri marsikteri priložnosti udari, se vendar plečne kosti le malokdaj prelomijo, deloma pa se večkrat poškodujejo. Ako je plečna kost prelomljena, se živna nič več na ного ne more upreti, ampak stegnjeno ного naprej moli, zlomljeno pleče se bolj poniža in ako se bolj ratanjko preiše, se znamnja zlomljene kosti, ktere smo že večkrat napeljali, razločno pokažejo. Ako so pa plečne kosti le odkrušene ali nalomljene, se večkrat zlo teško to spozna; če ni zunaj na koži rane, ki do kosti seže, se s preiskalcam zve, ali je kost odkrušena ali nalomljena.

Če je plečna kost prelomljena, se le malokdaj da zaceliti, in klavna živina naj se brez odlašanja zakolje; le pri konjih bi se zamoglo ozdravljanje na to vižo poskusiti, da se živina v podpasnik dene; da se na pleče merzli okladki pokladajo in se noga obeže, kakor smo na strani 294 omenili. Če so pa plečne kosti le odkrušene ali nalomljene, se morajo košice vun pobrati, če je mogoče, rana pa naj se celi, kakor sploh druge rane.

8. *Kostolomi na nogah (Knochenbrüche an den Füßen).*

Če se živini kaka kost na nogi zlomi, kar se večkrat pri vsaki sorti živine zgodi, je posebno to važno za spoznanje kakor tudi za ozdravljanje, ali je kost zlomljena blizo ali na členu, ali bolj proč od členov in potem, ali je pošev ali počes zlomljena.

Kar zadene spoznanje kostoloma, se večkrat na členih sila teško natanjko razloči, ker se škripanje zlomljenih kostnih koncev, kar je vedno nar gotovši znamenje, komaj ali celo ne sliši. Druge znamenja so po navadi sledeče: živina zlomljeno nogo pobesi, tako da se bincelj večkrat tla dotakne, se celo nič več na nogo ne upre, na tem členu posebno velike bolečine občuti, večkrat se zunaj rana ali oteklina zapazi. Ker se pa zlo enake znamenja tudi pri vsakim hudim vnetju člena prikažejo, je le škripanje gotovo znamenje kostoloma. Če je pa kost bolj proti sredi zlomljena, se škripanje na drugih krajih lahko sliši in torej bolezen zlo lahko spozna, le na kopitni in nadkopitni kosti se večkrat teško sliši, in toraj tudi bolezen bolj teško spozna.

Ozdravljati kostolome na nogah bi bilo le takrat svetovati, če so počesni in le celo malokdaj, če so poševni, da se zamorejo natanjko vravnati in da tako vravnani ostanejo, če se niso košice nadrobile in če so bolj proč od kakiga člena. V ta namen se noga v ploščice dene, ki se dobro s predivam oblože in potem s trakovi povijejo. Namesti lesenih dilic se zamore s trakovi iz gute perče zlomljena kost kake štir palce pod in nad kostolomam oviti, ker ima to dobro, da postane v gorki vodi mehka in raztegljiva, da se tako lahko zamore v podobi širokih trakov krog noge oviti, in ko postane merzla in suha, je terda in se terdo noge prime; posebno pri bolj majhni živini, pri psih, prešičih i. t. d. se s pridam rabi.

Je pa kost zlomljena na kakim členu ali če je kost na kakim koli si bodi kraju noge zdrobljena, in večidel tudi če je pošev zlomljena, se ne more nič več pomagati.

4. Kostolomnica (Knochenbrüchigkeit).

Je dolgoterpeča hiravna bolezen goveje živine, ki brez vročnice preteče in pri kateri se zlo rade kosti lomijo, da se zavolj tega kostolomnica imenuje.

Obstoji v tem, da se po napčni klaji ali napčnim prebavljanju natorni soki pokvarijo, in tako kosti posebne perhke in kerhke postanejo.

Napade večkrat posamesno živino, večkrat pa se po kužje prikaže.

Boleha živina počasi tako, da se bolezen iz začetka večkrat ne zapazi; združena je mnogokrat s kožno suhoto in pustoto ali tak imenovanim kožnim ovčičem (Hartheitigkeit), ali pa s slajnico, še večkrat pa se te dve bolezni popred prikažetě, kakor kostolomnica nastopi.

Jě živina iz začetka še rada, vendar pa hujša, dobiva terdo, pusto kožo in molžna živina ob mleko pride, pri mnogih kravah se vidi, da začnó posebno rade zid, mavto, usnje, gnojnico in druge gnjusne reči lizati; čez nekaj časa postanejo noge terde, posebno zadnjiga konca, živina večidel leži, naglo hujša, teško vstane, večkrat si zlomi brez posebniga vzroka kako kost, narvečkrat na nogah, ko se vleže ali vstaja; taka zlomljena kost živini ne napravi bolečin. Včasih se začne bolezen s tem, da živina v členih bolečine občuti, ali da ji členi zatečejo in zdaj na tej zdaj na uni nogi šepa.

Terpi bolezen več mescov, in če se živina koj iz začetka primerno ne ozdravlja, da že bolj dorase, se le teško več ozdravi.

Naključiti zamorejo to bolezen posebno močvirnate paše, posebno bičevje in ločje, pa tudi slabo, pokvarjeno, kislo seno, posebno pa tudi pomanjkanje pijače. Zato se prikaže včasih po kužje ob suhih in vročih letinah. Vzrokovati zamore to bolezen razun piče tudi pomanjkanje stelje, slabi, soparni in nesnažni hlevi. Iz vsiga tega izvira pokvarjen želodeč, slabo prebavljanje, ki napravi spridene soke, posebno veliko kisline se v želodcu napravi, in tako postanejo kosti posebne kerhke, da se rade lomijo.

Le bolj iz začetka bolezni, preden j se je še kaka kost zlomila, se s tem ozdravlja, da se živini dobre in bolj redivne klaje daje, (zernja, pražene moke, do-
briga sena), da se živini dobro streže in da se snažno derži, da se večkrat po celem životu dobre dergne, in da se noter take zdravila dajejo, ki prebavljanje poboljšajo in kislovnost želodčniga soka krotijo. Tu sem spadajo sledeče zdravila; če namreč živina s posebnim poželjenjem zidovje, gnojnico in enake reči liže, daj ji zdravil, ki kislino krotijo, kakor so štupa vgašeniga apna, kreda, pepel, potašelj, saje, oglje. Je želodec pokvarjen, da živina rada ne je, daj ji soli (domače ali grenke) z encianam in kalmežem ali pelinam. Je treba oslABLJENO živino še bolj krepčati, daj ji zraven imenovanih grenjkih zdravil tudi štupe hrastove skorje ali ježic, šisk, divjiga kostana; tudi sirov galun in štupa železnih vpičkov je dobra; za pijačo daj ji večkrat vode, v kateri je bilo železo vgašeno. Če je pa bo-
lezen že zlo dorasla, da se je tudi že kaka kost zlomila, je nar boljše živino zakljati, dokler še ni hudo shujšala. Meso sicer ni škodljivo, ali, če je živinče že preveč shujšalo, se ne sme več v mesnici prodajati.

5. Otekljine (Geschwülste).

Če je kakošen del živinskiga trupla veči, kakor je scer v naravnim in zdravim stanu, se reče: da je otekel.

Pri vsaki otekljini je pa poglavitno vprašanje: kaj je v oteklim delu ali kaj je zapopadek otekljine? ker po tem se ravna ozdravljanje, ker vsakdo lahko zapopade, da se bo otekljina drugač mogla ozdravljati, ako po vnetju v nji kri zastaja, ali če ste v otekljini voda ali gnojnica razlita, ali če je otekljina morebiti kakošna kila, to je, da je iz notrajniga života po kakošnji špranji kak del drobú pod kožo stopil i. t. d.

Iz tega se razvidi, da je pred vsim treba po preiškanju zvediti: kaj je zapopadek otekljine, zakaj vnetljivo otekljino bomo ozdravljali kakor vnetje sploh, otekljino z razlito vodo ali gnojnico bomo prerezali, Bog obvari pa, če bi z otekljino zavolj kile to storili.

Otekljine so tedaj mnogoverstne, kakor je njih zapopadek, in potem razločku jih bomo tukaj popisali.

1. Vnetljive ali prisadne otekljine.

Bistveno znamenje vsaciga vnetja ali prisada je otekljina; — to smo omenili pri vnetju sploh. —

Ako je kak od zunaj vidljivi del vnet, se pokaže očitvidno otekljina, in taka se imenuje vnetljiva ali prisadna otekljina; v nji so vse kervine žilice napolnjene s kervjó in zatorej raztegnjene; zraven otekljine je tedaj tudi vročina, bolečina, in tudi rudečina, če je barva kože ne zakriva.

Vzrok prisadnih otekljin je ali kakošno silovito poškodovanje kakor otisk, vbod, vdark, raztezek i. t. d. ali pa je prehlajenje ali kakošna notrajna bolezn, ki na vunanje dele (na kožo ali na podkožne kite, vezke, žleze i. t. d.) udari.

Po tem razločku se ravna tudi ozdravljanje.

Prisadne otekljine po silovitim vnanjim poškodovanju se ozdravljajo kakor sploh take vnetja z merzlimi okladki dokler vnetje terpi, kar vročina in bolečina naznamova.

So pa otekljine po prehlajenju ali notrajne bolezn nastopile, čeravno so vnetljive, jih pa ne smeš z merzlimi okladki ozdravljati, ker taki bi splahnenje otekljine še le overali; — tukaj je treba gorkih ovitkov; umivanje z gorko vodo, pokladanje gorke kaše, otrobi, lanene moke, ječmena in enacih reči, ktere razdele nabiranje kervi, tudi mazila s kakošno mašobo, z mažami živiga srebra, zmivanje s kafrovcam so dobre.

2. Gnojne otekljine.

Vsaka prisadna otekljina ne splahne; večkrat se zgnoji v kakih 8, 10, 14 dneh.

Znamnja vnetja (vročina, bolečina) tukaj odjenjuje, in poprej bolj terda otekljina se začne mečiti in je poslednjič popolnoma mehka.

Taka otekljina se še poprej zmeči, če se gorko z njo ravna, in se sama predere ali pa se mora, kadar je vsa mehka in godna, z nožem prerezati, da nabrani gnoj ali gnojnica izteče. Dokler še kaj izteka, se vloži v prederto luknjo rahlo predivo, da se ne celi poprej, dokler ni vse čisto izteklo.

3. Vodenične otekljine.

Vodenične otekljine so večji del merzle otekljine, ne bolé, če so kakor v mehuru, klompajo, scer pa se le mehke ošlatajo.

One so včasih na majhn kraj omejene, včasih pa, kakor po nogah, pod trebuham zelo razširjene. Razlita tekočina je popolnoma vodena, ali pa je bolj gosta (limfatična). Če v tako otekljino prst vtisneš, se napravi na tistem mestu jamica, ktera se včasih hitro poravnava, včasih del časa ostane. Te otekljine so večidel terdovratne in se zamorejo s tem spet odpraviti, če popijavne želice razlito vodo spet popijejo, ali če se kakor v mehurjih nabrana voda izpusti.

Vzroki so mnogoverstni: napravijo se včasih po vnetju, večidel pa po taci vzrokih, kateri zadržuje, da kri ne more prav odtekati po odvodnih žilah, kar se na več viž zgoditi zamore: ali kaj kako večji odvodnico tiši, kakor med brejostjo, tesna oprava i. t. d.; ali posebno ohlapnjenje ali omehčanje odvodnic, da ne morejo otekle kervi odpeljati, kakor se to zgodi pri takih boleznih, pri katerih živina zelo oslabi, pri mertudu, če živina dolgo časa na enim mestu stoji; pa tudi visoka starost že to včasih saboj prinese.

Ozdravljanje. Pred drugim je treba vzrok, ki odtok kervi zadržuje, odverniti. Pri breji živini se mora čakati, da stori. — Ako se bolezen po tem napravi, ker je živina dolgo stala, je koristno živino prepeljavati, z merzlo vodo zmivati ali s suho slamo dobro dergniti. Če je pa živina oslABLJENA, omehčana, kar je bolezen naključilo, naj se ji dobro redivne klaje daje, skerbi naj se za suh, svitel in čist hlev, živina naj se večkrat prepeljava in dobro naj se odene. Oteklina pa naj se s suho slamo večkrat zriba, ali se pa popred riba z žganjem, mjilovcam ali kafrovcam, s terpentinovim oljem ali salmiakovcem. Tudi kadila so večkrat koristne, ki se posebno takrat rabijo, ko so se popred otekljine ribale. Za kadilo se vzame večidel brinovine ali brinovih jagod in kakošne smole; narvečkrat se nakajeno predivo na otekli del naveže.

4. Šenaste otekljine ali šenj.

Se napravijo v tkanini poverhne kože, in sicer narvečkrat na nogah, na glavi, na vratu in na vimeni pri kravah.

Razločijo se od drugih otekljin po veliko večji bolečini, po veliki vročini, po rudečini, ki bolj na rumeno vleče in po tem, da so zelo napete, pa ne natanjko omejene. Od nekterih teh otekljin smo že govorili pri šenastih mahovnicah na strani 226, pri čermastim šenu prešičev na strani 121. Ostane le še omeniti, da se je pri ozdravljanju vsih šenastih otekljin treba skerbno varovati mokrote in merzlote. Rabijo se toraj le suhi gorki okladki iz dišečih zelišč in cvetic, katerim se nekoliko kafe pridene, ali se pa obeza s kafro namaže; razun tega so tudi kadila koristne iz štupe brinovih jagod, mire, mastiksa, kadila, sladkorja, da se predivo nakadi in potem na šenasto otekljino obeže.

5. Otekljine od podkožne sape.

Se imenujejo tiste, ki se napravijo po tem, da se piskrična kožica s sapo napolni in bolj ali manj napihne, niso boleče, ne gorke, ne rudeče, ne natanjko omejene, če se s perstam pritiskajo, se zamorejo premakniti in če se pritisnejo, šumé. Napravijo se narvečkrat po ranenju med sprednjimi nogami in persmi, med zadnjimi nogami, ker se pri gibanju rana odpera in zapera, da tako zrak vanjo puhti, da se piskrična kožica vedno bolj napihne in le kmalo se zamore taka otekljina zelo razširiti. Pred drugim je potreba luknjo zamašiti, kjer zrak vanjo puhti in nabrani zrak se večidel kmalo poserka. Če je pa v otekljini že veliko zraka nabraniga, se zamore na bolj napetih krajih v kožo vrezati in ga iz kože iztisniti. Šapni mehurji se sicer tudi v notranjih delih, v pljučah, v jetrah, v ledicah i. t. d. napravijo, ki so sicer vedno pomembjivi, vendar se ne dajo ne spoznati, ne odpraviti, ampak še le pri raztelesovanju se najdejo.

Pri tako imenovanim podkožnim ovčicu pri govedih, pri katerim se koža reber derži in je kot skorja terda, se napravijo včasih take otekljine; kako je tukaj pomagati, poglej »terdokožnico.

6. Podkožne lupinaste bule (*Balggeschwülste*).

Na mnogih krajih vunanjiga života se napravijo včasih bule pod kožo, ktere niso vroče, tudi ne bole, in se bolj ali manj omejene, premikovati se dajo večidel s kožo vred, in ta premikavnost brez bolečine je gotovo znamenje, da so pod kožo, in ne s kostmi prirašene.

Posebna lastnost teh bul je, da so ovite s svojo posebno kožo, ktera se je pod kožo iz noviga naredila in ktera kakor lupina jedro obdaja, katero je včasih mašobi včasih mesu, včasih salu, včasih kaši, medu, hrustancu ali celo kosti podobno.

Nevarne niso te bule, od katerih se še prav ne vé, kako se naredé, večidel se pa napravijo vunder le po tišu; rasejo včasih počasi, spravijo se pa tudi teško, ker mazilo ne more lahko zmečiti jedra teh bul, in če se izrežejo in se tista koža, ktera jih kakor lupina obdaja, ne pokonča z razjedljivimi mazili ali z razbeljenim železom, pa spet rade iz noviga rasejo.

Če jih hočes poskusiti z mazilom odpraviti (kar ti pa ne bo dostikrat obveljalo) maži jih večkrat, pa večkrat spet prenehaj z mazilom živiga srebra in terpentinovim oljem ali salmiakovcem, ali pa z jodovim mazilom. — Bolj gotovo je, bulo podolgama z ojstrim nožem prerezati, jedro čisto iztisniti, kožo rane lepo spetskup položiti in smolnat flašter na njo položiti, da se zaceli.

7. Bradovice in polipi (*Warzen und Polypen*).

Ako se na vunanji bolj tanki koži mnogih delov kožnati izrastki naredé, ki so terdi, gerbasti ne bolé in izvirajo iz še ne natanjko znane premembe kožne tkanine, se imenujejo bradovice.

Tudi se napravijo izrastki na žleznati koži mnogih notrajnih delov različne dolgosti, barve in podobe, kateri, če jih je veliko, motijo opravilo ž njim obrašeniga dela; ti izrastki na žleznati koži se imenujejo polipi, katerih izvir je ravno tako neznan.

Polipi se dajo večidel teško doseči, tedaj teško odpraviti, ker zoper nje ni nobeniga družiga pomočka, kakor pa jih s pripravno prejemnico vedno sukaje odtergati iz dna, iz kteriga rastejo. Rádi zrasejo iz noviga.

Bradovice se lahko odpravijo. Če so majhne in visijo kakor na receljnu, se podvežejo, v ta namen se vzame trojna ali čveterna močna in ovoscena nit, pomočnik nategne bradovice, in potem se oveže in močno zadergne nit pri dnu bradovice; je bradovica dobro zadergnjena ali spodvezana, bo bradovica o malo dneh oterpnela in odpadla; če ne, se iznoviga zadergne.

Pa bradovice večí in pri dnu široke, se ne dajo lahko spodvezati; takrat je nar boljši jih izrezati; v ta namen se morajo, cele kakor so, z ojstrim nožem od kože

spodrezati in scer tako, da je celo nič ne ostane, kerscer spet rada iznoviga rase. Je na to vižo bradovica čisto iz kože izrezana, naj se tisto mesto z majhnim okroglatim rudečo razbeljenim železam požge, da se bradovična korenina pokonča.

Ako so bradovice take ali na takim mestu, da jih ne moreš ne spodrezati ne žgati, se pokončajo z razjedljivimi kisljinami, kakor je hudičjevo olje, solitarjeva kislina, v nekoliko vode raztopljen sublimat ali mišiča. Varovati se je le, da se le toliko na bradovico kane, da ne razjedajo ti strupi bližnih delov. To se napravi vsak dan enkrat, dokler je bradovica preč. — Dober pomoček je tudi zoper bradovice beli sok (mleko tistiga ojistriga zeliša, ki se mleček imenuje, če se večkrat na poprej enmalo razpraskano bradovico kane.

Pri zelo razširjenih in terdovratnih bradovicah pomaga včasih blizo njih trak zavleči in ga več tednov pustiti, da se gnoji.

8) Bule s černo gošavo (*Schwarzgeschwülste, Malarosen*).

Celo redke so te bule, ktere se nar večkrat pri belcih (*Schimmeln*) zapazijo na mnogoverstnih krajih života, zlasti okoli ritnika, spolovil i. t. d. So večji ali manji, kakor jagode grojzdja nabrane; nikdar ne bolé, se tudi pregnati ne dajo. Njih zapopadek je gošava popolnoma črnilu (*Tinte*) podobna.

Nikar se ne loti njih ozdravljanja; le zdražil jih boš, da bojo še huji.

9) Otekljine červionosti, čerma ali vrančniga prisada in druge iz notranjih bolezin izvirajoče.

Od teh otekljin ne bomo govorili; ker smo jih že razložili pri dotičnih notrajnih bolezin, kamor bravece zavernemo.

6. Kožni spušaji (*Hautausschläge*).

Ker smo od kožnih spušajev že govorili, ki se vedno na enim in tistim kraju prikažejo, kakor od mahovnic, rap i. t. d. tukaj le od tistih omenimo, ki se zdaj tu, zdaj tam prikažejo, včasih pa po celim truplu razširijo: Tu sem se štejejo:

a) Serbečica (*Hautjuken*).

Poglavitno znamenje te boleznj je, da živino serbi, da se toraj po celim životu ali le na posameznih delih, kakor na repu, pod grivo dergne ali celo grize; napravijo se majhini mozulčki, ki se oderejo, če se živina zlo dergne, da kervavé in da se tako majhine hraste napravijo; napravijo se tudi veči ali manjši goline.

Bolezen je večidel terdovratna, dolgo terpi, se rada poverne, pa ni nalezljiva. Ker je pa več kožnih spušajev, pri katerih živino serbi, je potreba znamenja natanjko razločiti, da se z drugimi ne zmeša.

Ta bolezen rada vstane po tem, če živina na drugo klajo pride, kakor spomladi in v jeseni, posebno če po slabi dobro klajo dobiva, ko se guli, če je bila navajena močno delati, in potem dolgo časa stoji, i. t. d.

Da se serbečica ozdravi, je potreba živino spirati z zajfnico, z raztopljenim smerdljivim žveplam ali s kuhovino repja, volovskiga ali pasjiga jezika. Če je pa serbečica manj razširjena in le na posameznih krajih, se riba maž živiga srebra, kateri se rado nekoliko terpentinoviga olja pridene. Le če je bolezen bolj terdovratna, se bolj ostre mazila vribajo, kakor: ostrá maž, salmiakovec s terpentinovim oljem i. t. d. Vedno je pa koristno tudi notrajne zdravila rabiti, ki na bláto ženejo, prebavljanje poboljšajo in kožno hlapenje pomnože, kakor grenke ali dvojne soli 4 lote, žvepljeniga cveta ali siroviga antimona 1 lot, štupe enciana ali velikiga omana 1 lot; če je živina zaperta se zamore tudi lopatke 1 lot ali 2 pridjati; zraven tega mora živina na gorkim stati.

b) Vročica (*Nessel- oder Hitzausschlag*).

Napade živino naglo, nar večkrat konje, pa tudi govejo živino, večkrat brez predznamenj, včasih jo pa popred mraz strese in bolj žalostna postane, in potem se nagnaglama na vratu, na plečih in persih ali po celim truplu terde bule, kakor lešnik velike, napravijo, ki ne serbe, dlaka ne izpade, ampak le po koncu stopi; te bulice terpe 12 do 48 ur, potem pa zginejo spet tako naglo kakor so se napravile, rade pa se spet prikažejo.

Le prav malokdaj dalj časa terpe; pri tem pa se pri živini druge bolestne znamenja ne zapazijo.

Te bule se posebno poletinski čas o velki vročini prikažejo, nar raji pri dobro rejeni in polnokervni

živini, če se pri hudim delu zlo zgreje, če se zgreta v de-
žju prehladi, če se ji klaja premeni, posebno če se ji za-
čne novega še ne obležaniga sena dajati.

Te bule večkrat zginejo, če se tudi ne ozdravljajo;
nar bolje pa je pri tej bolezni živino s suho slamo dobro
zribati ali jo popred s kafrovcam ali gorkim kisam neko-
liko poškopiti in nato dobro odeti; mehka ali zelena (fri-
šna) klaja, da živino enmalo driska prime, tudi: dvojna
ali grenka sol je v ta namen dobra.

Posebna sorta spušajev se napravi večkrat po
vživanju cveteče ajde, če živino sonce pripeka; napade nar
večkrat ovce in koze in ima to posebnost, da se le na bar-
vani koži napravi; naznani se po oteklini in rudečini; kar
se nar raji na ušesih prikaže, pa tudi po celim životu raz-
širi. Živina neha jesti in prezvekovati, žila bije hitro,
tudi sapa je pomnožena, blato je terdo, noge otečejo, hodi
živina terdo in pri hoji se bolečine naznanijo.

Ozdravlja se s tem, da se živini solitarja ali
glauberjeve soli noter da, da se oteklina s kuhovino ka-
milčnih cvetic ali ajbiševiga perja zmivajo. Če je bolezen
huda, je tudi koristno pušati. K oteklinam rad snet pri-
tisne, da se koža posuši, zgerbi in odpade. Pisani živini
še vse te znamnja le na beli koži prikažejo, črna koža
pa vedno zdrava ostane.

c) Lušaji (*Flechten*).

Lušaji se imenujejo večji ali manjši goline, ki ži-
vino serbe, so gladki brez mazulčkov in hrast, nad-
kožica pa se luši kakor moka ali majhine luskine, ki se
navadno perhaji imenujejo. Ta bolezen je večidel ter-
dovratna in zamore vsako sorto domače živine napasti.

Nekteri lušaji se napravijo naglo, drugi počasi, ne-
kteri le posamezne dele napadejo, drugi se zlo po truplu
razširijo. Pri nekterih se suhe luskine majijo, pri drugih
mastne; toraj se imenujejo prvi suhi, in drugi mokri
lušaji.

Vzrok te bolezni mnogokrat leži v tem, da se ži-
žina ne čedi, pa tudi huda kri je večkrat tega kriva. Tudi
je bolezen nalezljiva.

Pri ozdravljanji je pred drugim treba kožo če-
diti, in z žajfnico večkrat zmiti, soli ali drugih drisknih
zdravil dajati; in lušaji naj se mažejo z mažo živiga
srebra, kateri se na lot kvintelc terpentinoviga olja

ali salmiakovca pridene; ali se raztopi beliga vitriola ali pa smrdljiviga zvepla kvintele na lot vode, po potrebi.

d) *Garje ali grinte (Räude, Schäbe, Krätze).*

So dolgoterpeči kožni spušaji brez vročnice, ki živino serbe, se zamorejo napraviti pri vsaki sorti živini pa nekoliko različne, so nalezljive in obstoje v tem, da se v koži napravijo mehurčki, ki popokajo in se v vgnjide spreobernejo, v katerih se zaredi večidel neka sorta molov ali se pa koža luši. Ravno po tem se razločijo garje v mokre in suhe.

Ker se garje pri vsaki sorti živine nekoliko različno prikažejo, jih popišemo posebej.

1. konjske garje.

Se napravijo posebno pri shujšanih starih konjih, ki se slabo opravljajo in čedijo; se zlo rade po nalezbi razširijo. Napravijo se napopred mehurčki, ki kmalo popokajo, posebno ker se živina zlo dergne, ker je serbi; tekočina, v mehurčkih nabrana, se posuši in napravi hraste pod katerimi se vgnjide narede; ali pa ta tekočina dlako zmoči, ki se potem skupej sprime, in če se živina zlo dergne, se rada oguli. Na tistih krajih, kjer se prah in druge reči nabirajo, se večidel narpopred garje prikažejo, namreč na čelu, pod grivo, na repu, na lakotnicah, na nogah, vendar zdaj tu, zdaj tam narpopred, če je pa bolezen zlo huda, se zamore po celem truplu razširiti. V vgnjidah in pod hrastami je mnogo molov, ki jajca ležejo in se tako močno množijo, brez da bi se z očmi vidili. Da se bolezen prvotno napravi, nar več pripomore, če se živina ne čedi, če je zlo namokrim; če ima slabo in premalo klaje. Nalesti pa zamore živina to bolezen, če se tudi dobro opravlja in čedi, vendar pa le po neposredni dotiki, to je, če se garjeviga konja ali take reči dotakne, kjer se je popred garjev konj dergnil.

Ozdravijo se garje večidel lahko, posebno če jih je živina nalezla in če se niso zlo razširjene in zastarane. Iz začetka je dovolj garjeve kraje s slamo ali kertačo dobro zribati in, kjer se kake hraste najdejo, popolnoma odpraskati in potem z žajnico ali še bolje z mjilam in lugam, ki se napravi kakor za prati, dobro zmiti; če se hoče voda za spiranje še bolj močna napraviti, naj se v bokalu hudiga luga zvezek tobaka ali štir lote korenin bele čmerike ali podleska pol ure kuha in spre-

cejeno vodo in mjilam garjevi kraji spirajo. Namesti navadniga luga se zamore tudi mjilarski ali irharski lug rabiti. Spirati se mora živina z lugam naj manj enkrat na dan, dokler se garjevi kraji ne začnejo z dlako obrašati. Pred vsakim spiranjem se pa morajo hraste dobre odpraskati. Razun luga je tudi koristno garjeve kraje z močnim brinovim cvetam ali s kakim drugim hudim žganjem ali z jelenovcem, s terpentinovim oljem, s salmiakovcem zmivati, ki se ali v tekočini ali pa v kaki masti v maž napravijo, kakor: vzemi terpentinoviga olja in salmiakovca vsaciga polovico, ali na lot maži živiga srebra kvintele salmiakovca, ali vzemi na lot terpentinoviga in lavoroviga olja kvintele španskih muh, katerim se še zamore, da je maž še bolj huda, kvintele štupe evforbia, ali štupe bele čmerike pridjati. Hvalijo tudi zlo pri terdovratnih garjah maž iz kvintelca klorine na dva lota laneniga olja.

Ker je tedaj mnogo zdravil zoper garje, vsak zdravnik tiste naj bolj hvali, ktere je naj večkrat z dobrim vspesham poskusil, tako tudi Novice od leta 1852 stran 110 naznanijo močno hvaljeno Fričerjevo mazilo, ki obstoji iz funta konopnjeniga olja, iz osem lotov maži živiga srebra, iz osem lotov žvepljeniga cveta, iz štirih lotov laneniga olja, kar se vse skupej dobro v maž zmeša, s katero se koža na vsih garjevih krajih celiga trupla namaže, živina v gorak hlev postavi in ne odene, pa naj manj dva dni naj se iz hleva ne pusti; tretji dan pa, in potem tri dni zaporedama naj se rahlo po celim životu s slamo dergne, in deseti dan naj se z lugam in z mjilam dobro zmije, in če bi se še kje kake garje zapazile, naj se maž še enkrat ponovi, toda ne berž, ampak še le o 14 dneh.

Notrajnih zdravil pri garjah navadno ni potreba, le takrat, ko so garje že zlo zastarane, da so se zavolj tega že telesni soki pokvarili, ali če je živina zlo zanemarjena, da je želodec pokvarjen, da slabo prebavlja in da se zavolj tega slabi telesni soki napravljajo, se zamorejo tudi notrajne zdravila rabiti; posebno take, ki prebavljanje poboljšajo, telesne soke popravijo, n. pr.: vzame se štupe brinovitih jagod, siroviga antimona in terpentinoviga olja, vsaciga 1 lot, z nekoliko moke in vode v testu, dajo se živini noter dvakrat na dan; ali vzemi grenke soli 4 lote, štupe encianovitih korenin 2 lota, žvepljeniga cveta 1 lot, tudi v testu, dvakrat na dan.

Če gre blato zlo suho in malokrat od živine, naj se rabi štupa lopatike in drobno zrezano navadno mljilo, vsaciga 1 ali 2 lota, iz kterih se svalki napravijo, in tako

dolgo enkrat na dan noter dajejo, da blato bolj mehko od živine gre.

Štem, da se bolni konji ozdravljajo, pa še ni vse storjeno, ampak mora se tudi zato skerbeti, da drugi konji boleznini ne nalezejo. Mora se toraj bolna živina v hlev na tak kraj postaviti, da nobene druge živine ne doseže; škaf, čedilo in vse drugo orodje, ki se pri bolni živini rabi, se pri nobeni drugi ne sme rabiti. Bolna živina ne sme delati; se ne z drugo na pašo pušati. Jasli ali druge reči v hlevi, kamor se živina dergne, se morajo med zdravljanjem vsak dan sprot poribati in še le potem, ko je živina popolnoma zdrava, se zamore na kak drug čeden kraj hleva prestaviti, in kjer je popred stala, se morajo jasli, lojtre z vročim lugam dobro poribati, in še bolje je, če se potem poobljajo, stene se morajo dobro zribati, in če so zidane, prebeliti, če so pa lesene, pooblati. Cela oprava, kakor komat, berzde, uizde i. t. d. kar se je pri bolni živini rabilo, se mora z vročim lugam dobro zmiti in več dni na soncu sušiti, in kar ni kake vrednosti, je naj bolje, da se zaverže.

Ker pa zamore to bolezen nekoliko premenjeno tudi človek nalesti, posebno na glavi in na rami v podobi mehurčikov, naj tisti, ki ima z garjevimi konji opraviti, vedno roke dobro omije in nikdar naj se z oskrunjenimi rokami po glavi ne praska. Tudi druga sorta živine, kakor goveda, ovce zamorejo od konj to bolezen nalesti, zatorej se morajo garjevi konji tudi od te sorte živine odločiti.

2. Garje goved.

Pri govedih se prikažejo garje narvečkrat po herbancu, se tudi naznanijo po tem, da se živina dergne, da dlako zgubi, da se majhini mehurčki napravijo, iz katerih se tudi kakor pri konjih vgnjide napravijo (mokre garje), ali se pa poverhnja koža v majhinih luskinah luši (suhe garje). Pri zanemarjeni, shušani živini se večkrat suhe, pri dobrorejeni pa raji mokre garje napravijo. Pri govedih se vedno ne zarede moli v vgnjidah, ampak gnojnica, ki se v njih napravlja, zamore bolezin raztrositi. Pri goveji živini niso garje tako terdovratne, ampak večidel se že odpravijo, če se nekoliko dni, enkrat ali dvakrat na dan garjevi kraji z žajfnico in lugam zmijejo, pa tudi kuhovina tobaka ali čmerike se zamore rabiti.

Ker pa garij goved ne zamore samo goved nalesti, ampak tudi druga živina in tudi človek, je potreba tako

ravnati in snažiti živino in kar z živino v letno pride, kakor smo že pri konjskih garjah omenili.

3. Garje ovác.

Garje ovác so zavolj tega posebno pomenljive; ker jih večkrat cele čede nalezejo in ker se ovna, ki naj več dobička da, zgubi in pokvari. Zavolj goste ovne se pa tudi bolezen posebno v začetku teško spozna; narpopred se večidel zapazi na glavi, na notrajni strani nog, kjer je manj ovne. Na garjevih krajih se ovce rade dergnejo, se z nogami praskajo ali grizejo; tako ovna na teh krajih zlo izpade, ali se pa vsa zmede ali sprime. Ako se taki kraji bolj natanjko ogledujejo, se zapazijo že zgorej popisane znamenja garij, ki so pa tudi različne potem, če so se suhe ali mokre garje napravile. Če dolgo terpe in če so se že zlo po truplu razširile, se velike goline ali pa hraste napravijo; večkrat se pa tudi koža vterdi in odebeli; živinče začne hujšati in hirati, in če se bolezen o pravim času ne ozdravlja, jetično pogine.

Pri ovcah se garje rade napravijo v deževju, ker se ovna posebno pri koži nerada posuši. Ta mokrota se z mastjo, ktera se vedno po koži napravlja in jo ovnino mazilo imenujemo, združi, ki kožo draži in zrahlja, poverhnja kožiža se omaji, in ostra voda se začne natekati. Take garje pa niso še nalezljive in se večkrat same od sebe zacelijo, če živinče na suho pride ali če je vreme gorko ino suho, pri neugodnih okoljšinah se pa zamorejo iz takih garij nalezljive napraviti, posebno če se moli v njih zarede, ki se sila pomnožijo in posebno bolezen raztrosijo. Ko je suho vreme, se bolezen bolj počasi širi, ko je pa mokrotno, se po truplu naglo širi in med čedo zatrosi.

Ozdravljajo se garje pri ovcah ali le na posameznih krajih živinčeta ali po celim truplu, ali le pri posameznim živinčetu ali pri celi čedi. Dokler so le posamezne živinčeta bolne in le na posameznih delih, naj se zdrave živinčeta od bolnih odločijo; če so pa garje že zlo med čedo zatrosene, se veliko manj časa potrosi, če se vse živinčeta cele čede po celim životu spirajo.

Če se le posamezni deli ozdravljajo, naj se vribajo z mažo živiga srebra, s terpentinovim oljem, s kuhovino tobaka ali čmerike, in z družimi zdravili kakor pri konjskih garjah.

Če se pa tako posamesni deli ozdravijo, se večkrat na drugih krajih bolezen spet prikaže, tako, da je naj bolje, ovce cele čede, če so se garje zlo raztrosile, po celim

truplu zmvitati. To storiti, se napravijo v čebrih velike kopve, in zamore se vzeti 4 dele živiga apna, ki se sproti v toliko vode ugasi, da je bolj gosto, temu se pridene 5 delov potošelnina (namesti potošelnina se zamore dvajstokrat toliko čistiga bukeviga pepela vzeti) temu se še primeša 6 delov jelenoviga olja in tri dele smolnjakoviga cveta; to vse se potem zmeša z 200 delov scavnice goveje živine in 800 delov vode; če se taka kopev hoče bolj močna narediti, se nekoliko manj vode pridene, če pa manj močna, se je nekoliko več primeša. Pri zlo terdovratnih ovčjih garjah se taki kopvi še pridene četerti del sublimata živiga srebra in tretji del salmiaka. Za vsako ostrizeno ovco se navadno napravi 2 libri te tekočine; pri neostrizjenih ovcah se je pa nekoliko več potrebuje, koristno ne samo zavolj boleznim, ampak tudi zavolj ovne je ovce ostriči. Pri kopanju dva človeka ovco primeta in jo v čeber, v katerim je zato pripravljene tekočine naj manj 1 $\frac{1}{2}$ do 2 čevlja, tako potopita, da le noge in glava iz nje molijo; potem se ovca v drug čeber na noge postavi in po celim životu, posebno pa na garjevih krajih dobro zriba.

Ponovi se to kopanje naj manj enkrat na teden; tekočina pa se mora vedno z noviga napraviti. Med tem časom se pa zamorejo le tiste ovce na krajih, kjer se zlo dergnejo, s to tekočino zribati. Ako se to pozimi zgodi, se ve, da se mora voda zgreti in po kopanju ovce v gorák hlev postaviti. Hlevi in vse, kar je zamoglo z garjevimi ovcami v dotiko priti, se pa mora skerbno tako očediti, kakor smo že pri konjskih garjah omenili. Zakljati garjeve ovce in njih meso porabiti ni prepovedano, očitno ga pa prodajati je le takrat dopušeno, če ovce še niso preveč shujšane.

Ovče garje so cesarski ali poglavitni pogrešek in kupčijo do osmiga dne po kupu razderejo.

4. Garje prešičev.

Naznanijo se po mehurčikih na koži, narvečkrat na znotrajni strani nog, ki, če popokajo, velike hraste in veliko serbečico napravijo; tudi vgnjide se zlo razširijo in se zlo gnoje. Napravijo se ali prvotno ali po nalezbi. Nalesti zamorejo prešiči to bolezen tudi na stelji, kjer je kak garjev konj, goved ali ovca ležala.

Ako niso zlo razširjene, že večidel pomaga spiranje s kuhovino tobaka ali bele čmerike (4 lote na bokal vode). Potem je tudi maž živiga srebra s četertim delam žganiga

galuna ali salmiakovca koristna; pri terdovratnih garjah je pa dva lota bele mišice v bokalu kisa ali vode raztopljene, naj bolji.

5. Garje psa.

Akoravno pes nar večkrat med vso domačo živino garje dobi, so vendar pri njim naj manj nalezljive.

Prikažejo se na razno vižo. Vse te različnosti se vendar zamorejo v tri sorte zapopasti, in sicer:

Suhe garje, ki se posebno na herbtu napravijo, koža se luši, dlaka izpade, koža se odebeli in garpova postane; ta sorta počasi preteče, zamorejo mesce in celo leta terpeti in se večidel napravijo zavolj pokvarjene piče, slabiga prebivališa in nesnažnosti.

Ozdravljajo se iz začetka z žajfnico, kateri se nekoliko terpentinoviga olja pridene, ali z raztoplino smerdljiviga žvepla. Če so pa terdovratne, je naj bolji ostramaz ali polovica terpentinoviga olja in polovica salmiakovca i. t. d. Vedno je pa treba psam drisknih zdravil dajati, da gre blato bolj mehko od njih. Vzame se navadno v ta namen kalomela po velikosti psa 2 do 5 granov, štupe jalapne 10 do 20 granov na olji.

Mokre garje obstoje v mehurčikih, ki popokajo, rumenkasto vlečljivo tekočino izcejajo, dlaka izpade, hraste, se malokdaj napravijo, ker se pes liže, koža pa je gnjidava. Pozneji postane koža debela, neobčutljiva in je podobna prešičevi koži in je nagerbana.

Te sorte garje se naj večkrat napravijo po preobilni in predobri, posebno zlo slani, začimbnati in mastni piči.

Ozdravljajo se z mažo živiga srebra, kateri se večidel terpentinoviga olja ali salmiakovca pridene in z raztopljenim sublimatam, vendar je treba skerbeti, da se pes ne liže. Posebno pripomore k zdravju pičila jed in driskne zdravila.

Rudeče garje so vnetljive, osepnicam podobne, se večidel napravijo na notrajni strani stegenj, pod trebuham, manjkrat na herbtu, so zlo rudeče, vroče, serbeče, koža se v prav majhnih luskinah luši in le malokdaj gnjidava postane.

Pri tej sorti je veliko bolje psa zmivati kakor mazati, in sicer, če še bolezen ni huda, z apneno vodo, ko je pa bolj huda, z raztopljenim sublimatam.

e) Koze (*Pocken, Blattern*).

So kožni mozulčki, večidel z vročnico združeni, bolj ali manj nalezljivi. Pri vsaki domači živini se zamorejo napraviti, le pri konjih ne, pri katerih nekateri vnetljive mahovnice za koze imajo.

Ker so koze po razpólih živine nekoliko različne, jih bomo posamesko popisali.

1. Koze govéd.

Se napravijo vedno na vimenu in scer na siskih krave; prave kravje kozé so vselej z vročnico združene.

Naznani se ta bolezen po tem, da živina jesti in prežvekovati neha in ob mleko pride; o 2, 3, ali 4 dneh potem vime na siskih prisadno zateče in boleče postane, da se ne pusti živina molsti. V 2 dneh potem se napravijo na mestu rudečih pik in lis vimena terde in rudeči mazulčki, ki se v nekaterih dneh bolj vzdignejo ter so napolnjeni z čisto belkasto mezo, krog in krog mazulčika se pa naredi terd napet in rudeč kolobar ali obroček. Navadno je 8. dan koza popolnoma godna in njena meza za cepljenje otročjih koz nar bolj pripravna.

Dva dni potem se pa meza skali in zgnoji, mazulčki v sredi nekoliko vpadejo, potem se sušiti začne in napravi se rujavkasta hrasta do 14. dneva, ki še le o 10 ali 14 dneh potem popolnoma odpade. Včasih se le malo koz izpahne po vimenu, včasih veliko.

Pervotni vzrok te bolezni, katero živina le enkrat o svojim življenju ima, ni znan; mlade krave so ji bolj podveržene.

Skušnja uči, da iz konjskih vročinskih mahovnic, ako se njih več vcepi vimenu kravi, se napravijo koze, in ravno nasprot tudi iz koz, ako se cepijo v binceljnovo kožo, se naredijo mahovnice. To spričuje nekako enakost pravih koz in pravih mahovnic.

Zatrositi se pa zamorejo na razno vižo, narvečkrat po molži s persti kravarнице, če se zdrava krava po bolni molze. Tudi kdor molze, jih zamore na roko ali na ramo nalesi, ki pa niso nikdar nevarne. Od dalječ se pa ta bolezen ne naleze.

Kozé pri kravah se skoraj nikdar ne ozdravljajo, ker bolezen ni nevarna in se večkrat celo ne zapazi. Vse ozdravljanje obstoji v tem, da se vse napčnosti odvernejo, ki bi zamogle storiti, da bi redno ne pretekle, namreč da

se bolno vime vtiska, vdarka, razjedljivih ali ostrih mazil, varje, da se ne zmoči, posebno, da v mokrim gnoju ali gnojnici ne leži, ampak na mehki suhi stelji.. Da se pa bolezen med druge krave ne zatrosi, je dovolj bolno kravo nazadnje pomolsti, ali da je druga dekla molze. Molze se krava kakor drugekrate, samo varovati je treba, da se koze ne oderejo. Šcer naj si daje, če je moč, presne (frišne) klaje in čiste vode dovolj.

Če imajo kravje koze te lastnosti, kakor smo jih sedaj popisali, se imenujejo prave koze, in te so tiste, ki se otrokam z velikim pridam cepijo, da človeka obvarujejo, če ne za celo življenje, vunder za veliko let, nevarnih človeških kóz.

So pa še druge koze, ki se včasih prikažejo na vimenu, ki pa nimajo popisaniga redovniga začetka in pretoka in katerih mazulčki so namest meze in gnoja napolnjene z drugo vodeno tekočino, s sokrovico, s sapo, ali se berž sterdijo, se bradovicaste i. t. d. To so neprave koze. Tudi pri bolezni v gobcu in na parkljih se napravijo včasih kozice po vimenu, ki pa tudi niso prave kravje koze.

2. Koze ovac.

So zelo nalezljiva kuga, ki obstoji v mazulčkatnim kožnim spušaju, pokončajo v velikih čedah sila veliko ovac, na Krajskim so se dosihmal prav redko prikazale.

Ko je ovca to bolezen že nalezla, preteče vendar še 4 do 7 dni, da se bolezen razodene očitno; to se spozna potem, da živinče začne neraji jesti, postane vroče, začne terdo, zvezano hoditi, včasih celo šepa, bolj hitro sope, ima veliko žejo in iz oči se začnejo bolj solze izcejati. Čez kakih 24 ur se prikažejo na takih krajih, ki niso z volno zelo obrašeni, pike, kakor po vpikanju bolh, ki vedno večji in bolj rudeče postajajo; potem se napravi v sredi mozulček, velik kakor leča ali grah, ki se napolni z belkasto, pozneje rumenkasto bolj gosto mezo; krog mozulčkov se napravi napet in rudeč kolobar; kožno hlapenje je pri tem zelo pomnoženo in na posebno vižo po sladkim diši. Da koze do te stopnje pridejo, preteče 5 do 7 dni, zanaprej se pa vročnica pomanjšuje, ako so koze tako imenovane dobre (dobre sorte), živinče začne spet raji jesti, mozulčki bolj vpadejo, se začnejo sušiti, napravijo rujavkastost hrasto, ki še le čez kakih 7 dni odpade in potem zapusti zacelino, na kateri večidel volna več ne zraste. Od

dobe nalezbe do konca terpi bolezen toraj navadno nar manj tri tedne.

Če se bolezen v kako čedo zatrosi in ni zlo huda, pogine na njej 6 do 8 od 100 živinčet; pri bolj nevgodnih okoljšinah t. j. če so živinčeta bolj zapušene, če je slabo vreme, če so koze posebno hude, večkrat 20 in še več živinčet od 100 pogine. Mlade ovce, posebno jagnjeta že v malo dneh poginejo, pri ovnih so koze večidel bolj hude; noseče ovce večidel zveržejo.

Če se poginjeno živinče raztelesva, se večidel zapazijo vnete pljuča ali vnete čeva in mazulčiki, ki se na zunajni koži najdejo, se tudi po celim obsežku žleznatih kož sopil in prebavil razširjene najdejo.

Kaj da je vzrok, da se ta bolezen včasih prvotno napravi, ni znano, toliko pa je gotovo, da mora v nekterih krajih nekaj posebniga biti, kjer se večkrat napravijo, kakor na Ogerskim, Poljskim, Českim, in ker se v drugih, kakor: na južnim Štajarskim, Krajnskimi, Istrijskim redkokrat prikažejo.

Večidel se pa ta bolezen v čedo po nalezbi zatrosi, če se na bolne ovce ali take, ki so še le koze prestale, med čedo uverste, ali če se na take kraje priženejo, kjer so popred na tej bolezni bolne bile; pa tudi po kožah na tej bolezni poginjenih ovac, po volni, po človeški obleki, pa tudi po vsaki drugi reči, ki se zamore duha navzeti, ki iz kože bolnih ovac puhti, se zamore ta bolezen raztrositi, ker je nalezljivost te bolezni večkrat tako velika, da je zamore čeda od čede več sto korakov oddaljena po zraku nalesti.

Ozdravljanje obstoji večidel v primerni strežbi in v tem: da se obvarje, (ako je mogoče) da se koze v čedo ne zatrosijo, ali, če so bolezen nekatere ovce že nalezle, da se med celo čedo ne razširi.

Med dobro strežbo posebno štejemo prostoren, čist in zračen ovčnjak, dobro steljo, malo, pa lahko prebavljive klaje in da se pri gorkim suhim vremenu ovce bolj na paših derže. Ako se to spolne, bolezen večidel ni tako huda. Razun tega se daje ovcami soli, da jo lijejo ali pa slane vode.

Če so pa hude koze in je bolna živina mehkužna, se ji daje poparine baldriana, kateri se nekoliko kafre pridene.

Večidel pa vse to nič ne pomaga. Če koze vgnjide zapuste, se z raztopljenim bakrenim vitriolom zmvajo.

Ker so koze vselej nevarna bolezin, je nar potrebniši, če se čeda varje, da se bolezen vanjo ne zatrosi, zatoraj naj se skerbi, ko se v kakim bližnjim kraju ta bolezen prikaže, da ovce ne pridejo v dotiko s tujimi čedami, da se ob takim času ovce ne kupujejo in med čede ne uverstujejo. Svetovati je, da se ovce, ko se kupijo, vedno kakih 10 dni med čede ne uverste, da se pokaže, če so zdrave ali ne.

Ker pa ni vedno mogoče ovce bolezni obvarovati, je svetovati koze ocepiti v taci krajih, kjer se ta bolezen večkrat prikaže, ker cepljene koze večidel niso nevarne in store, da jih potem živinče več ne dobi. Zato je cepljenje koz v velicah ovčarijah na Ogerskim, Markim, Českim i. t. d. pri vsih kozeh že tako navadno, kakor cepljenje koz pri otrocih.

Cepljenje koz pa ni vedno enako vgodno; nar vgodniši je večidel takrat, ko se od koz še nič ne sliši, ker se zamore za to pravo vreme izvoliti, živinčeta za to pripraviti. Bolj nevgodno je pa cepljenje, če bolezen že blizo kje razsaja in se je bati, da bi čeda bolezni ne nalezla; pri tem je treba naglo, neglede na vreme in druge škodljive okoljšine, koze cepiti. Nar nevgodniši pa je takrat, ko se je bolezen že med čedo prikazala. Takrat se morajo brez odlašanja vsim tistim ovcam koze cepiti, pri katerih se še ni ta bolezen naznanila.

Za cepljenje se vzame čista, skozvidljiva meza iz lepih koz od takih ovac, ktere je ta bolezen le malo napadla. Še bolje je pa koze cepiti z nalaš za to pripravljeno mezo, ktere imajo v velicah ovčarijah, pa tudi na Dunajski živinozdravniški učilnici vedno mnogo pripravljene, in jo dobe iz tega, da iz cepljenih koz mezo v dobro zakopanih majhnih stekljenicah spravljajo, ktere zaporedama nalaš ovcam stavijo.

Cepijo se pa koze nar bolje na spodno stran repa kake dva ali tri perste od ritnika, ali pa na notrajno stran uhal proti koncu. Na notrajno stran stegenj ni varno. Cepijo se s cepilam (Impfnadel), ki je majhini sulici podobno in ima v sredi plitev grabenček. Cepilo se pomoči v mezo, se s tremi perstmi desne roke prime, živinče se pa na herbet položi, ktero pomagač tako prime, da mu glavo med levo podpasho stisne, noge pa prime ali zveže; z levo roko prime stavljavec del, na katerem hoče koze staviti, in kožo močno napne; cepilo pod kožo vbode tako, da je plat z grabenčkam navzgorej. Ko

je dovolj delječ pod kožo cepilo potisnul, ga oberne in ko ga vun jemlje, s palcem leve roke nanj pritisne, da mezo, če jo je kaj v grabničku ostalo, iztisne. Tretji ali četerti dan se na mestu, kjer so se koze cepile, že rudečina prikaže, potem pa se napravi mozulček, ki je veliko večji kakor necepljenih koz, 8. ali 10. dan je že popolnāmā goden, iz kteriga se zamore spet meze vzeti, če se vanj na več krajih rahlo vbode, da vun teče.

Po ceplenju se vendar zamorejo včasih po celim truplu koze napraviti, pa večidel niso tako hude in le redkokrat se to primeri; zgodilo se je pa tudi že včasih, da so ovce, čeravno so jim koze cepljene bile, jih vendar še našle.

Koze so cesarsk ali poglaviten pogrešek in kupčijo 8 dni po kupu razderejo.

Mesa tako bolniga živinčeta ni varno vživati; koža in volna se pa mora naglo dobro zmiti in varovati, da druge ovce blizo ne pridejo. Tudi ovčnjake je potreba skerbno počediti in prezračiti, preden se druge ovce vanje postavijo.

3. Koze prešičev.

Se večkrat prikažeje, in prvotno napravijo, posebno pri prasutih in po nalezbi jih potem tudi prešiči dobē.

Perve znamenja te bolezni so, da postanejo prešiči trudni, da neradi jedo, oči postanejo motne in zatečejo, in v kakih dveh dneh postane sapa bolj teška in hitra, noge terde in nar večkrat na glavi in na vratu, pa tudi na drugih krajih trupla se prikažejo rudeče pike, ki se do šestiga dne razširijo in napolnijo, v sredi postanejo blede in se z mezo napolnijo. Deveti ali deseti dan se napravi krog koz bel kolobar in po celim poveršju hrasta, ki dvanajsti dan večidel odpade.

Ozdravljajo se iz začetka z zdravili, ki bluvanje napravijo, v kteri namen se da 5 do 10 granov bluvne soli ali štupe bele čmerike. Razun tega se daje od začetka bolezni kisliga mleka ali okisaniga testa na vodi, in pijači se solitarja ali pa glauberjeve soli pridene. Ko je pa bolezen bolj mehkužne natore in prešič oslavljen, naj se mu da kuhovine pelina ali angelike s kisam združene. Pri tem je pa posebno treba skrbeti, da je svinjak snažen in srednjo gorek, vendar pa mora večkrat čist zrak vanj priti.

Tudi prešičem se zamorejo koze cepiti in cepljene koze večidel niso tako hude. Če se pa prešičeve koze kobju, govodi ali ovcam cepijo, se ne primejo, pa človeškim

Kozam so bolj podobne, ker zamorejo prešiči od ljudi koze nalesti in tudi se pripoveduje, da so jih tudi že ljudje od prešičev dobili.

4. Pasje koze.

Napadejo večidel le mlade pse, so nar bolj enake prešičjem kozam in če jih pes prestane, jih, kakor tudi prešič, nikdar več ne dobi. Vsak pes pa jih ne dobi, ampak le nekteri. Iz začetka bolezn psa rado zebe, se trese, postane nepokojin, sope bolj hitro in teško in če je bolezen huda, je nos zelo vroč, jezik zelo rdeč in vročnica huda. Tretji ali četrti dan se že koze prikažejo enake pikam od bolh, se potem v mozulčike spreobernejo, nato z mezo napolnijo, osmi ali deseti dan, včasih pa tudi pozneje, se začnejo sušiti, izpadejo in napravijo golo zaelino. Mlade pse večkrat pomore.

Dajejo se zoper to bolezen iz začetka zdravila, ki bluvanje napravijo, (bluvne soli ali čmerike kake 2 ali 3 grane), sicer pa notrajne zdravila le malo pomagajo. Pes naj bo na gorkem in suhem. Koze sicer psi eden od drugih nalezejo, vendar le takrat, če se neposredno dotaknejo ali skupej pridejo; od dalječ bolezen ni nalezljiva. Nekteri tudi pri psih svetjejo koze cepiti, drugi pa terdijo, da se ne primejo. Ker večidel niso nevarne in jih tudi vsak pes ne dobi, je cepljenje nepotrebno.

7. Kožna červivnost (Hautwurm).

Je bolezen, ki se le pri konjih napravi, ter pi dolgo, večidel brez vročnice in je po dotiki zelo nalezljiva.

Ima veliko enakost s smerkljem; zato se pravi, da sta si smerkelj in červivnost bratranca; obstoji v tem, da se v koži bule napravijo, ki se zgnoje, prederejo in v vgnjide spreobernejo. Ker se červivnost ali prvotno v živini ali po nalezbi od druge živine napravi, so po tem znamenja nekoliko različne in sicer:

Če prvotno vstane, se napravijo terde bulice razne velikosti zaredama ob krajih odvodnic in sesavnih žil narvečkrat na notrajnim licu stegenj, na licu, na vratu, na plečih, pa tudi na drugih krajih; med temi bulicami se večkrat napravi oteklina, ki jih eno z drugo zveže, kakor da bi bile na vervici (ali kakor jagode na molek ali roženkrancu) nabrane; večkrat pa celi del oteče, na katerim se bulice napravijo. Iz začetka so te bulice večidel boleče, pa kmalo postanejo merzle in

neboleče, se počasi gnojé, potem prederejo in v gerde vgnjide spreobernejo, ki imajo nazobčkane ali razjedene kraje, garpovo in bradovičasto lice in izcejajo vma-zano, smerdljivo gnojnico, ki kakor smola iz vgnjide teče. Ker imajo te ognjide nekoliko enakost s kurjo merdanjo, se v nemškimi ta bolezn tudi kurja merdanja imenuje. Ako se bulica prereže, predenj je gnojna, od začetka kri iz nje teče, pozneje pa sterjena meza ali pa kaši ali siru podobna gošava, ki ni družiga kakor tuberkeljni.

Zraven tega je pa dolgo časa živina še brihtna, rada je, sopenje in žilno in serčno bitje ni nič premenjeno, ako ne izvira červivnost iz pljučne ali kakošne druge notranje gnjiline.

Če je pa červivnost po nalezbi vstala in se konju na kako vižo vcepila, se krog tega kraja napravi klobasa, na kateri se čez nekaj časa zaporedama bulice prikažejo, ki se vedno bolj pomnožijo in sicer proti sercu. Še zgnoje, prederejo in v vgnjide spreobernejo, vendar večidel nekoliko hitreji kakor prvotne.

Te bolezn spoznati, ni teško, ako se gleda na popisani obraz červivnih vgnjid, ki je kurji merdanji podoben, in na bule, ki so kakor na vervici (moleku) nabrane, kar je posebno znamenje.

Naj bolezen vstane prvotno ali po nalezbi, začne živina sčasoma hirati, kašljati, noge in mošnja ji začnejo otekati, sapa postane hitra in teška, seree in žila bolj hitro bijeta, včasih se tudi smerkelj z vsimi svojimi znamenji pridruži in še le čez več mesev živina pogine. Če se pri raztelesovanju te bulice ali vgnjide bolj natanjko pregledajo, se najde, da le v koži leže, da pa popijavne zleze blizo njih rade zatečejo, da so popijavne žile tudi v notrajnih votlinah velikokrat zatekle, in tuberkelnova gošava v njih zasedena. V pljučah se pa, ko je bolezen že dalj časa terpela, vedno tuberkeljni ali terdinci, kakor pri smerklju, najdejo.

Prvotno se ta bolezen po tem napravi, da se telesni soki ali — kakor se sploh govori — da se kri na kako vižo pokvari, kar se zgodi, če se živini zlo slaba in pokvarjena klaja daje, pri tem pa slabo čedi in opravlja; še večkrat se pa kri pokvari, če ima živina kake zastarane vgnjide, iz katerih sesavnice gnojnico popijejo in kervi primesajo; zatoraj se po zastaranih mahovnicah, po kopitnim raku, po vtiskih od komata in sedla; po zastaranih garjrah ali grintah

zlasti pa pri smerkovih konjih mnogokrat červivnost napravi.

Te sorte červivnost (pervotna), se ne da ozdraviti, če je že tako dorasla, da se je celo truplo boleznivdeležilo; le dokler so te bulice še samo delna bolezen, je od ozdravljanja še kaj pričakovati. Nalezena červivnost se da včasih ozdraviti, ako je pomoč hitra.

Pri ozdravljanju je od zdravil, ki se neposredno za červivne bule rabijo, kaj pričakovati, ki v tem obstoje, da se bule ali z razbeljenim železom izžgejo ali s kako močno in razjedljivo mažo pokončajo. Od notrajnih zdravil je le malo pričakovati. Antimon, terpeninovo olje, klorovo apno, brinove jagode in druge zdravila, ktere smo že pri nevarni in kužni smoliki omenili, bi zamogle, pa le malokdaj kaj koristiti. Vedno je pa treba, ko se ta bolezen ozdravlja, da se živini dovolj dobre klaje da, da v čistim zraku stoji, da se vsak dan nekoliko prepeljava ali na pašo spusti, da se dobro snaži.

Ker je ta bolezen kakor smerkelj grozno nalezljiva, se morajo berž berž drugi konji od nje ločiti, in skerbno se morajo po taki živini tudi hlevi, oprava in vse drugo ravno tako počediti in zmiti, kakor smo že pri smerklju omenili; pa tudi ljudje, ki imajo s tako živino opraviti, naj se varjejo, ker tudi zamorejo zboleti.

Červivnost je poglaviten ali cesarsk pogrešek, in kupčijo do tridesetiga dne po kupu razdere.

8. Červivnost na repu goved (Sterzwurm).

Je bolezen, ki se le malokdaj nakluči, obstoji v majhnih vgnjidad na repu, ki pa večkrat tako globoko sežejo, da kosti ne jedo in da celo kos repa odpade.

Te vgnjide se rade navz gorej širijo; z repam ne more živina mahati, je kakor omertuden. Kaj da to bolezen napravi, ni znano, pridruži se pa rada k drugim boleznem, kakor h griži, goveji kugi in čermastim boleznem.

Ko se ta bolezen začne, je nar boljše rep dve ali tri vertavnice nad vgnjidami odsekati in konec z razbeljenim železom žgati, živina naj se bolj na pašo spuša in ji dobra klaja daje, in z notrajnimi zdravili prebavljanje poboljša, kakor: z encianom, s štupo hrastovih skorij, brinovih jagod i. t. d.

9. Ikre (Finnen).

So dolgoterpeča bolezen prešičev, ki v tem obstoji, da se v piskrični kožici majhni okrogli červi v podobi mehurčikov napravijo, ki so veliki kakor proso ali grah.

Spozna se ta bolezen velikokrat zelo težko, ker se červički od zunaj ne ošlatajo. Večkrat se najdejo pod jezikom in v očesnih trepavnicah, kjer se večidel majhne, okrogle bulice čutijo, če ima prešič ikre. Ker se pa zamorejo te sorte červički na vsakim kraju v piskrični kožici, tudi v sercu, možganih i. t. d. napraviti, se še ne more terditi, da prešič nima iker, če se ravno imenovane bulice pod jezikom ne čutijo. Druge znamenja, ki se tej bolezni pridružijo, so: prešič je na rivec zelo občutljiv, ki je zabuhel, in če se z roko stiska, se persti poznajo; dobi zmolkel glas, smerdljivo sapo, oslabi in včasih tudi šepa; pa te znamenja niso stanovite in se tudi pri drugih boleznih najdejo.

Ko je bolezen že nekoliko narasla, se več ne ozdravi, in če se živinče popred ne zakolje, jetično ali vodenično pogine.

Pri raztelesovanju se koj od začetku te bolezni prešiči še dobro rejani najdejo in večkrat se popred še mislilo ni, da bi bili na tej bolezni bolni, in še le, ko se gor denejo, se najdejo červički na vratu, na plečih, ali na drugih krajih trupla, pa tudi v sercu, v možganih, v jetrih in drugih notrajnih delih. Če je pa bolezen že zelo narasla, se pa po celim životu v piskrični koži razširjeni najdejo. Ker je v takih mehurčikih tekočina, zacverle na posebno vižo, če se prerežejo, pregriznejo, ali če se taka slanina cvre in mehurčiki pokajo.

Gotovo je, da je posebno nagnenje k tej bolezni velikokrat živinčetu že prirojeno, zavolj tega jo nektera sorta veliko raji dobi, kakor druga. Naključijo jo pa nenašnji svinjaki, posebno če so prešiči v njih vedno zaperti, in če se prenaglo s pokvarjeno ali s tako pičo pitajo, ki jih omehkuži.

Zoper to bolezen so priporočevali zeleniga volka ali svinčeniga sladkorja pol do eniga kvintelca ali dva kvintelca siroviga antimona s pepelom, štupo voglja i. t. d.; tudi hvalijo štupo kotlovine (če se je kakor za 1 krajcar nasterže in noter da). Pa vse to vendar le malo kdaj pomaga.

Ko se ta bolezen pri prisiču zapazi, naj se tedaj berž zakolje, še predenj shujša, ker meso ni ravno škodljivo, ampak ostudno, se ne da dobro shraniti, in zatorej je tudi prepovedano, ga očitno prodajati, za dom pa se zamore porabiti.

Ikre so cesarsk ali poglaviten pogršček, in kupčijo do osmiga dne po kupu razderejo.

10. Kožni merčesi (Hautungeziefer).

Več sort merčesov se zaredi na ali v koži živine. Ako jih ni veliko, ne nadlegvajo živine in ji tudi ne škodujejo, če jih je pa veliko, ji zlo nadlego delajo in jo hudo zdelajo in večkrat tudi kožo tako pokvarijo, da je za usnje veliko slabeji. Med te merčese se štejejo:

1. Bolhe (Flöhe), ki se posebno pri psih in mačkah zlo zaredi. Ako se živinče z mjlilovnico (žajfnico) enekrate zmije, večidel poginejo. Če pa to ne pomaga, se namaže koža z janeževim ali terpentinovim oljem, ali z mažo živiga srebra ali s kuhovino tobaka.

2. Klopi (Zecken) so pajku zlo podobni, samo, da imajo manjši noge, se posebno pri ovcah in psih velikokrat napravijo, se z glavo globoko v kožo zarijejo in kervi napijejo, da njih truplo lakor bob in še debeljši postane in se tako terdo kože lerže, da se jim večidel glava odterga, če jih kdo hoče iz kože spuliti. Odpravijo se kakor bolhe.

3. Uši (Läuse). Vsaka sorta živine ima tudi posebno sorto uši; nar večji imajo prešiči, nar manjši pa ovce; vgnjdiijo se na raznih krajih trupla, pri psih in mačkah zlo rade na vratu krog sapnika, pri konjih na čelu, v grivi in v repu, pri govedu po celim herbtu, pri prešičih večidel na zadnjih stegnih, pri ovcah pa so po celim truplu razširjene. Če se živina ne snaži, posebno v deževju, rada uši dobi, posebno če je zlo shujšana in oslabiljena, ki ima pokvarjeno kr. Zoper nje je koristna vsaka mast in vsako olje; naj bolj vendar pomaga maž živiga srebra, pa tudi spiranje z lugam, z mjlilovco, posebno iz beneškiga njila, kuhovina čmerike ali tobaka. Ko pa uši iz pokvarjene kervi in velikiga oslabiljenja ali iz nesnage živine izvirajo, je potreba skrbeti, da se živina bolje redi in da se bolj čedi, kar je skoraj večidel pri ušivi živini svetovati, in tudi notrajne zdravila, ki pretavljanje in telesne soko poboljšajo, se zamorejo rabiti.

4. Podkožni ogerci (Dasselheulen) se napravijo pri naši domači živini le pri govedu in obstoje v tem, da goveji brenceljni v kožo jajčika zaležejo, ki se potem v njej zrede v červice, iz červa postanejo mesički, iz katerih, kadar so godni, brenceljni izferče. Pri goveji živini brenceljni večidel po herbtu, če jih je pa zelo veliko, pa tudi na drugih krajih jajčika zaležejo.

Omenili smo že, da ima vsaka sorta domače živine posebne sorte brenceljne, pa tudi pri vsaki sorti si poseben kraj odločijo, kamor jajčika zaležejo; tako se konjski brenceljni le v želodcu in čevih, volčji v nosnih stranskih votlinah, goveji pa v poveršni koži zarede. Škodljivo živini le takrat, ko jih ima zelo veliko, ker ji redivne soke odvzamejo, da hujša.

Edini pomoček zoper te kožne merčese je, jih iztisniti; ker je pa ljuknjica zelo majhna, da se od začetka celo ne dajo iztisniti, se spirajo ogerci s slano vodo ali s kisom, ali se pa s kako mastjo alismolo namažejo, da se ljuknjica zamaši in červi poginejo. Vendar je le malokdaj potreba kaj taciga zoper nje rabiti. Sploh se menijo ljudje, da so ogerci za živino zelo zdravi, vendar pa k zdravlju celo nič ne pripomorejo, ampak brenceljni jajčika le v kožo zdrave živine zaležejo, in toraj so le znamenje, da je taka živina zdrava bila, ne pa, da so oni k zdravju živine.

11. Terdokožnica ali kožni volčič (Harthäutigkeit, Lederbund).

Je dolgoterpeča bolezen večidel goveje živine brez vročnice, pri kateri je koža suha, terda in napeta kakor usnje, večidel je tudi želodec zraven pokvarjen. Večkrat je združena s slajnico, s kostolomnico ali se včasih te boleznici po njej napravijo, večkrat se pa tudi samostojna prikaže.

Naznani se takole: Predenj se bolezen razločno prikaže, je večidel prebavljanje pokvarjeno in oslABLJENO; potem koža postane terda in napeta, se terdo prime spodležečih delov, da se težko zgerbi, sumi in poka, če se po njej dergne; dlaka je suha in resasta. Živina hujša, zgubi mleko, ki postane včasih grenko in vlečljivo; živina še rada je, če ni ta bolezen s slajnico združena, včasih se pa tudi napravijo tu in tam na truplu merzle in terde oteklinae.

Ker ta bolezen v tem obstoji, da je kožno hlapenje zaterto, da se po pokvarjenim prebavljanju premalo in slabe kervi napravlja, zamore ta bolezen vse tisto naključiti, kar te spremembe napravi, to je: prehlajenje, veliko terpljenje, slaba pokvarjena piča, nesnažnost hleva, oprave in posebna nesnažnost živinske kože. V nekterih krajih se ta bolezen večkrat primeri kakor v drugih.

Pri ozdravljanju je prva potreba vzrok bolezní odpraviti, in če je kožno hlapenje zaterto, naj se živina po celim životu s kafrovcam, ali s terpentinovim oljem poškropi in s slamo dobro zriba. Noter naj se pa da bluvne soli 1 kvintelc, žvepljeniga cveta 2 kvintelca, glavberjeve soli 4 lote, štupe encianovih korenin 1 lot; tudi terpentinoviga olja se zamore 1 ali 2 kvintelca pridjati. Ko se je ta bolezen posebno po prehlajenju napravila, se tudi koža dobra zriba in živina odene in noter se da štupe baldrianovih in arniknih korenin od 1 do 2 lotov, kafe 1 kvintelc. Vedno se pa mora živini tudi dajati ali slane pijače ali se ji pa kamnitne soli v jasli verže, da jo sama liže. Skerbeti je tudi treba prebavljanje z grenkimi zdravili poboljšati. Če je pa bolezen z drisko združena, se daje skupvlečljivih zdravil: hrastovih skorij v štupi ali kuhovini, siroviga galuna, magnezije ali krede i. t. d.

Če je pa bolezen s slajnico ali s kostolomnico združena, naj se vedno zdravila rabijo, ki so zoper take bolezní.

Naši mazači ozdravljajo „kožniga ovčica“ večidel s tem, da prerežejo kožo enmalo na herbtu in pod kožo vtaknejo po tem enmalo olja, soli in pepela, misleči, da to ovčica „scajta“. Včasih jim to tudi zares po sreči izide, če se je živina prehladila in se po ti vrezi morebiti koža spet k hlapenju zdrami; vunder da se to zgodi, ni treba rezanja kože, ampak le gori svetovavniga ravnanja.

12. Hromota žrebet, telet in jagnjet (Füllen-, Kälber- und Lämmerlähme).

To bolezen dobi le sesavno živinče; preteče večidel naglo, se včasih po kužje prikaže, obstoji v tem, da členu na nogi zatečejo, da zavolj tega začne živinče zlo šepati ali se clo več ne more na nogah obderžati. Združi se ta bolezní velikokrat s sušico, kakor smo že nastrani 192 omenili.

a. Hromota žrebet.

Napade le prav mlade žrebeta in nar raji žlahniga plemena. Če je s sušico združena, se znamenja, ktere smo pri sušici napeljali, večidel popred prikažejo, potem se le začne živinče pri hoji šepati, se rado vleže, zdaj postane ta, zdaj uni člen na nogah boleč, vroč, napet in kmalo potem se napravijo na njem velike oteklinae, na kterih se zapazijo iz začetka vse znamenja vnetja; v tej dobi boleznii mnogo živinčet o malih dneh pogine. Ako se bolezen bolj vleče, znamenja vnetja pojenjajo, oteklina gorkoto in bolečino zgubi, postane bolj terda in tudi takrat, ko se živinče ozdravi, kar se vendar le malokdaj zgodi, ji ostanejo zatekli členi. Nar večkrat zatečeta sprednja kolena in pa zadnja skokna člena, akoravno zamorejo tudi vsi drugi členi nog zateči.

Če se te oteklinae preišejo pri poginjenim živinčetu, se najdejo kosti bolniga člena zrahljane, hrustanc, ki členske lica prevleče, je večkrat gnjidav in tudi se začne člen gnojiti in se predere, ali, ko je še živinče živo ali se še le pri raztelesovanju mnogo nabrane gnojnice v njem najde.

To bolezen ravno tisti vzroki naključijo, kakor sušico; torej tje zavernemo bravce.

Otekli, vroči in boleči členi se iz začetka neprenehamo z merzlimi okladki ozdravljajo; nekteri pa tudi hvallijo bolni člen s poparino kamilc, mete, zobnika in po noči člen vribati s kafro, v olji naribano. Noter se dajejo zdravila, ktere smo pri sušici svetovali.

Če bolezen pojenja, členi pa še zatekli ostanejo, naj se z mažo živiga srebra in kafrovcam, pozneje z jodovo mažo, prizlo terdovratnih oteklinah tudi z mažo, ki se napravi iz španskih muh in kake masti, členi mažejo. Če se je pa oteklina prederla in se pokaže, da so kosti načete, je vse ozdravljanje zastonj.

b. Hromota telet.

Ta bolezen večidel teleta napade predenj so sest tednov stare. Na enim ali na več členih se na nogah prikažejo oteklinae, ki so tako boleče, da živinče teško hodi in stoji in toraj večidel leži. Jestii se mu ne poljubi, od začetka gre blato bolj terdo potem pa bolj mehko od živinčeta; žila bolj hitro bije, serce zlo tolče, sapa je teška in hitra, žlemlnate kože so rudeče, iz oči solze tečejo, živinče po celim životu bolj merzlo in bolj topo postane;

otekline včasih na enim členu minejo, pa se na drugim prikažejo; včasih pa popolnoma zginejo, kar je zelo nevarno, pa tudi zmeče se včasih in prederejo, kar ni tako nevarno kakor pri žrebetih, ker se rana včasih kmalo zaceli. Bolezen malokdaj čez 14 dni terpi.

Pri raztelesovanju se najde nar večkrat vnetje čev in želodcov, in v siršiku je večidel sterjen sir nabran; pa tudi pljuča, vranca, ledice so večkrat vnete. Če se pa otekline na nogah prerežejo, se najde v njih rumenkasta meza, ki je večidel okrog člena nabrana, kosti in členi so pa le malokdaj načeti.

Nektero živinče ima že prirojeno nagnenje k tej bolezni, naključiti se zamore, če živinče slabo mleko sesá, posebno, če se mu prvo mleko krave sesati ne pusti. Pa tudi prehlajenje vsake sorte jo zamore naključiti.

Ozdravlja se živinče s tem, da se vzrok pred drugim odverne, da se mu iz začetka bolezni noter daje žvepleniga cveta, magnezije in glavberjeve soli, pozneje poparine kamilčnih cvetic, katerim se nekteri grani kafe pridenejo.

c. Hromota jagnjet.

Napade živinče le v prvih mescih življenja in se s tem naznani, da začne živinče terdo in teško hoditi, da se mu herbet pošine, in da mu v vrat ali noge kerč stopi, in mu glavo proti trebuhu zvije ali pa hoditi ne more.

Iz začetka bolezni je živinče vedno zaperto, pozneje pa dobi drisko. Kerč se vedno bolj širi, da živinče vedno skoraj nepremakljivo leži, ali pa da ga božjast lomi. Začne z zobmi škripati in že v prvih dneh bolezni večidel pogine; le malokdaj se ta bolezen čez 14 dni vleče. Le pri vgodnih okoljsinah se živinče ozdravi in sicer večidel tako hitro kakor je zbolelo, le noge vstanejo včasih dalj časa bolj terde.

Pri raztelesovanju se najde pod kožo semtertje rumenkasta meza razlita; žleznate kože čev, posebno pa siršika (četertiga želodca) so bolj vmazano rudeče, zatekle, bolj ali manj vnete in v siršiku je večidel nekoliko sterjeniga sira nabraniga.

To bolezen naključijo ravno tisti vzroki kakor pri teletih, posebno prehlajenje, zatoraj se ta bolezen v mescih: februarju, aprilu in maju narvečkrat prikaže, včasih celo po kužje.

Ozdravlja se bolno živinče od začetka bolezni z grenko ali glavberjevo solijo, kateri se nekoliko žvepljeniga cveta in štupe rabarbare pridene. Tudi bluvna sol v poparini kamilčnih cvetic se priporoča. Drugi posebno hvalijo 1 ali 2 kvintelca siroviga antimon a z 2 lotama siroviga masla zmešaniga, kar se dvakrat na dan noter daje tako dolgo, da blato bolj mehko od živinčeta začne iti. Potem se driskne zdravila opuste in le poparina kamilčnih cvetic s štupo encianovih ali kalmževih korenin noter daje.

Tisti deli pa, ktere kerč napade, naj se z vinskim cvetam, kafrovcam, terpentinovim oljem ribajo, živinče naj bo vedno na gorkim. Starim ovcam se vedno dobra piča daje, s solnimi in grenkimi zdravili naj se prebavlanje poboljša, da mlado živinče bolje mleko dobiva.

13. Kožni čerm (Hautantrax).

Je kožna sorta čerma ali vrančniga prisada, ki obstoji, kakor vse druge čermaste bolezni, v razkrojenju kervi.

Napade le konje in goved in večidel dobrorejeno živino nanagloma. Naznani se včasih s tem, da postane živina topa, omotična, da se opoteka, da včasih clo pade, večkrat pa se te znamenja ne prikažejo, ampak nanagloma se napravijo omejene, terde, neboleče in merzle oteklino, zdaj na vratu, zdaj na persih, pod trebuhom, na stegnih, pa tudi na drugih krajih, ki se naglo razširijo, dostikrat silno velike postanejo. Če se taka oteklina prereže, se najde v njej rumenkasta, žolci podobna meza, v kateri je v nekterih krajih černa kri zasedena in včasih penasta smerdljiva sapa. Če se bolezen koj o začetku ne kroti, se naglo pohujša, serčno in žilno bitje in sopenje se naglo pomnoži in v dveh ali treh dneh živina pogine. Le malokdaj in le takrat, ko bolezen ni huda, se še zamore ozdraviti.

Kar zadene vzroke te bolezni, zamorejo biti vsi tisti, ktere smo že pri čermu napeljali, in tudi ozdravlja se bolezen ravno na tako vižo, kakor kužni čerm, (poglej stran 183) ker delne oteklina niso bistvene, ampak le znamenje bolezni. Le če se namest tih oteklin bule napravijo, v kterih se smerdljiva gnojnica nabira in ktere zlo rade snetnjave postanejo, naj se naglo prederejo, da tekočina izteče in da jo popijavne žile ne popijejo, kar bi bilo zelo škodljivo. Te bule se včasih napravijo pri goveji živini.

14. Čermasti šen ali pereči ogenj (Milzbrandartiger Rothlauf oder Rose).

Ta bolezen je, kakor poprejšna, sorta kužniga čerma, ki pa posebno ovce in prešiče napade in se po tem naznani, da se napravijo šenaste otekline na glavi, na vratu in tudi na herbtu, ker se na koži iz začetka napravijo rudeče pike ali lise, ki se naglo razširijo, da postane koža v velikim obsežku temnorudečkasta ali višnjeva, je boleča, napeta, vroča in včasih se tudi mehurčiki na njej napravijo in šetine ali volna rada izpade. Radi pa večji ali manjši deli kože snetnjavi postanejo, kar je slabo znamenje, ker navadno na to kmalo smert nastopi. Prešiči včasih tudi začnejo bljuvati; večidel leže, če pa vstanejo, se opotekajo. Kolikor bolj temne ali višnjeve otekline postanejo, toliko večji je nevarnost. Živinče vedno bolj merzlo, sapa hropeča postaja, žila se več ne čuti in živinče božjast zlomi.

Preteče bolezen tako hitro, da se večidel že od 12 do 24 ur na eno ali drugo stran oberne. Ozdravi se vendar le takrat, ko ni bila zelo huda.

Če se tako živinče raztelesi, se vidi na krajih, kjer so se otekline napravile, pod kožo, v masti in v miških rumenkasto-rudeča meza razlita, med njo tu in tam črnkasta kri. Pa tudi v notranjih delih se najdejo enake premembe, kakor pri kužnim čermu.

Vse tiste škodljive zadeve, ki zamorejo sploh čermaste bolezninike, so tudi vzrok ravno te bolezni, posebno pa se dolžijo plohe po soparci. Večkrat se pa bolezen tudi po nalezbi razširi.

Ozdravlja se ta bolezen sploh kakor čermaste bolezni (poglej stran 184) in sicer dobrorejani živinici naj se na vratu puša, če ni živinče preveč rejeno, da se zamore vratna žila še najti, sicer pa naj se na ušesu ali repu puša. Noter naj se daje dvojne, glavberjeve ali grenke soli in pijaci naj se solne kisline primeša. Prešičem se pa koj o začetku bolezni za bljuvanje 2 do 5 granov bluvne soli, ki se v 2 do 3 letih vode raztopi, noter daje, ali 8 do 12 granov štupe bele čmerike. Po bljuvanju naj se salmiaka, solitarja in kafe, vsaciga 5 do 10 granov noter da; potem se šenasta oteklina večidel še bolj spahne, kar bolezen polajša. Nekteri posebno sirov antimon hvalijo. Če gre blato terdo od živinčeta, naj se rabijo brizglje iz žajfnice, olja in soli; kožne otekline naj se spirajo s kisam, kterimu se polovico vode primeša, ali pa s solno kislino, ktere se 2 lota v bokalu vode stanjša. Pa tudi spiranje z merzlo vodo ne-

kteri priporočajo, pa živinče mora pri tem vedno na gor-
kim biti. Tudi teloh, ki se v ušesa ali na persi zavleče,
je koristen.

Ker se pa živinče te bolezni, kakor vsih drugih čer-
mastih, ložeje obvarje, kakor nje ozdravi, naj se vse tisto
stori, kakor pri drugih čermastih boleznih, ko ali kjer se bo-
lezen rada prikaže, da živinčeta ne zbole. Kar zadene
vživanje mesa in snaženje hlevov, velja vse tisto, kakor
pri kužnim čermu (glej stran 186).

15. Opekljne (Verbrennungen).

Opeče se živina nar večkrat z ognjem, z razbe-
ljenim železam, z živim ali prav za prav z gasečim
apnam in z razjedljivimi strupi.

Nasledek opeke je prisad ali vnetje opečenih,
dostikrat pa tudi notranjih delov.

Z ognjem se zamore živina opeči pri pogorih.
Potem, če je živina bližjeji ali daleji od ognja, se ji dlaka
posmodi, v koži se napravijo vodeni mehurčiki, ali se pa
poverhna kožica ali cela koža v černo požgano skorjo
zgerbi. Pri tem občuti živina bolečine, pridruži se veči ali
manjši vročnica po velikosti opekljne, včasih živina tudi
v trebuhu občuti bolečine kakor pri koljiki, in če se zavolj
prevelike vročine v sopilih vnetljive bolezni napravijo,
se to naznani po znamenjih, ktere smo že pri pljučnici
in drugih vnetljivih boleznih napeljali, in tudi se živini jed
holj ali manj vpre, če je bolezen bolj ali manj razširjena.

Ozdravljati je treba zunajno kožno poškodo-
vanje in tudi notranje bolezni, če so se ktere pridružile.

Med vsimi vunajnimi zdravili zoper opekljino ni bolj-
šiga, kakor je prvič čisto, ne žarkovo olje (laško, la-
neno ali ogeršično), ali pa kakošna čista mast (maslo in
enake reči), s kterim se opekljne mažejo, — drugič pa
pavola ali bata, s ktero se (s kosmato stranjo) ope-
kljne dobro ovijejo. Ni boljših zdravil, ko je olje in
pavola.

Zlo v navadi je tudi pri nas na opekljine pokladati
zribani krompir, zeljno ali pesno perje, kar ni slabo; kisló
zelje pa ni dobro.

Če se po opekljini mehurji napravijo, se morajo
predreti, da se v njih nabrana sokrovica izcedi; potem
naj se spet namažejo z oljem. Če je pa koža tako ope-
čena, da nekteri kosi odpadejo in se pod njimi začne gno-
jiti ali celo vgnjide napravijo, naj se spervič namaže

rana tudi z oljem ali pa s svinčnim mazilom, huji ognjide se pa ozdravljajo, kakor je bilo že pri ognjidah rečeno.

Če so se opeklinam tudi notrajne bolezni pridružile, kakor pljučnica, vnetje vrata, koljika, vnetje čev in vnetje očes, naj se ozdravljajo, kakor smo pri teh boleznih učili. Če se pa nobena teh bolezni razločno ne naznani, je pa vendar vročnica zavolj hude opekline velika, je vedno koristno pušati in hladivne soli noter dajati, kakor so: solitar, glavberjeva in dvojna sol, pa tudi driskne brizglje rabiti.

Piti naj se da živini obilo hladne vode; klaja naj bo, če je mogoče, zelena.

Z razbeljenim železom se konji razun kovačnic in kobilstev malokrat opečejo; ozdravljanje je ravno tako.

Z gasečim apnam se živina nar večkrat opeče, če v apnenico pade. Če apno ni prevročje, in če je dovolj ugašeno, se večidel le nadtožica olupci in dlaka izpade; opekline pa zamore tudi bolj globoko seči, da se cela koža in tudi pod njo ležeče miške opečejo. Naj bolj nevarno je pa, če kaj gasečiga apna živini v oči pade, da se oko vname.

Naj prva potreba, ko se je živina iz apnenice spravila, je, jo apna očediti, kar se zgodi s kuhovino laneniga semena ali z oljem; z nerzlo vodo apno očediti bi se zamoglo le takrat, ko ni dužiga pri roci, apno pa iz očesa spraviti, je vedno s kakim oljem ali zlemnato kuhovino. Ko se je apno odpravilo, se je prizadevati posebno hudo vnetje, ki se napravlja, tolažiti z merzlimi okladki ali z zelenim zeljnatim perjem. Če pa vnetje ni posebno hudo, je olje ali neosoljena mast nar bolje, če se začne že v koži gnojiti, naj se s kuhovinami zlemnatih zelišč zmiva, ali se vsa opekline obloži z mehko platneno ruto, ki se v taki kuhovini dobro namoči. Pavola ali bata, na rane pritisnjene, kaj dobro pomagajo.

Če si je pa živina z apnam nos ali gobec opekla, ali celo kaj gasečiga apna požerla, naj se ji noter vlivajo: čisto olje ali zlemnate zdravila ali pomolzeno mleko.

Ravno tako se tudi tiste opekljine ozdravljajo, ki se napravijo, če se živina s kropam ali s kako drugo vročo tekočino popari.

Opekljine na zunajni koži se pa tudi zamorejo napraviti po vsih razjedljivih ali ostrih zdravilih, naj večkrat s mineralskimi kisljinami, če se napčno ali neprevidno rabijo pri kožnih spuščjih, garjah i. t. d. Posebno

konjederci imajo navado garje s hudičevim oljem namazati ali s kako prav močno kuhovino ostrih zelišč: teloha, podleska ali z mažo bele mišice, da tako napravijo veliko nevarniši opeklina, kakor so bile garje.

Ozdravljajo naj se take opeklina tudi s čistim oljem, z beljakom, kterima se svinčeniga kisa pridene, ali s svinčeno mažo. Posebno na takih krajih, kjer se koža zgerbi: med nogami, na zadnjim licu kolena in binceljna se napravijo radi globoke razpoke, v ktere naj se previdno v olju namočeni osvalki prediva pokladajo, kakor smo že pri mahovnicah napeljali.

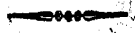
Razvade konj v hlevu in pri delu

(üble Gewohnheiten der Pferde im Stalle und beim Dienste).

Mnogo konj ima razvado pri hoji z glavo majati ali kviško mahati. Pervo je večidel znamenje, da konju kaj ni prav, pa tudi predenj konja omotica ali padica napade, se večkrat to znamenje prikaže; drugo je pa lastno večidel le prav živim konjem, česar se teško odvadijo. — Drugi pa z glavo v berzde tiše, kar je znamenje lenega in topiga konja, ki je v gobcu malo občudljiv; pa tudi pri konjih, ki imajo debelo teško glavo in proti glavi debel in zalit vrat, se to najde. Zamore pa to tudi znamenje bolezniti, posebno kake bolezniti sopil, pri kterih konji radi glavo pobešajo. — Nekteri konji pa glavo in vrat naravnost naprej stegujejo, posebno mladi in taki, ki so v gobcu zlo mehki; pa tudi napčno vstvarjen vrat in glava, to je: dolg, tenak, navzdolej pošinjen, tako imenovani jelenov vrat zamore vzrok tega bititi. — Spet drugi konji imajo navado, posebno pri delu jezik iz gobca moliti, kar je večkrat znamenje jezičniga mertuda, pa tudi razvada (Glej stran 144). — Najdejo se tudi taki konji, ki, ko ne jedo, z ustnicami perskajo, drugi srebajo slinice, česar se navadijo večidel taki konji, kterim je dolg čas; odvaditi jih pa, je teško. — Navada drugih konj je spet z odpertima gobčnicama terdo skupej stisnjene rezivne zobe na jaslih dergniti. — Pa tudi taki se najdejo, ki vse obližejo, kar zamorejo doseči: jasli, zid, lojtre, pa tudi vervi ali usnje grizejo ali celo požirajo; žlebogrizci pa posebno jasli razgrizejo in zobe na sprednjim robu lica, kjer se dergnejo, posebno obrabijo. Hla-

pavci (Kopper) so, ki zrak iz želodca puhajo in tudi požirajo in se jim pri tem na posebno vižo riga; naslone odpertí gobec na kako terdo reč; na jasli, lojtre i. t. d., ali pa le z odpertim gobcam po zraku hlapajo. To je večkrat razvada, večkrat pa leži vzrok v slabim prebavljanju in zamore zlo nevarno biti, ker take konje, če si tako želodec z zrakam napolnijo, rado začne kljati. Tisti hlapavci, ki gobec pri hlapanju kam naslone, se na obribanih sprednjih robih rezivnih zob lahko spoznajo; ki pa glave ne naslone, se ne spoznajo tako lahko, če se ravno pri tem ne opazijo. To razvado dobe večidel le konji, ki mnogo stoje, da se zavolj dolziga časa tega navadijo; zamore se pa tudi konj od konja tega naučiti. Odvaditi konja te razvade je zlo težko; nekteri jih tepejo, drugi jih tako privežejo, da ne morejo nikjer glave nasloniti, nekteri jim torbe na gobec denejo, drugi jim okoli vrata jermen terdo zadergnejo; pa to in tako ravnanje le za tisti čas hlapati ne pripusti, razvade se pa konj ne odvadi; jermen krog vratu zadergniti, je pa celo škodljivo, ker kervotok overa in kervni naval proti možganam napravi, iz česar zamore marsikaka bolezen vstati. — So tudi konji, ki imajo navado ujzdo snemati ali verv, s katero so privezani, odvezovati ali odgrisniti, da potem po hlevu letajo, in če je več živine v njem, jo bercajo ali grizejo, ali se pa prenajejo, če do kaj pridejo. — Tkavci se s sprednjim koncem vedno v hlevu semtertje zibljejo, se pri tem večkrat zlo otrudijo in se ne dajo več lahko tega odvaditi, če so se že zlo navadili; če se tudi v še tako ozek kraj postavijo, se vendar poskušajo vedno gibati in se zamorejo pri tem celo na pleči ali na binceljni poškodovati. Konji s to razvado soje in hodijo s sprednjimi nogami večidel široko in nerodno. — Drugi konji se poskušajo od jasel odtergati in se toraj z vso močjo od njih vlečejo. To store večidel mladi konji, ki še niso vajeni biti privezani, in če se nekterikat odtergajo, se zamorejo te razvade navaditi, se pa zamorejo tega odvaditi, če se na močno verv privežejo in če se po takih poskušnjah tepejo. — Spet so konji, ki posebno zadnje noge eno na drugo postavljajo, in se tako, posebno, če so ostro podkrovani, lahko nastopijo.

Od teh in družih razvad se konji le težko in večidel le z gerdo odvadijo.

Navadne bolezni domače perutnine in doma- čih ptičev.

(Krankheiten des Hausfederviehes und der
Stubenvögel).

1. Smerčanje gos (der Zips oder Schnarren der Gänse).

Nosnice so zabasane, toraj ne morejo gose sopsti skoz nosnice, tedaj smerčé. Da naj se jim kakih 5 do 10 debelo stolčenih zern popra; nato začnejo večidel bljuvati; potem se jim kljun namaže z lanenim oljem ali s sirovim maslam. Vselej pa naj se jim piča premeni.

2. Pika na jeziku pri kokoših (der Pips der Hühner).

Pri tej bolezni postane kokoš žalostna in koš naredi, roža ji obledi, oči se ji skalé in bela trepavnica skoraj celo oko zakrije, pozneje začne na posebno vižo čivkati in če se jezik pregleda, se najde posebno proti koncu terd in odebelen, s terdo roženo kožo prevlečen, da kokoš ne more jesti. Zatrčaj zlo hujša, voda se ji začne iz nosnic izcejati, roža postane rumena, kar že bližnjo smert naznani.

Pri tej bolezni je treba odebeljeno kožo jezika omajiti, in odlušiti in potem se jezik z maslam namaže; noter se da popra ali česnja ali nekoliko kaplic žganja ali vina na kruhu. Po zimi naj se taka kokoš na gorko dene. Za kermo je naj bolje zelenjava, kakor solata, ohrovt, zelje i. t. d.

3. Zamolknost domačih ptičev (Heiserkeit der Stubenvögel).

Je tako rekoč nahod tičev, ki se sicer prizadevajo lepoglasno peti, pa njih petje je le zamolklo in žalostno. Vzrok te bolezni je večidel pomanjkanje strežbe, ko se movsajo, ali pa prehlajenje. Skerbi naj se, da se bolj na gorko denejo in da se jim dobro počedi in sploh dobro streže, potem naj se vtakne na tičniku koža slaninina, da jo zamorejo tiči kljuvati, ali se jim da terdo kuhaniga rumenjaka s krušnimi drobtinami.

4. Napet krof golobov, gos in kokoš (Kropfgeschwulst der Tauben, Gänse und Hühner).

Krof se napne po preobilni piči ali zraku, včasih tako, da se je bati, da bo perutno zadušilo. Pri golobih se pa ta bolezen večkrat po kužje prikaže, ki postanejo žalostni, oči postanejo tamne in vodene, golobi ne spijo in ne jedo, začnejo teško sopsti in ne morejo več kruliti, krof se vedno bolj napenja in na jeziku se naredi najhina vgnjida.

Pri tej bolezni se, če je krof piče napet, perutnini olja noter vlije, — če pa je le zraka napet, se ji da nekoliko kaplic žganja na kruhu, nato se ji da salatniga ali ohrovtiga perja, če tega ni, pa solatniga semena.

Večkrat je pa krof tako napet, da se mora prerezati, nabasana piča vun vzeti, potem pa s svilno nitjo zašiti in z oljem namazati, pa tudi noter naj se olja vlije. Pri golobih se pa mora vgnjida na jeziku previdno odreti.

5. Napenjanje domačih ptičev (Wind-sucht der Stubenvögel).

Pri tem je celi život napet, posebno pa krof, ki je sčasama tak kakor boben.

Krof naj se z iglico prebode, da zrak iz njega spuhti, nato naj se tiču nekoliko kaplic žganja noter vlije. in na gorko naj se dene.

6. Zapertje (Verstopfung).

Se napravi nar večkrat pri racah in kokoših, pa tudi drugo perutnino in ptiče, posebno po zimi, če žejo terpe, ko zmerzuje, ali če se jim konopeljniga ali družiga

dražljiviga semena da, večkrat napade. Napenjajo se vedno, pa le malo terdiga blata iz sebe spravijo. Vode naj se jim dovolj da, in perutnini naj se nekoliko žlic laneniga olja noter vlije, bolj majhnim tičem naj se pa siroviga masla ali nekoliko kaplic laškiga olja noter vlije. Slavcem pa naj se da križastih pajkev ali v olju vtopljenih móčnih červov. Pri zlo terdovratnim zapertju perutnine naj se pa skuha 1 lot perja séne na pol maselca vode in te kuhovine naj se po dve žlici naenkrat noter daje. Zraven tega naj se da zelenjave za pičo.

7. Driska (Durchfall).

Se napravi največkrat pri goseh in kokoših, ko dolgo dežuje, pa tudi pri tičih, posebno tistih, ki se po zimi vjamejo in se téško nove piče privadijo. Tudi nečista, s praham zmešana piča in slaba voda zamore to bolezen naključiti.

Da se ozdravi, naj se da gosem drobno zrezaniga osata, tropin iz olarije in stolčeniga ječmena za pičo, ali se stolčena ajda in ječmen zmeša z zdrobljenim maham, ki se tudi za pičo da. V pijačo naj se dene drobno stolčeniga zeleniga smerčja ali jelčja.

Kokošam naj se pa da rujavo praženiga (roštaniga) ovsa, ki se zmelje in s polovico štupe baldrianovih korenin in s toliko olam zmeša, da se iz tega kroglice naredo, katerih se kokošam trikrat na dan po 3 ali 4 noter da.

Majhnim ptičem naj se pa da stolčeniga ovsa, mravlinčnih jajčkov, če pa že bolezen dalj časa terpi, stolčeniga kimeljna, kalmževih ali encianovih korenin s sirovim maslam, ali pa v rudečim vinu namočenih kruševih skorijah terdo kuhanih jaje.

8. Vnetje čev ali kile ptičev (Entzündung der Gedärme, Bruchkrankheit der Vögel).

Trebuš se napne, če se proti luči pogleda, se skoraj skozi vidi in mnogo majhnih rudečih napetih žilic se na njem zapazi. Čeva bolj proti zadaj tiše, večkrat skozi ritnik mole in so zatekle, rudeče in boleče. Napravi se ta bolezen nar večkrat po dražljivi, zlo tečni ali pokvarjeni piči (po nezrelim konopljenim semenu). Takimu tiču naj se le malo navadne piče da, soli v pijačo, in če so zaperti, naj se jim večkrat olja noter vlije, vun moleče čeva naj se večkrat z oljem namažejo, v ritnik naj se z oljem namazana glavca dolge iglevitakne, kar brizglje nadomestuje.

9. Hirčnje ali jetika ptičev (Abzehrung der Stubenvögel).

Tič le malo je, je len, truden in top, oči, kljun in jezik postane rumenkast. Bolezen se narvečkrat napravi po nezdravi in neprimerni piči; pa tudi taki ptiči, ki prav radi pojó, jo radi dobé. Tič naj se bolj redi, merzle vode naj se mu dovolj da in s suhim peskam in solijo naj se tičnik potrese, da naj se mu nekoliko móčnih červičev al pajkov v olju namočenih. V pijačo naj se dene zarujavelih žeb-
ljev ali nekoliko žafrana in cimeta.

10. Kokošja červivna kuga (Hühnerpest, Wurmseuche).

Napade kokoš naglo, večkrat brez predznamenj, kokoš začne koš nositi, postane žalostna, večidel kmalo pogine. Pri raztelesovanju se najde v čevih in tudi v drugih delih polno červov. Na posebno vižo premenjen zrak in tudi pokvarjena piča mnogo k naključbi te bolezni pripomore.

Iz začetka naj se daje kokoši drobno razsekanih kropiv ali rutice z zmečkanim ječmenam ali korenin praproti, ktere naj se v kislim mleku namočijo in v vodo, ktero kokoš pije, naj se pepela ali sli verže, ali se ji da ječmenove vode, kateri se nekoliko z razbeljenim železam ugašene vode primeša. Tudi kruh in česnje v olji namočeno, nekteri hvalijo. Drugi priporočajo korenine praproti v apnjeni vodi namočene, ali se pa samo apnene vode kokoši v kljun vlije, pa le takrat, če nima driske, ki se potem še le rada napravi in večkrat kokoši k zdravju pomaga.

11. Nagla smert ali čerm (Milzbrand).

Pri suhim vremenu in velki suši, ko živali pijače pomanjkuje, se zamore pri vsakej sorti perutnini čerm prikazati, kateri jo nanaglama, brez da bi bila popred kaj bolna, umori, le roža postane včasih popred čemkasta. Če se taka žival raztelesva, se najde, kakor pr drugi za to boleznijo poginjeni živini, kri černa in gosta kakor kolomaž in zdaj ta, zdaj uni del s tako kervijo zalit. Vse kar se zamore zoper to bolezen storiti, obstoji v tem, da se je žival obvarje; toraj je treba skerbeti, da žival v veliki vročini in če ta bolezen drugo živino napada, dobiva zelenjave in merzle vode dovolj, in da se na bolj hladnim derži. Tako žival za jed porabiti, je zlo nevarno.

12. Zavdanje (Vergiftung).

Zavda se perutnini nar večkrat s tem, če se podganam ali drugim takim živalim strupa nastavi, ki se nar večkrat zmeša s kašo, s salam, z ocvirki i. t. d. da pridejo kokoši in tiči, se tega najedó in si tako zavdajo. Pomagati jim ni.

13. Padica ali tičja božjast (Fallsucht der Stubenvögel).

Tič se nanagloma zverne, z nogami stresa in jih stegne, s perutami trepetá, oči mu zvijs, nektre minute leži in potem spet ostane. Pomoči naj se v merzlo vodo, krepeljci naj se mu do kervaviga porežejo, tudi nekoliko kaplic beliga vina naj se mu dá; posebno dobro zdravilo zoper to bolezen je pa čebula, ki se tiču v tičnik dá, da jo kljuje.

14. Koze golobov (Blattern der Tauben).

Dobé jih le golobiči, posebno v vročini, in obstoje v tem, da se majhni mozulčiki po životu napravijo, ki se radi zgnojé. Vzrokujejo jih posebno nečiste in soparne gnjezda; če je golobnjak hladen, zračen in čist, jih golobiči navadno ne dobe.

Da se odpravijo, se mora golobnjak snažiti in noter naj se daje štupe brinovih jagod 2 lota in žvepljeniga cveta 1 lot, kterimu se nekoliko moke in vode pridene, da se iz tega kroglice, kakor leča debele, napravijo, kterih se trikrat na dan po ena noter dá.

15. Garje kokoši (Krätze der Hühner).

Se prikažejo pri kokoših s tem, da na več krajih perje izpade, dá se koža oguli in garpova postane in večkrat se tudi majhine vgnjidice napravijo. Kokoši začnejo hujšati, če imajo še tako dobro pičo. Da se odpravijo, se vzameta dva dela svinske masti in en del terpentinoviga olja, s kterim se bolni deli enkrat na dan namažejo.

16. Snet kokošje rože (Kammbrand der Hühner).

Roža postane o začetku bleda in po tem černa, snetjava. Pri tem so kokoši žalostne in velikokrat kmalo poginejo. Ta bolezen se napravi narvečkrat po zaduhli in

pokvarjeni piči. Nekteri terdijo, da je posebno dobro koj iz začetka v rožo majhine vreze napraviti, da kri iz njih teče; zraven tega naj se da kokoši siroviga masla s stolčnim česnam, v pijačo pa naj se dene stolčenih skaj, drugi pa svetjejo kljun in jezik s solijo ribati, potem majhino zličico vina noter vlti in nato nekoliko raztolčeniga česnja s sirovim maslam noter dati.

17. Putika ali šên kokoš in ptičev (Podagra oder Rothlauf der Hühner und Stubenvögel).

Imenuje se tako tista bolezen, pri kateri postanejo noge rudeče in zatečejo; žival začne zvezano in teško hoditi, zdaj eno, zdaj drugo nogo kviško dvigne in na gredéh se ne more več obderžati. Naključni to bolezen mokrotno, nečedno in merzlo stanišče, posebno če sapa skoz vleče, potem pokvarjena piča. Naj se tedej ti vzroki odvernejo, da se bolezen ozdravi in noge naj se namažejo s kopunovo mastjo in pozneje naj se z gorkim vinam zmivajo.

18. Hiranje (Darre).

Ta bolezen narvečkrat golobe, kokoši in ptiče napade in v tem obstoji, da se tista žlezica zabaše ali zgnoji, ki jo imajo pliči nad repam in ktera vedno mazilo izceja, s katerim si perje mažejo.

Perje nad repam po koncu stopi in tiči vedno s kljunam proti njem kavsajo, rep večkrat na straň zavijejo. Če nimajo vode, da se ne morejo skopati, se nar večkrat ta bolezen napravi. Žleza naj se previdno z majhino iglo predêre, da gnoj ali sterjeno mazilo izteče in rana naj se s slano vodo zmije. Razun tega naj se tičem nektere dne da zernja, ampak le zelenjave za pičo.

19. Merčesi (Ungeziefer).

Vsake sorte perutnina ima lastno sorta kožnih merčesov. Gosi imajo dvojne sorte uši, bolj majhine, ki se le na vratu, in druge bolj velike, ki se po celem životu zarede. Golobi imajo pa uši, majhine mole, snice; kokoši imajo uši in bolhe in tudi ptiči imajo uši, ki jih večkrat tako nadlegujejo, da se hraste naredo. Vsi ti merčesi vstanejo po nesnažnosti, posebno iz lastniga blata; velika vročina k temu posebno pripomore. Zamore pa merčese tudi žival od živali,

dobiti, toda le enake sorte. Jih odpraviti naj se žival z laškim oljem, ali s stanjšano mažo živiga srebra, s kuhovino tobaka namaže ali naj se polije s scavnico goveje živine, ali naj se zmije z vinom, v katerim se je stolčeni kimej in vratičevo seme namakovalo. Sicer je tudi koristno stanišče z zelenim praprotnjem nastljati; pri golobih se pa mora golobnjak, če se je posebno veliko merčesov zaredilo, z apnam prebeliti, katerimu se še precej saj pridene. Tičniki naj se pa s kako oljnato barvo namažejo in na dno naj se potrese peska z janeževim in pelinovim semenam.

20. Babično podtrebušno potenje (Schwitzsucht der Weibchen).

Če babice dalj časa léžejo, se pod trebuham zlo pote, perje zgubé in koža postane črnkasta, kakor da bi bila posmojena, kar se vse zavolj velike vročine napravi. Babica naj se večkrat na dan z merzlo ali z osoljeno vodo pod trebuhom zmije in jajca naj se ji vzamejo.

21. Če babica ne more znesti (Wenn das Weibchen nicht legen kann).

To se večkrat zgodi zavolj počesne lege jajca, ali če je jajce presila debelo. Da jajce na dan pride, naj se ritnik namaže z laškim oljem in s perstmi naj se pomaga jajce iztisniti. Večkrat je pa tudi potreba z ostrim nožem ritnik spodej nekoliko prerezati, ki se kmalo sam od sebe zaceli.

22. Predpad ritnika (Vorfall des Afters).

Se večkrat napravi pri kokoših, če predebele jajca nesejo, ker se ritnik oberne in večí ali manjši del vun stopi in zateče, kar navadno imenujejo: kokoš se je prenesla. Če se z merzlo vodo večkrat zmije ali z oljem namaže, se oteklina včasih nekoliko polajša, pa popolnoma to bolezen ozdraviti, se le prav malokdaj zamore, ker vsakbart, ko kokoš znese, spet ritnik vun stopi.

Nauk od operacij

(Operationslehre).

Vse tiste opravila na živalskim truplu se imenujejo operacije, ki se z rokami ali s kakim zdravniškim orodjem v ta namen storé, da se kaka bolezen ozdravi, ali da je potem živina za kakošen poseben namen bolj koristna (kakor na priliko rezana živina) ali le bolj dopadljiva (kakor konji z angleškim repam ali psi z okrajsanimi uhalí).

Iz tega se razvidi, da zamorejo operácie zlo mnogoverstne biti. Mi bomo govorili tukaj od boljnavadnih.

Orodje,

ktero se pri njih potrebuje, je po tem takim tudi razno, in sicer tole:

Noži, ki so ali zaperavni (bistouri) ali nezaperavni (skalpelí); obojne sorte pa zamorejo biti ostni ali vampasti, ravni ali skrivljeni, skrivljeni pa so ostni ali imajo na koncu bunčico. Posebna sorta nožev sta pa kopitni nož in lavóřčast nož, to je, nož enake podobe kakor je lavorovo perje.

Škarje so ali ravne ali na licu ali robu zakrivljene.

Igla za trak zavleči je dvojne sorte, ali je ost trivoglata in ostra, ali pa plošnata in topa.

Šivanjke za rane šivati so razne velikosti in na razno vižo zakrivljene.

Omerzalec, pičla in sulčica, je trojno orodje za kri pušati.

Žage razne sorte, poprijemnica (Pinzette), škarjate kleše, (Kornzange), topi in ostni kavljí, kopitni dolbač (Hufreisser), kleše za rezanje (Kastrierzange), precepne kleše (Kluppenzange), pre-

cepi (Kluppen), škarje za prikrajšanje répa (Kour-tierscheere), razne sorte brizgljavnice (Spritzen), za spiranje ran in brizglje rabiti, raznosortni bôdci (troakarji) požeravnik, želodec, čeva, scavni mehur prebosti.

Preiskavnica glavčasta ali žlebnata (Knopf- und Hohlsonde), poscavnik ali katéter, razno vpodobljene žgavne železa in sicer nožu, valarju, gumbu, hruški, tolarji in rinki podobno in vse podkovno orodje. —

Ker pa vsaka operacija živini večji ali manjši bolečine prizadene, tedaj ni misliti, da bi med operacijo vedno pokojna stala, jo je treba potem, ko je zdravnik popred vse dobro preudaril: kje, kako in zakaj bo operiral, in si vso potrebno orodje in potrebne pripomočnike pripravil, živino stoječo ali ležečo tako vkrotiti, da zamore lahko in varno operirati.

Od krotjenja živine za operacije.

Če se živina stoječa operira, se priveže z močno uздо ali kapčonom, ali pa jo eden ali več pomočnikov derži. S tem pa se ne bo vselej dostojno vkrotila, tedaj je treba včasih večji sile, in ta obstoji v tem, da se živini ena nogo vzdigne, da potem le na treh stoji in zavoljo tega manj moči ima se zoperstavljati.

Tudi vzdiga noge ne bo vselej zadosti, treba jo je še huji vkrotiti, kar se zgodi z gobčno zadèrgnico (Bremse), to je s tistim orodjem, pri katerim je na kratkim količku mezinc debela vervica z obema koncama v podobi zanjke privezana, ktera se krog sprednje gobčnice tako terdno zasuče, da živina po tej bolečini kakor omtljena druge bolečine manj čuti. Pa tudi gobčna zadèrgnica ni vselej dovolj, ampak potreba je tudi večkrat živino v posebno stališe (Nothstand) postaviti, ki obstoji za govejo živino navadno v rogovilah, ki so terdno v tla zabite, med ktere se živini glava dene in terdno mednje priveže; ali je pa podolgasto štirvoglat z latami na obeh straneh in spredej obdano stališe, v ktero se živina postavi in priveže.

Za konje, ki so pri operacijah zelo nepokojni, je pa posebno pripravna močna lesena stena (Nothwand), ki je ali nepremakljiva ali taka, da se nagniti in na tla položiti da, v kateri je več lukinj, skoz ktere se živina z jermeni nanjo priveže. Ker pa ta priprava iz mnogih delov obstoji, več stroškov prizadene in le tisti vé z njo v caker iti, ki je je navajen, se le redko kje najde.

Če se s temi pripravami živina ne more vkrotiti, ali če jih ni pri roci, se mora na tla vreči, da se ležeča operira. Vreči živino je potreba vervi in več pomagalec. Na več sort se zamore verv okrog nog živine oviti, da se verže; nar pripravniši se vendar na to vižo verže, da se 5 do 6 sežnjev dolga in terdna verv vzame, ki se v dva enako dolga spremena zgane in na zganjenim koncu se napravi nezadergljiva tako velika zanjka, da se ravno na tisti kraj vratu, kjer komat leži, prileže. Oba konca vervi se pa skoz sprednje in zadnje noge tako potegneta, da se vsak konec krog eniga binceljna ovije, potem se konca na vsaki strani skoz vratno zanjko deneta in proti zadnjim koncu živine tako dolgo vlečeta, da živina pade. Ker pa verv binceljne rada ožuli, se krog njih podložen, kakih 6 ali 8 palcev dolg jermen ovije, ki ima na vsakim koncu železno rinko všito, skoz ktere se verv potegne. Namest ravno imenovanih jermenov, so pa tudi taki, ki se zamorejo krog binceljna zapeti in v sredi le eno železno rinko všito imajo, skoz ktero se verv potegne.

Na drugo vižo se pa živina s posebnim veržajem (Wurfzeug) verže, ki obstoji iz močne 4 ali 5 sežnjev dolge vervi in čvetero močnih jermenov, na katerim enim je verv priterjena, katerih vsak se krog eniga binceljna zapne, in skoz železne rinke, ki so na vsakim jermenu všite, se verv skoz potegne.

Še druga priprava je podpasnik (Hängematte), ki se manjkrat pri operacijah, večkrat pa po operacijah ali pri takih boleznih rabi, pri katerih živina ne more stati, in obstoji v tem, da se na dva počesna drogova, ki se na obeh straneh živine priterdita, živina tako obesi, da se ji pod trebuh vajsница ali v sili vreča ali kaka rjuha podloži, kar se terdo napne in na drogova priveže; živina se zamore tako na podpasnik naslanjati.

Gobčna odperavnica (lojtrice, Maulgitter) se le takrat rabijo, ko se živini ostri zobje pilijo ali pri kaki opravi ali operaciji v gohcu, pri kateri je potreba, da živina zija.

Zavratnik (Halskranz) obstoji iz 8 do 10 okroglih, po pavcu debelih količek, ki morajo seči od glave do pleč in so spredaj in zadej na močni vervici nabrani in se tako živini okrog vrata zadergnejo, da mora vedno vrat raztegnjen imeti. Namest tega se zamore tudi le en sam količek vzeti, ki se na eni strani spredaj na ujdzi in zadej na persni pas z vervico priveže. Še bolje je dva privezati.

Od operacij posamsko.

1. Pilenje zob (*Maulräumen*).

Zobje se takrat pilijo, ko imajo preostre robove, da živino pri jedi zbadajo, ji bolečine napravljajo in tako store, da noče celo nič ali da le malo je. To se zgodi s tem, da se živini gobčna odperavnica med čelusti dene, z nalaš napravljenim dolgim dletam se večji osti zob odbijejo, večkrat se pri tem mora živina vreči, ostri robovi se pa le z navadno pilo popilijo s tem, da se živini pila med zobe dene, da si jih sama obriba, ali jih pa kdo popili z pripomočjo gobčne odperavnice. Ne sme se pa misliti, da so vedno preostri zobje krivi, če živina neče jesti; so sicer preostri zobje včasih tega krivi, pa ne tolikokrat, kakor se to sploh misli; večkrat je želodec pokvarjen, ali gobec ali požiravnik vnet, ali je celo kakršna druga boleznin zaterla poželjenje po piči.

2. Zbitje gnjilih košnikov (*Entfernung cariöser Backenzähne*).

Ko operacijo storiti, je treba do korenin gnjiliga zoba priti, zatoraj je treba napred zunaj kožo prerezati, potem iz kosti okrogel kos s trepanam izzagati, da se korenine gnjiliga zoba vidijo. Nato se živini v gobec kaka terda reč dene, da ne more zob skupej stisniti. Na korenine gnjiliga zoba se pa nasloni topo železno dleto, pa katero se s kladvam tolče, da se zob zbije. Vendar se mora paziti, da se, ko se koža prereže, ne ranijo žile, čutnice ali slinjak podušesne slinavke. Operacija je vselej težavna, pri kateri se mora živina vreči.

3. Prisekovanje uhal (*Mäuseeln*).

Je operacija, katero so kadaj pri konjih rabili, sedaj se pa le še pri psih in tudi manjkrat rabi. Obstoji v tem, da se zavolj boleznin na uhalih ali zavolj lepšiga večji ali manjši kos uhal odreže. Da se uhalo lepo in enako prirežete, se denete v razno vpodobljene precepe, po katerih se z ostrim nožem ali škarjami odrežete in potem koža od obeh krajev zašije.

4. Spodveza ranjeniga tóka podušesne slinavke (*Unterbindung des verletzten Ohrspeicheldrüsenausführungsganges*).

Ki ti operaciji se mora živina vedno vreči, in dá se ji kaj terdiga v gobec, da zveči, da se vidi, kje se sline izcejajo. Nato se poskusi žlebčnato preiskavnico v ranjeni tok proti žleži vpeljati, večkrat je potreba zunajno rano razširiti, da se do ranjeniga slinjaka pride; potem se tok od delov, na ktere je prirašen, z nožem odloči; prime se ranjeni tok s poprijemnico, preiskavnica se vun potegne in potisne se osvalk iz prediva v tok kakor dalječ se zamore, in nato se nad rano z močno in debelo nitjo terdno spodveže, tanjka nit bi ga prerezala. Rana se s predivam napolne, in v koži se naredita dva ali trije vozlati šivi in potem se z rano ravna, kakor smo sploh pri ranah omenili.

5. Vbod sapnika (*Lufttröhrenstich*).

Sapnik se vbode z nalaš zato napravljenim troakarjem le takrat, ako kaka overa sopenje tako zadržuje, da je živina v nevarnosti se zadušiti. Ta overa mora pa bolj proti glavi v vratu biti, kakor se sapnik prebode, da zamore živina tisti čas, dokler po navadni poti sopsti nemore, skoz troakar sopsti. Take overe, ki to operacijo velevajo, so: izrastki v nosni ali gerlni votlini ali sapnici, hudo vnetje gortanca, zlohude smolike, pri kterih se tako velike otekline napravijo, da je živina v nevarnosti, se zadušiti. Pa tudi zavolj tujih v gerlni votlini ali v požeravniku zabasanih reči je te operacije potreba, da se živina popred ne zaduši, kakor se te reči zamorejo vun vzeti. Te sorte troakar obstoji iz skoz in skoz votlih nožnic, ki so nekoliko plešnate in imajo v sredi na zgornjim in spodnjim licu podolgaste ljuknice. V te nožnice se vtakne plošnato dvorezno bodalce (troakar), s kterim se sapnik skoz in skoz na obéh straneh prebode tako, da imenovane podolgaste ljuknice v sredo sapnika pridejo; nato se troakar vun potegne in na nožnice se na vsak kraj ena šipca priterdi, da se ne moreje premakniti; tako na obeh koncih nožnic zrak pri sopanju vun in noter puhti. To orodje se tako dolgo v sapniku pusti, da zamore živina spet po navadni poti sopsti, kar se spozná, če poskusimo končnike nožnic zamašiti, in živina že dobro skoz nos sópe. Če vidimo to, potegnemo nožnico vun; rana se

sama zacéli; le sperati z mlačno vodo jo je včasih od zunaj treba, ako se zlo gnoji.

6. Vrez v požeravnik (*Speiseröhrenschnitt*).

V požeravnik se takrat vreže — kakor smo že na strani 146 omenili — kadar živina kako predebelo reč požre, da v njem zastane in se ne da ne gori in ne doli spraviti. Pri tem je treba kožo naravnost po oteklini na vratu podolgama prerezati. Pod kožo leže široke in tanjke miške, ki sežejo od persne kosti do zadnje čelusti in do sapnice; tudi te je potreba s trebušnim nožem prerezati. Koj spodej v vratnim žlebu pa leže vratne žile in čutnice, kterih se je potreba previdno ogibati, da se ne ranijo, toraj se s topim kavljem bolj na stran potegnejo. Potem se požeravnik podolgama po celi oteklini prereže z ostrim trebušnim nožem in v njem zabasana reč se ali s perstmi ali s poprijemnico vun vzame. Če je zabasana reč debela (kaka repa ali korenje), se mora primerno zmečkati in potem se le posamesni kosčki vun jemljejo. Nato je potreba nar popred požeravnik z zanjknim šivam zašiti. Kolikor lepsi se rana zašije, to je, kolikor bolj se ranjeni robovi skupaj sprimejo, toliko poprej in lepši se rana zaceli. Poslednjič se mora tudi koža zašiti, vendar je treba skerbeti, če se rana ne zalepi, ampak se gnojiti začne, da se gnoj ne zasede, ampak da se sproti zmiva in rana sploh po pravilih, ktere smo pri ranah omenili, ozdravlja.

7. Persni vbod (*Bruststich*).

V persno votlino se s posebnim okroglim in kratkim (ovčjim) troakarjem med osmim in devetim rebrom na mestu, kjer se reberna kost v hrustanc spremeni, v ta namen vbode, da nabrana voda pri persni vodenici iz nje izteče. Pri vsih družih nabranih tekočinah v persih ta operacija nič ne pomaga, pa tudi pri persni vodenici redko kdaj, ker se voda rada spet nabere.

8. Trebušni vbod (*Bauchstich*).

Od trebušniga vboda, kadar živino napenja, je bilo že na strani 159 in 160 govoreno, le to še pristavimo, da se operacija rabi pri konjih, ovcah, kozah, nar večkrat pa pri goveji živini. Pri govedi, ovcah in ko-

zah se napeti prvi želodec ali vamp, pri konjih pa debela čeva in nar večkrat tako imenovano slepo čevo prebode.

9. Operacije kil (*Bruchoperationen*).

Že na strani 202 smo govorili, kako je treba pri kilah ravnati in omenili, kdaj da je operacije potreba, ktera v tem obstoji, da se vunanja koža in potem vsi deli, ki kilo zakrivajo, previdno po celi dolgosti kile prerežejo; posebno previdno in skerbno je pa treba rezati ravno preden se do kile pride, da se čeva ne narežejo. Zavolj tega naj se vselej z poprijemnico ali pa z žlebnatim preiskalцем piskrična tkanina nabere in prereže, da se do kile pride. Nato se poskusi skoz ljuknjo, skoz katero so čeva prederle, čeva s perstmi nazaj spraviti; ako tega ni mogoče storiti, se skoz to ljuknjo žlebnata preiskavnica potisne, v katero se zakrivljen in gumbnat bistouri vtakne, da se ljuknja z njim previdno razširi. Na katero stran da se ima ljuknja razširiti, mora vedno lega kile odločiti in potreba je natanjko vediti, kje da žile, čutnice in drugi imenitni deli leže, da se kaj ne rani. Ko je ljuknja dovolj razširjena, se kila lahko nazaj spravi, ako se ni že pri-rasla, kar se vendar le malokdaj najde. Nato se cela rana zašije, kar je pa zelo težavno, ker je posebno na tem veliko ležeče, da se deli ravno tako skupej zašijejo, kakor so bili popred skupej zarašeni. Če se mora pri kilah v možnji po operaciji živina rezati, se mora to zgoditi po pravih, ktere bomo pri rezanju napeljali.

10. Vbod v scavni mehur (*Harnblasenstich*).

Pri tej operaciji se seže s pooljeno levo roko v ritnik, ki se popred z brizgljami dobro sprazne, in se natanjko ošlata, kje da napet mehur leži, z desno roko se potem zato napravljeni troakar v ritnik vtakne, vendar ne sme ost iz nožnic noleti, ampak še le, ko se nožnice na nar bolj napeti kraj scavniga mehurja naslone, se ost skoz nožnice potisne in z nožnicami vred v scavni mehur zabode. Potem se z levo roko nožnice primejo, z desno pa se troakar iz njih potegne, da scavnica počasi izteče, in ko se popolnoma izcedi, se tudi nožnice vun potegnejo. Pri živini ženskiga spola se mora ta operacija skoz sravno nožnico opraviti; pa te operacije pri živini ženskiga spola skoraj nikdar ni potreba.

11. Vrez v scalo (*Harnröhrenschnitt*).

Ta operacija, kakor smo že na strani 215 omenili, se zamore le takrat s pridam storiti, ko se je kak kamen že tako globoko po scalu pomaknil, da se zamore ošlatati. Prereže se na oteklini podolgama do kamna, da se vun vzame. Nato se narpopred prav previdno prerezano scalo z zanjknatim, potem pa tudi koža z vozlatim šivam zašije. Rana se večidel brez gnojenja zacéli. Ta operacija je lahka in ne nevarna.

12. Odrezanje žile (*Abnahme der Route*).

Konj se mora pri tem kakor pri rezanju vreči in na herbet obrniti. Zamore se sicer žila (moški ud) tudi spodvezati, da odpade ali z razbeljenim železam odžgati; vendar se pa mora tako ravnanje zavreči, ker se živini na nepotrebno vižo bolečine napravijo. Če je te operacije potreba, naj se z nožem na sledečo vižo stori: najpopred naj se v scalo kateter ali kaka druga vpogljiva okrogla tako debela šibica vpelje, da ravno scalo izpolne. Na to prime pomočnik žilo nekoliko višje kakor se ima odrezati in jo terdno derži, drugi konec pa prime zdravnik z levo roko in z desno roko s trebušnim nožem žilo odreže. Kri, ki začne teči, naj se ustavi z merzlo vodo ali z razbeljenim železam, velike kervne žile naj se pa spodvežejo. Potem se napravijo trije vozlati šivi s tem, da se s skrivljeno šivanjko skoz žlemlnato kožo scala do poveršnje kože prebode in z vozlam nit zaveže. Na vsaki strani naj se napravi eden šiv in eden na spodnji strani. Pomočnik, ki žilo derži, naj pazi, da mu ne uide, ker jo živina tako k sebi potegne, da se teško več poprime in živini bi zamogla kri odteči.

13. Rezanje (*Castration*).

Rezanje imenujemo tisto operacijo, s katero se pri živini moškiga spola jajca odrežejo ali tako spremene, da niso več za plemenenje. Pri živini ženskiga spola se jajčniki izrežejo.

a) Rezanje žebcov.

Žebci se sicer na razno vižo režejo, nar navadniši je dan današnji semenovo vervico v precepe djati, ali jo odsukati, odžgati ali privodnico semenove vervice spodvezati.

Mošnja: Naj se na to ali uno vižo operacija stori, vsakbari se mora žebec vreči. Nato se morajo noge terdo na trebuh s tem pritisniti, da se veržajeva verv kake dvakrat krog herbta in zadnje noge pod binceljnama nategne, potem se žebec na herbet zavalj, eden pomočnikov naj derži glavo, in vsako nogo eden. Eden pomočnikov poklekne na levo in rezatelj na desno stran žebca. Z levo roko obseže zdravnik mošnjo čez semenovo vervico tako, da se nad jajci zlo napne, da nagerbana koža, ki mošnjo po sredi v dve polovici razdeli, ravno v sredo med jajca pride. Pri tem ga mora pomočnik podperati. Posebno takrat, ko žebec jajca preveč k sebi vleče, je večkrat težavno, jih na tako vižo obseči. V desnico vzame zdravnik trebušni nož in prereže nad vsakim jajcam ravno po sredi kožo, in tako dolgo reže po tej zarezi, da do jajc pride, kar se s tem naznani, da se začne voda iztekati, ki je bila krog laknate kožice jajc nabrana. Potem se vzamejo na robu skrivljene škarje in vrez se tako podaljša, da zamorejo jajca skoz njo, kar se takrat doseže, če ima vrez dve tretjini dolgosti jajc. Ko so jajca iz mošnje vzete, se ravna operacija na različno vižo, in sicer:

Če se semenova vervica v precepe dene, se z desnico eno jajce tako vzdigne, da se semenova vervica nategne, z drugo roko se precepi, ki so že na sprednjim koncu terdo skupaj zvezani na semenovo vervico tako pritisnejo, da ravno v sredi precepov leži. Nato stisne pomočnik zadnji konec precepov s precepnimi klešami z nar večji močjo, in drug pomočnik jih s terdno vervico, ktero štirkokrat ali petkrat ovije in z dvema vozlama zaveže. Zdravnik pa mora pri tem posebno paziti, da se *mošnja s precepi ne všipne*. Na ravno tako vižo se potem drugo jajce v precepe dene; poslednjič pa se s škarjami oba jajca tako odstrižeta, da za en pavec semenove vervice iz precepov moli.

Nato se z gobo rana dobro spere, živina se odveže, po celim životu zriba, s kocam odene in v hlev postavi. Priveže naj se v štali na kratko, da se ne more vleči in posebno je treba na to paziti, da ne začne kervaveti, da se precepi ne zmuznejo in da semenova vervica ni preveč nategnjena. Čez 24 ali 36 ur se precepi preč vzamejo, kar se pri stoječi živini, kteri se ena zadnjih nog vzdigne, na to vižo stori, da se zdravnik za živino vstopi, in vervico, s ktero so precepi na zadnjim koncu zvezani, prereže, potem jih raz-

tegne, naprej pomakne in proč vzame. Nato s škarjami ravno po sredi slisnjene semenove vervice odstriže.

Poslednjič s perstam krog in krog semenovo vervico, če je kje na straneh prirašena, odloči, in jo kolikor zamore visoko potisne; konj naj se potem dobro odet kake pol ure prepeljava. Tri ali štiri dni naj se mu prav malo jesti, piti pa pogostoma daje in štirkokrat na dan naj se po pol ure počasi prepeljava ali na pašo spusti. Kakih pet dni mošnja večidel oteka, zoper katero otekline se z merzlo vodo spira, in živina pridno prepeljava. Ko se potem začne gnojiti, naj se z mlačno vodo zmiva in deset ali dvanajsti dan se navadno popolnoma zaceli.

Če se pa po drugi viži rezanja semenova vervica odsuče, se tudi jajca s semenovo vervico nategnejo, pomočnik močno stisne s klešami semenovo vervico na tistem kraju, kjer bi se sicer precepi pritisnili. Zdravnik začne jajca odsukovati, tako da se semenova vervica ravno nad klešami odsuče. Ako pomočnik ne stiska zadosti, se semenova vervica tudi v klešah celo do trebušne votline suče, kar bi bilo škodljivo. Zdravnik naj vedno le suče, nateguje pa naj ne, ker bi na tako vižo prekmalo privodnico odtergal, da bi iz nje začela zlo kri teči. Ko ste se obe jajci, eno za drugim odsukale, se vselej ogleduje semenova vervica, ali kervavi ali ne, in potem se kolikor mogoče globoko v trebušno votlino potisne. Drugo ravnanje je ravno tako kakor pri rezanju s precepi, ko so se preč vzeli.

Če se pa semenova vervica z razbeljenim železam odžge, tudi s klešami pomočnik semenovo vervico stisne; zdravnik poteguje z razbeljenim železam, ki je nožu podobno, pa ne ostro, po semenovi vervici tako dolgo, da jo odžge. Večkrat mora dvakrat ali trikrat železo premeniti in ko semenovo vervico odžge, mora še nekterekrat po našganim koncu potegniti, da se debeleji hrasta napravi. Ko pomočnik s klešami odjenja, ogleduje zdravnik, če kaj kri teče, če se teče, mora na tem kraju še žgati. Vse drugo ravnanje je spet kakor pri rezanju z odsukovanjem.

Če se privodnica semenove vervice spodveže, se naj popred poiše na semenovi vervici, kje da žila bije in na tistem kraju, kjer se sicer precepi pritisnejo, se z vdeto skrivljeno šivanjko žila spodbode in nato spodveže. Varovati je treba, da se čutnica ne preveže in nekoliko zgorej se potem cela semenova vervica z ostrim škarjem ali nožem odreže. Tudi tukaj je treba na kervavenje paziti; kri pa zamore teči iz semenove ali iz drugih

privodnic. Ako teče iz semenove privodnice, naj se bolj spodveže ali z razbeljenim železom požge. Druge privodnice so pa le majhne in kri iz njih se večidel že z merzlo vodo ustavi; vendar se tudi včasih morajo spodvezati. Čez kakih pet dni potem se počuka za nit, zvediti, če je spodvezani konec že odgnjil. Če živina pri pocukanju še bolečine občuti, se ne sme za nit vleči, ampak počaka naj se še nekoliko, da se nit lahko vun potegne.

b) Rezanje bikov.

Rezanje bikov je manj nevarno kot žebcov, ker so manj občutljivi in ker se režejo večidel perviga polletja, ko operacijo veliko lažje prestanejo. Pri starih bikih, ki so se že za pleme rabili je rezanje že bolj nevarno. Navadno se biki na sledečo vižo režejo:

Čez mošnjo in semenovo vervico se precepi (Klammer) stisnejo. Nato se mošnja z semenovo vervico vred prereže, konec se z vozkam ali smolo zamaže in z razbeljenim železom požge.

Na drugo vižo se jajca čez mošnjo z zanjko zadržgnejo, ki se vsak dan s pomočjo palčice bolj stisnejo; da poslednjič cela mošnja z jajci vred snetjavi odpadejo.

Zamorejo se tudi jajca odsukati, ko živina stoji na to vižo, da se mošnja prereže, eno jajce za drugim vun potegne; nato se z levo roko semenova vervica terdo stisne, z desnico se pa jajca odsukajo.

Ker pa vse te sorte rezanja živini prevelike bolečine napravijo in ker je tako ravnanje sirovo, naj se bik kakor konj vedno verže in zveže. Vsaka polovica mošnje se posebej prereže, da se jajce za jajcam vun potegne in nato naj se s pomočjo precepnih kleš odsučejo, ali se z razbeljenim železom odžgejo ali se odrežejo in potem požgejo, ker kri ne teče zlo in se toraj okervavenja ni bati. Stari biki naj se pa kakor žebci s precepi ali s spodvezanjem semenove privodnice režejo.

c) Rezanje ovnov.

Režejo se večidel jagnjeta 3 ali 4 tedne stare. Vzdigne se zadnji konec in z ostrim nožem se mošnja prereže, da se jajca izstisnejo, ktere nekteri z zobmi odgriznejo, drugi sukaje odtergajo. Da se tako sirovo ne ravna,

naj jagnje dva moža primeta, na klóp znak položita in vsak naj prime noge na eni strani, rezatelj se zadej vstopi, z levo roko jajca v mošnji napne in mošnjo do jajc v obeh polovicah prereže, nato eno jajce za drugim sukaje vun potegne in z škarjem semenovo vervico prereže in jo z mastjo namaže. Starim ovnam naj se pa jajca odžgejo ali odsučejo.

d) Rezanje merjascev.

Mladi merjasec se navadno na to vižo reže, da pomočnik zadnji konec vzdigne, rezatelj pa merjasca med noge stisne, mu mošnjo napne in jo na obeh polovicah prereže, da jajce za jajcam vun vzame, semenovo vervico pa s škarjem odstriže ali odsučje. Bolj star merjasec se mora vedno znak položiti in nar manj dva moža ga morata držati in pri odsukovanju naj se vedno precepne kleše rabijo. Zamore se tudi s pridam semenova odvodnica spodvezati; odžgati jajce, ni svetovati.

e) Rezanje psov.

Psi se ravno tako režejo kakor merjasci, da se mladim semenova vervica s škarjem prestriže, bolj starim pa jajca s pomočjo precepnih kleš odsučjejo ali semenova privodnica spodveže. Nit pri spodvezi naj se pa tik semenove vervice odreže, ker se pes liže in rad za nit vleče. Mošnja naj se pa pri psih vedno zašije.

f) Kopunenje.

Petelini se kopunijo, da se nekoliko pod merdanjo počes pičel palec široka vrez stori, ko se je popred na tem kraju petelin oskubil in s pooljnatim perstam (žugavnikam) se na obeh straneh ledja prirašeni jajci odtergate. Rana se z maslam namaže in z žido zašije.

Nevgodni primerleji,

ki se zamorejo med in po rezanju naključiti, so mnogoverstni. Sicer malokdaj, vendar pa včasih se primeri, da se, ko se mošnja prereže, zraven semenove vervice kos mrežice ali čev najde, ali da še le po operaciji mrežica ali čeva vun stopijo (kile napravijo.) V takim primerleju je treba čeva ali mrežico nazaj spraviti in potem s precepi operacijo storiti in jih kolikor mogoče visoko pritisniti, ker večidel ubranijo, da imenovani deli spet vun ne stopijo. Ako se je vendar bati, da bi se kila vnovič ne napravila, naj se operacija z odsukovanjem napravi, nato naj se nožnična kožica jajc in semenove vervice

(Scheidenhaut) odloči, in kolikor mogoče visoko se nanjo precepi stisnejo.

Drugi nevgodni primerleji so prirašene jajca in semenova vervica na nožnično kožico, ki se morajo odločiti in nato se operacija na navadno vižo stori.

Pripetiti se tudi zamore, da kaj po operaciji ali ko se precepi proč vzamejo, začne živini kri odtekati. Če kri le malo, v kaplicah teče, se postavi živina do trebuha v merzlo vodo ali se pa poliva z merzlo vodo. Če pa kri močnejši teče, naj se s predivnatimi kosmi mošnja napolne, ki se potem zašije ali zaveže, da predivo vun ne pade. — Ko pa kri s curkam teče, se mora živina vselej vreči in poiše naj se kervavela žilica, ki se mora spod vezati. Le, če se to ne more zgoditi, ali če kri iz več krajev teče, naj se z razbeljenim železam žge.

Drug nevgoden primerlej je prehudo vnetje, ki se po rezanju zamore napraviti, da mošnja zlo zateče in boleča postane, kar se posebno pri hoji vidi, ker zvezano in boječe hodi in majhne korake dela; živina je žalostna, je celo nič ne, ali le malo, serčno bitje in sopenje se pomnoži; gnojiti se noče lepo, kar se ima vedno četrerti dan začeti; namesti gnoja se izceja kašnata sokrovica. Zoper prehudo vnetje je najbolje živino pridno v merzlo vodo postavljati; da se pa začne lepo gnojiti, so nar boji sopari iz kuhovin žlemljatih in mečivnih zdravil, ki se pod živino postavijo, da se vanjo kadi. Če se je pa vnetje tudi na trebušno mrečo ali na čeva razširilo, se pod trebuh ostre mazila, kot odvodivne zdravila vribajo, rabijo brizglje iz žlemljatih zdravil, potreba je tudi večkrat pušati. Za notercayanje so tiste zdravila koristne, ktere smo že pri vnetju čev napeljali.

Sicer le malokdaj, vendar se pa zamore zgoditi, da po rezanju velki kerč pritisne, ki živino gotovo umori. Stori naj se zoper to vse, kar smo že pri „velkim kerču“ napeljali.

Novgoden nasledek, ki se nar večkrat po rezanju pripeti, je pa pijavka semenove vervice, to je, da se rana ne zaceli lepo, ampak, da gnjidava postane, in konec semenove vervice se odebeli, vterdi in gnoji. To se zgodi, če se semenova vervica ni dovolj globoko v trebušno votlino potisnila, ampak če konec še v mošnjo moli, da se vedno dergne in tako pokvari. Večkrat se zamore tako odebeliti, da je še debelejši kakor debel koren, in gnojnica, ki se iz njega izceja, je zlo smerdljiva. Edini pomoček zoper to je, ves pokvarjeni konec semenove vervice, ki iz trebušnega toka v mošnjo moli, od-

praviti. Ta operacija je pa večkrat bolj težavna kakor rezanje. Živina se mora vreči kakor pri rezanju. Rana v mošnji se mora tako razširiti, da se do pokvarjene semeneve vevice pride, ki se mora krog in krog, kjer je prirašena, do trebušnega toka odločiti, in potem celi konec odrezati. Nekteri tudi priporočajo omenjeni konec spodvezati ali odsukati ali v precepe djati, kar pa sploh ni svetovati. Kri se nar ložeji z razbeljenim železam ustavi, in nato je treba skrbeti, da se začne lepo gnojiti in da se zaceli. To doseči, zadosti večidel spiranje s kuhovinami žleznatih in dišečih zdravil.

14. Rezanje živine ženskiga spola (*Das Verschneiden weiblicher Thiere*).

Živina ženskiga spola se na tako vižo reže, da se skoz lakotnico prereže, da se zamore z roko v trebušno votlino seči in jajčnice odrezati. Pri vsaki sorti živini se je sicer že ta operacija napravila, pri telicah in žebicah kakor tudi pri molznih kravah in starih kobilah, in tudi pri drobnici. Navadno se vendar ta operacija le pri 6 tednov do 9 mesecev starih svinjah in kokoših rabi. Pri kobilah, ovcah in kozeh, ker se s tem nikak prid ne doseže, je prišla ta operacija popolnoma iz navade. Telice — pa pravijo — če se režejo, veliko hitreji rasejo in tudi njih meso je veliko bolji. Od molznih krav pa terdijo, da, če se kmalo po teletvi, ko se tele odstavi, režejo, vedno enako mleka imajo, brez da bi se pojale ali telile; pri francozih, dokler se niso shujšale, se terdi, da je rezanje gotovo zdravilo. Vse te priporočila pa niso tako gotove, da bi živinorejci zlo po njih ravnali.

Operacija se da na sledečo vižo storiti:

Živina se na desno stran verže; sprednje noge se skupej kakor tudi zadnje zvežete in posebno zadnje noge naj se zlo navzadej potegnute. Nato se na levi lakotnici dlaka, ki je na poti, postrize in ravno v sredi lakotnice, tri palce pod lednimi vertavnicami, se navspodej kakih pet palcev dolga zareza naredi skoz kožo, potem skoz trebušne miške in ko se proti trebušni mreenci reže, se mora posebno previdno ravnati, da se, kakor smo pri operacijah kil omenili, s poprijemnico ali z žlebčknato preiskavnico piskrična kožica malo po malim nabira in prerezuje. Ko se je vrez popolnoma do trebušne votline napravila, naj pomočnik rano zakrije, in rezatelj naj z

desno roko v trebušno votlino po jajčnice seže, narpred jajčnice leve strani skoz rano spravi, jih med drugi in sredni perst stisne in z nohtom pavca odšipne. Nato seže po jajčnice desne strani in jih na ravno imenovano vižo odšipne. Potem se rana na lakotnici zmije in pri mali živini z vozlatim, pri veliki živini pa s zatičnim šivam (Zapfennaht) zašije. Pri svinjah se naredi večkrat le en ali poldrug palec dolga vrez in seže se le z žugavnimikam v trebušno votlino po jajčnice in maternični rogovi se potem tako dolgo vlečejo, da se tudi desne jajčnice izvlečejo, ki se potem odšipnejo in spet v trebušno votlino nazaj spravijo; rana pa naj se s kakimi tremi vozli zašije.

Pri kokoših se tudi pod merdanjo na mestu, kjer se majhen povišek čuti, počesna vrez naredi, in belabunčica, ki vun stopi, je maternica, ki se popolnoma iztisne, s škarjem odstriže in rana kakor pri kopunu zašije.

15. *Engliziranje (Englisiren, Schweifmuskelschnitt).*

Ta operacija se zavolj tega tako imenuje, ker so jo Angličani znajdlji in rabiti začeli, od katerih se je na Nemško zanesla in nekdanj je bila še bolj v navadi kakor je sedaj. Z njo se to doseže, da konj rep bolj po koncu nese in v ta namen se mora kos tistih mišk, ki rep navzdolej vlečejo, izrezati, da se jim tako moč odvzame in da tiste, ki rep kviško derže, prevagljivo moč dobe. Ta operacija se nikdar ne stori zavolj kake bolezni, ampak le zavolj lepšiga, da bi bil tak konj zlahtnemu arabskemu bolj podoben, ki že od natore rep bolj kviško nosi.

Stori se ta operacija na razno vižo, nar večkrat takole: Že pred operacijo se rep v dve kiti splete in treba je v vsako kito močno vervico vplesti tako, da vervica nekoliko palcev iz kite moli, na koncu vervice se čez sredo priveže kake tri palce dolg cvek. Nato se konj na levo stran verže, ker se pri stoječim konju, akoravno to nekteri priporočajo, ta operacija le teško napravi. Kdor operira, poklekne za živino, zavije rep proti križu, kteriga pomočnik tako zavitiga prime in derži. Potem se s trebušnim nožem po celi spodnji strani repa, kjer ni z dlako obrašen, kaka dva palca pod ritnikam koža počez prereže. In napravijo se še dve ali tri take rezí, ena za drugo, ktere naj bodo po dva palca zaksebi. Nato se z zakrivljenim ostrim nožem po vsaki zarezi miška prereže in vzame se nož tako v roko, da je herbet noža vedno proti sredi repa obrnjen in vedno naj se od srede repa operira. Ko se je na to vižo

miška po vsih zarezah popolnoma prerezala, kar se potem lahko spozna, da skoz zarezze prerezani konec miske za kakiga pol palca stopi, se z kavljem ti konci še boj vun potegnejo in tikama pri koži odrezejo. V vreze se polože majhni v olju namočeni svalki iz prediva, ki celo jamo dobro napolnijo in čez zarezno se rep s širocimi trakovi ali suknjenimi okrajki povije, pod ktere se na vrh repa položi pest lepo poravnane slame, ki se, kakor začenja rep otekati, po malim vun puli, da obeza ni preterda. Čez 8 do 12 ur se slama večidel že vsa izpuli. Čez 48 ur se ta obeza večidel odveže in rana naj se spere z mlačno vodo in potem zopet obeže. To spiranje in preobezovanje se vsak dan enkrat ali dvakrat, dokler se rane gnoje, ponovi. Pa tudi na to vižo se včasih ta operacija stori, da se na vsaki polovici spodnje strani repa dve počesne zarezni napravite, tri ali štiri palce ena od druge, in od ene do druge se potem podolgama koža prereže in po celi dolgoti se miška izreže.

Ko se je rep po operaciji dobro obezal, se vzame dobrih pet pesti lepo poravnane, čevlji dolge slame, ktera se čez sredo terdno zveže in potem na rep položi, ki se krog nje ovije in z vervicama, v repu zapletenima, na persni pas na vsako stran priveže.

Na drugo vižo se pa rep na naslednjo vižo kviško derži: V hlevu, kjer konj stoji se nad njim počez pribijejo trije drogovi, eden za konjem, drugi ravno nad repom in tretji nad herbtam; na vsakim drogu se pribijeta dva, in zadej na steni tudi dva škerbca, skoz ktera se vpelje verвица, na kateri visi precej tešk kembelj. Ta verвица se napred skoz škerbca zadnjiga droga potegne in v zanjko, ko se na koncu napravi, se lesen cvek vtakne, ki je na koncu tistih vervic privezan, ki ste v repu zapletene. Čez nekatere dni se ta verвица skoz škerbca srednjega in spet čez nekatere dni skoz škerbca sprednjiga droga potegne.

Nevgodne okoljšine,

ki se zamorejo med in po tej operaciji napraviti, so:

Ranjenje stranskih ali srednje repne privodnice, da začne kri zlo teči, ki se zamore s tem vtolažiti, da se cela zarezna s predivam v olju namočenim prav dobro zatlači in obeže.

Ranjenje kostne kožice, vezkov ali repnih vertavnic, kar celenje zlo zaderžuje in zamorejo se večkrat zavolj tega terdovratne vgnjide napraviti;

napaka, da konj po operaciji rep le malo višje ali celo po strani nosi; obakrat je včasih potreba operacio popraviti.

16. Prikrajsanje repa (*Stutzen des Schweifes, Kourtiren.*)

Ta operacija se včasih z ravno popisano zedini, večkrat se pa tudi sama zase stori. Večidel se to le zavolj lepšiga stori, posebno pri psih in konjih, vendar včasih tudi zavolj kake bolezni, pri vgnjidah poslednjih repnih vertavnic, pri repni červivnosti goved i. t. d.; pri ovcah in prešičih se pa večkrat kos repa odseka, da se jim tako puša.

Nar bolj natanjko se ta operacija pri konjih napravlja in sicer takole: Odseka se večidel 6 do 10 palcov repa, in kjer se ima odsekati, naj se žima preloči, žima na zgornjim koncu repa se nazaj zaviha in z vervico zveže, žima spodnjiga dela, ki se ima odsekati, se pa z roko poprime, potem z zato napravljenim škarjem na mah rep odreže. Če teh škarij ni pri roci, se zamore ta operacija s ostrim kovaškim ali kakim drugim ostrim nožem storiti; pri tem se pa mora rep na kako terdo reč položiti in na nož s kako pripravno rečjo udariti. Pazi naj se pa, da gre nož ravno skoz med člen dveh repnih vertavnic. Po operaciji se pusti nekoliko časa, da kri teče; nato se z belo razbeljenim železam samo kervavela privodnica žge, da neha kri teči; celo rano žgati je nepotrebno in tudi škodljivo. Poslednjič se zvezana žima razveže in operacija je storjena. Pri majhni živini se večidel ta operacija z nožem stori, in na kervavenje, ki se večidel samo po sebi ustavi, se ne porajta kaj; le malokdaj je treba žilo žgati.

17. Pušanje (*Aderlassen*).

Akoravno smo že na strani 35 sploh o pušanju opomnili, moramo vendar zavolj njega važnosti to operacijo bolj natanjko popisati.

Pušati se scer zamore iz privodnic in odvodnic. Ker pa vunder pušanje iz privodnic ni koristniši in ker se kri iz privodnic teško ustavi, naj se iz privodnic nikdar ne puša ampak le iz odvodnic. Nekdaj so posebno na to gledali, iz ktere odvodnice naj se puša in so zdaj na repu, zdaj na trebuhu, zdaj na nogah, drugikrat na obrazu ali na vratu i. t. d. pušali. Ker vendar, kri naj se puša iz te ali une žile, vedno enakomerno iz celiga živoča odteče

naj se zvoli tisti kraj, kjer se nar ložeji, z nar manjši nevarnostjo puša in kjer je odvodnica tako velika, da zamore kri z velikim curkam teči. Pri konjih in govedi je vratna žila za to nar pripravniši. Le pri ovcah in psih se zamore tudi iz obrazne in pri prešičih iz podjezične odvodnice kri izpustiti.

Pušati se pa zamore z omerzalcem, s pičlo, ali s sulčico. Vedno je potreba pred pušanjem pripraviti iglo, nekoliko žime ali grive in posodo za kri vloviti. Če je kak človek pri roci, naj eden prime živino za glavo in drug vzame posodo za kri vjet. Kdor puša, zatisne, če na levim kraju puša, z desno, in če na desnim kraju puša, z levo roko vratno odvodnico s perstmi. Pri goveji živini ali taci konjih, ki imajo debel vrat, se zamore krog vrata verivca zadergniti, da odvodnica bolj zateče. V prosto roko se vzame napet omerzalec, se nastavi nekoliko bolj proti glavi na zateklo odvodnico tako, da se podolgama vanjo zaseka, ko se sproži. Če se pa s pičlo puša, se mora vedno verivca krog vrata zadergniti, da ste obe roki proste; nato se vzame v eno roko pičla, ki se ravno tako na napeto žilo nastavi in z drugo roko ali s kakim polenčikam se nanjo udari, da se v žilo zaseka. Če je potreba bolj ali manj globoko pičlo zasekati, se mora z večji ali manjši močjo nanjo udariti.

S sulčico je koristno le pri majhni živini pušati, in če se na vratni žili puša, se mora vedno krog vrata verivca zadergniti. Pri majhni živini se vendar manjkrat iz vratne žile puša, ampak pri ovcah, kozeh in psih iz obrazne in pri prešičih iz podjezične žile. Obrazna žila se zatisne, če se na zadnji rob zadrjočelustne kosti, kjer se ta žila krog te kosti ovije, s perstmi pritisne, da tako na obrazu zateče in ravno v sredi med očesam in gobcam se prebode. Če se pa pri prešičih na podjezični žili hoče pušati, se mora živina večidel vreči in za glavo terdno prijeti; dene se ji med košnike kak les, da mora zijati. Nato se ji jezik iz gobca potegne in odvodnica na spodnjim licu jezika se s sulčico prebode; potem se živinče spusti, kri sama neha teči.

Ko je živini dovolj kervi odteklo, naj se je na tej ali uni žili, s tem ali unim orodjem pušalo, se žila spodveže in sicer tako; da se prerezana koža na obeh straneh z iglo prebode, in, ko se krog nje griva ali žima ovije, skupej stisne.

Nevgodne okoljšine;

ki se zamorejo pri pušanju napraviti, so: da se žila celo ne ali le malo preseka, da tako kri ali celo ne, ali le malo teče. Ako se kaj taciga primeri, naj se z noviga puša ali na tem ali na kakim drugim kraju. Zamore pa vendar žila dovolj presekana biti in vendar noče kri teči, kar se takrat pripeti, ko se je že v žilah sterdila in se ne pretaka več po njih. V takih primerlejih je treba živino po celim životu, posebno pa po vratu s slamo dobro ribati, žila naj se pod rano zatiskuje in po njenim zgornjim koncu s perstmi dergne, in kri iztiska. — Zgodí se pa tudi, da se koža premakne med tem ko kri teče, ali da ljuknico mast ali piškrična kožica zamaše. Če se koža ne da spet v prejšno lego pripraviti, ali ljuknica z buncico igle odmašiti, naj se v žilo vnovič vseka. — Če se pa pregloboko v žilo zaseka, se zamore skoz in skoz presekatí, da se potem krog žile kri zasede. To se sicer tudi večkrat zgodi, če tudi ni žila presekana, in večkrat se taka kri spet popije, včasih pa se začne gnojiti in se tako imenovana pijavka po pušanju napravi, od ktore smo na 244 in 245 govorili. — Še bolj nevarno je pa, če se tako globoko zaseka, da se skoz odvodnico tudi privodnica rani, kar se s tem naznani, da se zlo rudeča in peneča kri iz rane zaletva in ne neha teči, če se tudi neha žila pritiskati. Ako se kaj taciga pripeti, se včasih kri zamore s tem ustaviti, da se rana dobro zatisne in zaveže; večkrat pa je treba živino vreči in kožo in pod njo ležeče miške podolgama tako globoko prerezati, da se do kervavele privodnice pride, ktera se spodveže. — Zna se tudi zgoditi, da sekalo omerzalca ali pičle odleti in se globoko zasadi, da ga je težko vun spraviti.

18. *Ture in druge gnojne oteklina predreti (Die Eröffnung der Abscesse).*

To se zgodi z ostnim nožem ali s sulčico tako, da se med palec in žugavnik stisne in toliko osti zmed nju pomoli, kolikor je je potreba v oteklino poriniti. Da se je ost dovolj globoko porinila, se s tem naznani, da začne gnoj iztekati. Rez se zamore z nožem razširiti. Kje da naj se predere, se s tem naznani, da ondi dlaka izpade in koža vedno tanjši postaja in da pod njo nabrani gnoj klompota. Sploh se predere oteklina na tistim kraju, kjer je nar bolj napeta in bolj spodej, da zamore gnoj iztekati.

Večkrat je vendar potreba natanjko lego organskih delov poznati, da se pri tem kaka žila, čutnica ali kak drug imeniten del ne rani. Skerbeti je pa treba, da se gnoječe otekline prezgodaj ne prederejo, ker tako ranenje bi gnojenje motilo, pa tudi predolgo naj se ne čaka, da se nabrani gnoj ne pokvari in ne začne krog sebe razjedati.

19. Bradovice in druge kožne in podkožne bule odpraviti (*Die Ausrottung der Aftergeschwülste*).

Da se zamorejo bradovice in druge kožne bule, ki iz kože rasejo, s tem odpraviti, da se spodvežejo, odsučejo, odrežejo, ali odžgejo, smo že na strani 306 in 307 omenili. Če pa bule pod kožo leže in če se hoče koža varovati, se morajo izrezati. Da se to doseže, se koža podolgama po celi buli prereže ali se naredi čerti T ali križu (+) podobna vrez. Nato se bula izreže, in pazi naj se, da se koža ne rani in da se tudi pregloboko v bulo ne zareže, česar se je posebno potreba pri lupinastih bulah, v katerih je tekočina nabrana, varovati, ker bi sicer tekočina iztekla in prazna lupina bi se veliko bolj težko izrezala. Navadno se s kavljem ali poprijemnico bula prime in s trebušnim nožem izreže. Vrez v kožo naj se ne naredi prekratka, ker se taka bula bolj težko izreže; vedno naj se pa pazi, da se bula z vsimi koreninami vred izreže, in zatoraj se takrat, ko se korenine ne morejo natanjko izrezati, z razbeljenim železom cela rana požge. Če se zamore upati, da se bo rana zalepila, se mora prav previdno koža zašiti, da dotični kožni robovi skupej pridejo.

Če se pa rana le po gnojenju zamore zaceliti, se s predivam v olju namočenim spolne, in koža se le z nekterimi šivi zašije.

20. Šivi (*Die Nähte*).

Napravijo se s šivankami, v ktere se nit vdene, da se ranjeni deli zašijejo. Zašijejo se pa ranjeni deli z vozli (*Knopfnaht*), ko se vsak vbod z vozlam zaveže, ali z ovijajočo nitjo (*umschlungene Naht*), ko se vbod za vbo-dam zaporedama zadernge, ali z zatično, ko se v šivanko dve niti vdenete, pri vsakim vbodu odrežete in sicer tako, da na obeh straneh precej dolga konca ostaneta, in med niti se na vsaki strani okrogel cvek zaveže, da od obeh strani cveka rano stiskata.

21. Obeze (*Verbände*).

Rabijo se pri ranah, vgnjidah, posebno pa pri koptnih boleznih. Vzame naj se prediva ki se nar večkrat v olju, ali po potrebi v drugih zdravilih napoji in na bolni del položi, krog kteriga se trakovi na razno vižo povijejo. Kako naj se pa pri tem ravna, se ne da popisati, treba je viditi, ker se nobena obeza ne more sploh na vsakim delu rabiti, ampak vedno se mora obeza ravnati po raznosti dela in bolezni.

22. Spodveze (*Unterbindung*).

Spodvežejo se nar večkrat žile, če so ranjene in kervavé, pa tudi bradovice in polipi, da odpadejo. Na posebno vižo se spodveže tok podušesne slinjavke, kar smo na strani 347 že omenili.

Žile se spodvežejo s tem, da se kervaveli konec s poprijemnico (*Pinzette*) prime in vun potegne in spodveže. Bradovice se navadno spodvežejo z zanjko, skoz katero se dvakrat nit dene, da se zamore vedno bolj nategniti.

23. Ostre maži vribati (*Das Einreiben scharfer Salben*).

Pri živini, ki ima dolgo dlako, naj se popred ta ostriže, predenj se maž vriba. Maž naj se vedno dobro zmeša in po malim se je na dlan nakaplja in tako dolgo naj se na namenjeno mesto riba, da se v kožo vdergne, da postane dlaka suha. Če je maž posebno razjedljiva, naj se ne vliva na golo roko, ampak na kako usnje, s kterim se potem dergne. Skerbeti je pa treba, da se maž le na namenjeni del vriba in po drugih ne razlije in ne razmaže. Živina naj se vedno tako priveže, da z gobcam ne more do vribaniga dela, da ga ne liže ali grize, ker bi ji ostra maž gobčnice razjedla.

24. Trak zavleči (*Das Eiterbandsziehen*).

Trak se zamore na raznih krajih zavleči, navadno na plečih, na kovku, na križu, za tilnikam in na čelusti. Navadno se to stori pri stoječi živini, da se ji sprednja noga vzdigne, ali da se ji gobčna zadernica krog gobčnice zasuče. Nepokojno živino je pa treba vreči. K tej operaciji je potreba igle, v katero se dovolj dolg in močan trak

vdene. Kjer se iglo vbode, se vedno koža nekoliko zgerbi in podolgama prereže, da se za palec dolga rez napravi, v katero se vdeta igla vtakne in pod kožo od spodej navzgor potisne. Pri tem naj se koža vedno dobro napne in varje naj se, da se pregloboko ne vbode in podkožna miška ne prebode. Ko se je igla že dovolj visoko potisnila, se z nožem druga vrez naredi, da se igla vun potegne, če se je s plošnato in topo operiralo. Če se pa s trivoglato osto iglo operira, ni potreba zgornje vrezi, ker se zamore z iglo prebosti. Vendar ne svetjemo ostne igle, ker se z njo lahko pregloboko zabode. Ko je igla zunej, se trak iz nje potegne in oba konca se skupej zvežeta ali se pa na vsaki konec kaka dva palca dolg cvek priveže. Navadno se trak z ostro mažo napoji, ktera se večidel tudi krog zavleke vriha. Ko se začne gnojiti, naj se vsak dan enkrat ali dvakrat gnoj iztisne, z mlačno vodo krog zavleke zmije in, ko se posuši, z oljem namaže; trak naj se vsakbart spere in premakne. Čez osem ali deset dni, ko se je dobro gnojilo, se trak vun potegne in dokler se še kaj gnoji, se vsak dan gnoj iztiska in del izmiva. V malo dneh se tako rana zaceli.

Nevgodne okoljšine

ki se zamorejo pripetiti, obstoje v tem, da se gnoj zaseda in se namesti, da bi se po storjenim toku iztekal, globeji in spodej v votlini nahira; to se posebno takrat rado zgodi, ko se je igla pregloboko potisnila in podkožno miško prebodla, kar se naznani s tem, da se pod zavleko napravi mehka, klompajoča bula, ki se mora predreti, da gnoj izteče. — Zamore se pa tudi kaka veči čutnica ali žila rani; prvo napravi rado čutnične bolezni: mertud i. t. d., drugo pa kervavenje, kar se vendar večidel lahko ustavi. — Med nar nevgodniši zadeve se pa šteje, če se živina zavolj serbečice dergne, ali če celo trak zgrabi in vun sterga, da kožo po celi dolgosti preterga ali hudo rani. Take rane se nerade celijo in gerde brazgotine zapuste, kar se pa lahko odverne, če se živina previdno priveže.

25. Usnje pod kožo vtakniti in teloh zavleči (*Das Leder- und Niesswurzstecken*).

S to operacijo si prizadevamo ravno tisti namen doseči kakor z zavlečenjem traka. Usnje se pa pod kožo vtakne nar večkrat pri konjih in sicer pod persmi. Teloh

se pa nar večkrat pri goveji živini v podvratnik nekoliko pred sprednjimi nogami, pri prešičih pa na ušesih zavleče. Vendar se zamore po okoljsinah tudi pri drugi živini in tudi na drugih krajih rabiti.

Napravi se pa to takole: Ko se usnje pod kožo vtakne, se koža počez zgerbi in z ostrim nožem prereže. Vrez mora tako dolga biti, kakor je usnje široko; nato se koža s perstmi od prirašenih delov krog in krog odloči, da se zamore usnje noter položiti. Usnje, ki se rabi, naj bo terdo, okroglo, nekoliko veči od tolarja, v sredi se nu še majhina luknica izreže, da se zamore skozi krog in krog predivo oviti, ki se navadno v ostri maži napoji. Vse drugo se pa ravna kakor pri zavlečenim traku.

Teloh se pa tako zavleče, da se nar pred koža z tanjkm ostrim nožem ali s šilam vbode in nato se teloh v vbod vtakne. Korenina teloha je nar bolj ostra, če je še le izkopana; posušena ni tako huda in toraj po njej manj zateče. Mnogokrat se teloh tako dolgo v koži pusti, da se sam izvali in za drobno repo kože in mišk izpade. Zamore se pa teloh tudi popred vun vzeti, če se je namen že dosegel.

Nevgodne okoljsine,

ki se pri tem zamorejo napraviti, so zlo tiste, kakor pri zavlečenim traku, da se gnoj zeseda in na to terdovrane vgnjide napravijo, ki se nerade celijo, posebno takrat, če se je pregloboko vbodlo in podkožna miška prerezala; da usnje prezgodej izpade, če je luknja preširoka; vtaknese toraj nekoliko veči usnje pod kožo; mnogokrat se pa primeri, da po teh operacijah celo nič ne zateče, česar pa ni operacija kriva, ampak prehuda notrajna bolezen, zavolj ktere se je storila.

26. *Ravnanje z razbeljenim železam (Verfahren mit dem Glüheisen.)*

Razbeljeno železo se rabi v ta namen, da se kri ustavi, divje meso (hudina) ali drugi nenatorni zrastki požgejo ali odžgejo, nar večkrat pa kakor odvodivno zdravilo.

Ker ima žgavno železo razne podobe, se rabi zdaj to zdaj uno po razni podobi dela in raznim namenu. Vedno pa je treba sledeče dopolniti: žgavno železo naj se vselej, predenj se razbeli, opili, in tudi razbeljeno naj se po kakim lesu nekoliko poderigne, da škaže odpadejo, in prevdariti

je treba, če se ima belo ali rudeče ali rujavo razbeljeno rabiti, kakor smo že na strani 289 in 290 omenili. Z razbeljenim železom, če se na zunajnih delih kot odvodivno zdravilo rabi, se napravijo ali potege ali pike in tudi te različne podobe. Potege imajo podobo //// ali ☰ ali * i. t. d. in tudi pike se na različno vižo napravijo, na pri-liko ◦◦ ali ◦◦ i. t. d.

K a z a l o.

Stran.

Občne vodila živinske bolezni spoznati in ozdravljati.

Pervi oddelk od sposnanja bolezin sploh.

<i>Razlaga vprašanje, kdo je bolan</i>	4
” ” <i>kje je sedež bolezni</i>	6
Izpraševanje preteklih okoljskih bolezni	7
Preiskovanje pričujočih znaminj bolezni	7
Preiskovanje poveršja trupla ali vunajne kože	7
” zunaj vidljivih žlemlnatih kož	9
” notrajnih delov	10
” kako živina stoji, hodi in leži	13
<i>Razlaga vprašanja, kakoršnjo bolezen ima šivina</i>	14
Kervni naval in vnetje	14
Nasledki vnetja	17
Vročnice	19
Značaj bolezni	19
<i>Razlaga vprašanja, kako huda je bolezen in v kateri dobi se znajde</i>	21
” ” <i>zakaj je šivina zbolela</i>	21
Prilavljavni vzroki bolezin	22
Naključivi vzroki bolezin	22
Škodljive zadeve vremena	23
” ” klaje	24
” ” pijače	26
” ” pašnikov	28
” ” prebivališa ali hleva	28
” ” rabe	29
” ” službe, opravljanja in snaženja	30
Mijazmi in kontagii	30
V živinskih trupla ležeči vzroki bolezin	32
<i>Predpovedba izida bolezin</i>	32

Drugi oddelk, od ozdravljanja bolezin sploh.

Splošna razdelitev zdravil	34
Lekarska mera zdravil sploh	38
Podobe, v kateri se zdravila rabijo	39

Posebno zdraviloslovje.

<i>Razdelenje zdravil</i>	42
Zlemnate in oljnate zdravila	43
Sladke ali sladkornata zdravila	46
Grenke zdravila	47
Dišečogrenke zdravila	48
Zagoltnogrenke in zagoltna zdravila	49
Dišeče ali aromatiske zdravila	50
Dišeče perje in cvetje	50
» semena	51
» korenine	51
Smolnato dišeče in balzamiške zdravila	52
Smolnati gumi in balzami	54
Zagoltno smolnate zdravila	55
Ostre zdravila	57
Omotce	58
Vinsko žgane zdravila (cveti)	61
Ogelnate zdravila	62
Alkali in zemlje	63
Kislina	64
Alkalske soli	65
Rudninske (metalske) zdravila	68

Razlaga spoznanja in ozdravljanja posameznih bolezin.

Razlaga notrajnih bolezin.

<i>Bolezni možganov in herbtiniga muzga</i>	75
Vnetje možganov	76
Norost	79
Vertoglavnica	82
Omotica	84
Togota ali padica	85
Steklina	86
Možgani mertud (božji žlak)	92
Mertud posameznih delov	93
Opornost (terma, termoglavnost)	95
Plašnost	96
Gobčni in velki kerč	97
Dergetavnica	99
<i>Bolezni sopil</i>	101
Nahod	101
Nedolžna smolika	103

	Stran.
Hudobna smolika	104
Nevarna smoli	107
Kužna smolika	109
Smerkelj	110
Pregled razločivnih znamenj smolik	114
Bolezen v riveu pri prešičih	115
Tresnica ovac	115
Navadno vnetje gerla in sapnika (kevžih)	117
Davica	118
Hudobno vnetje vrata goveje živine, ovac in koz	120
Vratni čerm prešičev	121
Pāsja bolezen	123
Pljučnica	125
Pljučna kuga govedi	129
Metlaji v pljučah ali červivna pljučna kuga pri ovcah	131
Pljučna jetika po terdinah ali tuberkelnih	132
Naduha	133
Dolgaterpeči kašelj	135
Vnetje serca in serčniga mehurja	136
Serčni vbod po žeblju, šivanki ali kaki drugi ostri reči	137
Vnetje preponke	138
<i>Bolezni prebavit</i>	138
Bolezen v gobcu	138
Gobčne gobice	142
Vnetje jezika	142
Jezični čerm	143
Mertud jezika	144
Šola	144
Majanje zob	144
Boleštna izceja slin	145
V goltju ali požeravniku zabasane reči	146
Slajnica (lizanje)	147
Bluvanje	148
Pokvarjeni želodec	149
Grizenje (klanje ali kolika)	151
Napenjanje	157
Vnetje želodca in čev	161
Zapertje	163
Driska in griža	163
Jagnjična driska	167
Zavdanje	169
Razjedljivi strupi (vjedce)	170
Omotični strupi (omotce)	172
Razjedljivo omotični strupi	172

	Stran.
Goveja kuga ali devetogubnica	175
Kužni čerm (vrančni prisad)	182
Posebne sorte kužniga čerma ali vrančniga prisada	187
Gliste in červi v želodecu in čevih	188
Metlaji v jetrih	189
Glin in vodenica	190
Zlatenca	191
Sušica	192
Pojatnica (francozi)	194
Vnetje jeter	195
» vrance	196
Kervavenje ritnika (ritna žabca)	196
Predpad ritnika	198
Kile	200
<i>Bolezni scavil</i>	202
Vnetje ledic in scavniga mehurja	202
Kervomok	205
Vnetljivi kervomok	205
Kervomok po ranenju scavil	206
» » omehčenju scavil	207
Čermast kervomok	207
Oparnost	208
Zaperanje scavnice	209
Peščivanje	211
Mertud scavniga mehurja	213
Kamni v mehurju in scalu	213
<i>Bolezni spolovil</i>	215
Vnetje jaje in semenskih vervic	215
Vodenica mošnje	216
Vnetje mošnje in žilnjaka	217
» moške žile	217
Mertudna žila	218
Vnetje maternice in rožnice	219
Trut	219
Vnetje jajčnikov	219
Vnetje vimena (volčič ali sajovec na vimenu)	219
Francozi ali sramna bolezen	223
Sušica herbtzniga muzga	224
Pomanjkljiva pojatnost	225
Napake mleka	226

Razlaga vunajnih bolezin.

<i>Bolezni oces</i>	230
Vnetje oces	230

	Stran.
Zmehčanje zleknatih kož očesa	232
Mrenca na očesu	232
Pika na očesu	232
Mehurčki na očesu	233
Razlita kri, meza, sokrovica v očesu	233
Kužno očesno vnetje	233
Mesična slepota ali občasno vnetje očesa	233
Siva slepota (cink v očesu)	235
Jasna slepota	236
Mertud očesnih trepavnic	238
Bolezni ušes.	238
Vnetje ušes.	238
Ušesne vgnjide	239
Kervave ušesne bule.	239
Mertud uhal	240
Gluhota	240
Bolezni kože, mišk, kit, vezkov in kosti.	240

Na glavi.

Vnetje podušesne slinjavke.	240
Pijavka podušesne slinjavke	241
Morske kosti na zadnji čelusti	242
Mramor na zadnji čelusti	242
Polipi v nosu	243
Ožuljenje jezika in zadnje čelusti	243

Na vratu.

Bula na tilniku	243
Pijavka po pušanju	244
Golžun (krof)	245

Na herbtu.

Otiske po komatu in sedlu.	246
------------------------------------	-----

Na persih.

Otiske na persih	247
----------------------------	-----

Na trebuhu.

Vnetje popka	248
------------------------	-----

V križu.

Hrom v križu	248
------------------------	-----

Na nogah.

Vnetje plečniga in kvokniga člena (švind na sprednji in zadnji nogi)	251
Komolčne bule	254
Otekline na sprednjim kolenu	256
Pipa	257
Morske kosti ali nadkosti (okroglaste, podolgaste obročkaste, krak, lupina, na zadnji strani skokniga člena)	258
Vnetje kit	262
Zvitje člena	263
Spahnenje	264
Naprej vhajoči bincelj	265
Mahovnice	266
Rape	268
Mehurji	269
Bolezen na parkljih	271
Gosenca ali červ med parklji	272
Kerč v zadnji nogi	273
Petelinova hoja	274

Na raznih krajih trupla.

Rane	274
Vgnjide	289
Kostne vgnjide	290
Kostolomi	292
Kostolomnica	301
Otekline	302
Vnetljive ali prisadne otekline	303
Gnojne otekline	303
Vodenične otekline	304
Šenaste otekline ali šen	304
Otekline od podkožne sape	305
Podkožne lupinaste bule	305
Bradovice in polipi	306
Bule s černo gošavo	307
Serbečica	308
Vročica	308
Lušaji	309
Garje ali grinte (konj, goved, ovac, prešičev in psov)	310
Koze (govod, ovac, prešičev in koz)	316
Kožna červivnost	321
Červivnost na repu goved	323

	Stran.
Ikre	324
Kožni merčesi	325
Terdokožnica ali kožni volčič	326
Hromota žebet, telet in jagnjet	327
Kožni čerm	330
Čermasti šen ali pereči ogenj	331
Opeklina	332
<i>Razvade konj v hlevu in pri delu</i>	<i>334</i>

Navadne bolezni domače perutnine in domačih ptičev.

Smerkanje gos	336
Pika na jeziku pri kokoših	336
Zamolklost domačih ptičev	337
Napeti krof golobov, gos in kokos	337
Napenjanje domačih ptičev	337
Zapertje	337
Driska	338
Vnetje čev ali kile ptičev	338
Hiranje ali jetika ptičev	339
Kokošja červivna kuga	339
Nagla smert ali čerm	339
Zavdanje	340
Padica ali tičja božjast	340
Koze golobov	340
Garje kokoš	340
Snet kokošje rože	340
Putka ali šen kokoš in ptičev	341
Hiranje	341
Merčesi	341
Babčino podtrebušnjo potenje	342
Če babica ne more znesti	342
Predpad ritnika	342

Nauk od operacij.

Od zdravniškiga orodja za operacije	343
Od krotanja živine pri operacijah	344
Od operacij posamsko	346
Pilenje zob	346
Zbitje gnjilih košnikov	346
Prisekoyanje uhal	346
Spodveza ranjeniga toka podušesne slinjavke	347
Vbod sapnika	347

	Stran.
Vrez v požeravnik	348
Persni vbod	348
Trebušni vbod	348
Operacije kil	349
Vbod v scavni mehur	349
Vrez v scalo	350
Odrezanje žile	350
Rezanje živine moškiga spola	350
" " ženskiga spola	356
Engliziranje	357
Pikrajsanje repa	359
Pušanje	359
Ture in druge gnojne otekline predreti	361
Bradovice in druge kožne in pedkožne bule odpraviti	362
Šivi	362
Obeze	363
Spodveze	363
Ostre maži vribati	363
Trak zavleči	363
Usnje pod kožo vtakniti in teloh zavleči	364
Ravnanje z razbeljenim železom	365

Važni tiskarni pogreški.

Na strani	versti	beri	namesti
15	6 od spodaj	s kervavenjem	kervotokan
50	2 » »	Rante	Rauch
61	4 » zgoraj	Kloroform	kloroform
114	6 » »	enake	inake
142	9 » »	gobce	gobec
198	1 » »	predpad	prepad
208	1 » »	Schlauchgeschwalst	Harenverhaltung
219	18 » »	Gebärmuttervorfall	Gebärmutterverfall
307	20 » »	Melanosen	Malarosen.

P o d o b a ,

na kateri vidimo zaznamovane mesta runanjih konjskih bolezin in nekterih operacij.

1. Pijavka po gnjilim zobu na zadnji čelusti. 2. Pijavka podučesne slinjavke. 3. Bula na tilniku. 4. Vnetje podušezne slinjavke. 5. Pijavka po pušanju. 6. Otiska na komu. 7. 7. Otiske po sedlu ali persnim pasu. 8. Komolčne bule. 9. Oteklina na sprednjim kolenu. 10. Rape. 11. Okroglaste nadkosti. 12. 12. Vnetje vpognjivke. 13. Mehurji na binceljnu. 14. Obročaste nadkosti. 15. Nadkopitni nastop. 16. Pijavka po gnojenju kopitniga hrustanca. 17. Poklina podolgama. 18. Grudasto kopito in polna dila. 19. Pipa. 20. Rapa. 21. Krak. 22. Nadkost na zadnji strani skokniga člena. 23. Mehurji na skoknim členu. 24. Mehurji v kitnih nožnicah. 25. Ježeva noga. 26. Mahovnice. 27. Goveji parkelj. 28. Počesni razpok-stene.

a. Sprednja gobčnica. b. Gobčni kot. c. Zadnja gobčnica. d. podbradna jamica. e. Nos. Čerke f. f. in g. g. in g. g. naznanujejo kraj, kjer se včasih trak zavleče. h. Dno uhal. i. Očesni obok. k. Notranji očesni kot. l. Otiske na persih. m. Kraj, kjer se včasih otiske po sedlu napravijo. n. n. Kjer se včasih trak zavleče. o. Kovk. p. Rep. r. r. Hlam. s. Popek. t. Žilnjak. u. Pleče. v. v. Kraj za trak zavleči. Okrogla čerta naznanuje kraj in širjavo mazilo vribati. w. Notranja stran komolca, ki se večkrat obriba. x. bincelj. y. Kovkni člen. z. z. Kraj trak zavleči. Okrogla čerta naznanuje kraj in širjavo mazilo vribati. a. Šipa. b. b. Kraj trak zavleči. b. Kraj, kjer se konji nar večkrat krešejo. r. Kraj, kjer konje uaj večkrat verv oddergne. Majhni okrogleji, ki se tu in tam po truplu najdejo, naznanijo kraje, kjer se nar večkrat bulice pri kožni červivnosti prikažejo.

